नं० ८६४-घ

सूर्यसिद्धान्तः विवरण सहितः (ज्योतिषम्)

पत्राणि १६५ (सम्पूर्णम्)

कर्त्ता भूधरः

~~६६५~~ ८६५

संवत (१८६८)

२२० पत्राणि

८६४

१६६ पत्राणि

सूर्य्यसिद्धांतटीका काव्यधरी १।६५

॥६०॥ ओंस्वस्तिश्रीगणाधिपतयेनमः॥ ॥श्रीसूर्यायनमः॥ ॥यस्योदयेनिखिलविश्वसहस्रपत्रमुज्जृं
भतेभवतिसंकुचितंतदस्ते॥तंविश्ववंद्यसुरवंदितपादपद्मंसव्येतराच्युतदृशंप्रणमामिसूर्यम्॥१॥कांपिल्ये
सुरसिंधुसिंधुरतटेज्योतिर्विदामग्रणीर्भारद्वाजकुलेमलेसमभवत्तच्छ्रीवेमन्नामाकयः॥तत्सुत्रोनृपवंदवं
दितपदःश्रीदेवदत्ताभिधःकीर्त्यानिर्मलयोज्वलाःसमन्तयो[illegible]ःपंक्तिसंख्यादिशः॥२॥भूधरस्तत्सुतः
सूर्य्यसिद्धांतविवृणोम्यहं॥गुरूणांपादयुगलकमलभ्रमरायितः॥३॥अथनिर्विघ्नेनप्रारीप्सितसमा
प्तिकामोनिखिलजगदादिकारणभूतदेवदेवनमस्काररूपंशिष्टाचारपरिप्राप्तकर्त्तव्यताकंमंगलमाच
रतिग्रंथकारः॥ ॥अचिंत्याव्यक्तरूपायनिर्गुणायगुणात्मने॥समस्तजगदाधारमूर्त्तयेब्रह्मणेनमः॥१
॥ब्रह्मणेनमइत्यन्वयः।बृहत्वाद्बृंहणत्वाच्चब्रह्मेत्युक्तेरपरिच्छिन्नायव्यापकायेत्यर्थः।तस्यविशेषणा
न्यचिंत्येत्यादीनि।अचिंत्यंचिंतितुमशक्यं मनोऽविषयमित्यर्थः तथाअव्यक्तंव्यंज्यतइतिव्यक्तंनव्यक्त
मव्यक्तंवाचाप्यप्रतिपाद्यमित्यर्थः यतोवाचोनिवर्त्ततेअप्राप्यमनसासहेतिश्रुतेः एवंभूतंरूपंयस्यत

स्मै निर्गुणाय निर्गता गुणा यस्मात्तस्मै सत्त्वरजस्तमोऽतीतायेत्यर्थः गुणात्मने· गुणा आत्मा स्वरूपं यस्य
तस्मै प्रकृतिरूपायेत्यर्थः॥१॥ ।गुणानां साम्यावस्था प्रकृतिरित्युक्तेः यद्वा· गुणा आत्मनो देहा यस्य त-
स्मै तथा च गुणकारणायेत्यर्थः आत्मा देह इति विश्वकोषात्· समस्तस्य जगत आधारं या शक्तिः सा मूर्त्तिर्यस्य त
स्मै अनेन सकलविश्वोद्वहनक्षमस्य विग्रहाकारेण क्रियान्वयास इति· महीरूपायेति· यद्वा· सकलं जगदाधारं
यस्याः एवंभूता मूर्त्तिरात्मस्वरूपं यस्य· तथा च सकलान्तर्यामिन इत्यर्थः अत एवाचिन्त्यत्वं अथवा अव्यक्तः शंक
रे विष्णाविति विश्वोक्तेः सत्त्वोगुणप्रधानः विष्णुः रजोगुणप्रधानो ब्रह्मा तमोगुणप्रधानः शिवस्तद्रूपायेत्यर्थः
।शेषं समानं। सूर्येण तच्छास्त्रं विधाय स्वांशपुरुषद्वारा मयाय· प्रथममाहे[ति] प्रतिपादनाय कथामवतारयति
॥ ॥अल्पावशिष्टे तु कृते मयो नाम महासुरः॥ रहस्यं परमं पुण्यं जिज्ञासुर्ज्ञानमुत्तमं॥२॥ वेदांगमग्र्यमखि-
लं ज्योतिषां गतिकारणं॥ आराधयन्विवस्वंतं तपस्तेपे सुदुःकरं॥३॥ तोषितस्तपसा तेन प्रीतस्तस्मै वरार्थिने।
ग्रहाणां चरितं प्रादान्मयाय सविता स्वयं॥४॥ कृते सत्ययुगेऽल्पावशिष्टे किंचिच्छिष्टे सति मयनामा दैत्यः सूर्य-
माराधयन् सूर्यस्याराधनाय दुश्चरं तपश्चकारेत्यन्वयः आराधनप्रयोजनं विशेषणेनाह· ज्ञायतेऽने-

नेति ज्ञानं ज्ञानं ज्योतिः शास्त्रं तज्जिज्ञासुः श्रोतुमिच्छुः किंभूतं शास्त्रं परमं रहस्यं परममुत्कृष्टं रहस्यं आनंदजनकं-
ग्रहगति ग्रहलग्नगोलादिवासनाज्ञानजनकत्वात् परममिति भिन्नं वा विशेषणं परमं शास्त्रांतरापेक्षयोत्कृष्टं प्रतिपा-
द्यस्यात्र प्रत्यक्षेण दर्शयितुमप्रमाणत्वात् शास्त्रांतरे तु प्रत्यक्षाभावात् पुनः किंभूतं शास्त्रं पुण्यं पुण्यजनकं ज्योतिः-
शास्त्रस्य वेदांगत्वात् पुनः किंभूतं उत्तमं उत्कृष्टं तमो ज्ञानं यस्मात्तत् अज्ञाननाशकमित्यर्थः पुनः किंभूतं अग्र्यं वे-
दांगं अग्र्यं श्रेष्ठं वेदस्यांगं नेत्ररूपं नेत्रत्वाच्छ्रेष्ठं उक्तं च वेदचक्षुः किलेदं स्मृतं ज्योतिषं मुख्यता चांगमध्येऽस्य तेनो-
च्यते संयुतोपीतरैः कर्णनासादिभिश्चक्षुषांगेन हीनो न किंचित्करः इति पुनः किंभूतं अखिलेति समस्तज्योतिषांग-
तेर्गतिज्ञानस्य कारणं एतद्द्विविशेषणं वास्तव्योयतत्वादितरगतीनां एवं तपसातोषित आराधितोऽतएव प्रीतोऽर्क-
स्तस्मै मयाय ग्रहाणां चरितं चरितज्ञानरूपं वरं प्रादात् ग्रहचरितज्ञानवान् भवेति वरमदादित्यर्थः अथ वरदान-
प्रकारमाह श्रीसूर्य उवाच ॥ ॥विदितस्ते मया भावस्तपसाराधितस्त्वहं दद्यां कालाश्रयं ज्ञानं ज्योतिषां चरितं-
महत्[illegible]॥ न मे तेजःसहः कश्चिदाख्यातुं नास्ति मे क्षणः ॥मदंशः पुरुषोऽयं ते निःशेषं कथयिष्यति ॥९॥ इत्युक्त्वांतर्दधे
देवः समादिश्यांशमात्मनः ॥स पुमान्मयमाहेदं प्रणतं प्रांजलिं स्थितं ॥७॥ ॥भावोऽभिप्रायः यदिच्छसि तज्ज्ञा- २
नमित्यर्थः ॥तव कालाश्रयं काल आश्रयो यस्य कालविषयकमित्यर्थः ॥एवंभूतं ज्ञानं ददामि ज्योतिषां चरितं येन ज्ञा-

यतेतत्स्थानमित्यर्थः।तथाच·ज्योतिश्चरितज्ञाने चक्षुरत्राधिकारीतिसूचितं·ज्ञणोऽवसरः अहोरात्रंध्यानमग्नस<
त्त्वात्· सूर्योमयमित्युक्त्वात्मनोंऽशंपुरुषंचादिश्यान्तर्ध्यानंतर्हितवान्·सचपुमानिदंवक्ष्यमाणंप्रांजलिस्थितं·प्रां
जलिस्थितंमयंप्रत्यब्रवीत्·तदेवाह·सूर्यांशपुरुषउवाच·॥शृणुष्वैकमनाः पूर्वंयदुक्तंज्ञानमुत्तमं·।युगेयुगेमह
र्षीणांस्वयमेवविवस्वतः।९॥ ॥एकमनाएकाग्रचित्तोभूत्वातच्छृणुयत्ज्ञानंशास्त्रंसूर्यःस्वयंमहर्षीणांपुराप्रतियुग
मुक्तवान्·मयोच्यमानमिदंशास्त्रंतदेवयत्पूर्वमर्कःप्राह· तथाचमदुक्तेऽप्यत्ययोनकार्यइत्यर्थः।सूर्योक्तमदुक्तयोः
कालमात्रस्यैवभिन्नत्वात्· अथकालनिरूपणं·॥ ॥भूतानामन्तकृत्कालःकालोन्यःकलनात्मकः॥सद्विधास्थू
लसूक्ष्मत्वान्मूर्त्तश्चामूर्त्तउच्यते·१०॥ ॥चिरक्षिप्रादिव्यवहारासाधारणोहेतुःकालः।ननुकालसत्वेकिंप्रमाणं·गग
नकुसुमायमानत्वात्तस्येतिचेत्·न·अयमस्मात्परइतिसन्निकृष्टवृद्धपिंडेविप्रकृष्टबालपिंडापेक्षयापरत्वव्यवहार<
दर्शनादनुमानेनावगतत्वात्·भूतभविष्यद्वर्त्तमानकालादिव्यवहारस्यप्रत्यक्षसिद्धत्वाच्च·अहमस्मिन्कालेनिवसा<
मीत्यनुभवस्तावत्सर्वजनीनः नचासौबाह्येंद्रियकृतः रूपादिहीनत्वात्· नापिमानसः।तार्किकैस्तन्नंगीकारात्·नाप्य
नुमानादिजन्यः।अपरोक्षप्रत्ययत्वात्· अतःसामग्र्यभावेप्यपरोक्षप्रत्ययदर्शनात्साक्षिप्रत्यक्षमितदिक्सोपनिषदा
मन्यते।भारतेपि·प्रहरौघटिकान्यूनौप्रहरौघटिकाधिकौ·सकालःकुतुपोज्ञेयःपितृणांदत्तमक्षयमिति·तार्किकै

अस्सर्वोत्पत्तिमन्निमित्तकारणत्वेनांगीकारात्. स च कालो द्विविधः। एकः केवलः कालोऽन्यः कालकालः तत्र येन प्राणिदे-
३ हादयोऽतीतवर्त्तमानादिरूपेण कल्प्यते स केवलः कालः। तादृशः कालोऽपि उत्पत्तिस्थितिविनाशकारिणा येन कल्प्यते
स कालकालः। स च रामायणे दर्शितः। कालोऽपि कल्प्यते येनेति ॥ अतिश्च भवति स विश्वकृद्विश्वदेहात्मा यो मित्रः काल-
कालो गुणीति. गुणी संसारमोक्षस्थितिबंधहेतुः। कूर्मपुराणेऽपि. अनादिरेष भगवान्कालोऽनन्तोऽजरः परः। सर्वगत्वा-
त्स्वतंत्रत्वात्सर्वात्मत्वान्महेश्वर इति. ननु कालस्यानित्यत्वे प्रलयकालः प्रलयकालोऽतीत इत्यादिकालव्यवहारः प्रल-
ये कथमिति चेत्. न नित्यत्वेऽपि समानः पंथा नित्यत्वेऽपि सूर्यपरिस्पंदाद्युपाधिकृत एतावान्काल इति कालेयत्ताव्यवहारः
कथं प्रलये इति तत्रोपाध्यायभावात्. अथ सत्कार्यवादाभ्युपगमे नोपाधीनां वासनारूपेण सद्भाव इति तर्हि अनित्यत्व-
मपि समानं. नैवैतावता नित्यत्वं. उपाधिस्तु तदनंगीकारात् स च कालः सामान्यविशेषाभ्यां द्विविधः। तस्य चोभयस्येश्वर-
त्वान्नित्यात्कालादुत्पत्तिं। मनुराह। कालं कालविभक्तिं च नक्षत्राणि ग्रहांस्तथा। सृष्टिं ससर्ज चैवैमां स्रष्टुमिच्छन्निमाः
प्रजा इति। तत्र सामान्यो यः कालः स विशेषेष्वनुगतत्वात्तदपेक्षया नित्यो गगत्या निरनुमेयो भूतोत्पत्तिनिमित्तकारण-
मिति तार्किकज्योतिषिकादयः। यथा प्रभवविरतिमध्यस्तानवंध्यानितान्तं विदितपरमतत्वा यत्र ते योगिनोऽपि। तमहमि-
ह निमित्तं विश्वजन्मास्य यानामनुमितमपि वंदे भग्रहैः कालमीशमिति. स च विशेषरूपः कालो द्विविधः। मूर्त्तश्चामूर्त्त २

श्चेति। यतः एकः स्थूलोऽपरः सूक्ष्म इति तत्र मूर्त्तामूर्त्तकालावाह। प्राणादिः कथितो मूर्त्तस्त्रुट्याद्योऽमूर्त्तसंज्ञकः। दशगुर्वक्षरोच्चारणाम
व्यवहितानामुच्चारणपरिमितः कालः प्राणः। उक्तं च सिद्धान्तशिरोमणौ। गुर्वक्षरैः खेन्दुमितैरसुस्तैः षड्भिः पलं तैर्घटिका खषड्भि
रिति। गुर्वक्षरलक्षणं च। सानुस्वारो विसर्गान्तो दीर्घो युक्तपरश्च यः। वर्णस्तु गुरुमित्राऽऽहुश्छन्दःशास्त्रविशारदाः॥१॥ स च स्वस्थसु
खासीनपुंसः श्वासोच्छ्वासकालपरिमितो भवति। स्वस्थलक्षणं वैद्यकशास्त्रे उक्तं। समधातुः समाग्निश्च समदोषमलक्रियः।
षड्भिः प्राणैर्विनाडी स्यात्तत्षष्ट्या नाडिका स्मृता।१। नाडीषष्ट्या तु नाक्षत्रमहोरात्रं प्रकीर्त्तितं। तत्त्रिंशता भवेन्मासः सा
वनोऽर्कोदयैस्तथा॥२॥ ऐन्दवस्तिथिभिस्तद्वत्संक्रान्त्या सौर उच्यते। मासैर्द्वादशभिर्वर्षं दिव्यं तदिह उच्यते॥२३॥
सुरासुराणामन्योन्यमहोरात्रं विपर्ययात्। तत्षष्टिः षड्गुणा दिव्यं वर्षमासुरमेव च॥२४॥ २४ २४॥
प्रसन्नात्मेन्द्रियमनाः स्वस्थ इत्यभिधीयते इति। एष मूर्त्तकालः। एष एव स्थूलश्च त्रुट्यादिरमूर्त्तकालः। एष एव सूक्ष्मकालः। उ
क्तं च सिद्धान्तशिरोमणौ। योऽक्ष्णोर्निमेषस्य खरामभागः स तत्परः तच्छतभाग उक्ता॥ त्रुटिर्निमेषैर्धृतिभिः १८ च काष्ठा तत्त्रिं
शता ३० सत्कलकैः कलोक्ता त्रिंशत्कलाभिर्घटिका क्षणः स्यान्नाडीद्वयेनैः खगुणैर्द्युनं च। एतदुक्तं भवति। त्रुटीनां शतेन तत्परः
त्रिंशत्परैर्निमेषः स च नीरोगनेत्रयोर्यावता कालेन पक्ष्मपातो भवति तत्परिमितः। पंचचत्वारिंशता निमेषैः एकः प्राणः॥ ॥
प्राणषट्केनैकापि विनाडी भवति विनाडीनां षष्ट्या एका नाडी स्यात्। षष्टिभिर्नाडीभिरेकं नाक्षत्रमहोरात्रं स्यात्। तच्च यावता का
लेनाश्विन्यादिनक्षत्राणां भ्रमो भवति। तावन्नाक्षत्रं दिनं। यन्नक्षत्रमुदितं पुनस्तन्नक्षत्रोदयपर्य्यन्तेनाक्षत्रेन नक्षत्रसावनमिस

५ र्थः। नक्षत्रस्य गतेः सूक्ष्मत्वात् त्रिंशद्भिरहोरात्रैर्नाक्षत्रो मासः स्यात्। त्रिंशद्भिरर्कोदयैः सावनो मासो भवति। चान्द्रमासस्तु तिथि
भिरेव व्यवह्रियते। स च दर्शाद्दर्शपर्यन्तं यावद्यावत्संख्याको भवति। तावद्भिरेव चान्द्रो मासः स्यात्। संक्रान्तेरपरसंक्रान्ति
पर्यन्तं सौरो मासः। एतैर्मासैर्द्वादशभिस्तद्वर्षं भवति। वर्षमासाहोरात्राणामुत्पत्तिं वक्ष्यामः। तच्च वर्षं दिव्यमहोरात्रं भवति
दिविभवाद्दिव्यास्तेषां। तत्रोत्तरायणं सुराणां दिनमसुराणां निशा। दक्षिणायनं सुराणां रात्रिरसुराणां दिनमिति। त
त्षष्टिस्तेषां दिव्याहोरात्राणां षष्टिः ६० षड्गुणा ३६० षष्ट्यधिकशतत्रयं दिव्यं वर्षं भवति। अथ चतुर्युगप्रमाणमा

तद्द्वादशसहस्राणि चतुर्युगमुदाहृतं। सूर्याब्दसंख्यया द्वित्रिसागरैरयुताहतैः।१५। संध्यासंध्यांशस
हितं विज्ञेयं तच्चतुर्युगं। कृतादीनां व्यवस्थेयं धर्मपादव्यवस्थया।१६। युगस्य दशमो भागश्चतुस्त्रिद्व्येक
संगुणः। क्रमात्कृतयुगादीनां षष्ठोंशः संधयः स्वकाः।१७॥

ह। तद्द्वादशसहस्राणि तेषां दिव्यानां द्वादशसहस्राणि चतुर्युगप्रमाणं भवति। द्वित्रिसागरैरयुतगुणितैः सौरा
ब्दाश्चतुर्युगस्य भवंति। अथैतत्प्रमाणं चतुर्युगप्रमाणं भवति। द्वित्रिसागराः ४३२ अयुत १०००० गुणिताः ४३२००००।
विंशतिसहस्राधिकत्रिचत्वारिंशल्लक्षाणि सौराब्दाश्चतुर्युगस्य भवंति। अथैतत्प्रमाणं चतुर्युगस्यैव न भवति। किंतु ४
संध्यासंध्यांशसहितस्य चतुर्युगस्येत्याह।१५। तत्सर्वं तच्चतुर्युगप्रमाणं संध्यासंध्यांशसहितं ज्ञेयं। एषां चतुर्णां कृता
दीनां युगानां व्यवस्था धर्मपादव्यवस्थया ज्ञेया। यथा यत्र चतुःपाद्धर्मः स कृतयुगः। त्रिपादधर्मस्त्रेता। पादद्वयात्मको

धर्मे द्वापरः पादमात्रधर्मे कलिरिति । युगस्य चतुर्युगप्रमाणस्य दशमो भाग एकत्र चतुर्भिरन्यत्र त्रिभिरन्यत्र द्वाभ्या
मन्यत्रैकेन गुणपः सत्क्रमात्कृतादिप्रमाणं भवति । स्वकर्यौल्लीयः षष्ठोंशः संध्ययोः प्रमाणं भवति । तथा च तद्युग
स्य षष्ठः षष्ठोंशस्तत्तद्युगसंध्ययोः प्रमाणं स्यादित्यर्थः एकैकस्य युगस्य द्वे द्वे संध्ये एका पूर्वमपरं ते । तथा च तल्लोमर
षि युगनाम ष्ट संधयो भवंतीति । उक्तं च सिद्धान्तशिरोमणौ । स्वसंध्यकास्तद्दशांशे निजांके २ भागसंमितेः । इत्यादि ।
उक्तं च । संधयः स्युर्मनूनां कृताब्दैः समा आदिमध्यावसाने भुतैर्मित्रितैरित्यादि । उदाहरणं । चतुर्युगप्रमाणस्य ४३२०
००० दशमो भागः ४३२००० एष चतुर्धा स्थापितः एकत्र चतुर्गुणः १७२८००० जातं कृतयुगप्रमाणं । अन्यत्र ४३२०००
त्रिगुणः १२९६००० इदं त्रेताप्रमाणं । अपरत्र ४३२००० द्विगुणः ८६४००० एतद्द्वापरप्रमाणं अन्यत्र ४३२००० एके
गुणः ४३२००० एतत्कलियुगप्रमाणं । कृतयुगस्य १७२८००० षष्ठोंशः २८८००० जातं संधिद्वयमानं एतदर्धितं १
४४००० जातं कृताद्यसंधिमानं । एतावदेव १४४००० अंत्यसंधिमानं मध्यमानं १४४०००० एवं चतुर्युगद्वादशांशः
संधिमानं भवतीति । त्रेतामानस्य १२९६००० द्वादशांशः १०८००० आद्यसंध्यामानमेतावदेवांत्यसंध्या च १०८०००
मध्यमानं १०८०००० एवं द्वापर ८६४००० संधि ७२००० मध्यमानं ७२०००० कलिः ४३२००० संधि ३६००० मानं
युगानां सप्ततिः सैका मन्वंतरमिहोच्यते । कृताब्दसंख्यास्तस्यान्ते संधिः प्रोक्तो जलप्लवः ॥१८॥ ससंधयस्ते मनवः
मनवः कल्पे ते याश्चतुर्दश । कृतप्रमाणः कल्पादौ संधिः पंचदशः स्मृतः ॥१९॥ इत्थं युगसहस्रेण भूतसंहार
हारकारकः । कल्पो ब्राह्ममहः प्रोक्तं शर्वरी तस्य तावती ॥२०॥ परमायुः शतं तस्य तयाहोरात्रसंख्यया ॥ ॥

5 अथ ब्रह्मायुःप्रमाणं॰ एकसप्ततिः ७१ चतुर्युगैरेकमन्वंतरप्रमाणं भवति॰ तस्य मनोरंते कृतयुगमानेन संधिर्भवति॰ ते मनवः क-
ल्पे संधिभिः सह चतुर्दश भवंति॰ कल्पस्यादौ च कृतप्रमाणेनैकः संधिः कथितः तथा चैवं चतुर्दश ससंधयः स्युः एतादृशेन युग-
सहस्रेण कल्पो भवति॰ कल्पशब्देन ब्रह्मणो दिनमुच्यते॰ तस्य ब्रह्मणो रात्रिरपि तावती चतुर्युगसहस्रेणैव कल्पो वा भवति॰
तया ब्राह्म्याहोरात्रसंख्यया पक्षवर्षमासादिकल्पनया शतं वर्षमितं ब्रह्मायुःप्रमाणं भवति॰ उदाहरणं॰ चतुर्युगमानं ४
३२०००००एकसप्तति ७१ गुणं ३०६७२००००जातं एकमन्वंतरसौरवर्षाः कृतमानं १७२८०००पंचदश १५ गुणं २५९२०
०००जातं पंचदशसंधिमानं॰ एतच्चतुर्दशमन्वंतरप्रमाणे ४२९४०८००००युतं ४३२००००००० जातं सौरवर्षैः
कल्पप्रमाणं॰ एतदेव चतुर्युगप्रमाणं ४३२०००० भक्तं १००० जातं चतुर्युगसहस्रपरिमितः कल्पः अयमेव ब्रह्मदि-
नं एतत् ४३२००००००० द्विगुणं ८६४००००००० जातं महोरात्रप्रमाणं एतत् षष्ट्यधिकशतत्रयेण ३६० गुणितं
३११०४००००००००० जातं वर्षप्रमाणं एतत् शत १०० गुणं ३११०४०००००००००००० जातं सौरवर्षैः ब्रह्मणः परमायुःप्र-

आयुषोऽर्द्धगतं तस्य शेषात्कल्पोयमादिमः ॥२१॥ कल्पादस्माच्च मनवः षड् व्यतीताः ससंधयः । वैवस्वतस्य
च मनोर्युगानां त्रिघनो गतः ॥२२॥ अष्टाविंशाद्युगादस्माद्यातमेतत्कृतं युगं । अतः कालं प्रसंख्याय संख्यामेक-
त्र पिंडयेत् ॥२३॥ ग्रहर्क्षदेवदैत्यादि सृजतोस्य चराचरं । कृताद्रिवेदा दिव्याब्दाः शतघ्ना वेधसो गताः ॥२४॥ ॥

माणं॰ अथ वर्त्तमानब्रह्मदिनेगतकालानयनं॰ तस्य ब्रह्मण आयुषोऽर्द्धं पंचाशद्वर्षाणि गतानि॰ शेषादुत्तरार्द्धादादितो- ५
ऽयं कल्पो वर्त्तते॰ अस्मिन्नपि कल्पे संधिभिः सह षण्मनवो गताः॰ वर्त्तमानस्य वैवस्वतमनोः युगानां त्रिघनः त्रयाणां घनः स

प्रविंशतिर्गता· अष्टाविंशतिसंख्याकेस्मिंश्चतुर्युगे कृतं युगं गतं· अत एतत्कालसंख्यामेकत्र कुर्यात्· ग्रहादिकं सृ[illegible]
जतो ब्रह्मणः शतगुणाः कृताद्विवेदाद्दिव्याब्दाः ४७४०० चतुःशताधिकसप्तचत्वारिंशत्सहस्रवर्षाणि गतानि· अथ
ग्रहाणां गतिभगणादिप्रमाणं चाह चतुर्भिः।१। ग्रहाणां पश्चाद्गतिः सकललोकप्रसिद्धा· ननु खे भ्रमतां ग्रहाणां दैनंदि
पश्चाद्व्रजंतोतिजवान्नक्षत्रैः सततं ग्रहाः। जीयमानास्तु लंबंते तुल्यमेव स्वमार्गगाः।२५। प्राग्गतित्वमत
स्तेषां भगणैः प्रत्यहं गतिः। परिणाहवशाद्भिन्ना तद्वशाद्भानि भुंजते।२६। शीघ्रगस्तान्यथाल्पेन कालेन
महताल्पगः। तेषां तु परिवर्त्तेन पौष्णांते भगणः स्मृतः।२७। विकलानां कला षष्ट्या तत्षष्ट्या भाग उच्य
ते· तत्त्रिंशता भवेद्राशिर्भगणो द्वादशैव ते·।२८॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
नोदयास्तमयवशात्· प्राग्गतित्वं दृश्यते· उच्यते सा गतिर्येन भवति प्रवाहप्रेरितं सग्रहतारकं प्रत्यक् भ्रमति ज्योर
तिश्चक्रं तत्रस्थो ग्रहः कुलालचक्रे कीटन्यायेन प्रत्यक्चलतीव दृश्यते· वस्तुतः प्राग्गतित्वमेव· एवं प्राक्यायिनो ग्र
हाः स्वमार्गे स्वस्वकक्षायां योजनानि स्वस्वकक्षायामन्योपि ग्रहो गच्छति· अतो योजनगत्या सर्वे तुल्यगतयः भगणे
मेषादिद्वादशराशिभिः छत्रशलाकावदुपर्युपरि भ्रमंति तस्य परिणाहवशात्तत्र गच्छतां ग्रहाणां प्रत्यहमेकदि
नसंबंधिनी कलागतिर्भिन्ना न्यूनाधिकत्वात्तन्न्यूनाधिकगतिवशात्ते ग्रहाः भानि राशीन् भुंजते· अतिशीघ्रं पश्चिम
दिशं यांतो ग्रहा नक्षत्रैरश्विन्यादिभिर्जीयमाना लंबंते पूर्वदिशं गच्छंति· यतश्चंद्रः पूर्वदिनेऽश्विन्यां दृष्टः स एवा

6 ऽश्विन्यादिनेभरण्यंतं दृश्यते ऽश्विनीतदपेत्यापश्चिमदिशंगता· यतो ग्रहाणां प्राग्गतित्वं सिद्धं· ग्रहाः प्रागेव गच्छंतीत्यर्थः। उक्तं च
सिद्धांतशिरोमणौ· यांतोभचक्रे लघुपूर्वगत्या खेटास्तु तस्यापरशीघ्रगत्या· कुलालचक्रभ्रमवामगत्या यांतो न कीटा इव भांति
यांत इति· ते च स्वे स्वे मार्गे ति निम्नोन्नते यांति तेषां च गतिः स्वकल्पे च सर्वेषां ग्रहाणां· सा च गतिर्दिनं भगणेनैतत्र गणैः समा
ऽपि परिणाहवशात्कक्षावशात्· अतिग्रहं भिन्ना भवति कस्य चिन्मंदा कस्य चिच्छीघ्रा भवति· कक्षावस्थिति तद्वशात्परि
णाहवशात्· नक्षत्राणि अल्पाधिककालेभुंजते· तदेवाह· शीघ्रगतिस्त्विति· शीघ्रगतिर्ग्रहो नक्षत्रमल्पेन कालेन मं
दगतिर्महता कालेन भुंक्ते· तेषां ग्रहाणां परिवर्त्तनाश्विन्यादिरेवत्यंतगमने नैको भगणो भवति· विकलाभिः षष्टिभिरे
का कला भवति· षष्टिकलाभिरेको भागो ऽशः स्यात्· त्रिंशद्भिरंशै राशिर्भवति· राशिद्वादशकेनैको भगणो भवति· अथ यु
गे सूर्यादिग्रहशीघ्रोच्चचंद्रमंदोच्चपातभगणानाह·॥
युगे सूर्यज्ञशुक्राणां खचतुष्करदार्णवाः। कुजार्किगुरुशीघ्राणां भगणाः पूर्वयायिनां॥२९॥ इंदो रसाग्नित्रि
त्रीषुसप्तभूधरमार्गणाः। दस्रत्र्यष्टरसांकाक्षिलोचनानि कुजस्य च॥३०॥ बुधशीघ्रस्य शून्यर्तुखाद्रित्र्यंकनगें
दवः। बृहस्पतेः खदस्राक्षिवेदषड्वह्नयस्तथा·॥३१॥ सितशीघ्रस्य षट्सप्तत्रियमाश्विखभूधराः। शनेर्भु
जंगषट्पंचरसवेदनिशाकराः॥३२॥ चंद्रोच्च [illegible] स्य नंदाजावसुसर्पार्णवा युगे। वामं पातस्य वस्व ६
ग्निद्वियमाश्विशिखिबाहवः॥ श्रीरामो जयति·

॥ चतुर्युगे सर्वोक्ते प्रमाणे सूर्य्यस्य खचतुष्करदार्णवाः ४३२०००० सूर्य्यस्य भगणा भवंति · बुधशुक्रयोरप्येत एव भगणाः ४३२०००० भौमगुरुशनिशीघ्रोच्चानामप्येत एव भगणाः ४३२०००० चंद्रस्य ५७७५३३३६ भौमस्य २२९६८३२ बुधस्य शीघ्रोच्चस्य १७९३७०६० गुरोः ३६४२२० शुक्रशीघ्रोच्चस्य ७०२२३७६ शनेः १४६५६८ चंद्रमंदोच्चस्य ४८८२०३ एते भगणाः सर्वेषां ग्रहाणां प्रोक्ताः · चंद्रपातस्य भगणा वामं पश्चाद्गत्या भवंति ते च २३२२३८ तथा च पातः पश्चाद्गतिरित्यर्थः ॥ अत्रोपपत्तिः शास्त्रस्य प्रामाण्यमेव · अथ युगे भूदिनानि ॥

उदयादुदयं भानोर्भूमिसावनवासराः ॥ वसुद्व्यष्टाद्रिरूपांकसप्ताद्रितिथयो युगे ॥२४॥ ॥ ॥

सूर्य्यस्यैकस्मादुदयादन्योदयपर्य्यंतं भूमिसावनदिनं भवति · सूर्य्योदयोर्द्वयोरंतरालः कालो भूदिनप्रमाणमित्यर्थः ॥ तानि च युगे १५७७९१७८२८ भूदिनान्येव चतुर्युगाहर्गणप्रमाणं · अथ युगे नाक्षत्रदिनानि · १५८२२३७८२८ अत्रोपपत्तिः सूर्य्यः स्वाधिष्ठितनक्षत्रेण सह प्रतिदिनं तत्तन्नक्षत्रं षष्टिभिर्नाक्षत्रघटीभिरुदयं याति · सूर्य्यस्तु सर्वस्मादग्रिमेंऽशे स्वगत्या गत्वा सर्वतो याति · तत्रानुपातः यदि सूर्य्याधिष्ठितोदयाद्यावत् षष्टिर्नाक्षत्रघट्यः सर्वे तेन राशिषट्कान्ताग्रिमांशगतस्यार्कस्योदयः किमधिकैरिति · तथा च स्वगतिकलाभ्यः सूर्याधिष्ठितराशिप्राणगुणाभ्यः खखाष्टैक १८०० हृताभ्यो यल्लब्धं तत्तुल्यैरसुभिरधिकाभिः षष्टिघटीभिरर्क उदेति · तथा च लब्धासुभिरधिकाः षष्टिर्नाक्षत्र

घघ्रः सूर्य्यसावनाहोरात्रप्रमाणं स्यात्. यथा. स्फुटोऽर्कः २।२५।१९।१८ स्पष्टगतिः ५६।५२ एषा सूर्याधिष्ठितकंपिलायां मि
7 थुनप्रमाणं ३०३ असुगुणित १८१८ जाताः असवः मिथुनराशिप्राणैः १८१८ गुणिता १७७३८३।३६ राशिकलाभिः १८००
भक्तालब्धा असवः ५७ एवं लब्धासुभिर्नाक्षत्रोदयानंतरं रविरुदेति. तथा च. सूर्य्यसावनाहोरात्रप्रमाणं. यथा. ६०।
५७ जाते। गतेः प्रतिदिनं भिन्नाकारत्वात्स्वोदयस्यापि प्रतिमासमन्याहक्त्वाच्च सावनाहोरात्रं प्रतिदिनं भिन्नं यत्तु नः
घटीषष्ट्या मध्यमभुक्तितुल्यासुयुतया ६०।५९।८ सावनं द्युरात्रमुच्यते तन्मध्यमं. अष्टांते मध्यमस्फुटसावनदिना
नां तुल्यत्वात्. गतीनामुदयानां च क्रासष्टयोस्तुल्यत्वात्. एवं चाऽष्टांते रविश्चक्रकलाश्चाक्रामति. तथा च. सूर्य्येण
यावत्यः कलाश्चाक्रांतास्तावंत एव सावनात्त्रदिनेभ्योऽधिका भवंति. तथा च चक्रकलासमाः सूनोमेकं दिनमधि
कं भवति. अतएवैकाष्टांते यावंतो भभ्रमास्तद्दिने कन्यूनाः सावनदिनानि स्युः (यथा भभ्रमा १५८२२३७८२८ सौरा
ष्ट ४३२०००० हृता लब्धं नाक्षत्राष्टप्रमाणं ३६६।१५।३१।३१ भदिनानि १५७७९१७८ [illegible] सौराष्टौ ४३२०००० हृतानि
लब्धं सौरसावनाष्टप्रमाणं ३६५।१५।३१।३१ भवर्षमाने ३६६। एकचक्रभ्रमोनं ३६५ जातं तदेव सौरसावनाष्टप्र(
माणं. एवं चन्द्रादीनामपि स्वस्वोदयप्राणगुणितगतेः खखाष्टैको १८०० हृतासुभिरधिकं चांद्रसावनादिदिनंका ७
र्य्यं. एतस्य स्पष्टाधिकारे वक्ष्यति. सिद्धांतशिरोमणौ. समंभसूर्यावुदितौ किलादौ षष्ट्या घटीनामुदितं पुनर्भं. र

विलतः स्वोदयभुक्तिघातात्खाभ्राष्टभूलब्धसमासुभिश्च । समागतासुसंयुतारवेस्तु षष्टिनाडिकाः स्फुटं द्युरात्रभुक्तिमा
द्युभुक्तितश्चतच्चलं । षष्ट्या घटी नाम दिनं सदा स्यात्तद्भुक्तितुल्यासुयुतं खराशेः । स्यान्मध्यमं सावनमेवमिष्टं तत्संख्यका
मध्यमतो निरेकेति । अथ युगे चांद्रदिनानि ॥

चांद्राः खाष्टखखव्योमखाग्निखर्तुनिशाकराः ॥

चांद्रदिनानि १६०३०००००८० अत्रोपपत्तिः । पूर्वयायिनोरर्कचंद्रयोः शीघ्रगतिश्चन्द्रः सूर्याद्वियुज्य यावता कालेन पुनः
पूर्वयुतिस्थानमेति तावच्चान्द्रं चक्रं तावल्लि जगत्याग्रतो गतमर्कं यावता कालेन पुनर्युनक्ति तावांश्चांद्रो मासः । ते च युगे
सूर्यचंद्रभगणयोरंतरपरिमिता भवंति । सूर्येन्दुभगणांतरमित्यस्य वक्ष्यमाणत्वात् । ५३४३३३३६ एते त्रिंशद्गुणा जा
ताश्चांद्रवासराः १६०३०००००८० अथ युगेऽधिमासाः ॥ ॥षड्द्विक्त्रिकृताग्निकतिथयश्चाधिमासकाः ॥३५॥
एतेऽधिमासाः १५९३३३६ अत्रोपपत्तिः । चंद्रो दर्शांते रविणा संयुज्यते । ततो द्वावपि पूर्वतो गच्छतः । तयोश्चन्द्रः शीघ्रगतित्वा
त् प्रत्यहं गत्यंतरेणाग्रतो याति । एवं गच्छंश्चक्रकलातुल्यमंतरं यदाग्रतो याति । तदा रविणा योगमेति । तयोः कालयोरंतरं
चांद्रमासः यथा । सूर्यगतिः ५९।८।१०।२७ चंद्रगतिः ७९०।३५।१।३ अंतरं ७३१।२६।४२।२६ एभिर्गत्यंतरकलाभिरेकं चां
द्रमेकं दिनं लभ्यते तच्चक्रकलाभिः किमिति । चक्रकला २१६०० गत्यंतर ७३१।२६।४२।२६ हृताः लब्धं चांद्रमाससप्रमाणं

४ २९।३१।५०।०।६ अधिमासाः १५९३३३६ द्वादशहृताः लब्धेन १३२७७८ युगाब्दाः ४३२०००० एकजातीयत्वाद्यु
ताः जातश्चांद्रवर्षप्रमाणं ४४५२७७८ एभिर्भूदिनानि १५७७९१७८२८ भक्तानि तानि जातं चांद्रसावनवर्षप्र
माणं ३५४।२२।१ अस्योपपत्तिः अथ चांद्रवर्षानयनं चांद्रदिनानि १६०२०००००८० सौराब्दैः ४३२००००
भक्तानि जातं चंद्रवर्षप्रमाणं ३७१।३।५३।२४ एतदेव द्वादशहृतं ३०।५५।१९।३७ जातं चांद्रमासप्रमाणं यावंति
जगत्यर्कश्चक्रमप्यर्येति तावत्सौरा द्वादशमासाः सावयवा भवंति यथा सौरसावनाब्दप्रमाणं ३६५।१५।३१
३०।२४ अस्य द्वादशभागः ३०।२६।१७।३७ जातं भूमिदिनैः सौरमासप्रमाणं अथाधिमासोपपत्तिः सौर
मासाच्चांद्रमासस्याल्पत्वाद्युगे सौरमाससंख्यायाश्चांद्रमाससंख्याधिका भवति तथा चार्कमासेभ्य
श्चांद्रमासाः साधिकैकादशदिनैरधिका भवन्ति ११।०।३।५३।२४ तथा चार्कमासेभ्यश्चान्द्रमासा यावद्भि
रधिकास्तेऽधिमासा भवंति यथा सौरमासः ३०।२६।१७।३७ चांद्रमासो २९।३१।५०।६।३०।०।५४।३७
३१ अनेन सावर्णितेन १९६०५१ चांद्रमास २९।३१।५०।६ सवर्णितो ६३७८६०६ भक्तः ३२।१६।३१ ८
५५ लब्धैः सौरमासादिभिः रेकश्चान्द्रोऽधिमासो भवति चैत्रशुक्लप्रतिपदि यदा मेषादिगताव

केचंद्रैदिनमासादीनां चैकदा प्रवृत्तिः। तत्र दर्शान्तं यावच्चान्द्रो मासः सूर्य्यंते सौरश्च मध्यमा
र्केवृषं याते सूर्यते तत्रैतन्मासद्वयं साधिकचतुःपंचाशत्कलान्तरेण भवति· एवमग्रिमदर्शां
ते द्वितीयश्चान्द्रो मासः सूर्यते· मध्यमार्के च मिथुनं गते द्वितीयः सौरमासः पूर्णो भवति तत्र य
दंतरं द्विगुणं भवति· एवमग्रेपि दर्शान्तादग्रतोऽग्रतस्तेनैवांतरेण सौरमासा भवन्ति· तथा
चाग्रतो यात्यर्कसंक्रांतिर्यदा पुनर्दर्शान्तमेति· तदैकश्चान्द्रो मासः सौरमासेभ्योऽधिको
भवति· ततश्च यदि साधिकद्वात्रिंशत्सौरमासैरेकश्चान्द्रोऽधिमासः प्राप्यते· तदा युगसौ
रमासैः कियंतश्चान्द्राधिमासा भवंति· अनुपातः। यथा। रविमासाः ५१८४००००

९ सावर्त्तिताः ५५९८९२००००००० एकाधिकमाससंयुक्त्या । ३२।२६। ३।५४ सावर्त्तितया ३५१३८
३४ भक्ताः फलं युगाधिमासाः १५९३३३६ एवं यदि साधिकत्रिंशद्भूदिनैरेकः सौरो
मासस्तदा युगभूदिनैः कियन्त इति । यथा भूदिनानि १५७७९१७८२८ सावर्त्तितानि २०
४४९८२५०५००८००००० सौरमासेन ३०।२६।१७।३१।३० सावर्त्तितेन ३९४४१९४५०
भक्तानि लब्धा युगभूदिनैः कियन्त इति । यथा । सौरमासा ५१८४०००० एवं सावयवैरूनत्रिं
शद्भूदिनैर्यद्येकश्चान्द्रमासस्तदा युगभूदिनैः कियंत इति । यथा । भूदिनानि १५७७९
१७८२८ सावर्त्तितानि २०४४९८२५०५००८००००० चान्द्रमासेन २९।३१। ९
५०।६।३० सावर्त्तितेन २८३५१६३९० भक्तानि लब्धा युगचान्द्रमासाः ५३४३३३३६ ॥

॥अथावमाः॥ तिथिक्षयावमास्तानि ह्यब्दब्धीमहाराश्विनः।२६। युगेऽवमाः २५०८२२५२ अ
त्रोपपत्तिः सावनमासः ३०।०० चांद्रमासो २९।३१।५०।०६ नितः ००।२८।०९।५४ तत्र सावनमासचां
द्रमासांतरेण सावनेन ०।२८।०९।५४ त्रिंशद्दिनानि लभ्यंते तदा परिपूर्णेनावमेन कियंतीति य
था तरेण ०।२८।०९।५४ सावर्णितेन २०२२९४ सावर्णितात्रिंशत् ६७८०००० भक्ताः फलं ६३।
५७।३२ एवं साधिकत्रिषष्ठिदिनैरेकोऽवमो लभ्यते इति अथवा गत्यंतरेणैकं चांद्रमहर्दिनं
लभ्यते तथा च गत्यंतरहृतायां तिथिभुक्तौ चांद्रदिनप्रमाणं लभ्यते यथा तिथिभुक्तिः ७२० सा
वर्णिता २५५५२०००० गत्यंतरेण ७३।१२।२६।४१।२६ सावर्णितेन २५७९९२२७६ भक्ता लब्धं चां
द्रदिनप्रमाणं ५९।०३।४०।२२ सावनदिनचांद्रदिनयोरंतरं ५८।२९।४८ अवमभुक्तिः कल्यादौ
अर्कोदये सावनचांद्रदिनयोरेकदैव प्रवृत्तौ सत्यां साधिकेकोनषष्ठिघटीष्वतीतासु चांद्रदि
नं समाप्तं सावनं पुनः पूर्णं षष्ठिघटीष्विति तयोरंतरमवमभुक्तिः ५८।२९।४८ अनुपातांतरं य
दि साधिकषट्पंचाशद्विकलाभिरेकं दिनं लभ्यते तदा परिपूर्णावमेन कियंति दिनानीति य
था दिनावमभुक्त्या ५८।२९।४८ सवर्णितया २०२७०८ सावनषष्ठिघट्यः ६० सावर्णिता १२९६
०००० भक्ताः फलं ६३।५७।३६ यदि साधिकत्रिषष्ठिदिनैरेकोऽवमो लभ्यते तदा युगचांद्रदि

नैः कियंतइति यथा युगचांद्रदिनानि १६०३०००००८० सावनानि तानि ५७७१०८००२८८०००साधि
10 कानि षष्ट्याप्ताः ३१५४१३८ सवर्णितयार २३७००७ दमलानि फलं २५०८२२५२ अवमा इति सर्वमुपपन्नं
। अत्र सौरचांद्रांतरमधिमासाः सावनचांद्रांतरं तु याहाः । उक्तंच श्रीधरेण मलो दर्शावधिश्चांद्र म
सोहि मासः सौरस्तु संक्रांत्यवधिर्यतोऽतः । दर्शाग्रतः संक्रमकालतः प्राक् सदैव तिष्ठत्यधि
मासशेषं । १ । दर्शांततो यात तिथि प्रमाणैः सौरैस्तु सौराः दिवसाः समेताः । यतो धिशेषो त्यादि
नाधिकास्ते तस्त्ववस्त्र दस्मा दधिमासशेषः । २ । तिथ्यं तत्सूर्योदययोस्तु मध्ये तथैव तिष्ठत्यवमाव
शेषं । यत्केन ते नोदयकालिकः स्यात्तिथ्यंतकाले द्युगलोन्यथा तः । ३ । ॥ अथ सूर्यादि दिनानि । दि
॥ ॥ भोदयाभगणैः स्वैः स्वैरूनास्तत्सोदयायुगे ॥ ॥ मानाम ष्टार्वीत्यादि नो का ।
भोदया यस्य भगणैरूनाः कियंतेतस्यैव भूदिनानि भवेयुः । यथा भोदयाः १५८२२३७८२८ सूर्यभ
गणैः ४३२०००० रूनाः जाताः सूर्यस्य सावनवासराः १५७७९१७८२८ एतदेव भूदिनपदेनोक्तं ते
। एवं चंद्रस्य सावनदिनानि १५२३३३६३३६ भौमस्य १५७७२९४०९९६ बुधशीघ्रस्य १५६४२९०७६८
गुरोः १५८२९७३६०८ शुक्रशीघ्रस्य १५७५२१५४५२ शनेः १५८२०८९२८० एवं मंदोच्चपाता
नामपि कर्त्तव्यानि अत्रोपपत्तिः सर्वोक्ताः युगाद्याः सौराः तत्रार्कः प्रत्यहं स्वगत्या चक्रमाक्रमति ।
भोदयस्तु प्रतिदिनं चक्रमाक्रमतीति सौरवर्षे यावंतो भोदयभ्रमास्त एव चक्रभ्रमोनाः सूर्यसावना [illegible]

निस्युरिति अथ चांद्रमासाः॥ ॥भवंति चान्द्रिनो मासाः सूर्येन्दुभगणान्तरं।३७॥
सूर्यभगणचंद्रभगणयोरंतरं।युगे चांद्रमासाः स्युः यथा सूर्यभगणाः ४३२०००० चंद्रभगणयोः
५७७५३३३६ रंतरं ५३४३३३३६ जाताश्चांद्रमासाः अथाधिमासावमाः॥ ॥रवि
मासोनितास्ते त्वशेषाः स्युरधिमासकाः।सावनाहानि चांद्रेभ्यो द्युभ्यः प्रोह्य तिथिक्षयाः।३८।
चांद्रमासा रविमासैरूनाः शेषमधिमासाः भवेयुः चांद्रदिनानि भूदिनानि शेषमवमाः स्युः।
यथा चांद्रमासाः ५३४३३३३६ रविमासैः ५१८४०००० ऊनाः १५९३३३६ जाता अधिमासाः चां
द्रदिनानि १६०३०००००८० भूदिनैः १५७७९१७८२८ ऊनानि २५०८२२५२ जाता अवमाः।अत्रोपप
त्तिः।अथ कल्पे भगणादयः॥ ॥अधिमासोनरात्र्यर्क्षचांद्रसावनवासराः।एते स
हस्रगुणिताः कल्पे स्युर्भगणादयः।३९ भगाः सहस्रगुणिताः कल्पगताः स्युः।यथा युगार्कभग भगणादयः
णाः ४३२०००० सहस्रगुणिताः ४३२०००००००० जाताः कल्पेऽर्कभगणाः एवं चंद्रस्य ५७७५३३३६०००
भौमस्य २२९६८३२००० बुधशीघ्रस्य १७९३७०६०००० गुरोः ३६४२२०००० शुक्रशीघ्रस्य ७०२२
३७६००० शनेः १४६५६८००० चंद्रोच्चस्य ४८८२०३००० चंद्रपातस्य २३२२३८००० भूदिनानि।
१५७७९१७८२८००० भोदयाः १५८२२३७८२८००० चांद्रवासराः १६०३०००००८०००० अधिमासाः
१५९३३३६००० अवमाः २५०८२२५२००० ।अथ कल्पे मंदोच्चपातभगणाः॥ ॥प्राग्गतेः

सूर्यमंदस्य कल्पेसप्ताष्टवह्नयः । कौजस्य वेदखयमा बौधस्याष्टर्तुवह्नयः ।४०। खखरंध्राणि जीवस्य
शौक्रस्याष्टगुणेषवः । गोग्नयः शनिमंदस्य पातानामथवामतः ।४१। मनुदस्रास्तु कौजस्य बौधस्या
ष्टाष्टसागराः । कृताद्रिचंद्रा जीवस्य त्रिखांकानि भृगोस्तथा ।४२। शनिपातस्य भगणाः कल्पेय
मरसर्तवः । भगणाः पूर्वमेवात्र प्रोक्ताश्चंद्रोच्चपातयोः ।४३।। ।।सूर्यस्य मंदोच्च भगणाः ३८७ भौ
मस्य २०४ बुधस्य ३६८ गुरोः ९०० शुक्रस्य ५३५ शनेः ३९ एते प्राग्गतयः पातभगणा वामतः । पश्चाद्ग
तय इत्यर्थः कल्पे भौमस्य पातभगणाः २१४ बुधपातस्य ४८८ गुरोः १७४ शुक्रस्य ९०३ शनेः ६६२।
अथ सृष्ट्यारंभगतकालानयनं ।। ।।षण्मनूनां तु संपीड्य कालं तत्संधिभिः सह । कल्पादि
संधिना सार्द्धं वैवस्वतमनोस्तथा ।४४। युगानां त्रिघनं यातं तथा कृतयुगं त्विदं । प्रोज्झ्य सृष्टेस्ततः
कालं पूर्वोक्तं दिव्यसंख्यया ।४५। सूर्याब्दसंख्यया ज्ञेयाः कृतस्यांते गता अमी । अतऊर्द्धममी यु
क्ता गतकालाब्दसंख्यया ।४६।। ।।अत्रोदाहरणे नैव व्याख्या । चतुर्युगानामेकसप्ततिरेको
मनुर्भवति तथा च षण्मनूनामतीतत्वात् एकसप्ततिः ७१ षड्भिर्गुणिता ४२६ जाता षण्मनू
नां युगानि सप्तममनोः सप्तविंशतियुगान्यतीतानि अतः षण्मनुयुगसंख्या ४२६ सप्तविंश
तियुता ४५३ ततोनया युगसंख्यया चतुर्युगसंख्या ४३२०००० गुणिता १९५६९६००००
चतुःखाब्धियमाश्विनिशररंध्रनिशाकराः १९५३७२००००=४

जाताः सौराब्दाः ततः सप्तसंधीनां गतत्वात्संधिसंख्या १७२८००० सप्तगुणा १२०९६००० जाताः
सप्तसंध्यब्दाः एभिरब्दाः १९५६९६०००० युताः १९६९०५६००० ततो गतकृतयुग १७२८०००
त्रेता १२९६००० द्वापरे ८६४००० युताः जातं १९७२९४४००० अस्मिन्मध्ये स्वएककाल १७०६
४००० हीनं जातं १९५५८८०००० ततो गतकलि ४९७२ युताः १९५५८८४९७२ जाता गताब्दाः
अथाहर्गणानयनं ॥ ॥मासीकृता युता मासैर्मधुशुक्लादिभिर्गतैः । पृथक्स्था
स्तेऽधिमासघ्नाः सूर्यमासविभाजिताः ।४७। लब्धाधिमासकैर्युक्ता दिनीकृत्य दिनान्विताः
। द्विस्थास्तिथिक्षयाभ्यस्ताश्चांद्रवासरभाजिताः ।४८। लब्धोनरात्रिरहिता लंकायामार्धरात्रि
कः । सावनो द्युगणः सूर्याद्दिनमासाब्दपास्ततः ।४९। सप्तभिः क्षयितः शेषो विज्ञेयो वासरेश्व
रः ॥ ॥गतसौराब्दा मासाः कार्याः द्वादशभिर्गुण्या इत्यर्थः द्वादशमासात्मकत्वादब्दस्येत
तश्चैत्रशुक्लप्रतिपदमारभ्य ये गता मासास्ते योज्याः एकजातीयत्वात् ततो जातास्ते सौरमा
साः स्थानद्वये स्थाप्याः ततः एकत्र युगाधिमासैर्गुण्याः युगसूर्यमासैर्विभज्य लब्धैर्गताधि
मासैरन्यत्र योज्यास्ते चांद्रमासाः स्युः ततस्ते दिनीकार्याः त्रिंशता संगुण्या इत्यर्थः ततश्चैत्रशुक्लप्र
तिपदमारभ्य गततिथिभिर्योज्याः स चांद्रोऽहर्गणः स्यात् ततः स्थानद्वये स्थाप्यः एकत्र युगावमैः सं

12 गुणेप युगचांद्रवासरैर्विभज्य लब्धैर्गतावमैरन्यत्रोनो लंकायामर्द्धरात्रिकालीनः सौरसावनो मध्य
मोऽहर्गणः स्यात् समस्तग्रमि विभज्य शेषे सूर्यादारभ्य दिनपतिर्गणनीयः। उदाहरणं स्व छिगता
ब्दाः १९५५८८४६१२ द्वादशघ्ना १२ गुणिताः २२४७०६१६०७६ जाताः सौरमासाः एते मासस्त्रयुताः
२२४७०६१६०७९ एते द्विःस्थापिताः। एकत्र युगाधिमासैः १५९३३३६ गुणिताः ३५९६५७१५४०
८४९५५७४ युगसूर्यमासैः ५१८४०००० भक्ताः लब्धागताधिमासाः ६९२१२८४५९ शेषं ३२६६५४४
लब्धाधिमासैः ६९२१२८४५९ द्वितीयस्थाने स्थापितो को २२४७०६१६०७९ युतः जाताश्चांद्रमासाः
२३१६२००००६१६ ततस्त्रिंशता ३० गुणिताः ६९४८६००२०२८० जातानि दिनानि गत १५ दिन युतानि जात
चांद्रोऽहर्गणः ६९४८६००२०२९५ एष द्विःस्थापितः एकत्र युगावमैः २५०८२२५२ संगुणेपः १६२०३६
२५७२०५६४२०४३४० युगचांद्रदिनैः १६०३०००००८० विभज्य लब्धानि गतावमदिनानि १०९४६६६
२६ शेषं २०४९६६२६० अवमैः १०९४६६६२६ रन्यत्र ६९४८६००२०२९५ ऊनीकृते जातो लंका
यामर्द्धरात्रिकालीनः सौरसावनोऽहर्गणः ६८४०४००३५६९ वारार्थमेकेनाहर्गणो ऊनः एषः स
प्तभक्ते शेषे ३ सूर्यवारादगणनया बहून् पंचदशाश्वतेमितशकस्यापाढशुक्लपूर्णिमायां भौमो दिनपतिर्लब्धः।
॥मासाब्द दिनसंख्याप्तं द्वित्रिघ्नं रूपसंयुतं। सप्तोद्धृता
अथ मासवर्षपयोरानयनं॥ १२

पूर्वा० ४८४५ संवत् १९२९

वशेषोतु विज्ञेयौ मासवर्षपौ ।५०॥ ॥अहर्गणात् मासदिनैरब्ददिनैश्च भागो यल्लब्धं तत्क्रमेण
द्विघ्नं त्रिगुणं कार्यं ततएकयुतं कृत्वा सप्तभिः शेषिते मासपवर्षपौ भवतः यथा अहर्गणात् १२४४०.४
००३५६८ मासदिनैः ३० लब्धं ४२२८१३०४६६१८५ द्विगुणिते ८४७६२६९३३७५७० रूपयुते ८४७६२६९३३७५७१
सप्तशेषिते ० एतन्निर्मासपः । अथ वर्षपः ॥ अहर्गणो १२४४०४००३५६८५ वदिनैः ३८० भक्तो लब्धं
५५८४४५५५६५ त्रिघ्नं १६७५३३६६९५ रूपयुतं १६७५३३६६९६ सप्तशेषितं ४ जातो बुधोऽब्दपतिः
अत्रोपपत्तिः । सौराब्दानां मासकरणाय द्वादशगुणको मासादीनां दिनीकरणाय त्रिंशद्गुणकः ननु
लब्धाधिमासकैर्युक्ताः स्वत्राधिमासानां चान्द्रत्वात्सौरमासेषु योगोऽनुपपन्नो भिन्नजातीयत्वादिति
चेत सत्यं चान्द्रमासानां सौरत्वेन परिग्रहणात् । २ । प्रासौरकयोगान् यथानुपपत्त्या नत्वधीकरणात्
प्रासौरकेरवात्र प्रमाणत्वात् अतएवाधिमासावमशेषाहादिन घट्यादिकं न गण्यते अन्यथानुपातस्य
सावयवत्वेनाधिमासावमशेषाहादिनादिगणत्यमेवस्यात् अत्र पुनः कल्पनयायोगकृते तच्छेषमवि
वानां द्विर्गहणं स्यात् उक्तं च सिद्धान्तशिरोमणौ दर्शविधिश्चान्द्रमसो हिमांशुः सौरस्तु संक्रान्त्यवधिर्य
तोतः । दर्शागतः संक्रमकालतः प्राक्सदैव तिष्ठत्यधिमासशेषं ॥ दर्शांतितीयात तिथिप्रमाणैः सौर
स्तु सौरा दिवसाः समेताः । यतो धिशेषोस्य दिनाधिकास्ते स्मात्तदस्मादधिमासशेष इति । यदि युगसौ

रदिनैर्युगाधिमासाः प्राप्यंते तदा वर्त्तमानकालीन सौरदिनैः कियंत इति ॥ त्रैराशिकं फलं वर्त्तमान
13 कालीनाश्चांद्राधिमासाः अथावमशेषत्यागकारणमुच्यते उक्तंच तिथ्यंत सूर्योदययोस्तु मध्ये स
देव तिष्ठत्सु निजावमावशेषे। त्यक्तेन तेनोदयकालिकः स्यात्तिथ्यंतकाले द्युगणोन्यथातः इति एवं
युगचांद्रदिनैर्यदि युगावमास्तदाभीष्टचांद्रैः कियंत इत्यपि अधिमासानां सौरचांद्रांतर्गतत्वात्
सौराणां चांद्रीकरणार्थमधिमासयोगः चांद्राणां सावनीकरणायावमैर्वियोगः अवमानां सावन
चांद्रांतरस्थत्वात् एवं चांद्रा अर्कसावनदिवसाः स्युः ॥ उक्तंच सौरेभ्यः साधितास्ते चेदधिमासा
स्तदैव वा। चेच्चांद्रेभ्यस्तदा सौरास्तच्छेषं तच्छ्यात्तथेति सच्छ्रा दोः सूर्यवारस्य जातत्वात्तदादिगण
न मितिसर्वमुपपन्नं ॥ अथ ग्रहानयनं ॥ ॥ यथा स्वभगणाभ्यस्तो दिनराशिः
कुवासरैः। विभाजितो मध्यगतो भगणादिर्ग्रहो भवेत्। ५१। एवं स्वशीघ्रमंदोच्चा ये प्रोक्ताः स्वर्वया
पिनः। विलोमगतयः पातास्तद्वच्चक्राद्विशोधिताः। ५२॥ ॥ अहर्गणः स्वस्वभगणेन गुणनी
यो भूदिनैर्भाज्यो लब्धं भगणादि मध्यमो ग्रहः स्यात् एवमानीताः पाताश्चक्राद्विशोध्याः। उदाहरणं। अ
हर्गणः ७१४४०४०० ३५६८ सूर्यभगणैः ४३२०००० गुणिताः २०८६२२५२८५४०३६०००० भूदिनैः १५७७
९१७८२८ भक्ताः लब्धाः सूर्यभगणाः १९५५८८८४६१२ शेषस्यावलीति संज्ञा ११५२०६९५६ शेषं
जीवदंतोकांकाशोधिनी परिभाषा। यथा। गुण्येगुणेन वहुते पाशे शेषघाते नं दाहते भवतिवः व १३

रिशेषराशिः घातेन गुण्यगुणयोर्नवशेषविते न साम्येन तस्य निगदेत् इति तस्य शुद्धिं। यथात्र गुण्यो
हर्गणो १२४०४००३५६८ कः ८ शेषितः ८ तथा गुणकोर्कभगणाः ४३२०००० कं र शेषितः ०
शेषयोः ८।०० घातः शून्येन गुणितं तत् शून्यमेव। तथा गुण्यगुणयोर्घातो ५३०८६२२५२९५४१३
७६०००० नवशेषितः ०० अस्य गुण्यगुणकशेषघातशेषे ०० समानत्वाज्ज्ञाता शुद्धिः। अथ भा
गहारे शोधनं यथा। हारभ्योर्नवशेषो तु घातेनाप्तशेषनवशेषः। भाज्याद्यो नवशेषस्तत्तुल्यः स्या
त्तदा शुद्धिरिति यथा भाज्यो भगणघ्नोहर्गणः ५३०८६२२५२९५४१३७६०००० अस्य नवशेषः ०० तथा
भाजकं भूदिनानि १५७७९१७८२८ अंकः ८ शेषः १ तथा लब्धभगणाः ३४५५८०८४६ कः २ शेषः १ भाज
कलब्धशेषयोः १।१ घातेन १ शेषो ३७५२०९७५६ युतः ३७५२०९७५७ अस्य नवशेषः ०० भाज्यशे
षेण ० सम इति शुद्धिरिति वक्ष्ये ३७५२०९७५६ द्वादशगुणः ४५०२५१७०७२ भूदिनैः १५७७९१७
लब्धा ८२८ भक्तौ राशयः २ शेषः १३४६६८०९१६ त्रिंशद्गुणः गुणः ४०४००४४२४८० भूदिनैर्भागे लब्धा
अंशाः २५ शेषात् २९५२४८२६७८० षष्टि ६० गुणात् १७७१४८९६०६८०० भूदिनैर्भागे लब्धाः कलाः
३६ शेषात् ३४१७६४४९२ षष्टि ६० गुणात् २०६८५८८२५२० भूदिनैर्भागे लब्धा विकलाः १३
शेषेषु प्रयोजनाभावात्त्यक्ते जातो भगणादिरर्कः १२५५८०८४६॥०।२।२५।३६।१३। अथ चं
द्रानयनं। अहर्गणः १२४०४००३५६८ चंद्रभगणाः ५७७५३३३६ गुणः ४१२५९२२४४५१८०९६२९६८

14 महद्दिनैर्भगितैर्लब्धा भगणाः २६२७१८८५३४९ शेषं वल्ली १८२०८००७१८ शोधनं हारांक ९ शेषः १ आ
प्तिशेष २ अनयोर्घातः २ अनेन युता वल्ली ११२०८०००७९ नवशेषविता० अस्य भाज्यां ४१२५९२१४४५
७८०१९०२८४८ क शेष० समत्वाज्जाता शुद्धि वल्ल्याः ११२०८०००७९ ह सर्वत्राप्यपादि ८।१५।४२।३२
जातो भगणादि स्पष्टंः २६२७१८८५३४९॥०।१५।४२।३२ अथ भौमः अहर्गणात् ७१४४०
४००३५६८ भौमभगणाः २२९६८३२ गुणात् १६४०८६५९७६३२३०९६५७६ महद्दिनैर्लब्धा भ
गणाः १०३९८९३७ २ वल्ली १००८८२६१६० शुद्धिः हारांकशेषा १ प्ति नवशेष १ योर्घात १ नवशे
ष १ युत वल्ली १००८८२६१६१ कशेषे लाभ भाज्य १६४०८६५९७६३२३०९६५७६ नवशेषः
३ समत्वाद्यति वल्ल्याः सर्वत्राप्यपादीति जातो भगणादि भौमः १०३९८९३७२॥७।२०।९१४४ अथ बु
धशीघ्रोच्चं । अहर्गणात् ७१४४०४००३५६८ बुधशीघ्रभगणाः ७९७१०८० गुणात् १२८१८२०१७६
२३६९८३०००८० महद्दिनैर्लब्धा भगणाः ८१२२०२२३१८ वल्ली ११६२५१६१६ शुद्धिः हारांकशेषा १ प्तां
कशेष २ घात २ युत वल्ली ११६२५१६१८ कशेषं० घातो १२८१८२०१७६२३६९८३०००८० कशेष००
समत्वादिति वल्ल्याः सर्वत्राप्यपादीति जातं भगणादि बुधशीघ्रोच्चं ८१२२०२२३१८॥०।१४।३।७ अथ २४
गुरुः अहर्गणात् ७१४४०४००३५६८ गुरुभगणाः ३६४२२० गुणात् २६०२००२२६७१९५३६९६ महद्
नै ५७१९७ ८२८ लब्धा भगणाः १६४९००९९९ वल्ली २४२६१८८ शुद्धिः हारांकशेष १ लब्धांकशेष २

घातां २ कशेष २ युतवल्यं २४२६।१९० कशेषो ३ भाज्यांक ९ शेषे ल २ समरतिवल्या राश्यादीतिजातो
भगणादिर्गुरुः १६४९००९९९ ॥००।००शि।२३ अथ शुक्रशीघ्रोच्चं। युगभगणात् १२४४०४००२५६८ शुक्रशी
घ्रभगणा २०२२३३१६ गुणात् ५०२९८९१३५११८९५१९९२ २६८ मूदिनैर्लब्धा भगणा ३१५ ९२९८९२० वल्ली
९१६९०३२८ शुद्धिः हरांकशेषा १ प्रांकशेष ५० घात० युतवल्ली ९१६९०२२८ कशेषो० घातांकशेष ००
समरतिवल्या: सर्वविद्धाराश्यादीतिजातं भगणादि शुक्रशीघ्रोच्चं ३१ ९२८९२२० ॥ ०।६।२९।२३।११ अ
थ शनिः युगभगणात् १२४४०४००२५६८ शनिभगणा १४६५६८ गुणात् २०४१०९१ ६५९९४९५४६४
मूदिनैर्लब्धा भगणाः ६६३५८८२० वल्ली ८१ ९९११६६४ शुद्धिः हरांकशेषा १ प्रांकशेष घात २ युतव
ल्ली ९१ ९९११६६६ कशेषो०० घातांकशेषेल० समरतिवल्याराश्यादीतिजातो भगणादि शनिः
६६३ [illegible] ५८८२० ॥ ०।६।१८।५५।३२ अथ चंद्रोच्चानयनं युगभगणात् १२४४०४००३५६८ चंद्रो
च्चभगणा [redacted] गुणात् २४८११९४९१ [illegible] ०४ मूदिनैः २५११९१८० लब्धा भगणा
२२०३८४३६ वल्ली: ५८१५१९२९६ सर्वविद्धाराश्यादि चंद्रोच्चं २२० [illegible] अथ
चंद्रपातः युगभगणः १२४४०४००२५६८ चंद्रपातभगणा २२२२३६ गुणाः १६५९४ ५६९८०६२५।८४
मूदिनै ५११९१८२८ भागे लब्धा भगणाः २०५२४६००५ वल्ली ११८८१४८००४४ सर्वविद्धाराश्यादिः ८।
२।१५।८।५४ एवं चक्र २ पातितो जातश्चंद्रपातः ३।०।८।३।६ अथ मंदोच्चानयनं तत्रादौ र

15 वे: अहर्गणः ७१४४०४००३५९८८ अर्कमंदोच्चभगणाः ३८७ गुणिताः २७६९७४२४९३८०८१६ कल्पभूदि-
नैः १५७७९१७८२८००० भागे लब्धा भगणाः ७५ वल्ली ३३८७२९४८०८१६ अनुच्छिः हारांकशेषं बलेध्नं
कशेषं ४ घोषितः ४ युतं वल्ल्याः ३३८७२९४८०८२० नवशेषं ०० घातशेषं ० समो च वल्ल्याः ३३८७२९४८०८१६
सर्ववज्राभ्यासादि २१७१८६।५६ जातं भगणादि रविमंदोच्चं ७५।२।७।१८६।५६ अथ भौमस्य गणः ७१४४०
४००३५९८८ भौममंदोच्चभगणाः २०४ गुणाः १४५७२८८४१६७३८७२ कल्पभूदिनैः १५७७९१७८२८००० ।
लब्धा भगणाः ९२ वल्ली ५६९९९७६५५१८७२ अनुच्छिः सर्ववित्सर्वत्र कार्या वल्ल्या सर्ववज्राभ्यासादि ४।२०।
०।२।२२ जातं भगणादि भौममंदोच्चं ९२।४।२०।०।२।२२ अथ बुधस्य गणः ७१४४०४००३५९८८ बुधमं-
दोच्चभगणाः ३६८ गुणाः २६२९०००६७३३२९२४ कल्पभूदिनाः १५७७९१७८२८००० लब्धा भगणाः १६६
वल्ली १६६३१२८६४९२४ वल्ल्याः सर्ववज्राभ्यासादीति जातं बुधमंदोच्चं १६६।७।२०।३७।०७ अथ गुरोः ग-
णः ७१४४०४००३५९८ गुरुमंदोच्चभगणाः ९०० गुणाः ६४२९६३६०३२१२०० कल्पभूदिनैः १५७७९१७८-
२८००० लब्धा भगणाः ४०७ वल्ली ७५२०४७२२५२०० जातं सर्ववित् गुरुमंदोच्चं ४०७।१।५।२२।२१।१ अथ
शुक्रस्य गणः ७१४४०४००३५९८८ शुक्रमंदोच्चभगणाः ५३५ गुणाः ३८२२०६१४१९०८८८० कल्पभू- १५
दिनैः १५७७९१७८२८००० लब्धा भगणाः २४२ वल्ली २५००३७५२२८८० अस्याः सर्ववज्राभ्यासादि ०।
।३७।२०।४४ जातं भगणादि शुक्रमंदोच्चं २४२।०।१।३७।२०।४४ अथ शनेः गणः ७१४४०४००३५९८८

शनिमंदोच्चभगणाः ३९ गुणाः ३१ ९६१५६२९१५२ कल्पभूदिनैः १५७७९१७८२९००० राप्ता भगणाः ७व
ल्ली १०३११५३०६२१५२ अस्याः पूर्ववद्राश्यादि ७।२६।३१।३० जातं भगणादि शनिमंदोच्चं ७।।७।२६।३१।
३० अथ पातानयनं तेष्वादौ भौमस्य गणाः ११८४०४००३५६८ भौमपातभगणाः २२४ गुणिताः ११५२६८
२७५६९ ६३५५२ कल्पभूदिनैः १५७७९१७८२९००० राप्ता भगणाः १६ वल्ली १८०२३४५३१ ५५५२ गुणिः पू
र्ववत्कार्या वल्ल्याः पूर्ववद्राश्यादि २०।२९।५६।३६ एव चक्रे द्वादशराशिषु १२ शोधितः १।९०।३।२४
जातो भगणादिर्भौमपातः ९६।।१।९०।३।२४ अथ बुधस्य। गणाः ११८४०४००३५६८ बुधपातभ
गणाः ४८८ गुणाः ३४८६६२९२५३१४११८४ कल्पभूदिनैः १५७७९१७८२९००० आप्ता भगणाः २०० वल्ली
१४८७२३१५८११८४ अस्याः पूर्ववद्राश्यादि ११।०९।१८।३६ एतेन चक्रे १२ शुद्धः ०।२०।४१।२४ जातो
भगणादिर्बुधपातः ३२९।००।२०।४१।२४ अथ गुरोः द्युगणात् ११८४०४००३५६८ गुरुपातभ
गणाः १७४ गुणात् २०६०२९६६२०८३२ कल्पभूदिनैः १५७७९१७८२९००० राप्ता भगणाः १८
वल्ली १२२८१०६०३६८३२ अस्याः पूर्ववद्राश्यादि ०९।१०।१९।३९ चक्रात् १२ शुद्धं २।१९।४०।२१ जातो
भगणादिर्गुरुपातः १८।।०२।१९।४०।२१ अथ शुक्रस्य। द्युगणात् ११८४०४००३५६८ शुक्रपात
भगणात् ९०३ गुणात् १०६९१०६८८१५४१२९०४ कल्पभूदिनैः १५७७९१७८२९००० राप्ता भगणाः

४.८ वल्ली ३।२।६३४।३।२९।९०४ अस्याः ध्रुवं व्यासाद्यादि ०।००।२९।१७ वक्रारम्भ ई ०।२।२९।४०।६३ जातो
16 भगणादि शुक्रपातः ४.८।।०।२।२९।४०।६३ अथ शनेः। युगभगणा ७।४४।०४।०० ३५६८ शनिपातभ
गणा ६६२ युगभगणा ४।२९।३५४५।०३६२०१८ कल्पभूदिनैः २५।१९।७८२८००० लब्धा भगणाः २९ वल्ली
११३।८०।२९।७ ९६००१८ अस्याः ध्रुवं व्यासाद्यादि ८।२९।३८।१८ वक्रारम्भ ई ०।१।०।२२।४४ जातो भ
गणादिः शनिपातः २९।८।०३।०।२२।४४ अत्रोपपत्तिः यदि भूदिनतुल्यदिनगणेन युगभगणा
समो भगणादिर्ग्रहः प्राप्यते तदा भावयुगणेन किमिति त्रैराशिकेनानुपातः युगभूदिनानि
प्रमाणं तत्कालीनो द्युगणः इच्छा युगभगणाः फलं भगणादिर्ग्रह पाक्षिकी लब्धिः लंकाया
हि मार्द्धरात्रिकः स्यात् नेन लंकासंनिहित देशे ग्रहा आर्द्धरात्रिका पूर्वोत्तर संनिहित देशे तारतम्येन मध्या हि
ह्निकस्सायंकालीनोदयिको भवतीति तथाच पूर्व्यः सिद्धान्तशिरोमणौ "यथा लंका कुमध्ये यम
कोटिरस्याः प्राक् पश्चिमे रोमकपत्तनं च। अधस्ततः सिद्धपुरं सुमेरुः सौम्येऽथ याम्ये वडवान
लश्च॥ लंकापुरेऽर्कस्य यदोदयः स्यात्तदा दिनार्द्धं यमकोटिपुर्य्याम्। अधः स्थिते सिद्धपुरेऽस्त
कालः स्याद्रोमके रात्रिदलं तदैवेति। अथ संवत्सरानयनं॥ ॥द्वादशघ्ना गुरो १६
यातभगणा वर्त्तमानकैः। राशिभिः सहिताः शुद्धाः षष्ट्या स्युर्विजयादयः।५२॥ ॥गुरोर्येभ

गणनयागतास्ते द्वादशगुणाः कार्यास्ततो वर्त्तमानै राश्यादिभिर्युक्ता स्ततः षष्ट्या विभज्य शेषे
विजयादिगणनया संवत्सरः स्यात् उदाहरणं गुरुयातभगणाः १६४९००९९९ द्वादशगुणाः
१९७८८११९८८ राश्यादिगुरुः ००।१००।३३।१२ युताः १९७८८११९८८।१००।००।३३।१२ षष्ट्याप्तं ६० ल
ब्धाः परिवर्त्ताः ३२९८०१९९ शेषं ४८ अस्य विजयादिगणनया विक्रमाख्यः संवत्सरो लब्धः शेषं ०।
००।३३।१२ द्वादशगुणे ००।१००।३९६।१५६ अधःस्थांके १५६ षष्ट्या विभज्य लब्धं २ उपरि ३९६ यु
तः ३९८।३६ एवमेव षष्ट्या विभज्योपरि ००।१०० युतः ००।१०६।३८।३६ तथा चाषाढशुक्लैकादशीरात्रि
कालीन गुरुभुक्तांशकादिः ००।३३।१२ लब्धमासादिना ००।१०६।३८।३६ मध्यमराशिभोगो भुक्तः
तथा चाषाढशुक्लैकादशीनवम्यां चतुर्विंशतिपलाधिके कविंशतिघटीष्वतीतासु विक्रमसंवत्सरप्रारं
भो जात इति अत्रोपपत्तिः बृहस्पतेर्मध्यमराशिभोगात् संवत्सरप्रवृत्तिर्भवति यथोक्तं श्रीपति
पद्धतिः परिवत्सराणां बृहस्पतेर्मध्यमराशिभोगात् इत्यादि तत्र च स्वर्वमध्यमराशिभोगादिना
इति मम मध्यमराशिभोगगतिवशात् किंचिन्न्यूने सावनवत्सरे भवति न तु परिपूर्णे तद्यथा।
गुरोर्युगभगणाः ३६४२२० द्वादशगुणाः ४३७०६४० युगवर्षाणि ४३२०००० अनयोरन्तरं व
र्षाणि ५०६४० जाता लुप्तसंवत्सरा युगे तत्र यदि वर्षाणिं शाधिकपंचशतोत्तरपंचाशत्सहस्रो
परिमिता लुप्तसंवत्सरा युगवर्षैर्लभ्यन्ते तदैको लुप्तसंवत्सरः कतिवर्षैरितित्रैराशिकेनानुपातः

यथा युगवर्षाणि ४३२०००० युगलुप्तसंवत्सरैः ५०६४० भक्तानि फलं ८५।०३।२०।५४
17 ।०।४२ पञ्चाशीति वर्षाणि ८५ मासाः ३ दिनानि २० कलादि ५४ पलानि ० तत्र त्र्यंशाः ४२ तथा चैता
वति काले गते एको लुप्तः संवत्सरो भवतीत्यर्थः यद्येतावद्भिर्वर्षैरेको लुप्तः संवत्सरो लभ्यते तदा एके
न वत्सरेण किं यास्तदंशो लभ्यते इत्यनुपातात्तरं यथा अनेन ८५।०३।२०।५४।०।४२ सावर्णि
तेन ६६३५५४५०२ सावर्णिताः केवर्षाणि १११६०००० लब्धं वर्षं शून्यं शेषात् १११६०००० द्वाद
गुणात् १३३९२०००० हरेण ६६३५५४५०२ लब्धं मासाः शून्यं शेषात् १३३९२०००० त्रिंशद्गुणात् ४०१
७६०००००० हरेण लब्धं दिनानि ०।६।१३।१२ तथा च द्वादशपलाधिके त्रयोदशघटिकोत्तरदिनेन च
तुष्टयेन पूर्णे सावने वत्सरे संवत्सरप्रवृत्तिर्भवतीति सर्वमुपपन्नं आर्यभटेन गुरुभगणा
३६४२२० भगणाश्च तुष्टयमधिकं कृतं ३६४२२४ श्रीपतिभट्टेन चार्यभट्टेन चार्यभट्टोक्तभगणेभ्य
त्वकेन्द्रकालत्वादिना प्रभवाद्यानयनं कृतं तत्र च वर्षाणि ८५।०।२।२।४९।०५ तथा च सूर्यसिद्धा
तावेत्यैतत्तन्न जातं तथा चात्रार्यभटस्य भगणचतुष्टययोगे श्रीपतिभट्टस्य चार्यभट्टोक्त
भगणेभ्यः प्रभवाद्यानयने ऽभिप्रायं न विद्म इति विद्वद्भिर्विभावनीयं अथ प्रकारान्तरेण ग्रहान
यनं ॥ ॥ ॥ विस्तरे लोतद्वृत्तं संक्षेपाद्व्यावहारिकं । मध्यमानयनं कार्यं ग्रहाणा ७
मिष्टतो युगात् ॥ ५४ ॥ अस्मिन् कृतयुगस्यान्ते सर्वे मध्यगता ग्रहाः । विनेन्दुपातमंदोच्चमेषादौ तुल्य

तामिताः ।५५॥ ॥एतत्सर्वं यथा स्वं स्वं भगणानां सावनादिना ग्रहानयनं कृतं मया तद्विस्तरेण अनेन
व्यवहारः कर्तुमशक्यः इत्यर्थः तथा च व्यवहारार्थं इष्टतो युगात् कांचिद्युगस्य वृत्या परिकल्प्य
ततो मध्यमा आनेयाः तथा युगकल्पना कार्या यथा संक्षेपेण लघुना श्रमेण ग्रहानयनं स्यादित्यर्थः
।तत्रैकं प्रकारं स्वयमेवाह ॥ ॥कल्पस्यात्र सहस्रांशो युगं तावत्प्रकीर्त्यते।चतुर्विंश
युगस्यांशः सूर्याचंद्रमसोर्युगं ॥५५॥ एकैकमष्टादशभिः सूर्याचंद्रयुताहतैः।तत्राधिमा
सा किंघ्नाह्नानि ह्रासतां ॥५६॥ ॥यथा कल्पस्य सहस्रांशो युगं भवति तथा युगचतुर्विंशां
शः सूर्याचंद्रमसोरेकैकं युगं भवति तत्र सूर्याचंद्रमसोर्निःशेषत्वात् सूर्याचंद्रमसोर्युगमित्यु
क्तं कल्पः ४३२०००००००० सहस्र १००० भक्तः तल्लब्धं युगमानं ४३२०००० एतच्चतुर्विंशतिभ
क्तं लब्धं सूर्याचंद्रमसोर्युगमानं १८०००० एवमस्यापि चतुर्विंशांशे निःशेषतास्यात् अत ए
वैकैकमिति वीप्सा एवं कल्पस्यापि चतुर्विंशांशे तस्यापि चतुर्विंशांशे एवं तस्यापीति निःशे
षता भवतीति युगचतुर्विंशांशपरमितसूर्याचंद्रमसोर्युगस्य स्वयमेव प्रमाणमाह अष्टा
दशभिरिति अष्टादश १८ अयुत १०००० गुणः १८०००० जातं सूर्याचंद्रमसोर्युगमानं तत्र सू
र्याचंद्रमसोर्युगे सूर्याचंद्राधिमासशतानि कुकोष्ठे चांद्रदिनानां ह्रासतानिःशेषता भवति अ

18 मेषं तु सम्प्रोपते सर्वः ॥ तत्र युगे भगणाद्याः ॥ ॥ एकादशायुतान्यत्र सूर्यस्य भ
गणाः स्मृताः । नवाब्धिगुणबाणव्योमकृतनेत्राणि शीतगोः ।५७। अधिमासनवाब्ध्यग्नि
तुपक्षाग्निविधि तथा । षडंगोनाः समुद्रांकव्याप्तकृतखेंदवः ॥५८॥ रसाद्रिशरतर्काब्धिन
गपंचरसास्त्विह । सषडंशाः कुदिवसा नलिनीरिपुवासराः ।५९। खाद्रित्रैकेंदुनंदाः स्युः खाद्रि
त्रैकरसास्तथा । कुजस्य भगणा राशिचतुष्कसहिताः क्रमी ।६०। चंद्रखाद्रीपुनंदाः स्युः खरद्रिखेंदुरसा
शनेः । [illegible] नगाद्यग्निसप्तवेदनगास्तथा ।६१। भगणास्ते सषडंशाः स्युः भगणाः स्युरमी
गुरोः सषडंशागाः शराद्रिद्रुतिपयो भगणाः क्रमी ।६२। नववह्नितत्त्वरंध्राद्रिसंख्याः स्युरोस्त
था । शीघ्रोच्चभगणाः ज्ञेयास्तथा मंदोच्चकेंद्रविधो ।६३। साद्रिपुनयमाब्ध्यग्निनखाः पातस्य
शाश्वताः । रसाद्रिरसनंदाः स्युः सूर्यचंद्रमसोर्युगे ।६४। स्पष्टार्था एते २१ ॥ ॥ सूर्यचंद्रम
सोर्युगे सूर्यभगणाः १८००००० चंद्रभगणाः २४०६२८९ अधिमासाः ६६३९० ९ । अवमदि
नानि १०४५० २३५० भूदिनानि ६५७४६५७६०१० चांद्रदिनानि ६६७१९१६७० भौमभगणाः १९
९५७०७१४ शनिभगणाः ६७०१ बुधशीघ्रोच्चभगणाः ७४११११ । गुरुभगणाः १५३५१२०

शुक्रशीघ्रोच्चभगणाः ७०२२५४९४ चंद्रोच्चभगणाः ४८८२०३ रा० १७५ चंद्रपातभगणाः २३२३१३७ उप
हरणं गतकल्पवर्षाः ४६७३ मासीकृताः ५६०७६ मासे ३ युताः ५६०७९ एवं द्विःस्थापितः एकत्राधिमा
से ६६३२९ गुणितः ३७२२०२२७२ सूर्यमासैः २२६०००० भक्तः लब्धाधिमासैः १७२ अन्यत्र ५६०७९
युतः ५७००२ एवं त्रिंशत् ३० गुणितः १७१०६० तद्दिनैः २५ रन्वितः १७१०७५ एवं द्विःस्थापितः एक
त्र तिथिक्षयैः २०४५०८२१५० गुणितः ३४९८३८८९६८५७५ पुनर्गततद्दिनान्वितदिनगणः १७१०७५
षडंशोनावमदिन ५० गुणितः ८५५३७५० षष्ट्या विभज्य लब्धेन १४५० ६२१३० अवमदिनगु
णितो ३४९८३८८९६८५७५ युतः ३४९८३८९१८१०३७१३० चंद्रवासरैः ६६७९८१६७० भक्तः लब्धाव
मदिनैः ३७१७२ द्विःस्थो १७१०७५ हीनः १७००६८४ जातो द्युगणः एवं वारानयनार्थमेकेनोनः १७०
०६८३ एवं सप्तशोषितः ५ शुक्रवारात् गणनया जातो भौमवारः अथ ग्रहानयनं तत्रादौ सूर्यः द्यु
गणः १७००६८४ सूर्यभगणैः ४३२०००० गुणितः ७३४६९५६८८०००० एवं सवर्णितः ७३४६९५६८८०००००
महर्गणैः १५७७९१७८२८ सवर्णितैः ३९४४७९४५७ भागे लब्धा भगणाः ४६७३ वल्ली ३७७१९०० अत्राः
एवं विभागाद्याः २।२५।३४।५० जातो भगणादिः सूर्यः ४६७३।२।२५।३४।५० अथ चंद्रः द्युगणः १७००६८४
चंद्रभगणैः ५७७५३३३६ गुणितः ९८२२८७०४७१८४ सवर्णितः ९८२२८७०४७१८४०० सवर्णितमहर्दि
नैः ३९४४७९४५७ लब्धा भगणाः ६२३६१५ वल्ली २८०२००२२५० एवं वर्जा तो भगणादि चंद्रः।

19 ६२४९५।।०।५।४२।३३ अथ भौमः द्युगणः ७०६८४२ भौमभगणैः ८५७०२ गुणितः १६३३
५५८६०६५२ पुनर्द्युगणो ७०६८४२ राशिचतुष्केण ४ गुणितः ६८३११६८ द्वादशशेषलब्धेन ५८६९
०० पूर्वांको १६३३५५८६०६५२ युतः १६३३५६५२६९८२ सवर्णितः ८८०१३५९३११२६० सवर्णित
भूदिनैः ३९४४७१८४५७० लब्धा भगणाः २४८०४ वल्ली ५५२२०६५८०० जातो भगणादि भौमः
२४८०४।।०।२।२०।०।१२९ अथ बुधोच्चं द्युगणः ७०६८४२ बुधोच्चभगणैः १७९३७७ गुणितः १२७५
७२०८४४७५ पुनर्द्युगणः ७०६८४२ बहद्गुणः १०२४ १६४८ द्वादशाप्तेन ८५२९७० पूर्वमां
को १२७५७२०८४४७५ युतः १२७५७९२९१२२७ सवर्णितः १६५७११७८३३६२० सवर्णितभूदि
नैः ३९४४७१८४५७० लब्धाः भगणाः ११८४०३ वल्ली २९०८१९२० जातं भगणादि बुधशीघ्रोच्चं १९
४०३।।८।२५।२७।१७ अथ गुरुः द्युगणः ७०६८४२ गुरुभगणैः ११७५ गुणितः २५९०२८२९६
५ पुनर्द्युगणो द्वाभ्यां गुणः ७०६८४२० द्वादशाप्तेन ५८९०३५० पूर्वांको २५९०२८२९६५ युतः २५
९०८८५२१२५ सवर्णित १५५४२५५१२७५०० सवर्णितभूदिनैः ३९४४७१८४५७०० लब्धा भगणाः।
३९४ वल्ली ६०६६९२० जातो भगणादि गुरुः ३९४।००।००।३३।१७ अथ शुक्रोच्चं। द्युगणः ७०६८४२ १९
शुक्रोच्चभगणैः २९२५९९ गुणितः ४८८४४९२२८६५८ सवर्णितः २८९८६८५३३१९५४० सवर्णि

तभूदिनै ३९४४७९८४७ भागे लब्धा भगणाः ७५९६ वह्नी २२९६४२२५८२० जातं भगणादि भुक्तशीघ्रोच्चं ७५
९६।०।६।०।६।२९।२२।३।१ अथ शनिः युगगणः ७०६९९४७ शनिभगणैः ६७०७ गुणितः ९०४२४२९८८६९७
सवर्णितः ६२४४५७३२१२२२० सवर्णितभूदिनैः ३९४४७१९४५७० भागे लब्धा भगणाः १५८ वह्नी २५७७
७९१६० जातो भगणादिः शनिः १५८।।०।६।२८।५५।३२ अथ चंद्रोच्चं युगगणः ७०६९९४७ चंद्रोच्चभगणैः
२०३४२ गुणितः १४३७२२४९४१८२२ पुनर्युगगणः एकेन गुणितः १२५६९४७ पुनर्युगगणः ७०६९९४७ पं
चदशा ५ गुणः २५६०४९२५ एवं त्रिंशत्कृतः लब्धेन ८५१४७० एकगुणित युगगणः ७०६९९४७ युतः २५६०४१४ अस्मात् द्वादशाप्त २१३३६७ सर्वांको ३४७२२५९३८२२ युतः ३४७२२६०७१९९ सव
र्णितः २०८३२६८४३३२४० सवर्णितभूदिनैः ३९४४७१९४५७० भागे लब्धा भगणाः ५२८ वह्नी ५१
६८९५३८० जातं भगणादि चंद्रोच्चं ५२८।।१।१७।१०।१८ एकराशित्रययुतः ५२८।४।१७।१०।१८ अ
थ चंद्रपातः युगगणः ७०६९९४७ चंद्रपातभगणैः ६९७६ गुणितः १६४१६३६१२१६ पुनर्युगगणेन
वत्सरगणः १५७३८४६९ द्वादशभक्तः लब्धेन १२८०२० सर्वांको १६५१६३६११६ युतः १५४७६४१
२१।०।८ सवर्णितः ६८१०५९८७९६० सवर्णितभूदिनैः ३९४४७१९४५७० भागे लब्धा भगणाः ५१ वह्नी
८२५०४२९० अस्मात् सर्वं वह्नी पादिः २।७।३०।२४ राशिषट्कयुतो भगणादि चंद्रपातः।

20 २५।।८।।७।३०।३४ चक्रे २ शोधितो जातः ३।२८।२९।३८ अथ परिधिः॥ ॥योजना
नि षट् शतान्यथो भूकर्णो द्विगुणानि तु। तद्वर्गतो दशगुणात् पदं भूपरिधिर्भवेत्॥९९॥ ॥अष्ट
शतयोजनानि द्विगुणानि षोडशशतयोजनपरिमितो भूकर्णः स्यात् तस्य कर्णस्य वर्गो दश
गुणः कार्यः तस्य मूलं भूपरिधिः स्यात्। यथा योजनानि ८०० द्विगुणानि १६०० जातं भूक
र्णप्रमाणं कर्णस्य १६०० वर्गः २५६०००० दशगुणः २५६००००० अस्य मूलं मूलकर्णनं
यथा लीलावत्यां त्यक्त्वान्त्याद्विषमात् कृतिं द्विगुणयेन् मूलं समे तद्धृते। त्यक्त्वा लब्धकृतिं तदा
द्विविषमाल्लब्धं द्विनिघ्नं न्यसेत्॥ पंक्त्यां पंक्तिहृते समेन्यविषमात्त्यक्त्वाप्तवर्गं फलं पंक्त्यां तत्
द्विगुणं न्यसेदिति मुहुः पंक्तेर्दलं स्यात्पदमिति अंत्यविषमे २५ पंचानां वर्गः पातितः १ ५ मू
लं ५ द्विगुणं कृतं १० अनेन समे ६ हृते लब्धं ० शेषं ६०००००० अंके मुत्सार्य पंक्त्या १०० समो
६००० हृतः लब्धं ५ शेषः १००००० लब्धस्य ५ कृतिः २५ अग्रिमविषमादस्मात् पातिता शेषः ७५०० २०
लब्धं ५ द्विगुणः १० पंक्तौ योजितं जाता पंक्तिः १०१० समो ७५० हृतः लब्धं ९ शेषं ६६०० लब्धस्य ९
कृतिः ८१ अग्रिमविषमादस्मात् पातिता शेषं ६५१९ लब्धं ९ द्विगुणं १८ पंक्तौ स्थापितं जाता पंक्तिः १०१८

अस्याः ई५०५८जातं मूलं शेष ६५१८अन्तरगुलं:२६०७६ द्विगुणमूलेन १०११८ भक्तं लब्धो क्रोशो
२ शेषं ५८४० सहस्रद्वितयेन २००० गुणितं ११६८००० हारेण १०११८ लब्धा दण्डाः ११५४ शेषं ३८२८
चतुर्गुणं १५३१२ हारेण १०११८ लब्धो हस्तः १ शेषः ५१९४ चतुर्विंशतिगुणं १२४६५६ हारेण १०११८ लब्धा
न्यङ्गुलानि १२ जातं भूपरिधिमानं ५०५८।२।११५४।१।१२ अङ्गुलादिपरिमाणं लीलावत्यां यथा य
वोदरैरङ्गुलमष्टसंख्यैर्हस्तोऽङ्गुलैः षड्गुणितैश्चतुर्भिः। हस्तैश्चतुर्भिर्भवतीह दण्डः क्रोशः सहस्रद्वि
तयेन तेषां। स्याद्योजनं क्रोशचतुष्टयेनेति परिधिर्वेष्टनं व्यासः देवे मध्यमानं अथ स्वदेशप
रिधिः॥ ॥लंबज्याघ्नस्त्रिजीवाप्तः स्फुटो भूपरिधिः स्वकः॥ ॥भूपरिधिर्लंबज्य
यागुण्यः त्रिज्यया भाज्यः स्फुटो भूपरिधिः स्यात् यथा लंबज्यानयनं त्रिप्रश्नाध्याये वक्ष्यति।
यथा शंकुच्छायाकृतियुते मूलं कर्णोऽस्य वर्गतः॥ तथा शंकुच्छायाहते त्रिज्ये विषुवत्कर्णभाजि
ते लंबाक्षज्येति शंकु १२ वर्ग १४४ छाया विषुवत्प्रभा मेषादौ यन्मध्याह्ने याच्छाया सा विषुवत्प्रभेत्यु
क्तः काम्पिल्ये विषुवच्छाया ६ एतद्वर्गः ३६ शंकु १२ वर्गः १४४ वर्गयोर्योगः १८० अस्य मूलं १३।२५
जातो विषुवत्कर्णः त्रिज्या ३४३८ शंकु १२ गुणिता ४१२५६ विषुवत्कर्णः १३।२५ भक्ता जाता लंबज्या
३०७४।५९ भूपरिधिः ५०५८ स्वदेशलंबज्यया ३०७४।५९ गुणितः १५५५२१९२५ त्रिज्यया ३४३८ भ
३०७४।५९ भूपरिधिः ५०५८ स्वदेश लंबज्यया ... १५० अस्याः ५५ दिः लंकामेर्वन्तरे लंबांशाः नवतिः ९० त
क्तः लब्धं स्वदेशपरिधिप्रमाणं ४५२३।१५०

त्रैकोमधष्ठ्यधिकपंचसहस्रयोजनमितः परिधिरंगीकृतः तत्र यदि त्रिज्यारूपलंबज्यया यं परिधि
५०५९राप्तस्तदा स्वदेशलंबज्यया किमिति त्रैराशिकेनानुपात इति ॥ अथ देशांतरं ॥ ॥ तेन देशां
तराभ्यस्ता ग्रहभुक्तिर्विभाजिता । ६७ । कलादि तत्फलं प्राच्यां ग्रहेभ्यः परिशोधयेत् । रेखाप्रतीचीसं
स्थाने प्रक्षिप्ताः स्युः स्वदेशजाः । ६८ ॥ ॥ ग्रहाणां भुक्तिर्दिनगतिः देशांतरेण गुणनीया तेन स्व
देशपरिधिना भाज्या लब्धं कलादिफलं मध्यरेखातः प्राच्यां स्वदिशि ग्रहेषु शोधयेत् लब्धं कुर्या
त् रेखातः पश्चिमदिशि धनं कार्यं ते तस्ते ग्रहाः स्वदेशा भवेयुः उदाहरणं तत्रादौ दिनगतेरान
यनं युगाः १ सूर्यभगणाः ४३२०००० गुणः ४३२०००० मदिन १५७७९१७८२८ भक्तः लब्धा भ
गणाः ० अन्यं ० वली ४३२०००० द्वादशगुणं ५१८४०००० मदिने १५७७९१७८२८ भं कालं राशयः
० शेषात ५१८४०००० त्रिंशगुणात १५५५२०००००० मदिनैराप्तं भागाः ० शेषात १५५५२००००००
षष्ठिघ्नात ९३३१२०००००००० मदिनैराप्ताः कलाः ५९ शेषात २१८६५८७८ षष्ठिघ्नात १३११५२६८८०
८८० मदिनैराप्ता विकलाः ८ शेषात १६७५४८२५८ षष्ठिघ्नात १००५२८९५४८० मदिनैराप्तं जा
ता रवेर्दिनगतिः लिप्तादिः ५९।०८।१० एवं चंद्रगतिः ७९०।३४।५४ भौमस्य ३१।२६।२८ बुधस्य २४५
।३२।१८ गुरोः ४।५९।० शुक्रस्य ९६।७।४४ शनेः २।००।२६ चंद्रोच्चस्य ६।४०।५४ चंद्रपातस्य ३।१०।
४८ रवेर्दिनगतिः ५९।०८।१० कांपिल्यमध्यरेखांतरयोजनैः ३ गुणिता ७।३।५ स्वदेशपरिधि २१

ना४५२४१५० भागे लब्धाः कलाः ०० शेषात् ७११८१५ षष्टिघ्नात् ४२६४४७५ परिधिना ४५२४१५० भागे लब्धा
विकलाः २३ जाता किंम देशांतरं ००।२३ चंद्रगतिः ७९०।३५ देशांतरयोजनैः गुणाः ४७१७।३० परिधिना
४५२४१५० लब्धं कलादि ५।१८ भौमगतिः ३१।२६।२९ गुणकः ० घ्ना ९८७।२४ हारेण ४५२४१५० प्तं कलादि
००।१२ बुधगतिः २४५।३२।१५ गुणकः ० गुणे ७३६।२०।० हारः ४५२४१५० हृतं लब्धं कलादि ०।१३ गुरुगतिः
४।५९।० गुणकः ० गुणा २४९।३४ हारः ४५२४१५० प्तं कलादि ००।०१।५८ शुक्रगतिः ९६।०।२३ गुण
कः ० गुणा २९८।४५ हारा ४५२४१५० प्तं कलादि ००।२८ शनिगतिः ०२।०।२२ गुणकः ० गुणा ६०।२१ हा
रा ४५२४१५० प्तं कलादि ००।०० चंद्रोच्चगतिः ०६।४०।५४ गुणकः ० गुणा २००।३७ हारा ४५२४१५० प्तं कला
दि ००।०२ चंद्रपातगतिः ०३।१०।४९ गुणकः ० घ्ना ९५।२४ हारा ४५२४१५० प्तं कलादि ००।०१ देशांतरस्फु
ट ग्रहा जाताः रविः ० ४।२।२५।३४।३७ चंद्रः ०८।१५।३७।१५ भौमः ०७।२०।०।१७ बुधोच्चं ०८।२५।२५।
४० गुरुः ००।००।३२।१७ शुक्रोच्चं ०६।२९।२१।३२ शनिः ६।१८।५४।३२ चंद्रोच्चं ०५।७।१०।१९ चंद्रपातः ०३।
१२।२९।३५ अत्रोपपत्तिः लंकामेरुस्थरेखायां यदार्द्धरात्रं ततः पूर्वमेव रेखा पूर्वदिक्स्थ अर्द्धरात्रं भवती
ति फलस्य धनत्वोक्तिः रेखातः पश्चिमदिशि रेखोर्द्धकालादनंतरं अर्द्धरात्रं भिति तत्र फलस्य ध
नत्वोक्तिः तदंतरकालस्तदंतरयोजनैः स्वस्वभुक्तिवैष्णवादनुपातेन लभ्यते यदि स्फुटपरिधियोज

२२ नैः षष्टिघटिका लभ्यंते तदा रेखा स्वपुरांतर योजनैः किमिति त्रैराशिकेन देशांतर घटिकाल
भ्यंते यदि स्फुट परिधियोजनै र्गति र्लभ्यते तदा देशांतर योजनैः किमिति योजनै र वानुपातेक लं
कलाः इति सर्वमनवद्यं मेरुगर्भ स्वपुरांतरे या वेति योजनानि तानि लंबांशजानि निरक्षस्वपु
रांतर योजनैर्मेरोः समेततो य ह तं जायते स स्फुट भूपरिधिः त्रिज्यापि मेरुगर्भ निरक्षांतर गता
। यदि त्रिज्या समान लंबज्यया मध्य भूपरिधि र्लभ्यते तदा स्वदेश लंबज्यया किमिति लंबज्या गुणा
त्रिज्याहारः फलं स्फुट परिधिः अस्योपपत्तिः लंकामेर्वंतर योजनानि २२८७ भां ३६० गुणि २२५४।४५=
तानि ७५५८२१२ भूपरिधि ५०५९ भक्तानि लब्धा लंकामेर्वंतरे लंबांशाः ९० एतावंत एव मेरुलंबांतरे लंबा
शाः मेरावक्षांशाः ९० लंकायां लंबांशाः ९० यदि सकोंशत्रयेण चतुः षष्ठ्यधिक षट्शतयोजनैर्भूप
रिधिना ५०५९ नवतिरक्षांशा लभ्यंते तदा स्वदेश लंबांतर योजनैः कियंत इति त्रैराशिके कांपिल
लंकांतर योजनानि ३७१२।५०० भांशा ३६० गुणितानि १२८५८६ परिधिना ५०५९ भागे लब्धा कां
पिल्ले ऽक्षांशाः २७ कांपिल्यमेर्वंतर योजनानि ८८५१७१६०० भांशा ३६० गुणितानि ३१८७ परिधि ५०५९
भक्तानि जाता लंबांशाः ६३ अनुविलोमगणितेन योजनानि ज्ञातव्यानि कांपिल्य लंकांतर योजनानि
३७१२।२५० कांपिल्य मेर्वंतर योजनानि ८८५२।१६० एतदुक्तं सिद्धांतशिरोमणौ योजनसंख्याभां २२

दोर्गुणिताः स्वपरिधिविहृता भवंत्यंशाः । भूमौ कृतायां वा भागेभ्यो योजनानि च व्यस्तमिति ।
। अथ मध्यरेखा ॥ ॥ राक्षसालयदेवौकःशैलयोर्मध्यसूत्रगाः । रोहीतकमवंती
च यथा संनिहितं सरः । ६९ । स्पष्टार्थः । यत्र रेखातः पूर्वपरत्वं नास्ति स्वदेशस्य तत्र देशांतर
कर्मणाह ॥ ॥ अतीतोन्मीलनं लिंदोर्हकासिद्धिकरणागतं । यदा भवेत्तदा प्राच्यां स्व
स्थानं मध्यतो भवेत् । ७० । अप्राप्य वा भवेत् पश्चादेवं चाप्यनिमीलनात् । तयोरंतरनाडीभिर्हन्या
द्भूपरिधिं स्फुटं । ७१ । षष्ट्याविभज्य लब्धैस्तु योजनैः प्रागथापरा । स्वदेशपरिधिर्ज्ञेयः कुर्यात्
देशांतरं हितैः । ७२ ॥ ॥ चंद्रस्य गणितागतोन्मीलनसमयमतीत्य यदोन्मीलनं भवति
तत्र रेखातः प्राग्देश इति यत्र गणितागतनिमीलनकालात्पूर्वं निमीलनं तत्र पश्चाद्देश इति त
त्र तयोर्गणितागतकालोन्मीलनकालयोरंतरघटीभिः स्फुटभूपरिधिं संगुण्य षष्ट्या विभज्य
लब्धैर्योजनैर्देशांतरं कार्यं स्वपरिधिश्च स्वदेशीयो ग्राह्यः यथा गणितागतोन्मीलनका
लः २०।०० अतीतोन्मीलनकालः ~~नाडिकाभिः [illegible] इति उदाहरणं [illegible]~~
~~[illegible] ०।०० [illegible] देशांतरं ०।० [illegible] देशांतर [illegible]~~
~~[illegible]~~ २०।२४ अनयोरंतरघटीभिः ००।२४ स्फुटपरिधिः ४५२४।५०।

23 गुणितः १८०९।५८ बाहुभक्ताः लब्धान्तरयोजनानि १० । अथ वारप्रवृत्तिः ॥ ॥
वारप्रवृत्तिप्राग्देशे स्यात् पार्द्धेऽप्यधिके भवेत् । तद्देशान्तरनाडीभिः पश्चादूने विनिर्दिशेत् । ७२ ॥
प्राग्देशे मध्यरेखातः पूर्वस्यां दिशि देशान्तरनाडीभिरधिके रात्र्यर्द्धे वारप्रवृत्तिर्भवति पश्चाद्दे
शे देशान्तरनाडीभिरूने रात्र्यर्द्धे वारप्रवृत्तिर्भवति तथा रवावुत्तरगोले गते च समानचरघटीभि
रर्कोदयानन्तरं वारप्रवृत्तिः दक्षिणगोले च समानचरघटीभिरर्कोदयात् पूर्वमेव वारप्रवृत्तिः स्या
दाद्यावुत्तरगोलस्थत्वाद् दक्षिणे स्फुटः । एवं च यदा देशान्तरनाडीभिरर्कोदयानन्तरं चरनाडी
भिरर्कविम्बोदयानन्तरमेव वारप्रवृत्तिस्तत्र देशान्तरघटीवर्तमानकालिकचरयोर्योगतु
ल्यकालेनेष्टयोदयात् पूर्वं यदा देशान्तरघटीभिः पूर्वं चरघटीभिरधस्तत्रोभयोर्वियोगतु
ल्यकालेनार्कोदयात् पूर्वमेव वारप्रवृत्तिरित्युक्तं भवति उक्तं च अर्कोदयात् पूर्वमधश्च ताभिः
प्राच्यां प्रतीच्यां दिनपप्रवृत्तिः ऊर्द्ध्वं तथा अम्बरनाडिकाभिरवावुदग्दक्षिणगोलसंस्थे
ति उदाहरणं उत्तरगोलपरमदिनं ३४।०० चरार्द्धं २।०० अर्कदेशान्तरं ०।२२ अत्र चरा २३
र्द्धदेशान्तरयोर्द्वयोरपि सूर्योदयात् पूर्वं वारप्रवृत्तिकारित्वात् योगः २।२२ तथा च सूर्योदया

दूइमितावतिकालेगतेवारप्रवृत्तिः दक्षिणगोलेरात्रिप्रमाणं ३४।०० चरार्द्धं २।०० देशांत
रं ०।०।२२ अत्रचरार्द्धमध्योवारप्रवृत्तिकारिदेशांतरमूर्द्धमित्यनयोर्वियोगः १।५।३७ त
थाचानेनकालेनार्कोदयात्सर्वरात्रिशेषवारप्रवृत्तिरितिरेखातः सर्वदिग्भागेषु पश्चा
त्तु एतद्द्वैपरीत्येनेति उदग्गोले दिनप्रमाणं त्रिंशत्घटीभ्यो यावदधिकं तदर्द्धितंच
रार्द्धंस्यात् दक्षिणगोले रात्रिमाणं त्रिंशत्घटीभ्यो यावदधिकं तस्यार्द्धं चरार्द्धमिति अ
त्रोपपत्तिः रेखायां सर्वत्र सर्वदार्कोदय एव वारप्रवृत्तिः अन्यत्र देशांतरतुल्यमू
र्द्धधस्तं तथाचरेखोदयदेशोदययोर्यावदंतरं तावदेव देशांतरं खोदयात्क्षितिजस्यो
न्मंडलाधःस्थितत्वाद्देशांतर घटीभिः सूर्योदयादूर्द्धगताभिः प्राच्यांरेखोदयका
लउपलभ्यतेप्रतीच्यां त्वर्कोदयात्पूर्वं तत्रत्यक्षितिजस्यमंडलादूर्द्धंस्थितत्वादितिसर्व
मुपपन्नं अथतात्कालिकीकरणं ॥ ॥इष्टनाडीगुणभुक्तिःषष्ट्या

२५ भक्ता कलादिकं। गतेष्टो ध्रुवं युतं गमे कृत्वा तात्कालिको भवेत्॥७४॥ योगस्तात्का
लिकः कर्त्तुमिष्टस्तस्य भुक्तिरिष्टघटीभिर्गुणिता षष्ट्या भाज्या लब्धं कलादिकं अ
र्द्धरात्रात् पूर्वं चेदिष्टं तदा ग्रहे शोध्यं अर्द्धरात्रादूर्द्ध्वं चेदिष्टं तदा योज्यं एवं सति तात्का
लिको ग्रहः स्यात् गतिः ५९।८ इष्ट २०।०० गुणिता ५९२।४० षष्टिभक्ता लब्धा कलाः ९।
५२ सूर्यः २।२५।३४।२७ कलादिना ९।५२ युतः २।२५।४४।१९ जातस्तात्कालिकोऽर्कः
चंद्रभुक्तिः ७९०।३५ इष्ट २०।०० गुणिता १५८०५।५० षष्ट्या लब्धेन २।२२।४५। चंद्रः ८
।५।३२।२९ युतो ८।७।५५।१४ जातस्तात्कालिकश्चंद्रः एवमन्येऽप्युदाहार्याः। अ
थ विक्षेपाः॥ ॥भचक्रलिप्ताशीत्यंशपरमं दक्षिणोत्तरं। विक्षिप्यते स्वपा
तेन स्वक्रांत्यंतादनुक्रमात्॥७५॥ तन्नवांशं द्विगुणितं जीवस्त्रिगुणमर्कजः। बुधशु २४
क्रार्कजाः पातैर्विक्षिप्यंते चतुर्गुणाः॥७६॥ एवं त्रिघनरंध्रार्करसार्कार्कदशाहताः।

चंद्रादीनां क्रमादेता मध्यविक्षेपलिप्तिकाः।७। अत्रोदाहरणेनैव व्याख्या भचक्रस्य
राशिचक्रस्य २२ लिप्ताः २१६०० अशीति ८० भक्ताः लब्धाश्चंद्रविक्षेपकलाः २७० एताभिः
स्वपातेन चंद्रो दक्षिणतः उत्तरतश्च प्रेर्यते स्वक्रांत्यंतस्थानात् एताश्च परमविक्षेपक
लाः चंद्रविक्षेपस्य २७० नवमांशाः ३० द्विगुणाः ६० जातो गुरुविक्षेपः चंद्रविक्षेपनवां
श ३० त्रिगुणः ९० जातो भौमविक्षेपः सप्तव २० चतुर्गुणः १२० जातो बुधशुक्रश
निविक्षेपाः एवं कृत्वापि सिद्धा एव विक्षेपाणां कलाः सुगमार्थं लिखति एवमिति
त्रिघनं सप्तविंशतिः रंध्रा नव अर्का द्वादश रसाः षट् अर्का द्वादश अर्का द्वादश
२७।९।१२।६।१२।१२ एते दश १० गुणा जाता चंद्रादीनां विक्षेपलिप्ताः २७०।९०।१२२
१ ६०।१२०।१२९ अत्रोपपत्तिः विमंडलप्रतिमंडलयोः संपातस्य पात इति संज्ञा तत्रस्था
रभ्य विक्षेपप्रवृत्तिः क्रांतिवृत्तस्य च कांशेरंकितस्य प्रतिमंडलसंज्ञा तत्र भूसरल
धरापालाकया कक्षामंडलं छ यथोक्तविधिना विरचय्य तत्र मंडलमेवादेः प्रति

२५ लोमं पातस्थानं चिह्नयित्वा तत्र विमंडलं निवेश्य पातचिह्नाद्राशित्रयांतरे विमंडलप्र
तिमंडलयोः संपाते तत्पातात् पूर्वतः त्रिभांतरे पठितविक्षेपभागप्रमाणेन प्रतिमंडला
उत्तरतो दक्षिणे तत्र विमंडलं केनापि आधारेण स्थिरं कृत्वा मेषादेरनुलोमं मंदस्फु
टग्रहं मंडले विमंडले च दत्वा विक्षेपोपपत्तिं दर्शयेत् । सूर्यस्य विक्षेपाभावात् क्रांति
वृत्तमेव विमंडलं ~~राशित्रयांतरे परमो वि~~ अन्येषां तु वृत्तद्वयसंपातस्थाने क्षेपाभावा
त् क्रांतिवृत्तमेव विमंडलं राशित्रयांतरे परमो विक्षेपः अंतरा तु पातस्यार्थः यदि क
र्णाग्रे एतावांस्तदा त्रिज्याग्रे कियान् इति तथा च स्वपातोनग्रहज्यागुणाः पठितवि
क्षेपभागा गुणकः कर्णो भाजकः फलेयम् इति सर्वमुपपन्नं ॥ इति श्रीज्योतिर्विद्भूधर
कृते सूर्यसिद्धांतविवरणे मध्यमाधिकारः ॥ ॥ ॥ ॥

॥ अथ स्पष्टीकरणाध्यायो व्याख्यायते तत्रादौ ग्रहाणां गतिहेतूनाह शीघ्रोच्चमंदोच्चपाताः ग्रहाणांमू
अदृश्यरूपाः कालस्य मूर्त्तयो भगणाश्रिताः शीघ्रमंदोच्चपाताख्या ग्रहाणां गतिहेतवः १
यदा गां याम्गतिस्तस्य हेतवः एतद्वशादेव ग्रहा दक्षिणोत्तरपूर्वापरादिषु प्रयांतीत्यर्थः तत्र पातो विक्षे
हेतुः पवशाद्दक्षिणोत्तरगतिः उच्चानि फलधनर्णवशात्पूर्वापरगतिहेतूनि एतदग्रेव क्ष्यति ते शीघ्र
मंदोच्चपाताः कालस्य ग्रहदृश्यरूपा मूर्त्तयो भगणे व्याप्रिता ग्रहरूपा इत्यर्थः अत एव कालस्य सदात
नत्वेपि नियमः संगच्छते कथमेते गतिहेतवो भवंतीत्यत्राह तेषामुच्चादीनां वाततुल्यै रश्मिभिर्बद्धा
तद्वातरश्मिभिर्बद्धास्तैः सव्येतरपाणिभिः प्राक्पश्चादपकृष्यंते यथासन्नं स्वदृग्मुखं २ प्रव
प्रवहाख्यो मरुत्तांस्तु स्वोच्चाभिमुखमीरयेत् । पूर्वापरापकृष्टास्ते गतिं यांति पृथग्विधां ३
ग्रहास्ते उच्चादिभिर्वामदक्षिणहस्तैः दक्षिणोत्तरहस्तैः स्वदिगभिमुखं प्राक्पश्चाच्चाकृष्यंते ते च यथा
सन्नं उच्चेन स्वस्थानात् षड्राशिपर्यंतं स्वस्थानस्य पश्चाद्भाग एवासन्नस्थाने स्यासन्नत्वाद्ग्रह एवाकृष्य
ते प्रवहाख्यो वायुश्च तान् स्वोच्चसंमुखं प्रेरयति उच्चैः पूर्वतोऽपरतो वाकृष्यंते तेषां ग्रहाणां पृथक्भि
न्ना गतिर्भवति वायुवशेनोच्चप्रत्यग्गतेर्भिन्नगतयो भवंतीत्यर्थः वायवश्च सिद्धांतशिरोमणौ म
वायुरेव हि प्रवहस्त्वद्वर्द्धस्यादुद्वहस्तदनु संवहसंज्ञकश्च अन्यस्ततो विप्लुवेहः परिवहः परावहो

26 स्माद्यांयः परामवरमेपवनाः प्रसिद्धाः। भूमेर्वहिर्द्वादशयोजनानि भूवायुरभ्रांबुदविद्युताद्यं। तदूर्ध्वगोवः प्र
वहः सत्नि त्व प्रत्यग्गतिस्तस्यतु मध्यासंस्था नसंच कदाः खचरैः समेताय समाद तस्तेन समाहतो
यं। भपंजरः खेचरचक्रयुक्तो भ्रमत्यजस्त्रं प्रवहानिलेन। तथा ततो परा भाभिमुखं भपंजरेस खेचरे
शीघ्रतरे भ्रमत्यपत्पु। तदस्य गत्पेद्रदिशं न भभ्रराभ्रं रंति नीचोच्चतरात्म वर्त्मसु इति॥ ॥अ
थो खा कर्बलप्रकारं फलध नर्द्धप्रकारं चाह॥ ॥ग्रहा आग्भगला ईस्यः प्राङ्मुखं कर्षति ग
हं। ऊर्ध्वसंज्ञो परा ईस्यस्तद् त्पश्चान्मुखं ग्रहं।४। स्वोच्चाभिमुखं रूष्टा भगलेप्राङ्मुखं यांति यद् ग्रहाः
न तेषु धने मित्सु चेत्मलं पश्चान्मुखेषु च।५। ग्रहाधिष्ठित राशेराशिषट्कं पाव प्राग्भगलाई संज्ञो
तथा च ग्रहात ग्रहाधिष्ठित राशेः प्राग्भगला ईस्य मुखं ग्रह पश्चान्मुखं कर्षति। एवं स्वे स्वोच्चे राशि
ग्रहाः यत यस्मात भगले प्राङ्मुखं गच्छंति तत तस्मात् तेषु ग्रहेषु फलं धनं भवति पश्चान्मुखेषु तेषु
लं भवति अत्र शिष्यबोधार्थं पूर्वकमुदाह्रियते मित्रो फलके वा मध्ये विंदुं रुत्वा तस्माद्विंदोः त्रिज्याप्र
माणेन कर्कटेन वृत्तं लिखेत् तत्केन्द्रात तसंज्ञं यस्य ग्रहस्य स्पष्टे षट्कं लिख्यते तस्य मध्ये भगणांशैः पं
चदशांशेन विभेक विंशोदेवयवृत्तं क्रियते तन्महीवृत्तसंज्ञं तच्चावनति लंबन दर्शनार्थं ग्रस्यमाणादि २६
दुरेखैव मभूयः कल्पते तत्केन्द्राद वृत्तं च क्रांशीरंकितं कार्यं तत्रैष स्थाने मे षादं प्रकल्प्य तत्र मध्य
×सर्वाभिमुखं ग्रहमाकर्षति॥ अपरस्मात् पक्षस्थः परस्संज्ञा तत्रस्थ मुखं ६

ग्रहमुखं च दत्वा तदग्रयोः चिह्ने कार्ये भूमध्ययोरुपरिगता रेखा कार्या साऽउच्चरेखा ततो भूमध्याद्
खोत्थमत्स्याभ्यां तिर्यग्रेखाऽन्या कार्या ततो ग्रहस्यान्त्यफलज्यामिति तत्सूत्रमुच्चरेखायां भूमध्याद्द
त्वा तदग्रे चिह्नयेत् ततश्चिह्नात् त्रिज्यामितं तत्कर्कटेन वृत्तं लिखेत् तत्प्रतिमण्डलसंज्ञं केन्द्राह
ते योच्चरेखा तामेव प्रतिमण्डलपर्यन्तं संवर्द्ध्य सा प्रतिमण्डले लग्ना तत्रैव प्रतिमण्डले उच्चं कल्प्यं
ततोऽन्त्यफलज्याग्राच्चिह्नं मध्ये कृत्वा संपादितं मत्स्याभ्यां तिर्यग्गता अन्या रेखा कार्या ततः प्रतिमं ग्रा=५
डलं चक्रांशैरंकयेत् व्यस्तमार्गेण उच्चस्थानात् [illegible] ततो मेषादि कल्प्यः ततो ग्रहोदयः य
घ थोदाहृतभौमग्रहे [illegible] के कल्पिते मन्दस्फुटो भौमः २।०।१५।९।२८ अस्य भुक्तांशाः कक्षाहृते प्रति
मण्डलवृत्ते च भौमभुक्तं कर्कटस्य दशमांशस्थाने चिह्नं कार्यं ततः कुमध्यात् प्रतिमण्डलवृत्तस्थितक
र्कटदशमांशपर्यन्तं सूत्रं प्रसार्य तत्सूत्रे यत्र कक्षाहृते तलग्नं तत्र स्पष्टो ग्रहः तत्र च कक्षाहृत्तल
ना ग्नसूत्रे स्यात् कक्षावृत्तगकर्कटदशमांशपर्यन्तं येंऽशास्ते फलं यथात्र कर्कटचतुर्थांशस्य सूत्रात
रेषडंशाः ते च स्वल्पमतः कर्कटचतुर्थांश ५ कक्षावृत्ते स्पष्टो जातः यत्र कक्षावृत्ताद्योगतं प्रतिमं
डलवृत्तं तत्र कुमध्यात् प्रतिमण्डलवृत्तस्थितग्रहचिह्नोपरिगतसूत्रं कक्षावृत्तपर्यन्तं दद्यात् तत्सू
त्रं यत्रैव कक्षावृत्ते लग्नं तत्रैव स्पष्टो ग्रहः यथागणितागतो मन्दस्फुटो भौमः ७।०।२।१५।२।८

२७ वृश्चिकनवभागेस्थित इति हरगतदये पिनवमभागस्थानं विहायित्वा प्रसारितस्तत्र कर्णाहत्त संपात
स्थानाच्छिद्रितस्थानपर्यंतं च चतुश्चत्वारिंशदंशाः फलमत्रलमतः कन्यापंचविंशतिभागे स्पष्टो
जातः अत्र कर्कटस्य भौमाद पराईगत मुख्यं मिथुनस्यत्वात अतउचेनन भौमः पश्चात्कृष्टो जा
तः फलमृणं एवं मेषेय दार्धचत्वारिंशांशपर्यंतं सूत्रे प्रसारिते कर्णाहत्ते हबोनवविंशोंशोस्पष्टोग्रहः।
तत्रोच्चस्य ग्रहात्प्राग्भगणार्धगतत्वात् प्राङ्मुखमाकृष्टो ग्रहोतः फलं धनमिति सर्वमुपपन्नं।
एतदुक्तं सिद्धांतशिरोमणौ त्रिज्यकाभज्यका संमितकर्कटेन कार्यावृत्तं प्रथमं विलिख्य। तन्म
ध्यतो मध्यमखेटभुक्तितिथ्यंशमानेन महीसूत्रतो। कर्णारव्यहत्ते भगणांकिते च दत्वोच्चखेटौ क्रियतो
धरेखा। कुवृत्ततुंगोपरिगा विधेया तिर्यक्तितोन्यासुधिया कुमध्ये। उच्चोन्मुखी मंत्यफलज्यकां च दत्वाकु
मध्याद्धिलिखेत्तदग्रे। त्रिभज्ययैवं प्रतिमंडलाख्यं सेवोर्ध्वरेखा त्वपरा च तिर्यक्। तुंगोर्ध्वरेखा खलु यत्र लग्
ना तत्रोच्चमस्मिन्प्रतिमंडलेपि। ततो विलोमं खलु तुंगभोगैर्मेषादिरस्मात्खचरोनुलोममिति। अथ
दक्षिणोत्तराकबलिमाह॥ ॥ दक्षिणोत्तरयोरेवं पातोराहुश्चरं हसा। विक्षिप्तस्तेषु विक्षेपश्चं
द्रादीनामपक्रमात्॥६॥ उत्तराभिरवं पातो विक्षिप्तपरार्धगाः। ग्रहं प्राग्भगणार्धस्थो याम्यायामपक २७
मेति।७। बुधभार्गवयोः शीघ्रात्तद्वत्पातोयथास्थितः। तच्छीघ्रकर्णाद्योतु विक्षिप्तेतेयथोक्तवत्॥८।

एवं यथोक्तेन सर्वपराकर्षणं तथा पातो ऽर्कं हस्तावेगेनापकर्षमात्र क्रांतिमंडलाद्दक्षिणत उत्तरतश्च विक्षिपति
। सर्वे ग्रहाः क्रांतिवृत्त एव भ्रमंति पातेन विक्षेपवशात्तु दक्षिणोत्तरं विक्षिप्यंते अत एव पातस्थाने वि
क्षेपाभावः पातस्थानं च क्रांतिमंडलविमंडलयोः संपातः तत्र च क्रांतिमंडल एव ग्रहो भ्रमति राहुपा
तयोरैकत्वस्थापनार्थो ग्रहणं यतश्चक्रशोधितस्य पातस्यैव राहुरिति संज्ञा । चंद्रादीनामित्यनेन सूर्य
स्य विक्षेपाभावः सूचितः तदेव विवृणोति उत्तराभिमुखमित्यादिना ग्रहादपरार्द्धे स्थितः पातो ग्र
हमुत्तराभिमुखं विक्षिपति ग्रहात्प्राग्भगणार्द्धे स्थितः पातो याम्यायां दक्षिणाभिमुखं ग्रहं विक्षिपति ।
यथा मंदस्पष्टो भौमः ७।८।५९।२८ राहुः १।२।१०।३४ स्वपातोनाद्ग्रहाज्जीवेति वक्ष्यमाणप्रकारेण
पातेनोनो भौमः ५।२८।५६।२४ अत उत्तरकेंद्रं तथा पातो हस्ताभ्यां कराग्रैः स्वमेरुपरार्द्धे स्थित इति भौ
माद्परार्द्धगः उत्तरकेंद्रत्वादुत्तरतो भौमो विक्षिप्यते एतदग्रे स्फुटीकरिष्यामः बुधशुक्र
योः शीघ्रोच्चादपरार्द्धगः पातः शीघ्रोच्चमुत्तरतश्चाकर्षति प्राग्भगणार्द्धगतो दक्षिणतः ततश्च
शीघ्रोच्चाकर्षितेन तौ बुधशुक्रौ शीघ्रौ यथोक्तवत् उत्तरतो दक्षिणतश्च विक्षिप्येते एतदुभयस्य स्पष्टी
करतो [illegible] व्याख्यास्यामः अथ मंडलवशादाकर्षणे भेदमाह ॥ महत्त्वान्मंडलस्यार्कः स्वल्पमेवापकृष्य
ते ॥ मंडलाल्पतया चंद्रस्तु तीव्र स्वपकृष्यते ॥८॥ भौमादयो ऽल्पमूर्तित्वाच्छीघ्रमंदोच्चसंज्ञितैः दैवतैर

28 पकृष्यंते स्युर्दूरमतिवेगिताः ।२०। अतो धनर्णं सुमहत्तेषां गतिवशाद्भवेत् । आकृष्यमाणास्ते रेवं
व्योम्नि यांत्यनिलाहताः ।२१॥ ॥रविमंडलस्यातिदीर्घत्वात्तत्स्थैर्यात्स्वल्पं किंचिदेवाकृष्य
ते चंद्रमंडलस्यातिदीर्घत्वात्तत्स्थैर्यात्तां कांचिदेवाकृष्यते लघुत्वाच्चंद्रो बहु पकृष्यते भौमादयश्च स्वल्पमूर्ति
त्वात् शीघ्रोच्चादिभिर्दूरमाकृष्यंते यतो तस्तेषां भौमादीनां महद्धनर्णं महत्फलं भवतीत्यर्थः तच्च ध
नर्णं गतिवशाद्भवति अजादिकेंद्रे धनं तुलादिकेंद्रे ऋणं भवति एवं ते कृष्यादिभिराकृष्यमाणा ग्रहाः प्रव
हवायुना प्रेरिताः आकाशे यांति · अथ गतेः स्पष्टत्वमाह ॥ ॥वक्रानुवक्रा विकुलाम
न्दा मंदतरा समा । तथा शीघ्रतरा शीघ्रा ग्रहाणामष्टधा गतिः ।२२। तत्रातिशीघ्रा शीघ्राख्या मंदामं
दतरा समा । ऋज्वीयं चविधा ह्येया याव क्रा सानुवक्रगा ।२३। तत्तमतिवशान्नित्यं यथादृक्तुल्यतां ग्र
हाः । प्रयांति तत्प्रवक्ष्यामि स्फुटीकरणमादरात् ।२४॥ ॥स्वशीघ्रोच्चाद्दूरस्थो ग्रहः स्वशीघ्रोच्चेनाकृष्टो
वक्रगतिर्भवति वक्ष्यति च दूरस्थितः स्वशीघ्रोच्चात् ग्रहः शिथिलरश्मिसमेतः कृष्टतनुर्भवेद्वक्र
गतिस्तद् इति दूरस्थितिस्थानं च मंदस्फुटो भौमादिग्रहः स्वशीघ्रोच्चाद्यद्यधिकस्तदा स्वशीघ्रोच्चं राशि २८
द्वादशयुतं कृत्वा तस्मिन् ग्रहं शोधयेत् स्वशीघ्रोच्चाद्यूने ग्रहे राशिद्वादशकं संयोज्य तस्मिन् स्वशीघ्रो
च्चं राशिद्वादशसंयुतं कृत्वा तस्मिन्ग्रहं शोधयेत् स्वशीघ्रोच्चाद्यूने ग्रहे द्वादशकं संयोज्य तस्मिन्स्व

शीघ्रोच्चं पातयेत् । पातिते चेत् ग्रहभ्रमकापराईगस्तदा शीघ्रोद्दूरगो ग्रहः एवमनुलोमविलोमाभ्यां दूरनि
कटस्थितिर्ज्ञेया तथा शीघ्रपरिधेर्महत्त्वाल्पत्वाभ्यामपि दूरनिकटस्थितिर्ज्ञेयेवस्ताति च महत्वाच्छीघ्रपरि
धिः सप्तमेभ्रमणे सुतोऽष्टमे जीवशशिजौ नवमे तु शनैश्चर इति यदा मंदस्फुटागतिः शीघ्रोच्चगति
फलेवतति तदा वक्रा साचयावत्स्ल ... तावद्भवति सैव फलस्य ह्रासेऽनुवक्रेत्युच्यते अनुलोमविलोम
संधौ मंदस्फुटसमे ... कलं विकलागतिः ... फले मंदा अति ... फले मंदतरा धनर्णसंधौ समा ध
नफले शीघ्रा अतिफले शीघ्रतरा तत्र मंदा मंदतरा समा शीघ्रा शीघ्रतरेति पंचप्रकारा गतिः ऋज्वी सरला
ज्ञेया सूर्यचंद्रमसोः सदा ऋज्वेव गतिः भौमादीनां त्वष्टधा यावक्रागतिः सानुवक्रगता तथा च वक्रानु
वक्रा विकलेति त्रिविधाऽन्याऽज्वगतिरित्यर्थः एवं विधिगतिवशाद्यथायेनप्रकारेण दृक्तुल्यतां दृग्गोच
रत्वं ग्रहा यांति तत्तत्स्फुटीकरणप्रकारमिदानीं वक्ष्यामि अथ स्फुटीकरणोपयोगिनीनां ज्यानामुत्पत्तिः

॥ ॥ राशिलिप्ताष्टमो भागः प्रथमं ज्यार्द्धमुच्यते । तत्तद्विभक्तं लब्धोनं मिश्रितं तद्द्वितीयकं ।
१५ । आद्येनैवं क्रमात्पिंडान् भक्त्वा लब्धोनितैर्युताः । खंडकाः स्युश्चतुर्विंशज्यार्द्धपिंडाः क्रमादमी । १६ ॥ ॥ एकराशेर्या लिप्तास्तासामष्टमोंऽशः प्रथमज्यार्द्धं भवति यथा एकराशेर्लिप्ता १८०० अ
ष्टमोंऽशः २२५ जातोऽष्टमो भागः एवमेव प्रथमज्यार्द्धं तत्तदेव प्रथमज्यार्द्धं २२५ तेनैव प्रथमज्यार्द्धेन स्व
भक्तं १ लब्धेन प्रथमज्यार्द्धं २२५ न्यूनं २२४ एतत्प्रथमज्यार्द्धेन २२५ युतं ४४९ जातं द्वितीयं ततो ज्यार्द्धं एवम

29 नेनैव क्रमेण पिंडात् द्वितीयादिज्याईपिंडान् आद्येन प्रथमज्याईपिंडेन भक्त्वा विभक्तलब्धेन प्रथमज्या
ई पिंड ऊनः कार्यः तेन च खंडेन द्वितीयादिखंडा योज्याः। एवं चतुर्विंशतिज्याईखंडाः कार्याः यथा द्वि
तीयखंड ४४९ प्रथमपिंड २२५ भक्तः अवाप्तात् रत्वात् लब्धं २ अनेन सर्वलब्धेन च २ प्रथमः खंडः २२५
ऊनः २२३ एव द्वितीयज्याईखंड ४४९ युतः ६७२ जातस्तृतीयो ज्याईखंडः एष ६७२ प्रथ
मखंड २२५ भक्तः लब्धं ३ सर्वलब्ध ५ योगेन ६ प्रथमखंड २२५ ऊनः २१९ एव तृतीयखंडे ६७२ युतः
८९० जातश्चतुर्थः खंडः अस्मादाद्यखंड २२५ लब्ध ४ सर्वलब्ध ६ योगो १० न प्रथमखंडे २२५ चतुर्थखंडे
८९० युतः ११०५ जातः पंचमखंडः अस्मादाद्यखंडा २२५ प्राप्त ५ सर्वपिंड १० योगो १५ नाद्यखंडेन २१० पंचम
खंडो ११०५ युतः १३१५ जातः षष्ठखंडः अस्मादाद्यात् प्राप्त ५ सर्वपिंड १५ योगः २० हीनाद्यखंडेन २०५ षष्ठः खं
डो १३१५ युतो १५२० जातः सप्तमखंडः अस्मात् १५२० दाद्यात् २२५ प्राप्त ६ सर्वपिंड योग २६ हीनाद्य २२५ खंडेन १९९
सप्तमः खंडो १५२० युतः १७१९ जातोऽष्टमः खंडः अस्मात् १७१९ दाद्यखंडेन २२५ लब्धं ८ अस्य ८ सर्वपिंड स
व २६ योगे नाद्य ३४ खंड २२५ ऊनः १९१ अनेनाष्टमः खंडो १७१९ युतः १९१० जातो नवमः खंडः अस्मात्
१९१० आद्यखंड २२५ लब्धं ८ सर्वपिंड ३४ योगो ४२ नाद्यखंडे १८३ न नवमः खंडो १९१० युतो २०९३ जातो द
शमः खंडः अस्मात् २०९३ आद्यखंडा २२५ प्राप्त ९ सर्वपिंड ४२ योग ५१ हीनाद्यखंड १७४ युतो दशमः खंडो २९
२०९३ जातएकादशः खंडः २२६७ अस्मादाद्यखंडा २२५ प्राप्त १० सर्वपिंड ५१ योग ६१ हीनाद्यखंडेन १६४ एको

दशः खंडो २२६७ युतो २४३१ जातो द्वादशः खंडो अस्मादाद्यखंडाप्त १० सर्वपिंड ६१ योग ७१ हीनाद्यखंडेन २५४
द्वादशः खंडो २४३१ युतो २५८५ जातः त्रयोदशः खंडः अस्मादाद्यखंडाप्त ११ सर्वपिंड ७१ योगो ८२ नाद्य
खंडेन १७० त्रयोदशः खंडो २५८५ युतो २७२८ जातश्चतुर्दशः खंडः अस्मादाद्यखंडाप्त १२ सर्वपिंड ८२
योगो ९४ नाद्यखंडेन १३१ चतुर्दशः खंडो २७२८ युतो जातः पंचदशः खंडः २८५९ अस्मादाद्यखंडाप्त
सर्वपिंड ९४ योगो १०६ नाद्यखंडेन ११९ पंचदशः खंडो २८५९ युतो २९७८ जातः षोडशः खंडः अस्मादा
द्यखंडाप्त १३ सर्वपिंड १०६ योगो ११९ नाद्यखंडेन १०६ षोडशः खंडो २९७८ युतो ३०८४ जातः सप्तदशः खं
डः अस्मादाद्यखंडाप्त १३ सर्वपिंड ११९ योगो १३२ नाद्यखंडेन ९३ सप्तदशः खंडो ३०८४ युतो ३१७७ जातो
ऽष्टदशः खंडः अस्मादाद्यखंडाप्त १४ सर्वपिंड १३२ योगो १४६ नाद्यखंडे ७९ नाष्टादशः खंडो ३१७७
युतो ३२५६ जातः ऊनविंशः खंडः अस्मादाद्यखंडाप्त १४ सर्वपिंड १४६ योगो १६० नाद्यखंडेन ६५ ऊना
विंशः खंडो ३२५६ युतो ३३२१ जातो विंशः खंडः अस्मादाद्यखंडाप्त १४ सर्वपिंड १६० योगो १७४ ना
द्यखंडेन ५१ विंशः खंडो ३३२१ युतो ३३७२ जात एकविंशः खंडः अस्मादाद्याप्त १४ सर्वपिंड १७४ योगो १८८
नाद्यखंडेन ३७ एकविंशः खंडो ३३७२ युतो ३४०९ जातो द्वाविंशः खंडः ~~[illegible]~~
अस्मादाद्याप्त १५ सर्वपिंड १८८ योगो २०३ नाद्यखंडेन २२ द्वाविंशः खंडो ३४०९ युतो ३४३१ जातस्त्रयो
विंशः खंडः अस्मादाद्यखंडा २२५ प्त १५ सर्वपिंड २०३ योगो २१८ नाद्यखंडेन ७ त्रयोविंशः खंडो ३४३१
युतो जातश्चतुर्विंशो ज्याखंडः ३४३८ अत्राद्यं नरकहतो व्रजलिखित तवाक्यं एकविंशखंडे २२वि

मुनि भद्र्यमनेत्राणि २२६१ चंद्राग्नि कृतदस्रकाः २४३१ पंचाष्टविषया दीलिः स्य ५८५ कुंजरश्विनगाश्विनः २७२८ X ३०५

30 मास्त्व २० षष्ठात् ६ पंचदशात् ५ दवि। सप्तमात् ७ द्वादशात् १२ सप्तदशात् ७ न्नार्द्धेत्तरं मतमिति अत्रार्द्ध
धिकेनफलेनहोतेमतः स्वष्टप्रकारेणज्योत्यत्तिंदर्पयिष्यामः अमीदस्युक्त्वा सर्वोत्पादितखंडान्
लिखति॥ ॥तत्वाश्विनोंकाधिकृता रूपभूमिधरर्त्तवः। खांकाष्टौ पंचसन्येशावाण
रूपगुणेंदवः।१७।भूनत्नोचनपंचैका छिद्ररूपमुनीदवः। वियद्वंद्वातिधृतयोगुणारंध्रावराश्वि
नः।१८।रंध्रपंचाष्टकयमा वन्हयद्धंकयमास्ततः। कृताष्टभून्यज्वलनानगाद्रिशशिवन्हयः।१९
।षट्पंचलोचनगुणा श्चंद्रनेत्राग्निवन्हयः। यमाद्रिवह्निज्वलनारंध्रशून्यार्णवाग्नयः।२०।
रूपाग्निसागरगुणावस्वत्रिकृतवन्हयः। स्पष्टार्थः। अथोत्क्रमज्यासाधनं। ओंस्यो त्क्रमेणव्या
सार्द्धादुत्क्रमज्यार्द्धपिंडकाः॥२२॥ ॥एतेक्रमज्यार्द्धपिंडाः व्यासार्द्धेउत्क्रमेणपात्याः तेउत्क्रमज्या
र्द्धपिंडा भवेयुः यथा व्यासार्द्धपिंडः ३४३८ चतुर्विंशपिंडेन ३४३७ ऊनः १ जातः प्रथमउत्क्रमज्यार्द्ध
पिंडः व्यासार्द्धपिंडः ३४३८ द्वाविंशखंडो ३४०९ नैः २९ जातो द्वितीयो व्यासार्द्ध पिंडः ३४३८ एकविंशखं
डेन ३३७२ ऊनः ६६ जातस्तृतीयः एवमन्येपुत्पाद्याः चतुर्विंशः सर्वोत्क्रएवस्याप्यः ३४३८ एवमु
त्पादितखंडानामंकानाह॥ ॥मुनयोरंध्रयमला रसषट्का मुनीश्वराः। द्व्यष्टैकाः
पषट्दस्राः सागरार्थहुताशनाः।२२। खबाणबाणनवाद्युर्थादिग्नगास्त्र्यर्थकुंजराः। नगांबरवियं
चंद्राः रूपभूधरपंचेशवाः। शरार्णवहुताशैका भुजगाक्षिशरेंदवः।२३। नवरूपमहीध्रैकागजेकांक ३०

निशाकराः। गुणाब्धिरूपनेत्राणि पावकाग्निगुणाब्धिनः। २४। वस्वर्णवार्धियमलास्तुरगार्णनगाब्धिनः।
नवाष्टनवनेत्राणि पावकैकयमाग्नयः। २५। अष्टाग्निसागरगुणा उत्क्रमज्यार्धपिंडकाः। २६।
॥ ॥ स्वष्ठ्यर्धी एते अथ स्पष्टतरप्रकारेण ज्योत्पत्तिः १४ ज्याः ३४३८ अस्या वर्गः।
११८२१९८४४ एषस्थानत्रयेस्थापितः। एकत्रैकेन गुणितः ११८२१९८४४ द्वितीयस्थाने।
११८२१९८४४ द्वाभ्यां गुणितः २३६४३९६८८ तृतीयस्थाने ११८२१९८४४ त्रिभिर्गुणितः ३५४
६५९५३२ एकगुणितं ११८२१९८४४ वेदैः ४ गुणस्य २८५४७८६८ मूलं ७१९ जाता त्रिंशद्भक्ता

[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]

जातोष्टमः
खंडः एष
एवं ७१९ त्रि
ज्यायां ३४३८
पातितो ७१९
जात उत्क्रम

31 ज्यायाः कोटिज्या:। अथ त्रिगुणोच्चज्या वर्गात् २२६३९८८८ वेदै४ राप्तस्य ५९०९९२२ मूलं ३०७७।२ जाता
पंचचत्वारिंशदंशज्या। एवं द्वादशः खंडः। अनेन त्रिज्यो ३४३८ ना ८०८।५८ जाता उत्क्रमज्योद्वाद
शः खंडः। अथ त्रिगुणोच्चज्या वर्गात् ३५४५९५३२ वेदाप्तस्य ८८६४८८३ मूलं २९७७।२२ जाता ष
ष्ट्यंशानां ज्या एवं कोटिज्याः खंडः। एवं २९७७।२२ त्रिज्यायां ३४३८ पातितः ४६०।३७ जातोष्टम उत्क्र
मज्याखंडः त्रिपादांशाक्रमज्या ७९।१ वर्गः २९५४९६२ त्रिपादांशोत्क्रमज्या ४६०।३७ वर्गः २१२।६७।
४२ अनयोर्योगः ३१६७।२८।४२ अस्याः क्षिप्ते ४ लब्धः ७९१७।८२।१७ एषस्थाने द्वयेस्थापितः।
७९१७।८२।१७ एकत्र मूलं गृहीतं ८८९।५० ज्या ता पंचदशांशानां ज्याः चतुर्थः खंडः एव त्रिज्या
यां शुद्धः २५४८।१० जातो विंशः खंडः उत्क्रमज्यायाः २५४८।१० द्वितीयस्थानस्थः ७९१७८२।१७ त्रि
ज्या ३४३८ वर्गः ११८१९८४४ शोधितः ११०२६०६१ अस्य मूलं ३३२०।५१ जाता पंचसप्तत्यंशानां ज्याः
विंशः खंडः एवं त्रिज्यायां शुद्धो ११७।९ जातश्चतुर्थ उत्क्रमज्याखंडः पंचदशांशाक्रमज्या ८८९।५०
वर्गः ७९१८०२।२१ उत्क्रमज्याचतुर्थखंड ११७।९ वर्गः १३७२४।१७ अनयोर्योगः ८०५५३१।२८ अस्याः
क्षिप्ते ४ लब्धः २०१३८२।५२ एवं द्विः एकत्र मूलं ४४८।४५ जाता सार्द्धसप्तांशानां ज्याः द्वितीयः खंडः ३१
एवं ४४८।४५ त्रिज्यायां ३४३८ शुद्धो २९८९।१५ जातो द्वाविंशः खंडः उत्क्रमज्यायाः द्वितीयस्थान
स्थः २०१३८२।५२ त्रिज्यावर्गे ११८१९८४४ पातितः ११६१८०४६१।८ अस्य मूलं ३४०८।३५ जाता

साई घशीति भागानां ज्या द्वाविंशः खंडः एवं ३४०८।३५ त्रिज्यायां शुद्धो २९।२५ जातो द्वितीयउ
त्क्रमज्याखंडः साई सप्तांशज्या ४४८।४५ वर्ग २०१२७६।३४ उत्क्रमज्या द्वितीयखंड २९।२५
वर्ग ८६५।२० अनयोर्योगः २०२२४१।५४ अस्याब्धि ४ लब्धं ५०५६०।२९ एवं द्विः एकत्र मू
लं २२४।५२ जाता पादोनां शचतुष्टयज्याः प्रथमः खंडः एवं २२४।५२ त्रिज्यायां ३४२८ शुद्धः
३२०३।८ जात त्रयोविंशतिरुत्क्रमज्याखंडः द्वितीयस्थानस्थः ५०५६०।२९ त्रिज्यावर्गे
११८१९८४४ शोधितः ११७६८२८३।३१ अस्य मूलं ३४२०।२८ जाता सपाद षड्भांशानां
ज्याः त्रयोविंशः खंडः एवं ३४३०।२८ त्रिज्यायां ३४२८ शुद्धः ७।२२ जातउत्क्रमज्याप्रथमः खंडः
पंचसप्तांशज्या ३३२०।५२ वर्गः ११०२८०४४।४३ उत्क्रमज्या विंशः खंडः २५४८।१० वर्गः ६४९८२०।५२
२२ अनयोर्योगः ७५२२२९८।४ अस्याब्धि ४ लब्धं ४३८०२९९।३१ एवं द्विः एकत्र मूलं २०९२।४५
जाता साई सप्तत्रिंशद्दशांनां क्रमज्या [illegible] दशमः खंडः १२४५।०५ द्वितीयस्थानस्थः ४३८०२९९।
३१ त्रिज्यावर्गे ११८१९८४४ शुद्धः ७४३९५४४।२९ अस्य मूलं २७२७।३३ जाता साई द्विपंचाशद्दशानां
क्रमज्या एवं चतुर्दशः खंडः एवं २७२७।३३ त्रिज्यायां ३४३८ शोधितो ७१०।२७ जातउत्क्रमज्या दशमः
खंडः साई सप्तत्रिंशद्दशज्या २०९२।४५ वर्गः ४३८०३००।२० उत्क्रमज्या दशमः खंडः ७१०।२७ वर्गः ५०
४७२९।१२ अनयोर्योगः ४८८५०३९।३२ अस्याब्धि ४ लब्धं १२२१२५९।५० एवं द्विः एकत्र मूलं।
खंडः एवं २०९२।४५ त्रिज्यायां ३४३८ शुद्धः जातउत्क्रमज्याखं चतुर्दशः ५

३१ ११०५।६ जातापादोनोनविंशत्यंशानां क्रमज्या पंचमः खंडः एव ११०५।६ त्रिज्यायां ३४३८ शोधिता ३३२
१५४ जात उत्क्रमज्या नवविंशतिखंडः द्वितीयस्थानस्थः १२२१२५९।५० त्रिज्यावर्गो ११८१९८४४ शोधि
तः १०५९८८५८४।१० अस्य मूलं ३२५५।३३ जातासपादैकसप्तत्यंशानां क्रमज्या षडूनविंश खंडः। एवं
३२५५।३३ त्रिज्यायां ३४३८ शोधिते १८२।२७ जात उत्क्रमज्या पंचमः खंडः सार्द्ध द्वापंचाशदंशानां
ज्या २७२१।३३ वर्ग ७४०३९५४०।१३ उत्क्रमज्या चतुर्दशः खंडः सार्द्ध २७४५।०५ वर्गः ७५००९२४९।१०
अनयोर्योगः ८२४८१८९९।२३ अस्यार्द्धं ४ लवः २३१२२६७।२० एवं द्विः एकत्र मूलं ५२०।३५ जा
ता सपादषट्विंशत्यंशानां क्रमज्या सप्तमः खंडः एवं ५२०।३५ त्रिज्यायां ३४३८ शोधिते २९१७।
२५ जातः सप्तदशः खंडः उत्क्रमज्यायां। द्वितीयस्थानस्थितः २२२२२६७।२० त्रिज्या ३४३८।
वर्गे ११८१९८४४ शोधितः ९५९७६४६।४० अस्य मूलं ३०९३।२७ जातापादोनचतुःषष्ठ्यंशानां
क्रमज्या० सप्तदशः खंडः एवं ३०९३।२७ त्रिज्यायां ३४३८ शुद्धो ३५४।३४ जातः सप्तम उत्क्रमज्या
खंडः सार्द्ध द्वाशीतिभागानां ज्या ३४०८।३५ वर्गः ११६१८४४०।२० उत्क्रमज्या द्वाविंशतिखंड २९८१।४
वर्गः ८९३५६१५।३२ अनयोर्योगः २०५५४०५५।५३ अस्यार्द्धं ४ लवः ५१३८५१३।५८ एवं द्विः एक
त्र मूलं २२६६।५० जाता सपादैकचत्वारिंशदंशानां ज्या० एकादशाः खंडः एवं २२६६।५० ३२
त्रिज्यायां ३४३८ शोधिते जात उत्क्रमज्या त्रयोदशः खंडः ११७१।१० द्वितीयस्थानस्थः ५१३८५१३।

५८ त्रिज्या ३४३८ वर्गे ११८१९८४४ शोधित: ६६८१३२०।२ अस्य मूलं २५८४।४८ जात: पादोनो नवपंचा-
शद्दशानां क्रमज्या त्रयोदश: खंड: एवं २५८४।४८ त्रिज्यायां ३४३८ शोधितो ८५३।०५ जात उत्क्रमज्यैका-
दश: खंड:। एता ज्या अष्टक्रमज्यात उत्पन्ना:। अथ पंचचत्वारिंशद्दशा क्रमज्या २४३१।२ वर्ग: ५९०-
९९२३ उत्क्रमज्या द्वादश: खंड: १००६।५८ वर्ग: १०१३४८१।५२ अनयोर्योग: ६९२३९०४।५२ अ-
स्यार्द्धे ४लव: ७३०९७६।१३ एवं हि: एकत्र मूलं ३५७३९ जाता सार्द्धद्वाविंशत्यंशानां क्रम-
ज्या षष्ठ: खंड: एवं २३१५।३९ त्रिज्यायां ३४३८ शोधितो ११२२।२१ जात उत्क्रमज्या षोडश: खं-
ड: द्वितीयस्थानस्थ: ७३०९७६।१३ त्रिज्या ३४३८ वर्गो ११८१९८४४ शोधित: १०८८८६७।४७ अ-
स्य मूलं ३१७६।१७ जाता सार्द्धसप्तषष्ट्यंशानां क्रमज्या अष्टादश: खंड: एवं ३१७६।१७ त्रिज्याया
३४३८ शोधितो २६१।४३ जात उत्क्रमज्या षष्ठ: खंड: सार्द्धद्वाविंशत्यंशानां क्रमज्या १३१५।३९
वर्ग: ७३०३४।५५ उत्क्रमज्या षष्ठ खंड: २६१।४३ वर्ग: ६८४६५।३६ अनयोर्योग: ७९९४२०।-
३१ अस्यार्द्धे ४लव: ४४९८५७।३१ एवं हि: एकत्र मूलं ६७०।४२ जाता सपादैकादशानां क्रम-
ज्या तृतीय: खंड: एवं ६७०।४३ त्रिज्यायां ३४३८ शोधितो २७६७।१७ जात उत्क्रमज्यैकविंश:
खंड: द्वितीयस्थानस्थ: ४४९८५७।३१ त्रिज्या ३४३८ वर्गो ११८१९८४४ शोधित: ११३६९९८६।२९
अस्य मूलं ३३७१।५६ जाता पादोननवसप्तत्यंशानां क्रमज्या एकविंश: खंड: एवं त्रिज्यायां शो-
धितो ६६।० जात उत्क्रमज्या तृतीय: खंड: सार्द्धसप्तषष्ट्यंशानां क्रमज्या ३१७६।१७ वर्ग:।

33 १००८८७७५।४८उत्क्रमज्याष्टादशः१४खंडः२२२२।२७वर्गः४५०४३८८।३०अनयोर्योगः१८५१३
१८५।२० अस्याश्छिन्नलवः ३८४८२८८।२० एषाद्धिः एकत्र मूलं २९२०।२ जा तापादोन चतुस्त्रिंशता
नांक्रमज्या नवमः खंडः एष त्रिज्यायां शोधितो २५२७।५७ जातउत्क्रमज्या पंचदशः खंडः द्वि
तीयस्थानस्थः ३८४८२८८।२० त्रिज्या ७७३८ वर्गे ११८१९८७४ शोधितः ८७३५५७।४० अस्यमू
लं २८५८।३५ जाता सपादषट् पंचाशदंशानां क्रमज्या पंचदशः खंडः एष २८५८।३५ त्रिज्यायां ३४३८
५६ शोधितो ५७९।२५ जातं उत्क्रमज्या नवमः खंडः एतासां द्वादशः खंडो मूलं एवं स्पष्टतरप्रकारेण
ज्यास्साधिता अत्रोपपत्तिः समायां भूमौ दृष्ट त्रिज्यामितांगुलप्रमाणेन कर्कटेन वृत्तं विलेख्य

क्रमज्या	८	४	२	१	२४	२९	७	१२	२२	६	१	१५	१६	२०	२२	२२	१०	०५	२२	७	१८	२१	९
उत्क्रमज्या	१६	२०	२२	२३	२३	२०	७	११	१२	१२	२२	९	८	४	२	१	२४	२९	१२	७	६	२	१५

दिक् चिह्निते तद्वृत्तं चक्रांशैरंकितं कुर्यात् तत्रैकस्मिन् वृत्तचतुर्थांशे नवतिभागा भवंति ततो यावं
तिज्या हानिकार्या स्तितावद्धि भागेकेंद्रत्तेच तुर्थांशं विभज्य तत्र चिन्हानि कार्याणि तथा अत्रैच
तुर्विंशतिज्याः साध्याः तत्र च तुर्विंशतिभागाः कार्याः एवं द्वितीय चतुर्थांशेपि ततो दिक् चिह्न 33
द्वयोपरिस्थसूत्रं ज्यारूपं भवति एवं च तुर्विंशतिज्या भवंति तासामर्धानि ज्याहानि द्वयोर्द्ध
त्रिज्या सा कर्णः कल्प्यः या भुजज्या सा भुजः तयोः कर्णभुजयोर्वर्गांतरं कोटिज्येरस्य सिद्धः। तत्रय

स्पा०

भुजकोटिज्ये ते भुजकोट्यंशानां क्रमज्ये स्तः तत्र भुजज्या त्रिज्यायां शोध्यते तदा तावत्कोट्यंशानां उत्क्रम
ज्या च विशिष्यते एवं कोटिज्यया नात्रिज्या विशिष्ठ भुजांशानां उत्क्रमज्या तत्र पूर्वलिखितवृत्ते चिह्नयो
रुपरिगतं स्फुटं उत्क्रमज्या तदुपरि चिह्नयो मध्ये यच्छत्र खंडं तस्यां वंधनुः चापमध्यस्य ज्या मध्यस्य च यदन्तरं
वा तत्कारं स्यात् उत्क्रमज्या यदि त्रिज्या ३०३९० भुज त्रिज्ये वृ ३४३८ तयोर्वर्ग ११८१९०८४४ योग २२६३९६८८
पदं ४८६२१४२ वृत्तान्तर्वर्त्ति समचतुरस्रस्य भुजो भवति सैव नवतिभागानां ज्या एतदर्धं २४३११२१ भागांशा
अतो वर्गयोगस्य चतुर्थांशः कृतः ५९०९९२२ तदेव त्रिज्या वर्गार्धं अतएतन्मूलं द्वारवेदभागानां
ज्येत्युपपन्नं अथ त्रिंशद्भागानां ज्या त्रिज्यार्धमिति स्यात् १७१९ तस्याः कोटिभागानां ६० ज्यापष्टिभा
गानां ज्या स्यात् वृत्तान्तः पातसमखंडस्तस्य भुजो व्यासार्धमितः स्यात् अथोक्तं बीजगलिते त्रिघ्नाका
ग्निनभश्चन्द्रैः १०३९२२ स्त्रिवाणाष्टयुगाष्टभिः ८४८५२ वेदाग्निपंचखाश्वेभैः ८७०५३४ खाभ्राभ्ररव
रसैः ६०००० क्रमात् वाणेषुनखवाणैः ५२०५५ द्विद्विनन्देषुसागरैः ४५९२२ कुरामदशवेदैश्च ४१०३१
वृत्तव्यासे समाहते खखखाभ्रार्क १२०००० संभक्ते लभ्यन्ते क्रमशो भुजाः वृत्तान्तस्त्र्यस्रपूर्वाणां नवास्रां
तं पृथक् पृथगिति यथा वृत्तव्यासार्धं ३४३८ वह्निरपुते ६०००० गुणितं २०६२८०००० खखखाभ्रार्कैः ।
१२०००० भक्तं १७१९ लब्धं तदेव वृत्तान्तः पातिसमषट्कोणस्य भुजः अतस्त्रिज्यार्धमेव त्रिंशद्भागानां
ज्येत्युपपन्नं अनुवृत्तान्तर्व्यासचतुर्थांशं त्यक्त्वा चिह्नं कुर्यात् तच्चिह्नोपरि उभयतो वृत्तलग्नात्तिर्यग्रे

34 खांप्रसारयेत् सैवैकोभुजः अतस्तत्र समानान्तरेखा या तिर्यग्रेखोत्पन्नह्य पर्यंतिमन्यो भुजो कुर्यात्
एवं त्र्यस्रमेकमुत्पाद्य व्यासरेखामूलादपरत्र्यस्रे कृते वृत्तान्तः समान्तरं कोणषट्कं स्यात् अत्रोक्ततिर्य
ग्रेखा द्वपस्य अस्तादिष्टयोर्यो वृत्तसंपातौ तद्वद्वंसूत्रं व्याससमितं सकर्णः एकदिक्स्थरेखासंपातयोरंत
रं भुजो व्यासार्धमितः पातिर्यग्रेखा मंडलमध्यपातिसमचतुरस्रस्य भुजं मिता सा कोटिः एवास्त्वत्तृती
यभागोन परिधिजो वायतो नयामंडलतृतीयांशस्थितो नवषष्ट्यंशानां ज्येत्युपपन्नं एवं यावदंशानां
ज्या कार्या तावतां क्रमोत्क्रमज्यावर्गयोगमूलार्धं तावदंशानां ज्यार्धं भवति यथा यदि पंचदशभागानां।
ज्या कार्या तदा त्रिंशद्भागानां क्रमज्या ७१९ वर्गः ५१६५४८८। उत्क्रमज्या ४८०।३७ वर्गः २२२६७।८२ अनयो
र्योगः ३१६७२२८।४२ अस्यार्धं लब्धः ७८२७८२।२१ अस्य मूलं ८८९।५० जातानां पंचदशभागानां ज्या
अत्रोपपत्तिः क्रमज्या भुजः उत्क्रमज्या कोटिः तयोरंतनिबद्धसूत्रं कर्णः स एव त्रिंशद्भागानां ज्यया
रचितमंडलान्तःपातिसमचतुरस्रस्य भुजः यदा युग्मे वत्रिंशद्भागानां ज्या तदा पंचदशभागानामेतद
र्धं ज्येत्युपपन्नं तया मंडलतृतीयांशास्थितोऽतः षष्ठ्यंशानां ज्येत्युपपन्नं एवं यावदंशानां ज्या कार्या ताव
तां क्रमोत्क्रमज्यावर्गयोगमूलार्धं तावदंशभागानां ज्या कार्या तदा त्रिंशद्भागानां क्रमज्या ७१९ वर्गः ५१६५४ ३४
९८९ उत्क्रमज्या ४८०।३७ वर्गः २२२६७।८२ वर्गयोर्योगः ३१६७२२८।७ अस्य मूलं ७१९।५० अस्यार्धं ८८९।
५० जातानां पंचदशभागानां ज्या अत्रोपपत्तिः क्रमज्या भुजः उत्क्रमज्या कोटिः तयोरंतनिबद्धसूत्रं वै कर्णः
स एव त्रिंशद्भागानां ज्यया रचितमंडलान्तःपातिसमचतुरस्रस्य भुजः यदीयमेव त्रिंशद्भागानां ज्या तं

दापंचदशभागानामेतदर्द्धज्येत्युपपन्नं एवमन्यत्रापि ॥ अथ क्रांतिसाधनं ॥ ॥ परमापक्रमज्या तु सप्त
रंध्रगुणेंदवः । तद्गुणा ज्या त्रिजीवाप्ता तच्चापं क्रांतिरुच्यते ॥ ३१ ॥ ॥ त्रिभिरूनानि चतुर्दशशतानि परमाप
क्रमज्या १३९७ अनया इष्टज्या गुणनीया त्रिज्यया भाज्या लब्धं क्रांतिज्या स्यात् ततः साधनुः क्रांतिः स्या
त् उदाहरणं एकराशिज्या ७१९ परमापक्रमज्यया १३९७ गुणिता २४.१८४३ त्रिज्यया ३४३८ भक्ता
६९८।२० लब्धा क्रांतिज्या अस्या वक्ष्यमाणप्रकारेण धनुः १०२।२५ जाता क्रांतिः अत्रोपपत्तिः पर
मक्रांतिचतुर्विंशतिधनुरंशानां परमक्रांतिज्या । अथ स्पष्टीकरणार्थं केंद्रभुजकोटिकल्पनमाह
॥ ॥ ग्रहं संशोध्य मंदोच्चात् तथा शीघ्राद्विशोध्य च । शेषं केंद्रं पदे तस्माद्भुजज्या
कोटिरेव च ॥ २८ ॥ गताद्भुजज्या विषमे गम्यात्कोटिः पदे भवेत् । समे तु गम्याद्भुजज्या कोटिज्या
तु गताद्भवेत् ॥ २९ ॥ ॥ मंदकर्मणि ग्रहं मंदोच्चे पातयेत् । शीघ्रकर्मणि ग्रहं शीघ्रोच्चे पातयेत्
तत्र यच्छेषं तत्केंद्रसंज्ञं स्यात् । तस्मात्केंद्रपदात् भुजज्या कोटिज्या कर्तव्या तत्र केंद्रस्य त्रिभिस्त्रिभि
राशिभिः केंद्रपदं कल्प्यं ~~भुजज्या भुजज्योत्पन्ने [illegible] भुजज्येत्युक्तं तत्करणमेवाह गताद्धिति~~ विष
~~[illegible]~~ भुजज्या भुजज्या
रंभे दोष्फलाद्भुजज्येत्युक्तं तत्करणमेवाह गताद्धिति विषमे पदे केंद्रं विषमपदस्य सा हि गता तस्मात्केंद्रभ
क्तात् भुजज्या कल्प्या विषमपदस्य केंद्रभुक्तमेव भुज इत्यर्थः गम्यात्केंद्रस्य भोग्यात् कोटिः कल्प्या वि

षमपदस्थितकेंद्रस्यभोग्यमेवकोटिरित्यर्थः एवंकेंद्रे समपदेस्थिते केंद्रस्य गम्याद्भोग्यात् भुजज्याकल्प्या
35 तथाच राशित्रये याति भुजस्य यच्छेषं सा कोटिरित्यर्थः अत्रोपपत्तिः समायां भूमौ त्रिज्यामितकर्क
टकेन वृत्तं विधाय भांशैरंकितं तन्मध्ये पूर्वापरं याम्योत्तरं च रेखां कृत्वा प्राचीतः सव्यक्रमेण पदानि
कल्प्यानि वृत्तरेखावस्थानि तेषां चायुग्मयुग्मसंज्ञा च तत्र प्रथमपदे प्राचीसकाशादभीष्टस्थाने विं
दुः कार्यः तद्विंदोः प्राच्यपरयोर्यदंतरं सा दोर्ज्या विंदोर्याम्योत्तरयोश्च यदंतरं सा कोटिज्या तदनुभी
भुजकोटिसंज्ञे ततो यथा यथा सविंदुरग्रतश्चाल्पते तथा तथा दोर्ज्योपचीयते कोटिज्यापचीयते
विंदोपदांतप्राप्ते कोटेरभावः दोर्ज्या च व्यासार्द्धतुल्या स्यात् ततो द्वितीयपदे कोटेरुपचयो दोर्ज्यायाश्चाप
चयः पदांते कोटिपरमा भुजस्याभावः अत एवोक्तं गताद्भुजज्या विषमे द्वितीये भुजाग्रस्पर्शांतर ऊ
र्ध्वाधरवाहुरेव कोटिः गणिते तु इष्टाहोर्यः स्यात्तस्याद्भुजा दिङ्मंतरे वाहुः त्र्यस्रे चतुरस्रे वा सा कोटिः
तथात्र धनुर्विज्यारूपं यदंतरं सा क्रमज्या १० शररूपं यदंतरं सोत्क्रमज्या वाणेन व्यासार्द्धं तदितरस्पा
तुल्यं स्यात् ज्योनं व्यासार्द्धं तदितरवाणतुल्यं स्यात् व्यासार्द्धं ३४३८ राश्यर्द्धोत्क्रमज्यारूपवाणेन ७०७ ऊ
नं २७३१ क्रमज्या जाता व्यासार्द्धं ३४३८ राश्यर्द्धज्यया ८९० ऊनं २५४८ जाता कोट्युत्क्रमज्या वाणरूपा ३५
एतत्सर्वं पूर्वलिखितवृत्ते दर्शनीयमिति सर्वमुपपन्नं अथ ज्यास्पष्टीकरणं॥ ॥
लिप्तास्तत्त्वयमैर्भक्ता लब्धं ज्यापिंडकं गतं । गतगम्यांतराभ्यस्तं विभजेत्तत्त्वलोचनैः २२५ । तदवाप्तफ

कोत्तिंतातन्नौरति अत्र भुजास्ति पक्ष्य ऊर्ध्वधरा कोटिः ९
यथा ४

लं योज्यं ज्यापिंडे गतसंज्ञके। स्यादुत्क्रमज्याविधिरयमुत्क्रमज्यास्वपि स्मृतः।२१॥ ॥यस्य ज्याका
र्मुकमिष्टा तस्य लिप्ताः कार्याः ताश्च पंचविंशत्यधिकशतद्वयेन विभजेत् तत्र यल्लब्धं तत्तत्तं ज्यापिंडं स्या
त् यच्छेषं गतगम्यखंडयोरंतरेण संगुण्य तत्त्वलोचनैर्विभज्य लब्धं तेन तज्ज्यापिंडे योज्यं। एवं स्फुटा
ज्या भवेत् एवप्रकारः क्रमज्यासूत्क्रमज्यासु च ज्ञेयः। उदाहरणं जिनांशाः २४ कलाः १४४० तत्त्वयमै २२५
र्भक्ताः लब्धं गतं ज्यापिंडं ६ शेषं ९० गत६ खंड १२१५ गम्य ७ खंड १४२० योरंतरेण २०५ गुणितं १८४५०
तत्त्वलोचनैः २२५ र्भक्तं ८२ गतपिंडे १२१५ योजितं १२९७ जाता परक्रांतिज्या अत्रोपपत्तिः अत्र किल
चतुर्विंशतिज्याः हानि वृत्तचतुर्थांशे तत्र कलाश्चतुः पंचाशच्छतानि ५४०० आसां चतुर्विंशतिभाग
स्तत्त्वाश्विनः २२५ अतो गतास्तत्त्वाश्विहताः गतज्या लभ्यते अथ वृत्ते ज्या गतयोरंतरं तत्त्वाश्वि
कलामितधनुःखंडः यद्यनेन धनुःखंडेन गतागतज्यांतरतुल्यं ज्याखंडं लभ्यते तदा शेषकलातु
ल्येन किमिति फलेन युक्ता सती गतज्या इष्टा स्यादिति सर्वमुपपन्नं अथ धनुःकरणमाह ॥
॥ ॥ज्यां प्रोह्य तत्त्वयमलैर्हृत्वाप्तहृद्विवरोद्धृतं। संख्यातत्त्वाश्विसंवर्गे संयोज्यं धनुरुक्
मतो।२२॥ ।यस्य धनुः कार्यं तस्मिन् या ज्या प्रयुज्यते ताः शोधयेत्। शेषं तत्त्वयमलैः संगुण्य
पतितखंडागमिमखंडयोरंतरेण विभज्य लब्धेन यत्संख्यः खंडः पतितस्तत्संख्यया गुणितत्तत्त्वा
श्वियोगे धनुः स्यात्। उदाहरणं। परमक्रांतिज्याया धनुः क्रियते १२९७ अस्यां षष्ठी ज्या १२१५ प

36 तिता ग्रोबं ८२ तत्स्वयमेले: २२५ गुणितं १०४५० पतितद्दस्वंडं ३२२ स्वगम्यस्वंडं ५२० योरंतरेण २०५ भक्तो
९० तत्वाम्बिन: २२५ पतितखंडं दसंख्यया ६ गुणिता: १३५० लब्धेन ९० युक्ता: १४४० जातं धनु: अत्रो
पपत्ति: ज्योत्पत्तिवैपरीत्येना तो विलोमगत्या तेनैव वासना अथ परिधीनाह। तत्रादौ सूर्याचंद्रमसो:
॥ ॥रविमंदपरिधंप्रमाणमनव: शीतगोरदा:। युग्मांते विषमांते च नखलिप्तोनितास्त
योः १३२॥ ॥रवेर्मंदपरिधंप्रमाणमनुश्चतुर्दश १४ चंद्रस्य द्वात्रिंशत ३२ एते च युग्मांते ज्ञेया: युग्मपरि
धंप्रमाणमित्यर्थ: विषमांते विषमपरिधंप्रमाणंकृतयो: सूर्याचंद्रमसोर्विंशतिकलोनिता: पूर्वोक्ताएवां
शा ज्ञेया: रवे: १३।४० चंद्र ३१।४० इह ग्रहफलोपपत्त्यर्थं मंदोच्चनीचवृत्तानि पूर्वै: कल्पितानि तेषां
मेतावंतो भागा: प्रमाणानि अत्रोपपत्ति: ग्रहस्य यंत्रवेधाविधिना यत्परमं फलमुत्पद्यते तस्य ज्यापर
मफलज्या वोपपद्यते अत: फलज्यातुल्यव्यासार्द्धेन यद्वृत्तमुत्पद्यते तन्नीचोच्चवृत्तं तत्परिधिस्त्रैराशि
केन यदि त्रिज्याव्यासार्द्धे भांशा: ३६० तदैतस्य फलज्याव्यासार्द्धे किमिति यथा लीलावत्यां व्यासे भनंदा
ग्निहते विभक्ते खबाणसूर्यै: परिधिस्तु सूक्ष्म इति व्यास: ६०।६ भनंदाग्नि ३९२७ गुणित: २३००
२०५२ खबाणसूर्यै: १२५० भक्त: २१६०१ लब्धा: परिधिकला:। आभ्य: षष्टि ६० भागे लब्धांशा: ३६
३६० रवेरंत्यफलज्या १२० ।३।१० बहिर्गुणिता २६१।२ जाता नीचोच्चवृत्तव्यास: एव २६१।२ भनंदा
ग्नि ३९२७ गुणित: १०२५०७१५४ खबाणसूर्यै: १२५० भक्त: ८२० जाता: परिधिकला: आभ्य: षष्ट्या ६

भागे २२।४० जाताः परिध्यंशाः अथ चंद्रांत्यफलज्या २०।२।४८ एषा द्विगुणा ६०५।३६ जाता नी
चोच्चवृत्तव्यासः एष भमनंदाग्नि ३९८७ गुणः २३७९८२९।३ खखबाणसूर्यैः १२५०० भक्तः १९० जा
ताः परिधिकलाः आभ्यः षष्ट्या भागे ३१।४२ जाताः परिध्यंशाः अत्र सुगमत्वार्थं प्रकारांतरेणा
नीयते व्यासार्द्धं १२०।३ अब्धि ४ गुणं ४८०।१२ त्रिसप्तत्यधिकपंचशत ५७३ भक्तं २।४० जाताः पूर्वा
नीताः परिध्यंशाः। अथ भौमादिपरिधयः॥ युग्मांतेऽर्थाद्रयः खाग्नीसुराः सूर्या नवार्णवाः।
ओजे खगा वसुयमा रदा रुद्रा गजाब्धयः ।२४। कुजादीनामतः शैघ्रा युग्मांतेऽर्थाग्निदस्रकाः।
गुणाग्निचंद्राः खनगा द्विरसाक्षीणि गोऽग्नयः ।२५। ओजांते द्वित्रिकयमा द्विविश्वे यमपर्वताः।
खर्तुदस्रा वियद्वेदाः शीघ्रकर्मणि कीर्तिताः ।२६॥ इति ॥ भौमस्य मंदयुग्मपरिधिः
७५ बुधस्य ३० गुरोः ३३ शुक्रस्य १२ शनेः ४९ भौमस्यौजपरिधिः ७२ बुधस्य २८ गुरोः ३२ शुक्र
स्य ११ शनेः ४८॥ अथ शीघ्रा युग्मपरिधयः भौमस्य २३५ बुधस्य १३३ गुरोः ७० शुक्रस्य २६२ श
नेः ३९। अथ शीघ्रा ओजपरिधयः भौमस्य २३२ बुधस्य १३२ गुरोः ७२ शुक्रस्य २६० शनेः ४०।
अत्रोपपत्तिः भौममंदयुग्मांतफलज्या ७।१६।१५ अत्र लघुप्रकारेणोदाह्रियते ज्या ७।१६।१५
अब्धि ४ गुणा २९।५।० हारेण ५७३ भक्ता ७५ जाता भौममंदयुग्मपरिधिभागाः भौमस्य मंदो

37 जेफलज्या ६८७।३८ बाहि० गुणा ४२५६ हारेण ५७३ भक्ता ७२ जाता भौममंदौजपरिधंशाः अथ भौ
मस्य शीघ्रयुग्मांत्यफलज्या २२७४।१५ बाहि० गुणा १२४६५५ हार ५७३ भक्ता २३५ जाता भौमशीघ्र
युग्मपरिधंशाः भौमस्य शीघ्रौजांत्यफलज्या २२२५।३८ बाहि० गुणा १३२९३६ हारेण ५७३ भक्ता।
२३२ जाता भौमशीघ्रौजपरिधिभागाः एवमन्येषामपि परिधंशाः आनेयाः अंत्यफलज्यानयनं
च सिद्धांतशिरोमणौ। त्रिज्योद्भवं फलमिहांत्यफलस्य जीवेति त्रिज्या पृथक् पृथक् ग्रहाणां मंदशी
घ्रपरिधिभागैर्गुण्याः भांशैर्भज्याः अंत्यफलज्या भवतीत्यर्थः यथा त्रिज्या ३४३८ सूर्यस्य मंदपरि
धिभागे १४ गुणिता ४८१३२ भांशै ३६० भक्ता १३३।४२ जाता रवेर्युग्मांत्यफलज्या पुनस्त्रिज्या ३४३८
रवेरोजपरिधंशैः १३।४० गुणिता ४६९८६ भांशै ३६० भक्ता १३०।३१ जाता रवेरोजांत्यफलज्या एवमन्या
कार्या इति सर्वमनवद्यं। अथ परिधिस्फुटीकरणं॥ ॥ओजयुग्मांतरगुणा भुजज्या
त्रिज्ययोद्धृता। युग्मे वृत्ते धनर्णं स्यादोजादूनेधिके स्फुटं॥ ३७॥ ॥ओजपरिधंशानां युग्मपरि
धंशानां चांतरेण भुजज्यां गुणयेत्। त्रिज्यया विभजेत् तत्र युग्मपरिधंशादोजपरिधंशे न्यूने जाता
त्तदा लब्धं युग्मपरिधंशेषु ऋणं कार्यं यदि युग्मपरिधंशा ओजपरिधंशेभ्योधिकास्तदा लब्धं यु ३७
ग्मपरिधंशेषु धनं कार्यं एवं कृते स्पष्टपरिधंशा भवंति। अथ भुजकोट्योः फलानयनं॥
॥ ॥तद्गुणो भुजकोटिज्ये भगणांशविभाजिते। तद्भुजज्याफलधनुर्मांदं लिप्तादिकं फलं।

।२८॥ ॥तन्मूलोत्तेन स्फुटपरिधिना गुणिते भुजज्याकोटिज्ये भगणांशैर्हरणीये तत्र लब्धं यद्भुजज्याफलं तं
तस्य धनुः कार्यं तदेव लिप्तादिकं मंदफलं स्यात् अस्योपपत्तिः एवमानीतं यद्भुजफलं तद्भुजज्या स्यात्
त्वाज्यारूपं जातं धनूरूपमहेतसा जात्यकरणाय फलस्य धनुः करणमिति किंच समभूमौ
त्रिज्यामितकर्कटेन लिखितकक्षावृत्तस्य भगणांशांकितस्य मध्ये ग्रहमध्ये ग्रहमध्यगतिपंचु
दशांशेन मंडलं कुर्यात् ततो ग्रहमुच्चं च दत्वा भूवृत्तमध्योच्चोपरिगतां रेखां मुच्चाख्यां कक्षावृत्तो
भयतो गतां कृत्वाऽन्यां तिर्यग्गरेखां च कुर्यात् ततो भूमिमध्यादंत्यफलज्यां मुच्चाभिमुखीं दत्वा त
दग्रात् त्रिज्यामितकर्कटेन प्रतिमंडलवृत्तं लिखेत् । तन्मंडलेपि यत्रोच्चरेखासंपातस्तत्रोच्चं त
तः प्रतिमंडलमध्येपि तिर्यग्गरेखा कार्या तत उच्चांशाननुचस्थानात्प्रतिलोमं दत्वा ग्रहोनुलो
मं देयः तथा च ग्रहोच्चयोरंतरं केंद्रं भवति तत्र प्रतिमंडले ग्रहोच्चयोर्यावदंतरं तावदेव नीचोच्चवृ
त्तेपि । उक्तं च सिद्धांतशिरोमणौ । ततो विलोमं खलु तुंगभागान्मेषादिकस्मात्खचरेनुलोमं । दद्यात्
दुच्चांतरमत्र केंद्रं दोर्ज्याद्विरेखाखगयोश्च मध्ये तिर्यक्स्थरेखाखगयोस्तु कोटिरिति नीचोच्चवृत्तेपि
।नीचोच्चवृत्ते भगणांकिते स्मिन्मांदं विलोमं निजकक्षयास्या । शीघ्रेनुलोमं भ्रमति स्वतुंगाद्दारभ्य मध्य
ध्रुवरेखैव यस्मात् अथो यथोक्तं मृदुशीघ्रकेंद्रदोर्ज्या निजा ध्रुवरेखातो दृश्या । दोर्ज्या द्विरेखावधि खेटतः
स्यात्तिर्यक्स्थरेखावधि कोटिजीवेति । नीचोच्चवृत्तकरणं च एवं किंतु त्यादिकं तारतम्य मध्यग्रहा ता।

३४ धिष्टितस्यान्तं मध्यं कृत्वांत्यफलज्याप्रमाणं कर्कटकेन वृत्तं लिखेत् । तन्नीचोच्चवृत्ताख्यं भमध्यात्
ग्रहोपरिगते रेखा कार्या सा रेखा कक्षावृत्तांतर्गते नीचोच्चवृत्ते यत्र लग्ना तन्नीचं कक्षावृत्ताद्बहिर्गते
नीचोच्चवृत्ते यत्र लग्ना तदुच्चं ततो नीचोच्च चिह्नाभ्यां मत्स्यं कृत्वा भमध्ये तिर्यग्रेखा कार्या तस्मिन्वृ
त्ते केंद्रगत्या उच्चस्थानादारभ्य मध्यग्रहो भ्रमति फलज्योत्पन्ने विलोमसक्रमेण निजकेंद्रगत्या भ्रम
ति शीघ्रांत्यफलज्योत्पन्ने विलोमसक्रमेण निजकेंद्रगत्या भ्रमति अतो मंदकेंद्रमपसव्येन शीघ्रकेंद्रं
सव्येन देयं एवं चात्र नीचोच्चवृत्ते स्वोच्चादारभ्य यत्र मांदं शीघ्रं वा केंद्रमपसव्यक्रमेणा कलादि सं
भवति तदग्रे ग्रहो देयः तत्रापि ग्रहोच्चरेखयोरंतरं दोर्ज्या ग्रहतिर्यग्रेखयोरंतरं कोटिज्या उच्चग्र
हयोरंतरं केंद्रं तत्र पुनर्विशेषः प्रतिमंडलं त्रिज्यामितं व्यासार्द्धं नीचोच्चवृत्तमंत्यफलज्याप्रमाणं
व्यासार्द्धं तत्र प्रतिमंडलस्य नीचोच्चवृत्तपरिमाणयानुपातः यदा त्रिज्यारूपव्यासार्द्धे नांत्यफलज्या तदा
भाद्धेन किमिति तथा च त्रिज्याव्यासार्द्धे त्पन्न परिधिभांशपरिधिः अंत्यफलज्याव्यासः परिधिकृत
घ्यते सनीचोच्चपरिधिः अत्रैवैराशिकेनानुपातः यदि भांशपरिधावेते भुजकोटिज्ये तदा परिध्यं ३८
शमंडले किमिति परिध्यंशागुणता कलांशा हरइति सर्वमुपपन्नं अनुपातद्वये फलमेकमेव अथ और
चलकर्णानयनं ॥ ॥शीघ्रकोटिफलके क्रमकरादौ धनं स्मृतं । संस्कृत्य त्रिज्यया कर्णो
कोटिजं फलं । तद्बाहुफलवर्गैक्यान्मूलं कर्णश्चलाभिधः ॥२९॥ ॥शीघ्रदीपकमन्ति

यत्कोटिफलं जातं तत्केंद्रे मकरादिके सति त्रिज्यायां धनं कार्यं केंद्रे कर्कादिके सति तदेव फलं त्रिज्याया
म्रणं कार्यं एवं संस्कृतायास्त्रिज्यायावर्गः कर्त्तव्यः भुजफलस्य च वर्गः कर्त्तव्यः वर्गयोर्योगस्य च य
न्मूलं स चलकर्णः स्यात्। अत्रोपपत्तिः समायां भूमौ बिंदुं कृत्वा तमेव भूकेन्द्रं परिकल्प्य तत स्त्रिज्या
मितकर्कटेन कक्षामंडलं विलिख्य भगणांशांकितं कुर्यात्। ततो ग्रहमध्यमं च दत्वा तत्र चिह्नं कार्यं
ततो भूबिंदुग्रहचिह्नयोरुपरि रेखा कार्या सोच्चरेखोच्यते। अथ तद्रुत्थमन्त्यफलेन कक्षामंडलेऽन्या ति
र्यग्रेखा कार्या भूबिंदोरंत्यफलज्यामुच्चाभिमुखीं दत्वा तदग्रे त्रिज्यामितकर्कटेन प्रतिमंडलं
कार्यं तस्योच्चरेखायां यत्र संपातस्तत्र प्रतिमंडले उच्चं ज्ञेयं तस्मादुच्चान्मंदभागान् विलोमं दत्वा
तत्र प्रतिमंडले मध्यो ग्रहो ज्ञेयः ततो ग्रहमनुलोमं दत्वा तत्र चिह्नं कार्यं अतिप्रतिमंडले ऽप्यन्या तिर्यग्रे
खा कार्या तत्र तिर्यग्रेखयोरंतरमन्त्यफलज्यातुल्यमेव सर्वत्र भवति ग्रहात्र रेखयोरंतरं दोर्ज्या।
ग्रहतिर्यग्रेखयोरंतरं कोटिज्या प्रतिमंडलस्य ग्रहात् भूबिंदुगामि सूत्रं कर्णः कर्णसूत्रस्य कक्षा
वृत्तस्य च यत्र संपातः तत्र स्फुटो ग्रहः कक्षावृत्ते स्फुटमध्यमयोर्यदंतरं तत्फलं तच्च मध्यमग्रहा
त् स्फुटोऽग्रतस्ते धनं पृष्ठस्ये ऋणं। अथ कर्णोपपत्तिः तत्र तिर्यक्स्थरेखयोरंतरं किलां
त्यफलज्या प्रतिमंडलात्कोटिज्या ऽग्रे ऽन्त्यफलज्या ग्रहादुपरि भवति मृगादिकेंद्रे अतस्तदेव तत
द्वेकं स्फुटाकोटिः कर्कादौ तदधः अतस्तत्रैतदंतरं स्फुटाकोटिः स्फुटकोटिमूलस्य भूबिंदो

39 अथ यदंतरं तत् भुजज्यातुल्यमेव स्यात् अतस्तयोर्भुजकोट्योर्वर्गयोगपदं कर्ण इत्युपपन्नं। इदं
कर्णानयनं प्रतिमंडलभंग्या अथ नीचोच्चवृत्तभंग्योच्यते तत्र पूर्वसाधितनीचोच्चवृत्तमुच्चप्रदेशा
त् भांशैरेकं तत्रोच्चात् शीघ्रकेंद्रमनुलोमं देयं मंदकेंद्रं तु विलोमं तत्र शीघ्रकेंद्राग्रे पारमार्थिको ग्रहः
मंदाग्रे मंदस्फुटः अत्रापि ग्रहोच्चरेखयोरंतरं भुजफलं ग्रहतिर्यग्रेखयोरंतरं कोटिफलं ग्रहभूम्यो
रंतरं प्राग्वत्कर्णः तत्र मकरादिकेंद्रे त्रिज्यार्द्धतः कोटिफलं दृश्यते कर्क्यादिकेंद्रे तु तदधः अतस्त
दैक्यमंतरं च स्फुटा कोटिः भुजफलं तु तत्र भुजः तयोर्वर्गयोगपदं कर्ण इत्युपपन्नं। अथ शी
घ्रफलानयनं ॥ ॥त्रिज्याभ्यस्तं भुजफलं चलकर्णविभाजितं। लब्धस्य चापं
लिप्तादिफलं शीघ्रमिदं स्मृतं। ४०॥ ॥पूर्वोक्तप्रकारेणानीतं भुजफलं त्रिज्यया गुणितं च
लकर्णेन भाज्यं लब्धस्य धनुः कर्त्तव्यं तद्धनुरेव लिप्तादिशीघ्रफलं स्यात् अत्रोपपत्तिः भूम
ध्यात्प्रतिमंडलस्थितग्रहयोरंतरे कर्णः भूकेंद्रात्प्रतिमंडलस्थग्रहपर्यंतं प्रसारितकर्णसूत्रस्य
कक्षामंडले यत्र संगस्तत्र नरैः स्पष्टो ग्रहो दृश्यते स्पष्टग्रहाधिष्ठानात्कक्षामंडले यत्र मध्यमो ग्रहस्त ३९
त्पर्यंतं यावदंतरं तदेव तत्फलं तथोक्तं सिद्धांतशिरोमणौ कर्णः स्फुटमध्यप्रतिमंडलस्थखेटांतरेणास्पष्टखे
गो हि दृश्यतेः कक्षाख्यवृत्तेषु निरस्तसूत्रे फलं च मध्यस्फुटखेटमध्य इति इदं फलं प्रतिमंडल

गतं लभ्यते पारमार्थिकग्रहस्य तु कक्षामंडलाग्रे भ्रमणं तदुक्तं सिद्धांतशिरोमणौ भ्रमन्ग्रहः स्वप्रतिमं
डलेन भिः स्पष्टकक्षावलये विलोक्यत इति अतः प्रतिमंडलस्य भुजफलस्य त्रिज्यापरिणामात्
मौर्ध्यमनुपातः यदि कक्षाग्रे भुजफलतुल्यमंतरं तदा त्रिज्याग्रे किमिति फलं च मध्यस्फुटखेटम
ध्य इति सिद्धांतशिरोमणावुक्तं ग्रहफलं वृत्तगतं भवति अत एव धनुः कृतमिति सर्वमुपपन्नं
अनुपातश्च त्रिज्यागुणकः कर्णो हरः फलं त्रिज्यावृत्तगतमध्यस्फुटांतरं ज्यारूपं तत्तच्चापं कृ[illegible]
र्णेन वृत्तगतत्वं फलस्योपपन्नं अयं फलापन्नकल्पना ॥ ॥एतदादौ कुजादी
नां चतुर्थं चैव कर्मणि । मांदं कर्मैकमर्केंद्वोर्भौमादीनामथोच्यते । शैघ्रं मांदं पुनर्मांदं शैघ्रं च
त्वार्यनुक्रमात् ।४२॥ ॥भौमादीनां स्पष्टीकरणे एतत् शीघ्रं कर्म प्रथमं कर्त्तव्यं चतुर्थे
कर्मणि च कर्त्तव्यं द्वितीय तृतीययोर्मांदमित्यर्थादेव सिद्धं वक्ष्यति च शिष्यमोहविनिवृत्तये शैघ्र
मांदमित्यादि सूर्यचंद्रमसोस्तु एकं मांदमेव कर्म एतयोः शीघ्रोच्चाभावात् भौमादिपंचकस्य च
प्रथमे शैघ्रं द्वितीयं तृतीयमांदं चतुर्थं शैघ्रं कर्म तथा चेतत्क्रमकृतकर्मचतुष्टये भौमादयः स्प
ष्टाः स्युरित्यर्थः अत्रोपपत्तिः मध्यमोग्रहो निजकक्षावृत्ते स्वमध्यमगत्या मंदनीचोच्चवृत्तस्य
मध्यं याति ततो मंदस्फुटः शीघ्रनीचोच्चस्य मध्यं याति यतस्ततः शीघ्रनीचोच्चवृत्ते मध्यस्थितिः

40 हानादौ तृतीयं मांदं कर्म ततः खेटस्य स्पष्टत्वज्ञानाय चतुर्थं शीघ्रकर्म द्वितीयं च मांदे कर्म संस्कारा
र्थमेवेति अथ धनर्णकल्पना ॥ ॥ अजादिकेंद्रे सर्वेषां मांदे शैघ्रे च कर्मणि ॥ धनं
ग्रहाणां लिप्तादि तुलादावृणमेव तत् ॥ ४२ ॥ ॥ सर्वेषां ग्रहाणां मांदे शैघ्रे च कर्मणि अजादिकें
द्रे मेषादिराशिषट्कस्थे सति लिप्तादि धनं ग्रहेषु धनं कार्यं केंद्रे तुलादिराशिषट्कस्थे सति ऋणं का
र्यं अथ फलार्धादिकल्पना ॥ ॥ मध्ये शीघ्रफलस्यार्धं मांदमर्धफलं तथा ॥ मध्यग्रहे मं
दफलं सकलं शैघ्रमेव च ॥ ४३ ॥ ॥ प्रथमं शीघ्रकर्मणि तत्फलं जातं तदर्धं कृत्वा मध्यग्रहः सं
स्कार्यः द्वितीयं मंदफलार्धेन च शीघ्रसंस्कृत एव संस्कर्तव्यः तृतीयं मंदफलेन समस्तेनैव मध्य
मग्रह एवं संस्करणीयः चतुर्थशीघ्रसमस्तफलेन च तृतीयकर्मसंस्करणीयः एवं कर्मचतुष्टये
न भौमादीनां स्पष्टता स्यात् सूर्यचंद्रमसोस्त्वेवं मांदकर्मणैव स्पष्टता अथ गतिस्पष्टीकरणम्
॥ ॥ ग्रहवन्मंदकर्मणि ---------- । कर्कादौ तद्धनं कार्यं मकरादावृणं स्मृ
तं ॥ ४४ ॥ दोर्ज्यांतरगुणा भुक्तिस्तत्वनेत्रोद्धृता पुनः । स्वमंदपरिधिक्षुण्णा भगणांशोद्धृताः कलाः ४०
॥ ४५ ॥ ॥ मंदकर्मणि तत्रापि भुक्तिस्फुटीकरणार्थं भुक्तेः फलं कर्तव्यं तेन च यथा ग्रहफलेन ग्र
हः संस्कृतस्तथा भुक्तिः संस्करणीया तत्संस्कारमेवाह कर्कादाविति ततः भुक्तेः फलं केंद्रे कर्कादि

राशिचक्रस्य सति भुक्तो धनं कार्यं मकरादिराशिचक्रस्य केंद्रफलं कर्तव्यं तत्फलं कथं स्यादित्युपे
त्यामाह दोर्ज्यांतरेत्यादि ग्रहस्य तत्तीयमंदकर्मलिप्ता दोर्ज्याकरणे ये भुक्तभोग्यखंडे तयोरंतरेण कें
द्रभुक्तिर्गुणनीया पंचविंशाधिकद्विशतेन भाज्या ततः स्वमंदपरिधिना गुणनीया भगांशैर्भजि
लब्धं कलाः स्युः तेन कलात्मकफलेन भुक्तिः संस्कारणीया अत्रोपपत्तिः अधस्तनोर्ध्वस्तनग्रह
योरंतरं गतिग्रहफलयोश्चांतरं गतिफलं अधस्तनोर्ध्वस्तनकेंद्रयोरंतरं केंद्रगतिः कर्कादौ म
करादेश्च कक्षावृत्तांतर्गततिर्यग्रेखाप्रतिमंडलं संपातो भवति कर्कादेर्धनुरंते यावत् भ्रमेणा
सन्नत्वात्स्वल्पं प्रतिमंडलाधःखंडं अल्पकालेनैव गम्यत इति क्रमति ततः कर्कादौ धनं मकरादे
रहस्यत्वा र्मिथुनांतं यावत् भ्रमे दूरत्वात् दीर्घं प्रतिमंडलार्द्धखंडं बहुतरकालेन गम्यत इति क्रमती अतो म
करादौ ऋणं अत्रानुपातः यत्र भुजाभावे फलाभावः तत्र भोग्यखंडेन २२५ केंद्रगति १८३४५ गु
णिता ७६२९०१२५ तस्यांशा २२५ भक्ता १८३१५५ जाता स्पष्टा केंद्रगतिः एवं चंद्रस्य स्फुटपरिधिना
३२ गुणिता २५८५।२० भगांशै ३६० भक्ता ६८।४० जातं चंद्रपरमफलं यदि खंडाभावे गुणकभा
जकयोः साम्येन केंद्रगतिरेव स्पष्टा जातः तदा ऽभाव खंडप्राप्तौ त्रैराशिकेन केंद्रगतिः स्पष्टका
र्या तत्र दोर्ज्यांतरं गुणकः तत्र नेत्राग्नि भाजकः फलं स्पष्टकेंद्रगतिः अथ फलकरणयानुपा
तः यदि भांशामित परिधौ तावत्फलं तदानीं चोच्चमंडलपरिधौ किमिति परिधिर्गुणकः भांशा

ततफलं चेद्भुक्तौ नयते तदा भुक्तिं तत्फलेशो धयेत् शेषं वक्रगतिः स्यात् ६

भाजक इति सर्वमुपपन्नं अथ गति शीघ्रफलं ॥ ॥ मंदस्फुटीकृतां भुक्तिं प्रोह्य शी
५। घ्रोच्च भुक्तितः। तच्छेषं विवरेणाथ हन्यात् त्रिज्यांत्यकर्णयोः। ४८। चलकर्णहृते भुक्तौ कर्णे त्रि
ज्याधिके धनं। ऋणमूने धिके प्रोह्य भुक्तिं वक्रगतिर्भवेत्। ४९॥ ॥ सर्वोक्ते मंदकर्मणा कृतां मं
दस्फुटभुक्तिः स्वशीघ्रोच्च भुक्तौ पात्या तत्र यच्छेषं तत्त्रिज्यांत्यकर्णयोरंतरेण गुण्यं चलकर्णक
भागे यल्लब्धं तत् चतुर्थकर्णे त्रिज्याधिके सति मंदस्फुटीकृत भुक्तौ धनं कार्यं त्रिज्यातो हीने कृणं
कार्यं एवं सति स्पष्टा गतिः स्यात्। अत्रोपपत्तिः। अथ घृतनभ्वस्त्तन शीघ्रफलयोरंतरं गतेः शीघ्रफलं त
घदि मंदगति फलानयनप्रकारेण क्रियते तदा त्रिज्यया गुणिते कर्णभक्ते फलं सांतरमेव स्यात् तस्मा
त् शीघ्रफलानयनेप्रकारांतरं कृते च चस्फुटकेंद्रगति प्रदर्शनार्थं क्षेपकोक्त विधिना कक्षावृत्तं प्रतिमंड
लं च विलिख्य तयोरघृतनग्रहस्थाने चिन्हं यित्वा भूमध्यात्प्रतिमंडलग्रहचिन्हगामिनी कर्णरेखा कार्या
। रेखाकक्षावृत्तयोः संपाते घृतनः स्फुटोग्रहः यथा मध्यग्रहोच्चचिन्हयोर्मध्ये मध्यमकेंद्रं एवं स्फुटोच्च
योर्मध्ये स्फुटकेंद्रगतिरित्यात्र वगंतव्यं स्फुटशीघ्रात् घृतशोधिते स्फुटो वापि ध्यत इति अथ कक्षावृत्ते प्रति
वृत्ते च मध्यचिन्हात्केंद्रगति विलोमाद्देया तदग्रेभ्वस्तनं केंद्रं अत्रापि भ्यां कर्णे रेखाकार्या कक्षावृत्ते रेखा ४१
वृत्तयोर्मध्ये भ्वस्तनं स्फुटकेंद्ररेखयोर्मध्ये स्फुटकेंद्रगतिः घृतस्फुटग्रहस्थानयोरंतरत्वात्केंद्रगमितया प=
रेव स्फुटग्रहगतिर्न स्यादिति नाशंकनीयं यतो घृतनकर्णरेखाकेंद्रगति ज्ञानार्थमेव रचितो अन्य

था स्वल्पनग्रहेऽप्युच्चमेवादौ रन्तुलोमं चालिते सति अथ तन स्फुटग्रहात् स्वल्पनःस्फुटोऽग्रत एव भ
वति यद्य वक्रः वक्रग्रहस्तु पश्चतः यत्तयोरंतरं सा ग्रहगतिः स्पष्टा इयं तु केंद्रगतिरेव अथ पातक
क्षानुपातः मंदस्फुटोग्रहः प्रतिवृत्ते कर्णाग्रे भ्रमति तथा च मंदस्फुटा गतिः प्रतिवृत्त एव स्पष्टो
ग्रहोस्य कक्षावृत्ते त्रिज्याग्रे दृश्यते त्रिज्योत्पन्नत्वात् कक्षावृत्त एव त्रिज्याकर्णयोरंतरं गुणकः क
तः कर्णो हरः अत एव वृत्तयोः संपाते त्रिज्याकर्णांतराभावान्मंदगतिरेव स्पष्टगतिरिति सर्व
मुपपन्नं अथोदाहरणानि लिख्यंते देशांतरभुक्तो मध्यमः ०।२५।३४।१७ मंदोच्चं २।१७।१६।
४ तः ७ ५६ ग्रहं संशोध्य मंदोच्चादित्यंजातं केंद्रं ११।२१।४२।३९ अत्र त्रिभिर्भास्त्रिभिर्भैः पदं तथा चतुर्थ
पदं केंद्रस्य समपदस्यत्वोत्क्रम्यात् [illegible] भुजः ००।०८।१७।२१ अस्य कलाः ४९७।२१ तत्त्वयमैः
२२५ भक्ता लब्धं ज्यापिंडं २ द्वितीयं ४७९ शेषं ७२।२९ गत ४४९।१ गम्य ६७१ योरंतरं [illegible]२२ गुणि
तं २०५४८।७२ तत्त्वलोचनै २२५ भक्तं ९६ शेषं २९८।४२ विकला ६० गुणितं १७६२२ तत्त्वलोचनै २२५
भक्तं ५२ लब्धं ४६५२ गतपिंडे ४४९ योजितं ४९५।४५ जाता भुजक्रमज्या अथोत्क्रमज्या भुजः
००।०८।१७।३१ अस्य कलाः ४९७।३१ तत्त्वयमैर्विं[illegible]४८ जाता भुजक्रमज्या अथो २२५ भक्ताः
लब्धं ज्यापिंडं २ द्वितीयं शेषं ७२।३१ गत २९ गम्य ६६ पिंडांतर ३७ गुणितं ७५८।१७ तत्त्वयमैः २२५ भ
क्तेनज्या भुजः [illegible]

कें१ शे बं८३।७ बाहुफलं १०।८८।७ तत्वाश्वि २२५भ८

५२ कें ४८ लब्धं ३।४८ गतपिंडे २८ योजितं ३।१।४८ जाता भुजोत्क्रमज्या युग्मपरिधिः २३।४०। अ
नयोरंतरं ००।२०। अनेन भुजज्या ४८।५२।५८ गुणिता १६।५।१७।२० विज्यया ३८।२८ भक्ता ० शेषं १६।५
१७।२० षष्ठिगुणं ९६३।७।२० त्रिज्यया भक्तं २।५३ लब्धं ००।२।५२ युग्मेवृत्तस्य युग्मवृत्तस्य ओजाद
धिकत्वात् लब्धं ०।२।५२ युग्मपरिधौ २३ ह्रस्वं जातः स्फुटपरिधिः २३।३७।०७ अनेन भुजज्या ४८।५।५२
गुणिता ११८।१८।१८ भगणांशैः ३६० भक्ता ०।३।१।२२ अस्य ज्यां प्राघेत्यादिना धनुः अत्र ज्यान पततीति
इदमेव धनुः ०।१२।११।२ जातं फलं एतत् तुलादिकेन्द्रत्वात् स्पष्टसूर्यमध्यमे २।२५।३७।३७ हीनं २।२५।१५
१२८ जातः स्फुटसूर्यः अथ गतिस्पष्टीकरणं मंदोच्चगतेर्न्यूनत्वान्मध्यमभुक्तिरेव मन्दकेन्द्रभुक्तिः
५९।८ दोर्ज्यांतरेण त्याशिगतिः ५९।०।८ दोर्ज्यांतरं २२ गुणिता २२।२२।७ तत्त्वनेत्र २२५ भक्ता ५।५२।
जाता स्फुटार्ककेन्द्रगतिः केन्द्रगतिः ५८।२० स्फुटपरिधि २३।५७।७ गुणिता ८।३।४५।४८ भगणांशैः
३६० हृता ०।२।५।२८ एतत्फलं केन्द्रस्य मकरादित्वात् स्पष्टसूर्यभुक्तौ ५९।८ न्यूनीकृतं ५८।५२ जाता
स्फुटार्कभुक्तिः अथ चंद्रस्पष्टीकरणं देशांतरशुद्ध चंद्रः ८।२५।३७।२९ उच्चं ४।७।२०।१६ ४२
मंदकेन्द्रं ८।०।२।३२।५७ भुजः २।०।२।३२।५७ गत २९ गम्या २०।८४ तरं १।८ भुजज्या ३०।२।६।७ स्फु
टपरिधिः ३।१४।२।२६ एतद्गुणिता दोर्ज्या १८५।२।२६ भगणांशैः ३६० हृता २६।१ अस्य धनुः अ

स्मिन २६।१८।० जातं २२५ पतितात्शेषं ४७।०८ तत्त्वयमे २२५ गुणितं ९२२५०० गत २२५ गम्यां ४४९ तरे

ण २२४ भक्तं ४०१।१९ पतितखंड संख्या १ तत्त्वाब्धि २२५ गुणा २२५ लब्धं ४०१।१९ युता २६६।१९ जातं धनु: अस्य षष्ठ्या भागे जातमंशादि फलं ४।२६।२९ एतत् तुलादिकेंद्रत्वात् ग्रहे ८।२५।३७।१९ हृतं

जातः स्फुटग्रहः ८।२१।११।०० अथ गतिः केंद्रगतिः ७८३।५४ दोर्ज्यांतर ९० गुणा ७०४९२।

२४ तत्त्वनेत्रैः २२५ भक्ता ३१३।१८ जाता स्वच्छा केंद्रगतिः एषा स्फुटपरिधि ३१।४८ गुणा २९७०१।

१२ [illegible] भगणांशै ३६० भक्ता फलं ८२।३१ केंद्रस्य कर्कादित्वात् ग्रहभुक्तौ ९९०।२५

धनं १०७२।५६ जाता स्फुटा गतिः । अथ भौमस्य व्रीकरणं देशांतरभुक्तो भौमः ७।२०।१९।१७ शीघ्रो

च्चं ०।२५।१० तत्त्वयमे २२५ भक्तं लब्धं गत २ खंड: २९० शेष २००।१० गत गम्यांतरं १८ भुजज्या

१९९।२८ गम्या कोटिः ११६।३४।५० लब्धः खंडः ७।२८ गत १४ गम्यां ७५ तरं १३१ कोटिज्या २८०।१४

ओजयुग्मांतरेति भौमशीघ्रयुग्मपरिधिः २३५ शीघ्रौजपरिधिः २३२ अनयोरंतरं ३ अनेन भु

जज्या १९९।२८ गुणिता ५८२४।२४ त्रिज्या ३४३८ हृता १।४४ युग्मवृत्तस्य २३५ ओजाल्पत्वात् २३२ इति

क त्वात् लब्धे १।४४ युग्मवृत्ते हृतं २३३।१६ [illegible] जातः स्फुटपरिधिः तद्गुणा इति भु

जज्या १९९।२८ स्फुटपरिधि २३३।१६ गुणा ४६४५७।०७ भगणांशै ३६० भक्ता १२९।०३ जातं

13 भुजज्याफलं कोटिज्याफ ८०।४० स्फुटपरिधि २३।१६ गुणितं ५३३०।२।१० भगणांशै ३६० भक्तं
१५।४३ जातं कोटिज्याफलं दोर्घ्रकोटिफलमिति केंद्रस्य कर्कादित्वात् कोटिफलं १४।४३ गुणि
तं १८३१० तत्त्वयमै भर्त्तं ८१।१२ २५ गततत्पिंडे युतं जातं ९९१ त्रिज्यायां ३४३८ शोधितं १८३।१७ अस्य
वर्गः २६३५०४८।४८ भुजफलं १२९०।२३ वर्गः १६६५०८१।०८ अनयोर्योगः ४३००।३ ।५४३४
स्य मूलं २०७३।४० जातः चलकर्णः त्रिज्याभक्तमिति भुजफलं १२९०।२३ त्रिज्यया गुणितं ४४३६२
३१।५४ चलकर्णे २०७३।४० भक्तं २१३७।१२ अस्य धनुः यथा अस्मिन् दशमो ज्या खंडः २०९३ पाति
त्वात् तत्त्वाश्वि २२५ गुणितं २२५० खंडांतरात् पतित ५९।५७ युता २२५० ९।५७ जाते धनुः अस्य बभ्रु भागो १६।
लं जातं ३।००।४४।१९ प्रथमफलं शीघ्रसंस्कृतो भौमः अथ द्वितीयं कर्म प्रथम शीघ्रसंस्कृत भौमः ३।००।
४४।१९ मंदोच्चं ४।१०।०।२।२२ मंदकेंद्रं ८।०।९।०८।०२ स्मप्रवृत्वात् व्यातं भुजं ०।२।२०।४२।५७ भुजज्या ३९९
५२ [illegible] मंदयुग्मपरिधिः ७५ ओजपरिधिः ७२ अनयोरंतरे ३ भुजज्या ३९९ मिपथ
लितो ७९८०।३६ त्रिभक्ता २।५७। ओजपरिधौ न्यूनत्वात् युग्मपरिधावहृते ७२।३ जातः स्फुटपरिधिः ४३
मानेन भुजज्या ३९९ ५२।५२ गुणिता ४५६०।२ भगणांशभक्ता ८७९।०२ अस्य धनुः १२८०।२५ एते

इष्टितं ३०।१७ चष्ट्रंशं ०।१४।१७ श्रीघ्रकर्मसंस्कृतभौमे ७।००।५७।१९ तुलादिकेंद्रत्वाद्दत्तं
६।२५।२२।४२ जातो द्वितीयसंस्कृतो भौमः अथ तृतीयकर्म द्वितीयसंस्कृतो भौमः ६।२५।१२
।४२ मंदोच्चं ४।२०।०।२२ केंद्रं ०।१७।४।४२।०४ भुजः २।१५।२०।१२० भुजज्या ३३।२३।२० स्फुटपरिधिः ७२
।२० फलं ३६।५।५४ अस्य धनुः ३६ कोटिः ३९ केंद्रस्य तुलादित्वात् फलं ११० ।३।३९ स्वमृक्तभौमे ७।
२०।०।९।१७ स्फुटं कृतं जातो मंदस्फुटस्तृतीयकर्मणा ७।०८।५९।३८ अथ भुक्तिः भौमगतिः
३१।२६ गतगम्यांतरं ५० तुल्य २६।०३। एतत्त्वनेन २५ भक्तः ७।०७ जातास्पष्टाकेंद्रगतिः तुल्य
स्फुटपरिधिः ७२।१० तुल्य ०।५।३।१४ भगणांशो ३६ भक्तालब्धं कलादिफलं ०।२५ केंद्र
स्य मकरादित्वात्फलं ०।२५ भुक्तो ३१।२६ स्फुटं ३०।०१ जाता मंदस्फुटा गतिः अथ चतु
र्थकर्म मंदस्फुटो भौमः ७।०८।५९।३८ शीघ्रोच्चं ०।२५।३४।१७ केंद्रं ७।१६।३४।४९ भुजः
०।१६।३४।४९ भुजज्या २९।५।५३ गतगम्यांतरं ४४ कोटिः ०।७।२५।०१ कोटिज्या ३६
।४२ स्फुटपरिधिः २३।२।५० भुजफलं ६।०।४।०१ कोटिफलं ५३।१४ एतत्कोटिस्य ककादि
त्वात् त्रिज्यायां शोधितं ९।१०।२६ अस्य वर्गः ३६४९।५।१३ भुजफलवर्गः ३६०।५।५८
अनयोर्योगः ६२५५।३४।१२ अस्य फलं २५०।२।१४ जातो मूलकर्णः भुजफलं ६।०।४।

५५ भुजज्या स्पष्टं ५।४८।५८।२९ चलकर्णः ५०।०४ भक्तं ५२।२८।५४ यस्य धनुः ५।१२।३४ ज्या
तं लिप्तादि फलं केन्द्रस्य तुलादित्वात् फलं ४०।१२।४५ मंदस्फुटश्चो मे ७।८।५८।२८ कं लं
जातः स्फुटो भौमः ५।२०।४८।५३ अथ भुक्तिः मंदस्फुट ८ - - - ३०।१७ शीघ्रोच्च भुक्तौ
५८।०८ पतिता ५८।०७ एतत् ५८।७ त्रिज्या ३४३८ तेन कर्णयोः ५०।१०४ दं तत् ५८।३६।५८
ते ३ ५९०।२५ चलकर्णः ५०।७१।०४ हृतं ७०।५७ एतत्फलं कर्णस्य त्रिज्यातो न्यूनत्वात्
मंदस्फुटभुक्तौ ३०।१२५ तं ५९।०७ जाता स्फुटभुक्तिः अथ बुधः ८।२५।३४।२७ शीघ्रो
च्चं ८।२५।२५।४० केंद्रं ५।२६।५१।१९ भुजः ००।००।०८।४७ भुजज्या ०८।४७ कोटिः १
२९।५१।१३ कोटिज्या ३४३७।४१ स्फुटपरिधिः १३।२४।५८।५१ भुजफलं ३०६ कोटिफलं ३४०।
०२ एतत् केंद्रस्य कर्कादित्वात् त्रिज्यायां प्रक्षिप्तं ३१९७।५८ चलकर्णः ३१९७।५८ धनुः ०।५।
७ प्रथमकर्मसंस्कृतो बुधः ८।२७।१३।४५ मंदोच्चं ७।१०।३९।४७ केंद्रं ४।१२।४८।०२ भुजः १
।१८।४५।५८ भुजज्या २५०७।३२ स्फुटपरिधिः २९।३७ फलधनुः ४८।०।२ जातो मंद ५६

स्फुटो बुधः २।२८।५२।५९ अथ भुक्तिः ५८।०८ गत्यंतरं २५४ स्फुटाकेंद्रगतिः ४।०७ फले
१।१२ मंदस्फुटा भुक्तिः ६२।२० मंदस्फुट बुधः २।२८।५२।५९ शीघ्रोच्चं ०८।२५।२५।४० केंद्रं ०५।
२६।३२।४० भुजांशाः ०।३७।१९ भुजज्या २०।१९ कोटिः २।२६।३२।६२ कोटिज्या ३४।३१।३३ स्फुट
परिधिः ७३।२।४७ भुजफलं १।६।१७ कोटिफलं २६।१७ चलकर्णः ८७।२।०३ फलधनुः १२।।
०जातः स्फुटो बुधः २।००।५५।०९ अथ भुक्तिः मंदस्फुटा भुक्तिः ६२।२० फलं २०।६।४६ ए
तत्कर्णस्य त्रिज्यातऊनत्वात् मंदस्फुटभुक्तौ ६२।२० ह्रस्वं तत्रान्त्यफलस्याधिकत्वा
न्न भवति अतो भुक्तिरेव ६२।२० फलं २०।६।४६ पतिता ४४।२६ जाता वक्रगतिः अथ गुरुः
०।१००।३७।३२ शीघ्रोच्चं ०।२५।३७।३७ केंद्रं ०।२।२५।०।२।०५ भुजः २।२५।०।०५ भुजज्या २०।३१।३७ को
टिः ००।०।४।५८।३५ कोटिज्या २९।८।२५ स्फुटपरिधिः ७।१।५८ भुजफलं ६८।४।३५ कोटिफलं ५८।४०
चलकर्णः ३५।६४।४२ फलधनुः ६६।४।०७ प्रथमकर्मसंस्कृतो गुरुः ००।०।६।५८।१८ मंदोच्चं ०५।१२।२।०
केंद्रं ५।०५।०५।३७ भुजः ००।१४।४४।१७ भुजज्या ६७।४।३७ स्फुटपरिधिः ३२।३५ फलधनुः ७।२।३७
द्वितीयकर्मसंस्कृतो गुरुः ००।०।६।३४।०५ मंदोच्चं ०५।१२।२।०।२ केंद्रं ०५।२१।३५।५८ भुजः ००।५।१।२
भुजज्या ८।२।५७ स्फुटपरिधिः ३२।३५ फलधनुः ६३।०।१ तृतीयकर्मसंस्कृतो गुरुः ००।०।५।६।१५

अथगतिः ४।५८।गतगम्यांतरं २।५स्फुटार्केंद्रगतिः ४।३५फलं ०।२५मंदस्फुटागतिः ५।२७ मंदस्फुटो
45 गुरुः ०।०।०।९।५६।२५शीघ्रोच्चं ०।२५।३७।२७ केंद्रं २।२३।३८।१२भुजः ०।२।२३।३८।१२गतगम्यांतरं २२को
टिः ०।०।०।६।२२।४८भुजज्या ३८।५।४० कोटिज्या ३८।१५गतगम्यांतरं २७स्फुटपरिधिः ७।१५९भुजफलं
८२।०८कोटिफलं ७६।१२चलकर्णः ३५७।९।३७फलधनुः ६५८।५७जातः स्पष्टो गुरुः ०।०।१२।५५।१२मंदस्फु
टागतिः ५।२४फलं २।७स्फुटागतिः ३।१८ अथशुक्रः २।२५।३४।२७शीघ्रोच्चं ०।२९।२२।३३केंद्रं
०।४।०।३।४७।०६भुजः १।२६।१२।५४गतगम्यांतरं १३१भुजज्या २८५७।४६कोटिः २।०३।४०।६गतगम्यां
तरं १८७कोटिज्या २९२७।४२स्फुटपरिधिः २६०।२२भुजफलं २०६६।३कोटिफलं १९८२।३१चलक
र्णः २९८०।४५० फलधनुः ३७०९।४२प्रथमकर्मसंस्कृतः शुक्रः ३।८।१०।९।१८ मंदोच्चं ०।२।१९।५९।३०
केंद्रं ८८।०।१४२।१२भुजः ०।०।२८।४।४८गतगम्यांतरं १८८भुजज्या २६३८ ३८स्फुटपरिधिः ११।३२
फलधनुः ५२।३० तृतीयकर्मसंस्कृतः शुक्रः ३।७।४२।२७ मंदोच्चं २।२९।५९।३० केंद्रं ११।०२।०८।२७
भुजः ०।०।३७।५९।५२गतगम्यांतरं १९९भुजज्या २६०५।८।३२ पक्ति स्फुटपरिधिः ११।३२फलं
धनुः ५२।२८जातो मंदस्फुटो शुक्रः २।२८।४३।० गतिः ५८।८स्फुटकेंद्रगतिः ५१।८फलं २।४०मं ४५
दस्फुटागतिः ५७।२८मंदस्फुटः शुक्रः २।२८।४७।१शीघ्रोच्चं ६।२९।२२।३३ केंद्रं ०।४।०।३८।३२भुजः

०।१५।२१।२८ गतगम्यांतरं ७३ भुजज्या २८७।४९ कोटिः १।४।३० गतगम्यांतरं ८३ कोटिज्या १९७।३२
स्फुटपरिधिः २६०।२२ भुजफलं २०।४५।११ कोटिफलं ७२।५२ चलकर्णः २०७।८।११ फलधनुः ७।४।
१५ जातः स्फुटशुक्रः ४।८।१०।०।३५ मंदस्फुटागतिः ५७।२८ फलं ७।१७ स्फुटागतिः ५०।०० अथ श
निः ०६।२८।५५।३२ शीघ्रोच्चं ०२।५।३०।१७ केंद्रं ०८।६।३८।५५ भुजः २।६।३८।५५ गतगम्यांत
रं ८३ भुजज्या ३१५।५३ कोटिः ००।१७।१०।५ गतगम्यांतरं २२।५ कोटिज्या ३६।३२ स्फुटपरि
धिः ३९।५५ भुजफलं ३९।५५ कोटिफलं ५०।५७ चलकर्णः ७३।५।३७ फलधनुः ३६।४।३५ प्र
थमकर्मसंस्कृतः शनिः ६।२५।५३।१८ मंदोच्चं ०७।२६।३७।३० केंद्रं ०१।२।०।४४।१७ गतगम्यांत
रं ७४ भुजज्या २२।४८।१७ स्फुटपरिधिः ४८।२१ फलधनुः २०।१३६ द्वितीयकर्मसंस्कृतः शनिः ०६।१८।२४
।०६ मंदोच्चं ०७।२६।३७।३० केंद्रं ०१।०।८।१३।२४ भुजः ०१।०।८।१३।२४ गतगम्यांतरं ७४ भुजज्या २।३५।३३ स्फु
टपरिधिः ४८।२३ फलधनुः २८।२५ मंदस्फुटः शनिः ६।२३।४१।१७ गतिः २।०० स्फुटकेंद्रगतिः ०१
३२ फलं २२ मंदस्फुटागतिः १।४८ मंदस्फुटः शनिः ६।२३।४१।१७ शीघ्रोच्चं ०२।२५।३४।१७ केंद्रं ०८।०१।५२।
४० भुजः २।११।५२।४० गतगम्यांतरं २०६ भुजज्या ३०।३२ कोटिः ००।१७।२० गतगम्यांतरं १९९ कोटिज्या
२६।७९।२२ स्फुटपरिधिः ३९।२५ भुजफलं ३३।५।४० कोटिफलं ७९।२८ चलकर्णः ३३२।५४६ फलधनुः

३५३।०० जात: स्फुटशनि: ६।७।४८।४७ मंदस्फुटगति: ०।४८ फलं ०।४० स्फुटगति: वक्रा ०।०० अथ भुजांत
रे संस्कारः ॥ ॥ अर्कबाहुफलाभ्यस्ता ग्रहभुक्तिर्विभाजिता भचक्रलिप्तकाभिः स्युर्लि
४९ प्ताः कार्या ग्रहे अर्कवत् ॥ ४८ ॥ सूर्यस्य भुजफलेन ग्रहस्य गतिर्गुण्या भचक्रकलाभिः भाज्या लब्धा लि
५८ प्ता ग्रहे अर्कवत् सूर्यफलस्य धनत्वे धनं ऋणत्वे ऋणं कार्यं एवं भुजांतरसंस्कृतो ग्रहः स्यात् यथा चंद्र
गतिः ८२३।०६ सूर्यभुजफलेन ०९।२२ गुणिता ५८७।१४ भचक्रलिप्ताभिः २१६०० भक्ता ० एवं
१५८७।२६ वर्द्धितं गुणं ८४५०३४ हार २१६०० हृतं ४३ सूर्यफलस्य ऋणत्वादेतत् ० ४३ चंद्रे ८।
२१।२२।०० ऋणं कृतं ८।२१।२०।१७ जातो भुजांतरसंस्कृतश्चंद्रः बुधो भुजांतरं ००।०२ संस्कृतः
०३।०० ।५७।०७ शुक्रो भुजांतरं ०।२० संस्कृतः ४।२०।०० ।३३ भौमगुरुशनीनां सिंहगतेरल्पत्वाद्भु
जांतराभावः अत्रोपपत्तिः ग्रहगणितागतेनोपगताः कृतसकलकर्मणोपि अभीष्टदैव ४९
वसिकाग्रहा मध्या अर्द्धरात्रिककालीनाएव ततः स्फुटार्क अर्द्धरात्रिकालीने कालीने भा ग्रहैरर्द्धरात्रे
व्यंतत्र मध्यमस्फुटार्कोर्द्वयोर्यांतरे अर्कमंदफलमिति क्रांत्यमासएवेति भुजफलस्य धनर्णत्वे किलमंद
फलं ततोल्पत्वादर्कस्यनोत्पन्नमिति भुजफलमेवमंदफलत्वेनोपपन्नं ततोनुपातः यद्यहोरात्रासु

निर्गतिलिप्तालभ्यंते तद्वदित्यभुजफललिप्तासमैरसुभिः किमितिफलमर्कस्यमंदफलवद्दृणं ।
तदास्फुटार्कोदयस्यो मध्यमार्कोदयात्प्रागेव आगतत्वेन न्यूनकालग्रहाणां न्यूनत्वमेवोचितमिति
धनं चेत्तदानंतरभावित्वादधिकत्वस्य युक्तत्वाद्धनमेवोपदिष्टमिति तदुपपन्नं ग्रहोरात्रासू
नां चुलिप्तानां च तुल्यत्वात् तथा चोक्तं सुंदरसिद्धांते सौरं बाहुफलं हतं स्वगतिभिः सर्वत्र लिप्तोद्धृते
स्वर्णं दोः फलवद्ग्रहे स्फुटरवेरस्युक्तमं स्यादत इति सर्वत्र लिप्ता इति २१६०० - - - - - पतिवद्ध त
थापि स्वल्पांतरत्वात् सुखार्थमंदफललिप्ता एवासुत्वेनोपादाय कर्मप्रतिपादितमिति भंतव्यं अ
नेन कर्मणा स्फुटार्द्धरात्रिकालीना ग्रहाः क्रियंते सूर्यस्फुटार्द्धरात्रकालीन एवातः सूर्यस्यनायं
संस्कारः अत्रानुपातः यदि भचक्रेलिप्ताभिस्तत्तद्भुजफलं तदा ग्रहभुक्तिकलाभिः किमिति ग्रहस्य
देशान्तरात्मिकाः कलाः फलं अथार्कफले ऋणे सति अर्द्धरात्रिकमध्यमार्कात् पूर्वं स्फुटार्कोऽर्द्धरा
त्रिको भवति तस्मादर्कफलोत्पन्नदेशान्तरात्मककलाभिरूनितो ग्रहस्तात्कालिकः स्यात् अर्कफले
धने सति अर्द्धरात्रिकमध्यमार्कात्पश्चात् स्फुटोऽर्कोऽर्द्धरात्रिको भवति अतोऽर्कफलोत्पन्नदेशांतर
कलाभिर्युतो ग्रहो वितत्कालिकः स्यादिति सर्वमुपपन्नं अथ चक्रज्ञानं [illegible] ॥ ॥

॥ ॥अथ दूरास्थितः स्वशीघ्रोच्चाद्ग्रहः शिथिलरश्मिभिः सव्येतराकृष्टतनुर्भवेद्वक्रगति
स्तदा ॥४९॥ महत्वाच्छीघ्रपरिधेः सप्तमे भृगुभूसुते अष्टमे जीवशशिजौ नवमे तु शनैश्चरः ॥५०
५७ ॥ कृतर्तुचंद्रैर्वेदेंद्रैः शून्यत्र्येकैर्गुणाब्धिभिः शररुद्रैश्चतुर्थेषु केंद्रांशैर्भूसुतादयः ॥५१॥ भवंति वक्रि
णस्तैस्तु स्वैः स्वैश्चक्राद्विशोधितैः अवशिष्टांशतुल्यैः स्वैः केंद्रैरुज्झति वक्रतां ॥५२॥ स्वशीघ्रोच्चाद्दूर
स्थितो शिथिलरश्मिभिर्वामदक्षिणाकृष्टतनुर्ग्रहो वक्रगतिर्भवति । कियद्दूरस्थे सति कस्य वक्रि
ता भवतीत्यपेक्षायामाह महत्वादिति भृगुभौमयोः शीघ्रपरिधेराधिक्यात्स्वशीघ्रोच्चात्
सप्तमराशिगतौ भृगुभूसुतौ वक्रगती भवतः गुरुबुधौ अष्टमगौ वक्रगती एतच्छीघ्रपरि
धेर्भौमभृगुशीघ्रपरिध्यपेक्षयाल्पत्वात् स्वशीघ्रोच्चान्नवमराशिस्थः शनिर्वक्रगतिर्भ
वति तत्र सुगमत्वार्थं केंद्रांशानाह कृतर्तुचंद्रैरिति यदा भौमस्य चतुर्थशीघ्रकेंद्रांशाश्चतुःष ५७
ष्ट्याधिकशतमिता भवंति तदा भौमो वक्रगतिः स्यात् चतुश्चत्वारिंशदधिकशतमितेषु के
द्रांशेषु बुधो वक्रगतिः त्रिंशाधिकशतैर्गुरुः त्रिपञ्चाधिकशतमितैः शुक्रः पंचदशोत्तरशत
मितैः शनिः वक्रगतिः स्यात् एतैरेव स्वस्वकेंद्रांशैश्चक्राच्छोधितावशिष्टांशतुल्यैश्चतुर्थ

शुकेंद्रांशेमार्गिणाभवंति तत्रपन्चवत्यधिकशतमितैर्भौमः षोडशाधिकद्विशतमितैर्बुधः त्रिंश
धिकद्विशतमितैर्गुरुः सप्तनवत्युत्तरशतमितैःशुक्रः पंचचत्वारिंशाधिकद्विशतामितैः
शनिर्मार्गगोभवति यथा बुधस्यचतुर्थशीघ्रकेंद्रांशाः १२६।३२।४१ यद्दिने चतुश्चत्वारिंशाधिक
शतमिताश्चतुर्थशीघ्रकेंद्रांशाभवंति तद्दिनेवक्रारंभः यद्दिने षोडशाधिकद्विशतमिताभवंति
तद्दिनेवक्रसमाप्तिः तत्रउभयत्रगतिः अन्यं केंद्रांशाः ७६।३२।४१ वक्रोक्तकेंद्रांशैः ७४हीनाः ३२।१२
१७ केलीकृताः १९५२।४१ शीघ्रोच्चभुक्तौ २४५।३२ मंदस्फुटाभुक्तिः ६०।२० शोधिताजाता चतुर्थशीघ्र
केंद्रभुक्तिः १८४।१२ अनयांतरकला १९५२।४१ भक्ता ०।०।४० यद्दिने केंद्रांशाएते ७६ तद्दिनात्
वं दिशदिनानिचत्वारिंशत्कलाश्चवक्रितस्यातीते एवंगम्यानिदिनान्यपिकार्याणि एवं यथासंभव
मन्येप्युदाहार्याः अथकतिचिच्छेद्यकान्युदाह्रियंते तत्रचंद्रच्छेद्यकमुदाह्रियंते यथात्रिज्यामितक
र्कटेनवृत्तंकत्वातस्यांकृतंमध्यचंद्र --- १९०।३५ तिथ्यंश ५२।४२ मितकर्कटेनमहीवृत्तंकृतंततः
कल्पावृत्तेभगणांशैः ३६० रंकितं तत्रचंद्रोच्चांशाः सप्तत्रिंशाधिकशते ३७ मितायत्र ततःस्थानाद्वृत्त
लग्नतरायतामध्येरेखमध्येविंदुपरिगामिनीकार्या सोच्चरेखा अन्यापिपूर्वापरायतामध्यविंदुवेर
गामिनीरेखाकार्या मध्यविंदोरारभ्यउच्चरेखायां चंद्रांत्यफलज्या ३०२ भक्ता त्रिज्या ३४३८ भागो ११।२

48 नोच्चाभिमुखे कृतरेखाग्रात् त्रिज्यामितकर्कटेनापरं प्रतिमंडलं वृत्तं कृतं उच्चरेखां संवर्ध्य उच्चरेखा संव
प्रतिमंडलोना तदपि मंडले उच्चरेखास्पर्शस्थाने सप्तविंशाधिकपातांशान् दत्वा चक्रांशे ३६० अंकि
तं अंत्यफलज्याग्रस्पर्शिनी प्रतिमंडले ऽन्यातिर्यग्रेखा कार्या अथोदाहरणं मध्यमचंद्रः रा० २२५।३७
मितांशस्थाने वृत्तयुग्मेपि चिह्ने कृते ततः प्रतिमंडलगतमध्यांशग चिह्नात् मध्यबिंदुपर्यंतं सूत्रं देयं
तत्सूत्रं कक्षावृत्ते यत्र लगति तत्र मध्यचिह्नस्थापि मध्यबिंदोः सूत्रं देयं सूत्रं कक्षामंडलपर्यंतं सूत्रं देयं
तत्सूत्रं कक्षामंडले यत्र लगति तत्र मध्यचंद्रांशचिह्नयोरंतरगतांशाः फलं ५।२६ कक्षावृत्तगमध्यम
ग्रहचिह्नात् स्पष्टग्रहचिह्नं ऽग्रतः स्थिते फलं धनं पश्चात् स्थिते ऋणं यथात्र पश्चात् स्थितत्वात्
फलमृणं उक्तं च सिद्धांतशिरोमणौ कक्षाख्यवृत्ते प्रतिसूत्रसक्ते फलं च मध्यस्फुटखेटमध्ये मध्योग्रतः
स्पष्टखो यदृणं तत [illegible] स्थिते स्वं क्रियते ततश्चेति अथ भुजकोटिकर्णप्रदर्शनार्थं बुधशीघ्रोच्छेद्यकमु
दाह्रियते तत्र शीघ्रच्छेद्यं चंद्रच्छेद्यकविधिना शीघ्रांत्यफलज्यया विलिखेत् प्रतिमंडलगतग्रहचिह्ना
त् कक्षावृत्तमध्यरेखापर्यंतं यत्सूत्रं सा कोटिः कोटितलात् मध्यं यावत् भुजमेव भुजज्या भूम ४८
ध्यचिह्नात् प्रतिमंडलगतग्रहचिह्नपर्यंतं यत्सूत्रं स कर्णः अत्रापि फलधनर्णज्ञानं पूर्ववत् अथ
नीचोच्चवृत्तमुदाह्रियते तत्र पूर्ववत् कक्षावृत्तं विलिख्य भगणांशैरंकितं कृत्वा कक्षावृत्तगतस्था

नं मध्यं पश्चिकल्पां त फलज्यामितकर्कटिनवृत्तं हत्वा विलोमं भागाद्यं शोध्यं इष्येत यथात्र कक्षावृ
त्ते मंदस्फुटभौमांशा २२५ स्थानं मध्यं हत्वा भौमांत्य कक्ष्या शीघ्रफलज्या २२१६ स्तितकर्कटकेनवृत्तं
एतन्नीचोच्चवृत्तं तद्वृत्तस्य महीमंडलसान्निहिताई स्य नीचसंज्ञा कक्षावृत्तो ध्र्वगभाई स्योच्चवृत्ते भ
यभागस्पर्शिनीं रेखां कुर्यात् ततो नीचोच्चयोर्मध्ये तिर्यग्रेखां कुर्यात् अस्मिन्नीचोच्चभगणांत कितनी
चोच्चवृत्ते ग्रहः केंद्रगत्या सव्येन भ्रमती स्यतः शीघ्रकेंद्रमपसव्येन देयं तत्केंद्रनीचोच्चवृत्ते यत्रांशक
लात्मकं स्थितं तद्गोग्रहो देयः तद्ग्रहोच्चरेखयोर्यदंतरं सा भुजज्या नीचोच्चवृत्तगततिर्यग्रेखे
तद्ग्रहयोरंतरे कोटिज्या ग्रहमध्यमध्ययोरंतरं कर्ण अथ त्रिज्यामितकर्कटरचितत्वा त्वकक्षावृत्त
स्य व्यासार्द्धं त्रिज्यातुल्यरेखा तां मगादिकेंद्रे त्रिज्याग्राद्द्व कोटिफलं कर्कादावधोभवति कोटि
स्थिते रेखा तादृक् तां मगादौ त्रिज्याकोटियोर्योगे कर्कादौ च वियोग कृते स्फुटफलं कर्कादौ चाधोभ
वति कोटिस्थिते रेखा तादृक् तां मगादौ त्रिज्याकोटिफलयोर्योगे कर्कादौ च वियोग कृते
स्फुटाकोटिर्भवति भुजफलं चात्र भुजज्यातुल्यं स भुजः अत्र ग्रहो नीचोच्चवृत्तेन कक्षावृत्ते कर्णवृ
त्तं कक्षावृत्ते यत्र लग्नं तत्स्थान तस्य कक्षावृत्तगत मध्यग्रहस्य वांतरायें प्राप्तं फलं कर्णाधनेन वृ
त्त दृहच भौमकेंद्रांशा ४२६ स्थानस्य चांतरे द्वादशकलाधिकचत्वारिंशदंशाः फले इति सर्वमुप

५९ पत्ने अथ अथ चंद्रादीनां शरानयनं॥ ॥कुजार्किगुरुपातानां ग्रहवच्छीघ्रजं फलं
।वामं तृतीयकं मांदं बुधभार्गवयोः फलं॥५३॥स्वपातोनात्ग्रहाज्जीवा शीघ्रांत्यफलज सौम्यु
योः। विक्षेपघ्न्यन्त्यकर्णाप्ता विक्षेपास्त्रिज्यया विधोः॥५४॥शीघ्रजं चतुर्थं शीघ्रकर्मसाधितं
फलं मध्यमाधिकारे — — — प्रकारेणानीतेषु भौमशनिगुरूणां पाते ग्रहवत् तत्फलं ग्रहेध
नं च तदा तस्मात् विधनं चेत्पाते विहीनं कार्यं ग्रहे हीनं कार्यं बुधशुक्रयोस्तृतीयमंदफलं बु
धशुक्रपातयोः स्पष्टाः स्युः ततः स्पष्टस्वपातोनितस्पष्टग्रहस्य ज्या कार्या शुक्रबुधयोः शरा
नयनं च स्वपाते तच्छुक्रबुधशीघ्रोच्चमेवानंकलात्वा बस्यज्या कार्या एवं कृत्वा ज्या गुणिता गत
शरेण गुण्या सकर्णेन भाज्या लब्धं विक्षेपः स्पष्टः स्पष्टकर्णाभावात् त्रिज्यैव हारः उदाहरणं स्प
ष्टचंद्रः ८।२२।११।०० चंद्रपातेन ३।०६।२९।३८ ऊनः ५।०८।४१।२२ जातस्तुत्तरविक्षेपकेंद्रभुजः
००।२५।१९।२८ भुजज्या १८६९।३८ चंद्रमध्यविक्षेपेन २७० गुणिता ३८६।३९८।० त्रिज्याप्ता
११५।२० जाता उत्तरविक्षेपलिप्ताः अथ भौमवत् शीघ्रफलं २०९२।०५ भौमस्फुटात् स्पष्टत्वात्
भौमपाते २।२०।०३।२८ हीनं ११।२९।५०।३८ जातो भौमशुद्धपातः ०।०६ स्पष्टभौमे ५।०८।४६।५२ ४५
पातित ०५।२८।५८।१४ जातस्तूत्तरविक्षेपकेंद्रभुजे — — २।३।४६ भौममध्यम विक्षेप९०

गुल्लाप्५।३।९० अंत्यकर्णः २।५०।१७ जाता उत्तरविक्षेपलिप्ताः अथ बुधस्य तृतीयमंदफलं ०।०१।०३।
१८।३२ बुधे धनत्वात् बुधपाते ०।०।२०।७।२४।२४ फलं ०।०।१७।२२।५२ जातो बुधस्य स्फुटपातः ए
वं बुधशीघ्रे ८।२५।२५।४० पातितः ०।८।०।८।२।४८ जातं दक्षिणं विक्षेपकेंद्रं अस्य भुजः २।८।४८।
ज्या ३।९८।१७ बुधमध्यमविक्षेपः १२० गुणितः ३।०।२।६।० अंत्यकर्णः २।१७।२।१७।२।०३ भक्तो ७।६।०।९ लब्धा दक्
क्षिणविक्षेपलिप्ताः अथ गुरुः ०।०।१२।५५।१२ स्फुटपातः ३।०।०।३९।१९ दक्षिणविक्षेपकेंद्रं ९।१२।५५
१४४ भुजज्या ३३।५८।४२ दक्षिणविक्षेपलिप्ताः ५६।१७ अथ भृगुः ८।२९।२१।३३ स्फुटपातः २।०।०।३२
११ विक्षेपकेंद्रमुत्तरं ०।४।२८।४९।२२ भुजः ०।१।०।१।२०।१४ ज्या ७।७।८।१७ जातमुत्तरविक्षेपलिप्ताः
७४।१८ अथ शनिः स्पष्टः ८।७।४८।२० स्फुटपातः ३।०४।२८।४४ विक्षेपकेंद्रमुत्तरं ३।१७।३।१९।२३ भु
जज्या ३३।१७।४८ उत्तरविक्षेपलिप्ताः १२२।२९ अत्रोपपत्तिः मंदस्फुटग्रहः स्वशीघ्रप्रतिमंडले भ्र
मति तस्य पातोपि तत्रैव भ्रमति पातस्फुटविमंडलप्रतिमंडलयोः संपातः तस्मात् शरभावविक्षेप
प्रवृत्तिः अथ सरलवंशशालाकया छेदकोलकविधिना कक्षामंडलं प्रतिमंडलं च विरच्य तत
त्र प्रतिमंडलमेषादेः प्रतिलोमं पातस्थानं चिह्नयित्वा तत्र विमंडलं निवेशनीयं पातचिह्नात्
राशित्रयांतरे विमंडलप्रतिमंडलयोः संपातः तत्पातात्सर्वत्र त्रिभांतरपठितविक्षेपप्रमाणं

50 नप्रतिमंडलादुत्तरतो विमंडलं केनचिदाधारेण स्थिरं कृत्वा मेषादेरनुलोमं मंदस्फुटग्रहं मंडले चदत्वा
विक्षेपोपपत्तिं दर्शयेत् तत्र तयोर्ग्रहयोर्यावदंतरं तावान्स्वस्वप्रदेशे विक्षेपः चक्रांकितक्रांतिवृत्तं व
पकं कृत्वा विमंडलमपि तथैवांकं कृत्वा तत्र मेषादेर्व्यस्तस्फुटविक्षेपपातं दत्त्वाऽग्रे चिह्नं कार्यं
अथ क्रांतिवृत्तस्य मंडलस्य विक्षेपपातयोः संपातं कृत्वा तस्मात् षड्भेंतरेऽन्यसंपातं कृ
त्वा क्षेपपाताग्रहस्त्रिभेंतरे उत्तरतः स्फुटक्षेपभागैः दक्षिणतश्चैतैरेव भागैर्विमंडलं स्थिरं
कृत्वा निवेशनीयं अथ ये पठिता विक्षेपभागास्ते त्रिज्यागुणाः शीघ्रकर्णभक्ताः स्फुटक्षेपाः
अथाद्यानुपातः यदि कर्णाग्रे एतावत् तदा त्रिज्याग्रे कियंतर इति यतो भगोले त्रिज्यैव व्यासार्धं एवं
चंद्रादीनां षट् विमंडलकानि यतः स्वस्वमंडलं ग्रहा भ्रमंतीति पातस्थाने विक्षेपाभावः ततस्त्रि
भेंतरे परमो विक्षेपः अंतरेऽनुपातः तत्र ग्रहो मेषादेरनुलोमं द्रुतः पातश्च विलोमं अतो नयो
र्वियोगः शराख्यं किल केंद्रं तस्य दोर्ज्यां साध्या यदि त्रिज्यातुल्यया दोर्ज्यया पठितविक्षेपतुल्यप्र ५०
तिमंडलविमंडलयोरंतरं लभ्यते तदाभीष्टग्रहस्थानजया दोर्ज्यया ------ शीघ्रकर्ण
विक्षेपः अथ द्वितीयोऽनुपातः यदि शीघ्रकर्णाग्रे एतावान् विक्षेपस्तदा त्रिज्याग्रे क इति अनयो
र्भाजकयोस्तुल्यत्वान्नाशे कृते सति दोर्ज्यायां मध्यविक्षेपो गुणः शीघ्रकर्णो हरः फलं

कक्षाप्रदेशाविक्षेपो ज्यारूपः तस्य चापः स्फुटविक्षेपः भाचिह्नस्त्रस्यैकमग्रं बध्वा द्वितीय
मग्रं विमंडलस्य ग्रहस्थाने निबध्य सूत्रं कर्णः स्त्रक्रकलिकेत्तामंडलयोरंतरं स्फुटशरः ।
अथ क्रांतिवृत्तविमंडलयोः संपातः क्षेपपातः अग्रहं पातः क्षेपः साध्यः यतः शीघ्रप्रतिमं
डले मंदस्फुटेन गत्याभ्रमति तत्रैव च वृत्तेपातः अतो गणितागतं मंदस्फुटे वियोज्य क्षेपः साध्यः
ननु ज्ञशुक्रयोः शीघ्रोच्चात्पातकेंद्रं कृत्वा यो विक्षेप आनीतः स च शीघ्रोच्चस्थाने एव भवति
मह[illegible]ति भ ग्र स्थाने यतो ग्रहोऽन्यत्र वर्त्तते अत इदमनुपपन्नमिव प्रतिभाति तथा चैव ब्र
ह्मसिद्धांताभाष्ये ज्ञशुक्रयोः शीघ्रोच्चस्थाने यावान् विक्षेपस्तावानेव यत्र तत्र स्थस्यापि
ग्रहस्य भवति अत्रोपलब्धिरेव वासना इत्यादि सर्वं शिष्याय दर्शनीयं इति सर्वमुपपन्नं
अथ विक्षेपेण क्रांतिस्पष्टकरणमाह विक्षेपापक्रमैकत्वे क्रांतिर्विक्षेपसंयुता स्पष्टा — —
— — — भास्करस्य यथागता ॥५॥ ॥ एवमानीतो विक्षेपः क्रांतिश्च यदि एकदिग
वस्थितौ तदा क्रांतिर्विक्षेपयुता स्पष्टा स्यात् दिग्भेदे क्रांतिविक्षेपयोर्वियोगः स्पष्टा क्रांतिः स्या
त् सूर्यस्य तु यथागता क्रांतिरेव स्पष्टा सूर्यस्य विक्षेपाभावात् उदाहरणं सूर्यः २।२५।२५।५४

51 वक्ष्यमाणप्रकारानीतायनांशाः १८।०।५४ सायनोऽर्कः २।११।२१।०८ अस्मात्परमापक्रमज्यादिक्षो
केनाः क्रांतिरानीयते सायनार्कभुजा २।१८।३८।५२ ज्या ३३१०।३८ परमापक्रमज्यया १३९७ गुणि
ता ४६१०८१ २८।१२ त्रिज्यया ३४३८ भक्ता १३८।०।९।३८ जाता क्रांतिज्या अस्या धनुः २४।०।९।५५।
जाता उत्तरक्रांतिर्लिप्ताः सायनश्चंद्रः ०।८।१७।१२।८।५४ ज्या ३४१३।२।५५ क्रांतिज्या १३९४।५८ क्रां
तिः २४।३१।४३ दक्षिणा सायनो भौमः ६।१८।२५।४७ भुजः ०।१८।२५।४७ ज्या ८०२१।५८ क्रांतिज्या
१५८।४८ क्रांतिः ३।५१।२२ दक्षिणा सायनो बुधः ३।१७।०।४।०२ भुजज्या ३२८६।१९ क्रांतिज्या १३४१
२० उत्तरक्रांतिः १३।४२ सायनो गुरुः ०।१२९।१२।०।६ भुजज्या ६७८।५७ उत्तरक्रांतिः ६।८।१८
सायनः शुक्रः ०।२६।०।६।२२ भुजज्या १९२६।५५ क्रांतिज्या ११८।५५ उत्तरक्रांतिः १८५।१२
सायनः शनिः ७।३।५४।०२ भुजज्या १८१७।२० क्रांतिज्या ११९०।५ दक्षिणा क्रांतिः ३५।२१
उत्तरविक्षेपः २।१७ वियोगः स्पष्टा क्रांतिः १५७।४ बुधस्य उत्तरक्रांतिः १३।२।०७ दक्षिणविक्षे
पः ७८।०।२ भिन्नदिक्त्वात्तयोर्वियोगः ११८।५।५८ जाता स्पष्टा क्रांतिः गुरोरुत्तरक्रांतिः ६।८ ५१
।०।८ दक्षिणविक्षेपः ५८।०७ वियोगः स्पष्टाक्रांतिः ६२।४८ शुक्रस्योत्तरक्रांतिः १८५।१२ उत्तर
विक्षेपः १२२।२८ वियोगः ६८३।४३ जाता स्पष्टाक्रांतिः सायनग्रहात्क्रांतिसाधनोपपत्तिः

विषुवत्क्रांतिवृत्तयोर्यन्मध्यांतरमंतरं क्रांतिः तयोः संपाते क्रांतेरभावः ततस्त्रिभेंतरे जिनांशाः क्रांतिः
अतस्तत्संपातादारभ्य क्रांतिः साध्या स च संपातो मेषादेः प्राग्अयनांशतुल्येंतरे भवति अतः साय
नांशात्खेटात्क्रांतिः अथ विक्षेपमंडले यत्र ग्रहस्थानं तस्य क्रांतिवृत्तस्य च यत्तिर्यगंतरं स श
रः स्वे पवृत्तनाडीवृत्तांतराले यत्तिर्यगंतरं सा स्फुटक्रांतिः एवं शरक्रांतिस्पष्टतयोरेकदिशोर्योगेन
भिन्नदिशोश्च वियोगेन लभ्यत इति अथानुपातः यदि त्रिज्याभुजज्यया जिनांशज्या लभ्यते तदेष्ट
या किमिति परमापक्रमज्यागुणकः त्रिज्याहरः फलं क्रांतिज्या तद्धनुः क्रांतिः अपक्रांतिर्यावत्
किल शरो भवति शराग्रे ग्रहः अतः क्रांतिः शरेण संस्कृता स्फुटा भवतीति सर्वमुपपन्नं अथ ग्र
हाणां स्वाहोरात्रानयनं ॥ ॥ग्रहोदयप्राणहता खखाष्टैकोद्धृतागतिः॥ चक्रासवो
लब्धयुताः स्वाहोरात्रासवः स्युः॥५८॥ ॥यस्य ग्रहस्याहोरात्रमानीतुमिष्टं सायनतद्ग्र
हाधिष्ठितराशिप्राणैः तस्य ग्रहस्य स्पष्टा गतिर्गुण्या खखाष्टैकैः १८०० भाज्या लब्धेन षट्शताधि
कैकविंशतिसहस्रमिताश्चक्रासवो योज्याः त एव तद्ग्रहस्याहोरात्रासवः यथा सायनार्कस्य
०।३।२१।१० कर्कस्थितत्वात् तस्य मानं कर्कासुभिः २०५८ सूर्यस्य स्पष्टगतिः ५८।५२ गुणिता १२०।३१
।३८ खखाष्टैक १८०० भक्ता लब्धेन ६७ चक्रासवो २१६०० युता २१६६७।० जाता सूर्यस्य स्वा

52 होरात्रासव: सायनश्चंद्र: ८।७।१६।५४ धनुरस्तुमि: २०५८ गतिः ८१२: ८१।०४ गुणिता १६८७९७।४८
खखाष्टैका १८०० होरात्रे ल २४७। चक्रासवो २१६।०० युता २२५४७।०४ जाता स्वद्वाहोरात्रासव:
सायन भौम ७।२४।५।५७ गतिः ४९।१७ तुलासव: २०८ अहोरात्रासव: २०६२२।३२ सायनो बुध:
७।२०।००।१७ गतिः ७७।२८ कर्कासव: २०५८ अहोरात्रासव: २१६५०।४८ सायनो गुरु: ०।०।
२९।०७।०८ गतिः ३।०७ मेषासव: २१६५७।५० सायन: शुक्र: ४।२६।०६।२९ गतिः ५०।०० सिंहा
सव: २०८२ अहोरात्रासव: २१६५७।५० सायन: शनि: ७।०३।५४।०७ गतिः ७।०० वृश्चिकासव:
२०८२ अहोरात्रासव: २१६५०।४८ अथ दिनरात्रिचरजासवानयनं ॥ ॥क्रांतेः क्रमो
त्क्रमज्ये हि कृत्वा तत्रोत्क्रमज्यया। हीनात्रिज्या दिनव्यासदलं तद्दक्षिणोत्तरं ॥५७॥ क्रांतिज्या वि
षुवत्कर्णघ्नी क्षितिज्या द्वादशोद्धृता। त्रिज्यागुणाहोरात्रघ्ना कर्णाप्ताचरजासव: ॥५८॥ तत्कार्मु
कमुदक्क्रांतौ धनहानी पृथक्स्थिते। स्वाहोरात्रचतुर्भागे दिनरात्रिदले स्मृते ॥५९॥ याम्य
क्रांतौ विपर्यस्ते द्विगुणे ते दिनक्षपे। विक्षेपयुक्तोनितया क्रांत्याभाना पि स्वके ॥६०॥ ॥ ५२
क्रांतेः सर्वप्रकारेण क्रमज्या उत्क्रमज्या च केचित्वा ततः उत्क्रमज्या त्रिज्यायां पातयित्वा शेषं दिनव्यास
दलं स्यात् तच्च क्रांतेर्दक्षिणदिशि स्थितौ दक्षिणमुत्तरदिशि स्थितावुत्तरं स्यात् क्रांतेः क्रम

ज्याविषुवच्छाययागुणिता द्वादशभिर्भज्या लब्धं क्षितिज्या स्यात् क्षितिज्या च त्रिज्यया गुणिता स्वाहोरा
त्रकर्णेन दिनव्यासदलेन भाज्या लब्धं चरज्यास्सर्वतः स्युः तेषां च धनुः कुर्यात् तत्रोत्तरक्रान्तौ स
त्यां सर्वं नीत्वा स्वाहोरात्रस्य चतुर्थांशं स्यात् नद्यसंस्थाप्यैकत्र धनं कार्यं तद्दिनार्द्धं स्यात् अन्य
त्र ऋणं कार्यं तत् रात्र्यर्द्धं स्यात् दक्षिणक्रान्तौ सत्यां दिनरात्रिदले विपर्यस्ते भवतः यत्र चरजास्तनो
धनुर्द्धनं कृतं तत्र रात्र्यर्द्धं यत्र ऋणं कृतं तद्दिनार्द्धं स्यात् ते च दिनरात्र्यर्द्धे द्विगुणे कर्त्तव्ये तथा सति
दिनरात्रिप्रमाणे भवतः भानां नक्षत्राणां क्रान्तिः विक्षेपेण कृतनयोज्याऽपक्रान्तिर्ना कार्या तत्क्रान्ति
ज्यास्सर्वे कृप्रकारेण नक्षत्राणां वा नक्षत्रदिनक्षपाप्रमाणे कर्त्तव्ये उदाहरणम् सायनोर्कः
३।११।२२।०८ अस्य क्रान्तिः कृततरा १४०९।५५ असाक्रमज्या १३६५।३६ उत्क्रमज्या १३६५।३६
विषुवच्छा ६ गुणिता ८२१७।३६ तेषां द्वादशभिर्भक्ता ६८४।४८ जाता क्षितिज्या तेषां त्रिज्यया ३४३८
गुणिता २२५७३४२।२४ स्वाहोरात्रकर्णेन ३१५२।२५ भक्ता ७१६।५१ जाता चरज्या अस्याध
नुः ७५२।५५ जाता रविश्चरज्यासुमि ७५२।५५ युतः ६१६६।४० क्रान्तेरुत्तरत्वात्कस्य त्वाज्जा
तं दिनदलं अन्यत्र ५४०७।०५ चरज्यासुमि ७५२।५५ ऊनः ४६६०।०० ।५० जातं रात्रिदलं ।
एते षष्ठ्यधिकशतत्रयः ३६० भक्ते घट्यात्मके भतः दिनदलं ७१।०९ रात्रिदलं १२।५६।२६

नमानं ३४।१८ रात्रिमानं २५।५२ अनयोर्योग: ६०।१० जातं सूर्यसायनाहोरात्रमानं नाक्षत्रं ।
53 सायनचंद्र: ०।२७।१६।५४ क्रांतिर्दक्षिणा १।४३।१२ विक्षेप उत्तर: १।५।१२ भिन्नदिक्त्वादनयोर
तरं १।३७।०४ जाता विक्षेपसंस्कृता क्रांति: क्रमज्या १२०४ उत्क्रमज्या १४९।१६ दिनव्यासदलं ३।५८
।७ चरज्या ६९२।२० चरज्यासव: ६९६।५५ स्वाहोरात्र ११५४।०४ चतुर्भाग: ५६७।५।१६ द्वि:
एकत्र चरज्यासु मिलि ६९६।५५ हीन: ४९।१०।२० क्रांतेर्दक्षिणदिक्स्थत्वात् जातं दिनदलं अन्यत्र
युत: ६३२।११ जातं रात्रिदलं चंद्रस्य नाक्षत्रसावनाहोरात्रं ६२।३६ सायनो भौम: ६।२४।५२।७
विक्षेपसंस्कृतक्रांति: ३।५७।०७ दिनव्यासदलं दक्षिणं ३४।१८।०६ क्षितिज्या ७८।१५ चरज्यासव:
७९ चरज्यासव: ७६।०६ स्वाहोरात्र २१९ [illegible] १।३२ चतुर्भाग: ~~[illegible] दिनदलं~~ ५४०५।२२ दिन
दलं ५२२६।१७ रात्रिदलं ५५८४।१९ सायनो बुध: ३।१७।००।१२ विक्षेपसंस्कृतक्रांति: ११९५।५८
उत्तरं दिनव्यासदलं ३२।३२।१५ क्षितिज्या ५८५।३५ चरज्या ६३२।३६ चरज्यासव: ६२५।५६ स्वाहो
रात्र २२६५०।४८ चतुर्भाग: ५४२२।४२ दिनदलं ६०।३८।३९ रात्रिदलं ४७८६।४५ सायनो गुरु: ०।१९।२ ५२
।६ विक्षेपसंस्कृतक्रांति: ६२४।४९ दिनव्यासदलं मुत्तरं ३३८०।१७ क्षितिज्या ३।४।३३ चरज्यासव: ३।३।१९
स्वाहोरात्र २।६०२।२३ चतुर्भाग: ४४०।३६ दिनदलं ४७।१०।३५ रात्रिदलं ५०८६।३७ सायन: शुक्र: ४।
२६।०६।२९ विक्षेपसंस्कृतक्रांति: ८५९।४९ दिनव्यासदलमुत्तरं ३३३०।१७ क्षितिज्या ४५।२५ चरज्या

४७।१२ स्वचरज्यासवः ५४।०।१९ स्वाहोरात्र २१६५७।१५७ चतुर्भागः ५४।१४।१७ दिनदलं ५०५५४।३८ रात्रि
दलं ७०५७४।२८ सायनः शनिः ७।३।५४।०७ विक्षेपसंस्कृतक्रांतिः ६६।३।५७ दिनव्यासदलं दक्षिणं
३७१२।५२ क्षितिज्या ३२९।५७ चरज्या ३३६।८ चरज्यासवः ३३६।५१७ स्वाहोरात्रं २१६।०।१९ चतु
र्भागः ५४००।१७ दिनदलं ५०६२।३० रात्रिदलं ५७३७।४७ नक्षत्रक्रांतिविक्षेपादिनदलरात्रिदलानि भ
ग्रहयुत्यधिकारे उदाहरिष्यामः एवं नाक्षत्रसावनाहोरात्राण्यानीतानि सर्वेषां अथ सावना
होरात्राण्यानीयंते चक्रासुचतुर्भागः ५४०० द्वि ५४०० एकत्र चरज्यासुभिः ७५२।५५ युतः ६१५२।५५
जातं दिनदलं अपरत्र ~~वाहोरात्रचंद्रचक्रासुभिः ७००।५८ चक्रासवः ५४००~~ हीनः ४६४७।०५ जातं
रात्रिदलं सूर्यसावनदिनं ७।६ रात्रि १२।५६ अहोरात्रचंद्रचक्रासुभिः ७००।५८ चक्रासवः ५४००।
एकत्र युताः ६१००।५८ जातं रात्रिदले अन्यत्र हीनाः ४६९९।०२ जातं दिनदलं एवं भौमादीनामपि
दिनरात्रिदले ज्ञानेये अत्रोपपत्तिः विषुवत्क्रांतिवृत्तयोर्यस्मोत्तरमंतरं क्रांतिः तयोः संपा
ते क्रांत्यभावः ततस्त्रिभेंतरे क्रांतिर्जिनतुल्यभागा अतस्तत्संपातादारभ्य क्रांतिः साध्या सव
संपातो मध्यादेः प्राग्यनांशतुल्य तरे भवति अतः सायनांशात् खेरवेटात् क्रांतिः यदि त्रिज्या
भुजज्यया जिनांशज्या लभ्यते तदेष्टया किमिति परमक्रांतिज्यागुणः त्रिज्याहारः फलं क्रांति
ज्या तच्चापं क्रांति अथ कुज्या यदि द्वादशकोटेः पलभा उत्त तदा क्रांतिज्याकोटेः किमिति प
लभागुणः द्वादशहारः फलं क्षितिजोन्मंडलयोर्मध्ये ऽहोरात्रवृत्ते यावान् कालस्तावच्चरखंडकं ९

54 अत्रो मंडलादुभयतश्चरतुल्यं तरे चिन्हे कृत्वा तयोर्निबद्धसूत्रस्याई कुज्या सैव त्रिज्या वृत्तपरिण
तासती चरज्या स्यादिति विषुवद्दिने त्रिज्यैव द्युज्या कास्ति यतो सम्यग्विषुवद्वृत्तं तत्स्थाने वा
ल्लरूपेण या क्रांत्युत्क्रमज्यया हीनो त्रिज्या द्युज्या स्यात् सा यदि द्युज्या मासाई ए तावती तत्त्रि
ज्यावृत्ते किमिति त्रिज्यागुणः द्युज्याहारः फलं चरज्या तदनुश्चरमित्युपपन्नं अथ तिथ्या
द्यानयनं ॥ ॥ भभोगोष्टशती लिप्ताः खाश्विशैलास्तथा तिथेः । ग्रहलिप्ता
भभोगाप्ता भानि भुक्त्या दिनादिकं ॥ ६१ ॥ अर्कोनचंद्रलिप्ताभ्यस्तिथयो भोगभाजिताः । ग
ता गम्याश्च षष्टिघ्ना भुक्त्यन्तरोद्धृताः ॥ ६२ ॥ ध्रुवाणि स्युश्चराख्यकरणानि च
मासेऽष्टकृत्व एकैकं करणान्यपरिवर्तते ॥ ६३ ॥ तिथ्यर्द्धभोगं सर्वेषां करणानां तु कल्पयेत् । एषा
स्फुटगतिः प्रोक्ता सूर्यादीनां खचारिणां ॥ ६४ ॥ ॥ अष्टशतानि लिप्तानक्षत्रभोगः विंशत्यधि
कसप्तशतानि लिप्तास्तिथिभोगः यद्ग्रहगतं नक्षत्रं मानयेत् तस्य ग्रहस्य लिप्ताः कृत्वा भभोगेनाष्ट
शतमितेन विभजेत् लब्धं गतनक्षत्राणि शेषाद्भुक्त्या भुक्त्यादि दिनानि लभ्यंते अथ तिथिः अर्कोनलि
नस्य चंद्रस्य लिप्ता तिथिभोगेन खाश्विशैलात्मकेन भजेत् लब्धं तिथयो गताः शेषः षष्टिघ्नात्
षष्टिगुणात्सूर्यचंद्रभुक्त्यंतरेण भक्तात् घटी लभ्यंते तिथिशेषे तिथिभोगे ७२० निपात्य शेषं ग
म्यं स्यात् भुक्त्यंतरेण लब्धा नाड्यः स्युः ध्रुवाणि चरकरणानि मासेऽष्टवारं परिभ्रमंति ततस्तिथि ५४

भोगस्या ७२० ई ३६० करणभोगः स्यात् स च षष्ट्यधिकशतत्रयमितः उदाहरणम् स्फुटार्कः
९।२५।२५।२८ भुजांतरसंस्कृतश्चंद्रः ८।११।२०।२५ अस्यालिप्ताः ९२५१२ स्वाभ्रिशैल ७२० भक्ताः
९ लब्धा गतास्तिथयः १२ शेषात् ५८५।१२ षष्टिगुणात् ३५७०१२ सूर्य ५६।५९ चंद्र ८२२।१८ भुक्त्यंतरं
७६६।१४ भक्तात् लब्धा घट्यः ५०।४८ अर्द्धरात्रि ४७।१२ न यत्तेतीति गम्या देव घटिकाः कार्याः शे
षं ५९८५।१२ तिथिभोगे ७२० पतितं २२५ जातं गम्यं अस्मात् षष्टिगुणात् ७५०० भुजांतर ७६६।१४
हृतात् लब्धं ९।४७ अर्द्धरात्रे ४७।१२ योजितं ५७।०० जाताश्चतुर्दश्या घट्यः अथ नक्षत्रे चंद्रस
८।११।२०।२५ लिप्ताः १५७०।२५ भभोग ८०० भक्ता लब्धा घट्यो ४८।५९ अर्द्धरात्र्या ४७।१२ अधिकाः
शेषं ६७०।२५ भभोगे ८०० पातितं १२९।३५ जातं गम्यं एतत् षष्टिगुणं ७७८५ गतिः ८२३।१८ भ
क्तं लब्धा घट्यो ९।३७ अर्द्धरात्रे ४७।१२ युता ५६।४० जाता मूलनक्षत्रघट्यः अथ योगः रवि
९।२५।२५।२८ चंद्रयोः ८।११।२०।२५ योगस्य ११।६।२५।५९ षष्टिगुणात् [illegible] रवि ५६।५९ चं
द्र ८२३।१८ भुक्तियोग ८७९।५८ हृतात् लब्धा घट्यो [illegible] अर्द्धरात्रे ४७।१२ पातिताः ३
७५ जाताः शूलयोगघट्यः अथ करणं अर्केनिचंद्रलिप्ताः ९९५५।१२ तिथिभोग ७२० [redacted]
३६० भक्ताः लब्धं २७ सप्तभक्तं शेषं ६ एकोने ५ जातानि गतकरणानि शेषात् २२५।१२ ति

55 षिवत्घघ्रः २३५।०१ तिथ्यर्द्धभागे २६० पातितं २२५ अस्मात् षष्टिगुणात् ७५०० भुक्तं त
२०७६४।२८ प्राप्ता घट्यो ८।४७ अर्द्धरात्रं ७।१२ युता ५७।०० जातो वालिजकरणात्ततः अत्रोपपत्तिः
यदि अर्केन्दुचंद्राद्यविलिप्ताभिः एकंरा तिथयो लभ्यंते तदेभिः किमिति अत्र चक्रकलाभ्यः
२१६०० त्रिंशता ३० भागे लब्धो हरः अथ यदि चक्रकलाभिः षष्टिकरणानि लभ्यंते तदा
एभिः किमिति अत्र चक्रकलाभ्यः षष्ट्या लब्धहरः ३६० अथ यदि गहकलाभ्योऽर्के
न्दुयोगकलाभ्यो वा सप्तविंशतिर्भानि योगा वा लभ्यंते तदा एभिः किमिति अत्र चक्रकला
भ्यः सप्तविंशत्या भागे लब्धोऽष्टशतहरः अथ घटीकरणार्थमनुपातः यदि गातक
लाभिः षष्टिर्घटिका लभ्यंते तदा गतैष्याभिः कलाभिः किमिति फलं गतैष्या घटिकाः
अथ तिथयः शुक्लप्रतिपदमारभ्य लभ्यंते बवादीनां च प्रतिपदुत्तरार्द्धतः प्रवृत्तिरतः
एकेनोना करणानि स्युरिति सर्वमुपपन्नं इति सिद्धांतविवरणे स्पष्टाधिकारो द्वितीयः। ५५
॥२॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

॥अथ त्रिप्रश्नाध्यायो व्याख्यायते· तत्रादौ दिक्साधनं॥ ॥शिलातलेंबुसंसिद्धे वज्रलेपेपि वा समे। द
श शंकंगुलैरिष्टैः सममंडलमालिखेत्॥१॥ तन्मध्ये स्थापयेच्छंकुं कल्पितं द्वादशांगुलं· तच्छायाग्रं स्पृशेद्य
त्र वृत्ते पूर्वापरे क्रमो॥२॥ तत्र बिंदू विधायोभौ वृत्ते पूर्वापराभिधौ· तन्मध्ये तिमिना रेखा कर्त्तव्या दक्षिणो
त्तरा॥३॥ याम्योत्तरदिशोर्मध्ये तिमिना पूर्वपश्चिमौ· दिग्मध्यमत्स्यैः संसाध्या विदिशस्तद्वदेव हि·॥४॥ चतु
रस्रं बहिः कुर्यात्सूत्रैर्मध्याद्विनिर्गतैः॥ ॥अंबुसंसिद्धे जलसमीकृतभूभागे शंकुप्रमाणसूत्रेण
मंडलमालिख्य· अथवा इष्टैरंगुलैः स्वच्छायांगुलप्रमाणेन सममंडलमालिखेत्· यस्मिन्मंडले अवे
श निर्गमौ स्तः तन्मध्ये द्वादशांगुलशंकुं संस्थाप्य तच्छंकुच्छाया पूर्वाह्नसमये तद्वृत्ते यतः स्पृशेत्·
तत्रापराभिधः बिंदुं कुर्यात्· एवमपराह्नसमये शंकुच्छाया पूर्वाह्नवृत्ते योगस्थाने पूर्वाभिधबिंदुं कुर्यात्·
ताभ्यां बिंदुभ्यां दक्षिणोत्तरदिग्भ्यां मत्स्यद्वयमुत्पाद्य मत्स्ययोर्मध्ये रेखा कार्या सा दक्षिणोत्तरा तत् दक्षि
णोत्तरदिग्भ्यां मत्स्यद्वयमुत्पाद्य तन्मध्ये कृता रेखा पूर्वपश्चिमा स्यात्· एवं दिग्गतमत्स्येभ्यो विदिशः का
र्याः ततो मध्याद्बहिर्निर्गतैः चतुर्भिः सूत्रैश्चतुरस्रं कर्त्तव्यं· एतद्दिक्साधनं मध्यमं· स्पष्टदिग्ज्ञानं सिद्धां

56 तस्मिंस्तेमलीयथाः तत्कालापमजीवयोस्तु विवरणाकर्णेनिस्याहतात् लंबज्याप्तमितांगुलैरयनदिश्यैंद्री
स्फुटा चालितेति· दशपलाधिकदशघटीष्वतीतासु छायाप्रवेशो जातः तत्कालीनोऽर्कः स्पष्टः ६।
१३।४३।४४ गतिः ६०।१६ अस्य क्रांतिज्या ६९४।४७ पंचाशत्पलाधिकषोडशघटिकास्वतीतासु छायायो
निर्गमो वृत्तः। तत्कालीनः स्पष्टोऽर्कः ६।१३।५१।५ गतिः ६०।१६ क्रांतिज्या ६९८।१९ ज्ययोरंतरं· ३।४२
वक्ष्यमाणप्रकारानीतभाकर्णेन १२।१५ गुणितं ३६।१३ वक्ष्यमाणप्रकारानीतलंबज्यया ३०७४ भ
क्तं लब्धमंगुलं· शेषं ३६।१३ अष्टगुणं २८९।४४ तथैव भागे लब्धा यवाः ० शेषं २८९।४४ मष्टगुणं २३
१५२ भागे लब्धा यूकाः ० शेषं २३१५२ मष्टगुणं १८५४२।५६ लब्धा लिक्षाः शेषं ९२।५६ अष्ट
गुणं ७४३।२८ लब्धं वालाग्रं० शेषात् ७४३।२८ अष्टगुणात् ५९४७।४४ लब्धो रथरेणुः १ शेषात्
२८७२।४४ अष्टगुणात् २२९८१।५२ लब्धास्त्रसरेणवः ७ शेषात् २४५६।५२ दष्टगुणा १९६५४।
५६ लब्धाः परमाणवः ३ लब्धैरंगुलादिभिः ०।०।६।१।२।७।३ पूर्वा दिशि चालिता स्फुटा भवति· अं ५६
गुलादिके ल्यास्य· त्रसरेणुरथरेणुवालाग्रतदनुलिक्षाच· यूकायवोंगुलं परमाणोः क्रमतोऽष्टगुणे
तानीति· अत्रोपपत्तिः। अहोरात्रवृत्ते इष्टेष्वतीतासु न तघटिकानां पूर्वार्के समममंडलेन यावदंतरं ताव

देशापराह्णे तावतीनां घटिकानां मध्ये भवति · अतस्तच्छायाग्रविंदु भ्रांतिर्न मुच्यते · परं तत्कालांत
रेणयदर्कक्रांत्यंतरं तेनोनतरितं भवति · अतस्तत्साधनीयं · तच्चैवं तस्मिन्काले यानि कर्णदलांगु
लानि हृष्वांक्रया निवापराह्णे तेषामंतरं कार्यं तत्तुल्याद्यर्थं · तत्कालक्रांत्योरंतरं कृतं यथात्रप्र
देशे उन्नतांशाः ४५ निर्गमे ४५ चेति सर्वमुपपन्नं · अथेष्टप्रभाभुजः ॥ सूत्रांगुलेत्तत्र दत्ते रिष्टप्र
भामितः पूर्वलिखित दृक्ताभ्यित तद्दक्षिणोत्तररेखायां यत्र शंकुच्छायाग्रंलग्नं तस्यान
पर्य्यंतं शंकुमूलां दत्तसूत्रे यावत्यंगुलानि तत्परिमितो भुजः सेवेष्टच्छाया प्रोच्यते · अथ
सममंडलं ॥ प्राक्पश्चिमा रेखा प्रोच्यते सममंडलं · उन्मंडलं च विषुवन्मंडलं परिकीर्त्यते · दृ
ष्टोतः स्थितशंकुमूलात्पूर्वापररेखा सा हि देशे विषुवद्वृत्तात्पलांशांतरेण यद्वृत्तमुत्तरतो नि
बध्येत तदुन्मंडलं तद्देवस्वदेशे मस्तकोपरि भ्रमणाद्विषुवद्भ्रमगात था · इष्टच्छाया विषु
वतो मध्यमग्रा विधीयते ॥१॥ ॥दक्षिणोत्तररेखायां विषुवच्छायांतलग्नाततः

५७ स्यानस्पर्शिनी पूर्वापररेखा कार्या॰ भुज एवेष्टछायेति पूर्वैरुक्तं॰ असौ शंकुमूलादुत्तरगा चेत्तदा
तस्या विषुवच्छायायाश्च यदंतरं साग्रा स्यात्॰ शंकुमूलाद्दक्षिणगो भुजश्चेत्तदा तस्य विषु
वच्छायायाश्च योगोऽग्रा स्यात्॰ यदा शंकुमूलादुदग्भवस्या छाया विषुवच्छायातोऽन्या स्यात्
तदापि विषुवच्छायातद्योगोऽग्रा स्यात्॰ यदा भुजाभावस्तदा विषुवच्छायैवाग्रा स्यात्॰ अथा
ग्राकर्णच्छाययोरानयनं॰॥ ॥ शंकुच्छायाकृतियुतेर्मूलं कर्णस्य वर्गतः। प्रोह्य शंकुकृ
तिं मूलं छाया शंकुविपर्ययात्॰॥८॥ ॥शंको विषुवच्छायायाश्च कृत्योर्योगस्य मूलं
कर्णः स्यात्॰ कर्णस्य वर्गे शंकुकृतिं पातयित्वा शेषस्य मूलं छाया स्यात्॰ कर्णवर्गे छायो
कृतिहीने यच्छेषं तस्य मूलं विपर्ययेण शंकुः स्यात्॰ उदाहरणं॰ शंकु १२ कर्णः १५ कोवि ५७
त्पे विषुवच्छाया ६ वर्ग ३६ वर्गयोर्योगः १८० अस्य मूलं १३।२५ जातोऽत्र कर्णः अस्य वर्गः
१८० शंकु १२ वर्गेण १४४ ऊनः ३६ शेषस्य ३६ मूलं ६ जाता विषुवच्छाया कर्णवर्गः १८० छायावर्गेण ३६ ऊनः १४४ मूल

[illegible] छोतापत्नीनां घटिका [illegible] भवति [illegible] भाग विंशुमा [illegible] घो वस्य १८४ मूलं १२ जातः शंकुः

अत्रोपपत्तिः सुगमा· शंकुः कोटिः छाया भुजः शंकुछायाग्रयोर्भिन्नकर्णस्तत्र मस्तकर्णः एते शंकोर्स्योर्वस्य मालोना मस्तदोत्रा लोमूलं· अथायनांशः॥ ॥त्रिंशत्कृत्यो युगे भानां चक्रं प्राक्परिलंबते· तद्गुणाद्भूदिनैर्भक्ताद्द्युगणाद्यदवाप्यते· तद्दोस्त्रिघ्ना दशाप्तांशा विज्ञेया अयनाभिधाः॥६॥ ॥त्रिंशतांकृतिर्विंशतिः युगे अयनांशभगणाः त्रिंशद्गुणितविंशतिः षट्शतमिति यावत् ६०० अतो विंशति अत्रिंशद्गुणादहर्गणात् भूदिनैर्यल्लभ्यते· तस्य भुजः कार्यः त्रिगुणभुजतो दशभिराप्तमयनांशा भवंति· तैर्भचक्रं पूर्वतोऽवलंबते· उदाहरणं· चाहर्गणः १९४४०४००३५६९ कृतिः १२० घ्नत्रिंशद्गुणिता ६०० गुणितः ४२०६५४२४२९७१४००भूदिनै २५७७९१७८२०भक्तः लब्धं ७१६५ शेषं वर्तनी १०२४३६५२००वाद शाश्गुणा १२२०९९८२४०० भूदिनैर्भागे लब्धं १ शेषात् १२४४५५१६० त्रिंशद्गुणात् ३७३३६७२८१ २० भूदिनै राप्तं २३ शेषात् २०४९६१८००९ षष्टि ६० गुणात् ६२६७७०८४५६ भूदिनाप्तं ३६ शेषात् ११ ७०२८९२६८ षष्टि ६० गुणात् ६८८२९३५६०८० भूदिनाप्तं ४३ लब्धस्य ७।२३।३६।४३ भुजः १।२३। ३६।४३ त्रिगुणः ४।१०।५०।९ दश १० भक्तः लब्धं ० शेषात् ४।१२।५१।६ त्रिंशद्गुणात् २५० अंशा १० युता

त २१६० द्वगांशाः २० कलाभ्यो ५२६ प्राप्ताः कलाः ५१५४ जाता अयनांशाः २६।५१५४ ॥ तत्संस्कृतात्‌ ग्रहात्‌ क्रांतिछाया
५८ चरदलादिकं स्फुटं दृक्तुल्यतां गच्छेदयने विषुवद्द्वये २० ॥ अर्कचक्रे चलिते हीने छायार्ककरणागते । अंते तरा
शैरयोरेतत्पक्षाच्छेषे स्तयाधिके ११ ॥ एवं विषुवति छाया स्वदेशीया दिनार्द्धजा । दक्षिणोत्तररेखायां सा
तत्र विषुवत्प्रभा ॥१२॥ ॥ तत्संस्कृतादयनांशसंस्कृतात्‌ ग्रहात्‌ क्रांतिछायाचरदलादिकं साध्यं । तदे
वं स्फुटं सदयने विषुवद्द्वये दृक्तुल्यतां गच्छेत्‌ । छायार्कीवद्यते । तस्मात्‌ छायार्कात्‌ करणागतात्‌ स्फुटेऽर्के
न्यूने सति भचक्रं प्राक्‌ चलितमिति ज्ञेयं । छायार्कात्‌ गणितागतेऽर्केऽधिके भचक्रं पश्चात्‌ चलितमिति ज्ञे
यं । तथा च तयोर्यदन्तरं तेंऽशास्ते प्राक्‌चक्रचलनकाले ग्रहे स्फुटयोज्याः प्रसक्‌चलनकाले (ति) मितिज्ञे
यं साध्याः । तत्क्रांत्योर्योनयनार्थं । एवं अयनांशसंस्कृतात्‌ रवेर्विषुवद्दिने मध्याह्ने दक्षिणोत्तर
रेखायां यास्वदेशजा छाया सा तत्र विषुवत्प्रभा स्यात्‌ । अथ शंकुच्छायावलंबनेन लंबाक्षांशयोरा ५८
नयनं ॥ ॥ शंकुच्छायाहते त्रिज्ये विषुवत्कर्णभाजिते । लंबाक्षज्ये तयोश्चापे लंबाक्षौ दक्षिणो
त्तरौ ॥१३॥ ॥ त्रिज्या द्विःस्थाप्या । एकत्र शंकुना गुण्या ऽपरत्र छायया गुण्या विषुवत्कर्णेनोभ
यत्र भाज्या । तथा च । यत्र शंकुघ्ना त्रिज्या विषुवत्कर्णभक्ता तत्र यत्फलं लंबज्या सा स्यात्‌ । अन्यत्रादर

ज्यास्यात्. ज्ययोर्धनुषी लंबांशास्तांशोनकर्णेन २३।२५भक्ता ३०।१४।५८ जाता लंबज्यांशस्याधनुः ३८०५।
४५ षष्ठ्या भागे ६३।२५४५ जाता लंबांशाः त्रिज्या ३।४३८ छायायाद्गुणिता २०६२८ कर्णेन २३।२५ भक्ता १५४३।
२९ जाताक्षज्या. अस्य धनुष ः २५९५।४६ षष्ठ्या भागे जाताक्षांशाः २६।३५।४६।अथ मध्यछायावल
बनेनाक्षांशानयनं.॥ ॥मध्यछायाभुजस्तेनगुणिता त्रिभमौर्विका स्वकर्णमानता स्ताद्दक्षिणे भु
जे।२४। उत्तरशश्चोत्तरे यास्यास्ताः सूर्यक्रांतिलिप्तकाः।दिग्भेदे मिश्रिताः साम्ये विश्लेषाल्लिप्तकाः।
२५।तज्ज्यातज्ज्यावतद्वर्गप्रोज्झत्रिज्याकृतेः पदं. लंबज्या केगुणास्तज्ज्याविषुवज्ञावलंबया।२६। ॥
स्वेष्टदिनमध्याह्ने साधितदिग्मध्यगतशंकोः दक्षिणोत्तररेखास्थछायेष्टमाध्याह्निकाभुजः तेनगुणित
त्रिज्यातःमध्याह्नकर्णोद्धृतस्य धनुर्लिप्ताः रवेर्नतलिप्ताः स्युः तानतिलिप्ता भुजे दक्षिणे सति उत्तराः स्युः उत्तर
गे भुजे ताः याम्याः स्युः तानतलिप्ताः सूर्यक्रांतिलिप्ताभिर्मिश्रिताः युक्ताः कार्याः दिक्साम्ये विश्लिष्टाः कार्याः
लिप्तयोर्वियोगः कर्त्तव्य इत्यर्थः तायोगे वियोगे विवाक्षलिप्ताः स्युः तासांज्या अक्षज्यास्यात्. अक्षज्या(
याः वर्गं त्रिज्यावर्गेसंशोध्यमूलं लंबज्यास्यात्. अक्षज्याकेद्वादशगुणा लंबज्यया भाज्या लब्धं विषुव

ज्यासात्. उदाहरणं. मध्याह्नछाया ०।२२ भुजः अनेन त्रिज्या ३४३८ गुणिता ९८९०।५४ स्वकर्णेन १२।१४ भक्ता ७५७।२१ जाता याम्यान
59 तलिप्ता क्रांतिलिप्ता उत्तराः १४३७।१९ लिप्तयोर्भिन्नदिक्त्वाद्योगः २१९४।४० जाता अक्षलिप्ताः। क्रांतिलिप्ताः अंशाः षष्ट्या
भागे ३६ह्रांशा जाताः ३६।३४।४० अक्षज्या १५२७।२९ जाता अक्षज्याया अस्या वर्गः २३३२८५५ त्रिज्यावर्गे ११८१९८४४ पातिताः
९४५५९८९ अस्य मूलं ३०७५ जाता लंबज्या। अक्षज्या १५२७।२९ अर्कगुणा १८४५० लंबज्या ३०७५ भक्ता ६ जाता वि
षुवच्छाया. अत्रोपपत्तिः। निरक्षदेशे यदेव विषुवन्मंडलं तदेव सममंडलं क्षितिजमेवोन्मंडलं. तत् क्षितिजमेव समेरोः
सममंडलं विषुवद्वृत्तमेव समे क्षितिजं निरक्षदेशे ध्रुवौ क्षितिजासक्तौ अथ निरक्षदेशान्नरो यथा यथोत्तरतो ग
च्छति. तथा उदक्ध्रुवमुन्नतं पश्यति. अथ येभागे ध्रुवः उन्नतस्तैरेव भागैरक्षसंज्ञैः खार्द्धाद्दक्षिणतो विषुवन्मंड
लं नतं पश्यति. विषुवन्मंडलस्य तिर्यक्स्थितत्वात्. तदाश्रितान्यहोरात्राणि स्वे स्वे स्थाने तिरश्चीनानि भवंति अ
तः साक्षे देशे खगोलवलयानां तिरश्चीनभगोलवलयानां संपातात्. अक्षक्षेत्राण्युत्पद्यंते. तान्यक्षक्षेत्र ५९
संज्ञानि. उपयोगित्वात्कानिचित्संदर्श्यंते. अक्षभानामपलभा प्रसिद्धा तद्भुजः द्वादशांगुलः १२ शंकुः कोटिः
अक्षकर्णः १३।२५ स्तत्र कर्णः। इदं त्र्यस्रं प्रमाणक्षेत्राणां मूलं. अथान्यत्क्षेत्रं. लंबज्या ३०७४।५९ कोटिः अ
क्षज्या १५२७।२९ भुजः त्रिज्या ३४३८ कर्णः त्रिभुजमक्षक्षेत्रं. अथान्यत्क्षेत्रं. क्षितिज्या भुजः ९६९७।४३ क्रांति

ज्यातत्कालीना १३९५।३६ कोटिः अग्राकर्णः १५६०।१९ अथान्यत्क्षेत्रं क्रांतिज्याभुजः १३९५।३६ समशंकुः कर्णः ३१
२०।२० तद्धृतिः ६४८८।४२ कुज्या ६९१।४३ तिना ३९९०।५९ कोटिः अथान्यत्क्षेत्रं समशंकुः कोटिः १२४८।५ उन्मंड
लशंकुर्भुजः १५६०।१९ धृतिः कर्णः ३४८८।४२ अथान्यत्क्षेत्रं अग्रादिखंडं कोटिः १२४८।५ उन्मंडलशंकुर्भुजः ६२
४।३ क्रांतिज्याकर्णः १३९५।३६ अथान्यत्क्षेत्रं उद्धृत्तशंकुः कोटिः ६२४।२ अग्रायाः कुर्दखंडं ३९१।०६ भुजः कुज्या
कर्णः ६९१।४३ अथान्यत्क्षेत्रं समवृत्तशंकोरूर्ध्वखंडं कोटिः २४९६।१८ तद्धृतेरूर्ध्वखंडं कर्णः ३९९०।५९ अग्राया आ
दिखंडं भुजः १२४८।५ अथैतेभ्यो ऽन्यांशोत्पादनं सर्वोत्तरीत्या तु कोटिभ्यां त्रिज्याघ्नं यथा गुणनीया कर्णेन भाज्या लंब
ज्ये भवतः। यथा क्रांतिज्याभुजः ६९१।४३ अनेन त्रिज्या ३४३८ गुणिता २३७७९४५।५४ अग्रज्यारूपकर्णेन १५६०।१९
भक्ता १५२३।२९ जाता तज्ज्या त्रिज्या ३४३८ क्रांतिज्यारूपकोटि १३९५।३६ गुणा ४७९५००१ अग्रज्यारूपकर्णेन १५६०।१९
हृता ३०७५।१० जाता लंबज्या एवमेव क्षेत्रांतरेभ्यो ऽक्षलंबज्ये आनेये। आनयनप्रमं दमाणनाक्षिद्धांतशिरोम
णौ यथा। त्रिपृष्टिरत्रानयनप्रमेदास्तावत्सुरेष्वेव पललंबमौर्व्योः। अग्रादिकानां शतशः प्रभेदैर्लवादयो विस्फुर
न्ति मेदाः इति। अत्रोपपत्तिः। तत्र दर्शनार्थं खगोलं भगोलं च वध्वा क्षेत्राणि दर्शयेत्। तत्र दक्षिणोत्तरमंडले विषु
वद्वृत्तसंपातात् आधायावनः अंशैर्लंबः क्षितिजसमः तत्पर्यंतं सा तत्र कोटिः लंबनिपातकुमध्ययोरंतरं

६०
साद्यज्या तत्र भुजः। स्वस्वाग्रलेखावधिबद्धसूत्रं त्रिज्या कर्णः। इदमत्र तद्देवं। अथान्यत्। अहोरात्रवृत्तोन्मंडलसंपातस्य प्रा
च्यपरसूत्रस्य च यदंतरं सा क्रांतिः तत्र कोटिः क्षितिजोन्मंडलयोर्मध्ये ऽहोरात्रवृत्तं यावत् कालस्तज्ज्याखंडकं। अत्रो
न्मंडलात् कुभवत अग्रतुल्यंतरे विक्षिप्ते लाततयोर्निबद्धसूत्रस्यार्द्धं कुज्या सा भुजः। क्षितिजेऽहोरात्रवृत्तस्य सम
मंडलस्य चांतरज्याग्रा सा कर्णः। अथान्यत्। अहोरात्रवृत्तसममंडलसंपातात् अधोवलंबः समवृत्तशंकुः सा को
टिः अग्रा भुजः अहोरात्रवृत्ते ज्याखंडकं तद्धृतिः स कर्णः। अथान्यत्। कुज्योनिता तद्धृतिरहोरात्रोन्मंडलयोः सं
पातादवलंब उन्मंडलशंकुः स भुजः उन्मंडलवृत्ते क्रांतिः कर्णः उन्मंडलशंकुमूलस्य प्राच्यपरसूत्रस्य च यदं
तरं तदग्रादिखंडं सा तत्र कोटिः। अथान्यत्। उन्मंडलशंकुः कोटिः शंकुमूलोदयास्तसूत्रयोरंतरमग्राग्रखं
डं स भुजः कोटिभुजाग्रयोरंतरसूत्रं सा कुज्या तत्र कर्णः। अथान्यत्। उन्मंडलशंकुना हीनसमशंकुस्तत्सम
शंकोरूर्द्ध्वखंडं सा कोटिः कुज्योनतद्धृते रूर्द्ध्वखंडं स कर्णः अग्रादिखंडं भुजः एवमन्येप्यूह्याः। अथ छायार्कसाध
नं॥ ॥साद्यार्कनतभागानां दिक्साम्येंतरमन्यथा। दिग्भेदेऽपक्रमः शेषस्तस्य ज्या त्रिज्यया हता १०
॥१७॥ परमापक्रमज्याप्ता चापं मेषादिगो रविः। कर्क्यादौ प्रोह्य चक्रार्द्धात्तुलादौ भार्द्धसंयुतः॥१८॥ [illegible] ॥मृगादौ
प्रोह्य भगणान्मध्याह्नेऽर्कः स्फुटो भवेत्॥ ॥स्वदेशीया दोघ्नानां अर्कनतो वा एकदिक्केऽन्तरं कार्यं। दि

स्त्रिभेदे योगः कार्यः। तत्रांतरे योगो वा यः शेषः सोऽपक्रमः स्यात्. तस्य ज्या त्रिज्यया गुणनीया. परमापक्रमज्यया
भाज्या. लब्धस्य धनुः कार्यः समे याम्यदिग्गतोऽर्कः स्यात्. तत्र ऋतुचिह्नैरर्को यदि कर्कादिगतो ज्ञातः स्यात्तदा समे
याम्यदिग्गोऽर्कः चक्रार्द्धराशिषट्कशोध्यः तुलादिगश्चेत्तदा भार्द्धेन राशिषट्केन युतः कार्यः। मकरादिराशिगर
तोऽर्को भगणे राशिद्वादशके पात्यः एवं कृते सति मध्याह्ने स्फुटोऽर्कः स्यात्. उदाहरणं. कांपिल्लेऽक्षांशाः २६।
३५।४६ मध्याह्नच्छाया ०।३३ अस्याः मध्यच्छायाभुजस्तेन उत्क्रमप्रकारेणानीता नतांशाः ३।३७।३० अक्षन
तांशयोरेकदिक्त्वादंतरं २२।५७।१६ जाता क्रांतिः अस्या ज्या १३९४।३० त्रिज्यया ३४३८ गुणिता ८२९८२९१
परमापक्रमज्यया १३९७ भक्ता लब्धस्य ३४३२।५० उत्क्रमप्रकारेण धनुः ५२।०।४७ अस्मात्तस्या भागे शाः ८६
४५।४७ एभ्यस्त्रिंशता ३० भागे राश्याद्यः २।२६।४७।४७ अत्र ऋतुचिह्नैरर्कस्य कर्कादि द्वितीयपदस्थत्वाद्राशा
दि ५।३।४५।१३ भार्द्धपातितः ३।३।१८।१३ अयनांशैः १२।५।५४ हीनः २।७।१४।१९ जातो माध्याह्नि
कः स्फुटोऽर्कः। अत्रोपपत्तिः। यदि मध्यच्छायाकर्णेन मध्यच्छायातुल्यो भुजो लभ्यते तदा त्रिज्याकर्णे किमि
ति. यदनेन त्रैराशिकेन फलमुत्पद्यते सा याम्योत्तरवृत्ते कमध्यक्रांत्यंतरांशानां जीवा अतस्तस्या धनुर्न
तांशाः नैव छायादिग्वैपरीत्येन भवतीति प्रसिद्धं. तेच यदि दक्षिणा जातास्तदा तेभ्योऽक्षांशा विशोध्याः शे

६१

षे विषुवन्मंडलाद्दक्षिणतः क्रांत्यंशा भवंतीति· यदि तेभ्यः पलांशा न्यूना भवंति तदा पलांशेभ्यो नतांशानां विशोध्य शेषं विषु
वन्मंडलादुत्तरतः क्रांत्यंशा ज्ञेयाः· यद्युत्तरा नतांशास्तदा पलांशैर्युताः संतः उत्तरक्रांत्यंशा भवंतीति सुधिया ज्ञातव्यं· अथ
मध्यमार्कानयनं॥ ॥तन्मांदमसकृद्वामं फलं मध्यो दिवाकरः॥१९॥ ॥ ॥अर्कस्य मंदफलेन स्फुटोऽर्को वासं
स्करणीयः। केंद्रे ऋणात्मके धनं धनात्मके ऋणं कार्यं· स च संस्कारोऽसकृत्कार्यः· स्फुटोऽर्कः २।६।४४।४३ मंदोच्चं २।१७।
१।५६ केंद्रं ०।११।२।१३ फलं २।४९ केंद्रस्य धनात्मकत्वात् स्फुटार्के ऋणं· २।६।१।५४ अस्मात्पुनः केंद्रं ०।११।२५।·२ कें
द्र·२।५५ स्फुटार्के २।६।४४।४३ ऋणं २।६।१।४८ अस्मात्केंद्रं ०।११।२५।·८ फलं· २।५५ स्फुटार्के २।६।४४।४३ ऋणं २।६।
·१।४८ जातो द्वितीयकर्मसंस्कृतेन समत्वान्मध्यमोऽर्कः। अत्र विलोमगणितमेव वासना· अथ मध्यमार्कच्छायातः का
लसाधनं·॥ ॥स्वाहार्कापमक्रमयुतिर्दिक्साम्येंतरमन्यथा· शेषं नतांशाः सूर्यस्य तद्बाहुज्या च कोटिजा॥
२०॥ शंकुमानांगुलाभ्यस्ते भुजत्रिज्ये यथाक्रमं· कोटिज्यया विभज्याप्ते छायाकर्णावहर्दले· २१॥ ॥स्वदेशी
यान्नतांशानामर्कक्रांतिश्चैकदिक्त्वे योगः कार्यः दिग्भेदे वियोगः कार्यः उभयत्र शेषं सूर्यनतांशाः स्युः तेषां भुजज्या दृग्ज्या
स्यात् नतांशानां कोटिज्या शंकुः स्यात्· शंकुमानांगुले द्वादशभिस्त्रिज्याभुजज्ये संगुण्य कोटिज्यया भक्ते लब्धे मध्या
ह्निकच्छायाकर्णौ क्रमात्स्तः। उदाहरणं· सायमध्याह्निकोऽर्कः ३।२।२५।२४ अक्षांशाः २६।३८।४६।१९ क्रांत्यंशाः
सौम्याः २३।४७।५९ भिन्नदिक्त्वादनयोरंतरं २।३६।४७ जाता नतांशाः एषां भुजज्या १५६।५७ जाता दृग्ज्या· नतांशानां ६१

कोटिज्या ३४३२३ । भक्ता । ०।२।३ जाता मध्याह्निकछाया अंगुलात्मिका । त्रिज्या ३४३८ शंकु १२ गुणा ४१२५६ कोटिज्यया
३४३२३ भक्ता १२।१ जातो मध्याह्नकर्णः । अत्र त्रैराशिकेनोपपत्तिः । यदि शंकुकोटौ इयं ज्या त्रिज्ये भुजकर्णौ । तदा द्वादशां-
गुलशंकोः फले छायाकर्णौ स्तः इत्युपपन्नं । अथार्काग्राया इष्टाग्रासाधनं । ॥ क्रांतिज्या विषुवत्कर्णहता भा-
शंकुजीवया । अर्काग्रा स्वेष्टकर्णघ्ना मध्यकर्णोद्धृता स्वका ॥ २२ ॥ विषुवत्यां युता कार्या याम्यो स्यादुत्तरो भुजः ॥ विषुव-
त्यां विश्लेष्या द्रगोले स्याद्बाहुरुत्तरः ॥ २३ ॥ विपर्ययाद्भुजो याम्यो भवेत्प्राच्यपरांतरे । मध्याह्निको भुजो नित्यं छाया
माध्याह्निकी स्मृता ॥ २४ ॥ क्रांतिज्या विषुवत्कर्णेन गुणिता शंकुज्यया भाज्या लब्धं माध्याह्निकी स्मृता अर्काग्रा स्या-
त् । सा दक्षिणा दिशा भवेत् । सार्काग्रा अभीष्टकालिकाग्रा स्यात् । सा च क्रांतिदिशा स्यात् । याम्ये दक्षिणगोले सूर्ये तु-
लादिषट्कस्थे इष्टकालिकाग्राविषुवच्छाययोर्योगः साधितदिग्मध्यस्थितशंकुमूलादुत्तरतो भुजो भवति । सौम्य-
गोले मेषादिषट्कस्थेऽर्के स्वेष्टाग्रा प्राग्विषुवच्छायातोऽल्पा चेत्तदा तयोरंतरमेव शंकुमूलाद्दक्षिणतो भुजो भवति । यद-
दीष्टाग्रे मेषादिषट्क एव विषुवच्छायातुल्या स्यात्तदाऽभीष्टकालीनभुजाभावः विपर्ययाद्वैपरीत्येन । उत्तरगोले मेषा-
दिषट्केऽर्काग्राविषुवच्छाययोर्योग एव याम्यो भुजो भवति । याम्यगोलेऽर्काग्राविषुवच्छाययोरंतरमेव सर्वत्र याम्यो
भुजः स्यात् । प्राच्यपरांतरे इति । दिङ्मध्यस्थापित शंकुछायाग्रे बिंदुं कृत्वा दिङ्मध्यपूर्वापररेखाया इष्टाग्राग्रप
म

यैतं उत्तर एव भुजः। दिङ्मध्यपूर्वापररेखा छायाग्रपर्यंतं पूर्वोक्तप्रकारेण यदा भुजाभावस्तदा दिङ्मध्यस्थापितशंकोः छायाग्र
62 मपि पूर्वापररेखायामेव तिष्ठति। मध्याह्नकालीनो भुज एव मध्याह्नछाया (एवमपि पूर्वापररेखे) स्यात्। उदाहरणं। क्रांतिज्या।
१३८५।२६ विषुवत्कर्णेन १२२२५ गुणिता १८११२२१।४ शंकुज्यया ३४३३। हृत्तं लब्धं। ५१३७ जाता कोणाग्रा याम्या। एवाद
ष्टकर्ण १५।१८ गुणो ८२१४ पमध्याह्नकर्ण १२।१ भक्ता। ६।४८ जाता छाया। इयमेव कर्णवृत्ताग्रोच्यते। अत्रार्कस्योदग्गो
लस्थत्वान्माध्याह्निक दक्षिणा कोणाग्रा। ५।३७ विषुवच्छायायां ६ शोधिता ०।२३ माध्याह्निक उत्तरभुजो जातः। इष्टाग्रा
सौम्या। ६।४८ विषुवच्छायातो अधिका ऽतो विषुवच्छाया ६ यो ०।४८ जातो दक्षिणभुजः। अथ सममंडलकर्णानयनं ॥
॥ लंबाक्षजीवे विषुवच्छायया वा द्वादशांगुले। क्रांतिज्यासंगुणितो कर्णो सममंडलगे रवौ। १२५। सौम्या ह्नोना यदि
क्रांतिः स्यात्तदा द्युदलश्रवः। विषुवच्छायया भक्तः कर्णो मध्याह्नयो द्भवः। २६॥ ॥ लंबज्या विषुवच्छायया वा गुण
णा अक्षज्या वा द्वादशभिर्गुणा। उभयत्र क्रांतिज्यया भागे लब्धो सममंडलस्थेऽर्के कर्णो भवतः। यदा सौम्या चेत् क्रां ६२
तिस्तदा अक्षोनायास्तस्याः पूर्ववदानीतो द्युदलकर्णो विषुवच्छायागुणितो मध्याह्नया भक्तः कर्णः स्यात्। उदाहरणं
लंबज्या ३०७५ विषुवच्छायया ६ गुणिता १८४५० क्रांतिज्यया १३८५।२६ भक्ता लब्धं सममंडलकर्णः १३।१२ अक्षज्या
१५३७।१२९ द्वादश १२ गुणा १८४४९।४८ क्रांतिज्या १३८५।२६ भक्ता जातः सममंडलकर्णः १३।१३ यदा सौम्या क्रांतिः

२३९।२६ भक्ता जातः सममंडलकर्णः १३।१२ यद्वा सौम्या क्रांतिः २२५७।४९ अक्षांशाः २६।३४।४६ अनयोरंतरं २।२६।५७ जा
ताः सूर्यनतांशाः अयमेव भुजः अस्य ज्या १५६।५७ कोटिः २१३७।२३।१२ कोटिज्या ३४२२।० शंकु १२ गुणिते भुजज्या १८८३।
२४ त्रिज्या ३४३८ शंकु १२ गुणिते ४१२५।६ कोटिज्यया ३४२२।० भक्ते जातो छाया ०।३३ द्युदलकर्णः १२।०।१ एवं विषुवच्छा
यया ६ गुणितः ७२।० ६ मध्याग्रया ०।५।३७ भक्तः जातः सममंडलकर्णः १३।१२ अत्रोपपत्तिः। क्रांतिज्या १३९५।२८ गुणिता ४७
९७४९९।४८ अक्षज्या १५२३।२९ भक्ता फलं सममंडलशंकुः ३१२०।२० अत्राक्षज्या शंकुना गुणिता क्रांतिज्या सममंडलक
र्णविलोमगणितेन भवति। पुनरर्कोग्रायाः साधनं "स्वक्रांतिज्या त्रिजीवाघ्ना लंबज्याप्ताग्रमौर्विका। स्वेष्टकर्णहता भक्ता
त्रिज्ययाग्रांगुलात्मिका॥२७॥ "स्वक्रांतिज्या त्रिज्यया गुणिता लंबज्यया भक्ता लब्धमग्रज्या भवति। स्वेष्टकर्ण
गुणिताया अस्याः त्रिज्या भक्ताया लब्धमंगुलादिराग्रा भवति। उदाहरणं। स्वक्रांतिज्या १३९५।२६ त्रिज्यया गुणिता ४७९५७४९।
४८ लंबज्यया ३०७५ भक्ता १५६०।१० जाताग्रज्या। एषा स्वेष्टकर्णेन मध्याह्नकर्णेन १२।२ गुणिता १८७४८०० त्रिज्यया ३४३८
भक्ता जातांगुलादिराग्रा ५।३७ अत्रोपपत्तिः सुगमैवोक्ता। अथाग्राग्रज्या गृहीता कोणशंकुछायाकर्णसाधनं॥
त्रिज्यावर्गार्धतोऽग्रज्यावर्गोनात् पुनर्द्वादशाहतात् दशाप्ति आप्तंच लभ्यते यत्फलं बुधैः।२८। शंकुवर्गार्धसंयुक्तविषुवद्वर्ग
भाजितात् लब्धं तु करणी नाम तां पृथक् स्थापयेत् ततः।२९। अर्कघ्ना विषुवच्छाया अग्रज्यागुणिता तथा भक्ता फलं

द्वीत वर्गसंयुक्तं करणीपदं ।३०। फलेन हीनसंयुक्ते दक्षिणोत्तरगोलयोः । याम्ययोर्विदिशोः शंकुरेवं याम्योत्तरे र
63 वौ ।३१। परिभ्रमति शंकोस्तु शंकुरुत्तरयोस्तु सः । तत त्रिज्यावर्गविश्लेषान्मूलं हग्ज्या विधीयते · ३२। स्वशंकुना विभज्या
प्ते हक्तुल्येवादशाहते · छायाकर्णौ तु कोणशंकुयथा स्वदेशकालयोः । ३३। त्रिज्यावर्गस्यार्द्धे ऽग्रज्यावर्गोनात् यत् · शेषं
द्वादशभिर्गुणितं पुनर्द्वादशगुणं कृत्वा शंकुवर्गार्द्धविषुवच्छायावर्गयोगेन भक्तं तत्र यल्लब्धं तस्य करणीति संज्ञा तां
स्थापयेत् · ततो विषुवच्छायां द्वादशभिः संगुणितां अग्रज्यया संगुण्य शंकुवर्गार्द्धयुत विषुवद्वर्गेण विभज्याप्तं फला ।
ख्यं स्यात् · तस्य वर्गेण ·

६२

64

द्युज्यास्यात्। अस्या याकर्णौ सूर्ववत्साध्यौ। उदाहरणं। इष्ट १०।० कालिकः सायनसूर्यः ३।२।०।२२ अस्य क्रांतिज्या १३
९५।२८ क्रांति १४।३८।२९ क्रांतेः क्रमोत्क्रमज्ये द्वे इष्टादिनानीताचरजासव उत्तराः ९७।०५ द्युगतैः त्रिज्या ३४३८ युता ४२०८।
५६ जाता इष्टादिनाह्निनार्द्धं ७१।०८ इष्टेन २०।० हीनं ५१।०० जातं नतं एतत् ५१।०० घटी द्युगुणं ४२ पुनः षष्टि ६० गुणं २५२०। ६५
०० जाता नतासवः एषां उत्क्रमज्या या ८०३।४८ अंत्या ४२०८।५६ हीना ३३२५।० जाता इष्टान्त्या क्रांतेः १४३८
२२९ उत्क्रमज्या २९७।३० अनया त्रिज्या ३४३८ ना ३२१४०।३० जातं स्वाहोरात्रं। अनेनोत्क्रमज्योनीत्या ३३२५।० गु

णिता १०४४२५८११४ त्रिज्याभक्ता ३०३१२४ जातश्छेदः एषलंबज्यया ३०१४५९ गुणितः ९३४०००५१० त्रिज्याभक्तः ३९१६।४१ जातः
शंकुः अस्यवर्गेण ७३८०३६८। २० त्रिज्यावर्गा ११८११८४४ ऊन ४४३९४७५।४० अस्यमूलं २१०७ जाता दृग्ज्या एषा द्वादशगुणा २५२८४।
०० शंकुना ३९१६।४१ भक्ता ९५।११ जातं छायाकर्णः ७०।०८ कर्णः। अत्रोपपत्तिः। गोलक्रमेण त्रिज्याचरज्यासुभि युतोनाग्रं त्याभवति।
सूत्रं तु चरज्यासुभिर्युतोनेष्टं त्याभवति। ततो क्रमज्यया वा लरूपया त्रिज्या ऊना क्रियते तावत्सूत्रं भवति। अत उत्क्रमेन तो क्रमज्याया
वा लरूपया हीनान्त्यादिष्टं त्या भवतीति। यथा। त्रिज्या ३४३८ नतो क्रमज्या मोद ३५। ३९ न्या २८०२। २६ जातं सूत्रं। एत च्चरज्यासुभि
७७०। ५६ युतं ३५७३। १५ जाता इष्टान्त्या। अथ यः शरः त्रिज्याव्यासे परिणतः असो अनुपातेन द्युज्यापरिणतः कृतः यदि त्रिज्यया
द्युज्या लभ्यते तदा शरेण किमिति। द्युज्यागुणः त्रिज्याहरः फलं छेदः। अथ विलोमतश्छायाकर्णमो कालसाधनं॥
अभीष्टछायया भक्ता त्रिज्या तत्कर्णभाजिता। दृग्ज्या तद्वर्गसंशुद्धात् त्रिज्यावर्गा[illegible]सदं। २६। शंकुः स त्रिभजीवाघ्नः स्वलंबज्या
विभाजितः। छेदस्त्रिभज्याभ्यस्तः स्वाहोरात्रार्धभाजितः। २७। उन्नतज्यातया हीना[illegible]त्या शेषस्य कार्मुकं उत्क्रमज्याभिरेवं
सुः प्राक्पश्चार्धेनतासवः। २८॥ ॥ त्रिज्याऽभीष्टछायया गुणिताऽभीष्टकर्णेन भाज्या लब्धं दृग्ज्या स्यात्। त्रिज्याघ्न
छेदस्त्वाहोरात्रेणाप्तं उन्नतज्या स्यात्। अनया हीनस्त्वांत्या शेषस्य उत्क्रमज्याभिर्धनुः कार्यं। तदुत्तरे च नतासवो भवंति। इष्टछा
याः पूर्वोक्ते चेत् प्रागर्धे नतासवः। अपराह्णे इष्टछाया चेत्पश्चार्धे नतासवः। उदाहरणं। त्रिज्या ३४३८ इष्टछायया ९।१८ गुणि
ता ३१९७३।२४ अभीष्टकर्ण २५।१८ भक्ता १२६४ जाता दृग्ज्या अस्यावर्गेण ४४३९४७५।४० त्रिज्यावर्ग ११८११८४४ ऊनः ७३८०३६८।
ता ३५४३७ २४ अभीष्टकर्ण ३९१६।४१ जातः शंकुः एष त्रिज्यया गुणितः ९३४०००५ लंबज्यया ३०१४।५९ भक्तः ३०३७।२४ जातश्छेदः। एष त्रि
२० अस्य मूलं ३९१६।४१

पा

ज्यया गुणितः २०४५२५८२१।०१ त्वा होरत्र ३१४०।३०भक्तः ३३२५।८ जाता उन्नतज्या। अनया स्वांत्या ४२०८।५६ हीना ८८३।४८ शेष
65 स्यास्यां क्रमज्याभिः कृतं धनुः २५।१९।५८ जाता नतासवः। एते षष्ठ्यधिकशतत्रयेण ३६० भक्ताः ७।० जातं प्राक्नतं। एतद्दिनार्द्धे ७।८पा
तितं १०।८ जाता इष्टनाड्यः। यदीष्टान्त्योनायात्र त्याया शेषं त्रिज्यातोऽधिकं स्यात्तदा त्रिज्याशेषेः निपात्यावशिष्टस्य क्रमधनुः
त्रिज्याधनुषि योजितं उत्क्रमधनुः स्यात्। यथा सौम्यगोले राशित्रयभुजः परजासवः ७७०।३३ त्रिज्यया ३४३८युता ४२०८।२६
जातांत्या। अथेष्टछायातो नतछायाके साधनं॥ इष्टाग्राघ्नी स्वलंबज्या स्वकर्णांगुलभाजिता। क्रांतिज्या सा ततः सेत्र पदेऽमौ ध्याक्रिकोर
विः।३९॥ ॥ स्वदेशीया लंबज्या इष्टाग्रया गुणनीया स्वकर्णांगुलभक्ता लब्धं क्रांतिज्या स्यात्। सा त्रिज्यया गुणनीया प
रमक्रांतिज्यया भाज्या लब्धस्य धनुर्मेषादिगो रविः स्यात्। उदाहरणं। लंबज्या ३०७५३ इष्टाग्रया ६।५२।१० गुणिता २१९४।
४८।०६९ कर्णं २५।११ भक्ता १३९४।५० जाता क्रांतिज्या। अस्याः स्वाक्षांर्क नते पुक्त प्रकारेणार्कः साध्यः। यथा। क्रांतिज्या
१३९४।५० त्रिज्यया गुणिता ४७९२७४९९।४८ परमापक्रमज्यया १३९७ भक्ता ३४३०४।४ लब्धस्यास्य धनुः ५२६।१७ अ
स्मात्षष्ट्या भागे लब्धा अंशाः ८०।४९।१७ अंशेभ्यस्त्रिंशता लब्धो राशीः २।२७।४९।१७ अयमर्को गुविन्नेः कर्कादित्वाद्भर्कं
सेषः २।२७।४९।१७ चक्रार्द्धे ६ पातितः ३।२।१०।४३ जातो माध्याह्निकार्कः। पाठनात्र गुणमाध्यात्र उपयोगित्वात्समयका
दयो लिख्यंते। तत्र समयशंकुरानीयते। क्रांतिज्या १३९५।२६ कर्णे ३।२५ गुणो १९७३।३ भुजेन ३६ भक्ता ३१२० जातः
समशंकुः। अयमस्य छायाग्रस्य ३१२०।२० वर्गः ९७३६४८।।६ त्रिज्यावर्गे ११८१९८४४ शोधितः २०८३३६३।५४ ६५

अस्मान्मूलं २४४३।२३ जाता दृग्ज्या। एषा द्वादश १२ गुणा ७३३२०।३६ सम शंकु ३१२०।२० भक्ता ।५।३३ जाता सम शंकु छाया। अथ
कर्णः। त्रिज्या ३४३८ द्वादश गुणा ४१२५६ सम शंकु ३१२०।२० भक्ता १३।१३ जातः समवृत्त कर्णः। अथ हृतिः। समवृत्त शंकुः ३१२०
२० कर्ण १३।१३५ गुणा ४०७२२।३ भुजेन ६ भक्ता ३१२० जातः समवृत्त शंकुः। अथास्य छाया। अस्य ३१२०।२० वर्गः ९७३३६४८।० त्रिज्या
वर्ग ११८१९८४४ शोधितः २०८२४६३।५४ अस्मान्मूलं २४४३।२३ जाता दृग्ज्या। एषा द्वादश १२ गुणा ७३३२०।३६ सम शंकु
२० ३१२०।२० भक्ता ।५।३३ जाता सम शंकु छाया। अथ कर्णः। त्रिज्या ३४३८ द्वादश गुणा ४१२५६ सम शंकु ३१२० भक्ता १३।१३ जातः सम
वृत्तकर्णः। अथ हृतिः। समवृत्त शंकुः ३१२०।२० कर्ण १३।१५ गुणः ४१०८६४।२८ कोटि १२ भक्तः ३४[illegible]०।४२ जाता हृतिः। यद्वा।
सयोग्रा १५६०।१० कर्ण १३।१५ गुणा २०६३२।२४ भुजेन ६ भक्ता ३४३८।४२ जाता हृतिः। एवोक्त प्रकारेणानीतात्त्रिज्येव हृतिः ३४
३८ हृतेः पूर्वखंडं। अपरत्र को त्रिज्या १३९५।२६ कोटि १२ गुणा १६७४५।१२ भुजेन ६ भक्ता २७९०।५२ जाते हृतेरूर्द्धखंडं
खंडयोर्योगो हृतिः ३४३८।३५ अथ त्रिज्या १३९५।२६ कोटि १२ गुणा १६७४५।१२ कर्ण १३।१५ भक्ता १२४८।५०
जाता अग्रायाग्रादिखंडं खंडयोर्योगो १५६०।१० अग्रा। अथोन्मंडल शंकुः। अग्रादि १०२४८।१५ भुजेन ६ गुणितं ७४८८८।३० को
टि १२ भक्तं ६२४।२ जातउन्मंडल शंकुः। अयमेव ६२४।२ समवृत्त शंकोः पूर्वखंडं योर्योगः समवृत्त शंकुः ३१२०।२० सम
शंकादीनामानयनप्रकारवाकुल्यंच थयोरभयात् लिखितं। अथ भाभ्रमः ।। ॥ इष्टे क्रिमध्ये प्राक् पश्चा
द्वृत्ते वात्र यांतरे मत्स्यद्वयांतरसूते त्रिसूत्रकत्रे णभाभ्रमः। ४०। ॥ समीकृतम् भागे इष्टदिवसे मध्ये बिंदुं कृत्वा

श्रीत्यधिकशतांगुलप्रमाणसूत्रेण वाहवृत्तं लिखेत् । तत्र पूर्वापरयोर्दक्षिणोत्तरयोश्च रेखा कार्या । तन्मध्ये द्वादशांगुलशंकुं स्थाप्य
६८ ततो येन सूत्रेणाहवृत्तं लिखितं तत्प्रमाणांगुलैरिष्टदिने क्रांतिज्या गुणनीया । स्वदेशलंबज्यया भाज्या लब्धमुत्तरे गोलस्थे रवा
६६ वुत्तराग्रा स्यात् । दक्षिणाग्रायां विषुवच्छायाकोज्या योग एवोत्तरो भुजः स्यात् । दक्षिणगोलस्थेऽर्के दक्षिणाग्रा स्यात् । उत्तराग्रा
यां विषुवच्छाया शोध्या शेषमुत्तरभुजः स्यात् । यत्रोत्तरो भुजस्तत्रैवं व्यवस्था । यत्र दक्षिणो भुजस्तत्र तद्विपरीतं ज्ञातव्यं । प्रा
च तःकाले सायंकाले स एव भुजः स्यात् । तद्भुजवर्गं परिधिसूत्रांगुलवर्गात्त्यक्त्वा मूलं जलशंकुः स्यात् । एष शंकुर्दिङ्मध्यगतः पू
र्वापररेखायां प्राक्पश्चात्प्रसारणीयः । तदग्राभ्यां दक्षिणभुजौ दक्षिणपरिधौ न्यसेत् । उत्तरभुजौ उत्तरपरिधौ न्यसेत् ततो म
ध्यच्छायामानं दिङ्मध्यस्थापितशंकुमूलाद्दक्षिणगच्छाया चेद्दक्षिणतः प्रसार्य तत्प्रसारितमध्याह्नच्छायैव मध्यभुजः इ
ति भुजत्रयाग्रे बिंदुत्रयं मध्यं कृत्वा जलशंकुप्रमाणसूत्रेण येन वृत्तत्रयं विलिखेत् । तन्मध्ये दिक्स्थितमत्स्यद्वयं स्यात् । एष
कः एव मत्स्यद्वयमुखपुच्छगां रेखां कृत्वा सक्तं त्र वृत्तं उत्तरस्थे भुजे दक्षिणतः प्रसारणीयं । दक्षिणस्थे भुजे उत्तरतः प्रसा
रणीयं तदग्राद्बहिःप्रदेशे सूत्रद्वये संपातस्थले बिंदुं कृत्वा तद्बिंदुतो वृत्तमध्यस्थापितशंकोश्छायाग्रं प्रातःकाले प्रत्यग्भु ६८
जाग्रं स्यात् । ततः परिधिमार्गेण भ्रमच्छायाग्रं मध्याह्ने मध्यमभुजाग्रबिंदुं स्पृशति । ततः परिधिमार्गेणैव भ्रमणस्य सायं
काले प्राग्भुजाग्रबिंदुं स्पृशतीति । एवमुत्तरगोलव्यवस्था । अथ दक्षिणगोले । उक्तप्रकारेण दक्षिणाग्रामानीय तत्र
विषुवच्छाया संशोध्या । असौ प्राग्भुजः सौम्यः स्यात् । स एवापरभुजोऽपि ततः प्राग्वदेव मध्याह्ने दिशि मध्याह्नभुजं दत्त्वे

विंदुत्रयमध्याद्वृत्तत्रयं विधाय ततः सर्ववदेव छायामार्गं विलिखेत्। यथा। इष्टदिने क्रांतिज्या १५।१२ नवतिर० गुणा ८
१२५५८९।० स्वदेशांलंबज्यया ३०७५ भक्ता ४० जाता उत्तराग्रा। अस्या विषुवच्छाया ६ शोधिता २४।४० जातो दक्षिणः सर्वो
परिमाणयोरिष्ट १०।८ कालिको भुजः। भुजस्य ३४।४० वर्गः १२१।३।२ परिधिसूत्रांगुलवर्गे ९०० शोधितः ६८८।५६।३९
अस्य मूलं ८२।५९ जातो जलशंकुः। माध्याह्निकोऽर्कः सायनः ३।२।३५।३८ अस्य क्रांत्यंशाः २६।२४।४६ इष्टकालिकसौम्यक्रां
त्यंशाः २३।५८।२९ भिन्नदिक्कौ द्वयोरंतरं २।२६।१७ जाता नतांशाः। एषां भुजज्या दृग्ज्या २५।६।३९ शंकुः १२गुणा २०।११
२४ कोटिज्यया ३५।२३।८ भक्ता ०।३३ जाता मध्याह्नछाया। अथ दक्षिणगोले। इष्टदिने माध्याह्निकोऽर्कः सायनः
८।१८।३५।२६ क्रांतिज्या १३।६।३७ विषुवत्कर्णे २३।२५ अस्याः क्रांतिज्या विषुवत्कर्णे हते स्वनेनानीता दक्षिणाग्रा ८।२०
परिध्यंगुले भः ९० शंकुस्थाः क्रांति १२ हृ तेन ७।३० अग्रा ८।२० गुणिता ६२।२० परिध्यंगुलान्यंजाता दक्षिणाग्रा विषुव
च्छायया युता ६८।३० जातः सर्वोपरिमाणयोरिष्टकालिकः सौम्यभुजः। अस्य वर्गः ४६९२।२५ परिधिसूत्रांगुलवर्गे
८१०० शोधितः ३४०७।४५ अस्य मूलं ५८।२२ जाता कोटिः। अत्रांशाः २६।३४।४६ इष्टकालिकदक्षिणक्रांत्यंशाः
२३।२९।३४ अंशयोरेकदिक्के योगः ५०।४।० जाता नतांशाः। एषां भुजज्या २६।३५।२५ जाता दृग्ज्या। एषां शंकु १२गु
णा ३२६।२५ कोटिज्यया २२।५।४५ भक्ता २४।२० जाता मध्याह्नछाया। अथ मेषादिप्रमाणं।। ।।त्रिप्रश्न

कर्णार्द्धगुणास्त्वाहोरात्रार्द्धभाजिताः क्रमादेकद्वित्रिभज्यास्तच्चापानि पृथक् पृथक् ।४१। स्वस्वाधोधः प्रविशोध्याथ मेषाद्यास्तेऽकोदद्
६७ यासवः ।४२। स्वर्णागाष्टयोर्धगोगैकाः शरत्र्यंकहिमांशवः स्वदेशचरखंडोना भवंतीष्टोदयासवः ।४३। व्यस्ता व्यस्तैर्युतास्तैस्तैः कर्कट
धाः पुनस्त्रयः । उत्क्रमेण षडेवं ते भवंतीष्टास्तुलादयः ।४४। एकराशेः राशिद्वयस्य च राशित्रयस्य च ज्याः राशित्रयगुणकर्णार्द्ध
67 नगुण्याः स्वाहोरात्रार्द्धेन भाज्याः तासां पृथक् पृथक् धनूंषि स्वस्वाधोधः शोधयेत् शेषं लंकोदयासवो मेषाद्भवेयुः । स्वा
गाष्टयइत्यनेनैव [illegible] न तेऽसवः सिद्धा एव लिखिताः १६७०।१७९५।१९३५ तेऽसवः स्वदेशचरखंडैरूनाः कार्याः ते स्वदेशीया मे
षात् लग्नासवो भवंति । लंकोदयासवो व्यस्ताः । व्यस्तचरखंडैर्युताः कर्कटादित्रयस्यासवः स्युः एत एव षट् लग्नासवो उत्क्र
मेण तुलासंज्ञादीनामसवः यथा एकराशिज्या १७१९।१२ परमापक्रम १३९७ ज्यया गुणिता २४०१४४३ त्रिज्यया ३४३८ भक्ता त्रि
६९८।३० जाता एकराशिक्रांतिज्या अस्या धनुः ७०३।२४ जाता क्रांतिः । अस्या उत्क्रमज्यया ७२।२४ त्रिज्यायां ३४३८ शोधिता
३३६५।३६ जातमेकराशिदिनव्यासदलं क्षितिज्या २४९।१५ त्रिज्या ३४३८ गुणा ८५६९२०।३० एकराशिदिनव्यास ६५
दलेन ३३६५।३६ भक्ता २५४।४२ जाता चरज्या अस्या धनुः २५४।२६ जाता एकराशेश्चरासवः । राशिद्वयस्यज्या
२९७७।४२ परमापक्रमज्यया १३९७।३४ गुणिता ४१६०२६६ त्रिज्यया ३४३८ भक्ता १२१०।१४ जाता राशिद्वयस्य क्रांतिज्या
अस्या धनुः क्रांतिः १२३७।३४ उत्क्रमज्या २२७।३२ ना त्रिज्या ३२१०।२८ जातं द्विराशिदिनव्यासदलं क्षितिज्या ६०५।

।२।चरज्या ६४६।४७ चरजासवो राशिद्वयस्य ४५०।२६ त्रिराशिज्या ३४३८ क्रांतिज्या १३९७ क्रांतिः २४।०३ उत्क्रमज्या
२३८।१२ त्रिराशिदिनव्यासदलं ३१३९।४ क्षितिज्या ६९८।३० चरज्या ७६४ चरजासवो राशित्रयस्य ७७१।२४ अथ एकरा
शिज्या ७१९ त्रिमद्युकर्णार्धेन ३१३९।४ गुणिता ५३९ ।६।२ एकराशिद्युज्यया ३३६५।२६ भक्ता १६०।३४० लब्धस्य
धनुः २६ १० जातो मेषासवो लंकायां द्विराशिज्या २९७८ त्रिमद्युकर्णार्धं ३१३९।४ गुणो ९५०३४४।२४ द्विराशिद्यु
ज्यया ३२२६।३९ भागे लब्धस्य २९०६।५२ धनुः ३४४६।५।२८ अस्मिन्मेषासवः १६७० शोधिताः ७९५।२८ जाता वृ
षासवो लंकायां त्रिराशिज्या ३४३८ गुणकभाजकयोः समत्वात् त्रिज्यैव लब्धा ३४३८ अस्याधनुः ५४०० अस्मिन् वृ
षासमूलधनुः ३४६५।२८ शोधितं १९३४।३२ जाता मिथुनासवो लंकायां मेषस्य १६७० वृषस्य ७९५ मिथुनस्य
१९३५ प्राणाः एत एवोत्क्रमेण कर्कटस्य १९३५ सिंहस्य ७९५।२८ कन्यायाः १६७० तुलायाः १६७० वृश्चिकस्य ७९५
।२८ धनुषः १९३५ मकरस्य १९३५ कुंभस्य ७९५।२८ मीनस्य १६७० प्राणा लंकायां एते षड्भिर्भक्ता जाताः प
लरूपाः मेषादयः २७८।२९९।३२२।३२२।२९९।२७८।२७८।२९९।३२२।३२२।२९९।२७८ अथ मेषासु ६४६।४७
एकराशिचरखंडेनो ३४५।२६ नः २९२।३७ अनेन वृषासवो ७९५।२८ हीना ५०२।५१ त्रिराशिचरखंडः ७७१।२४ द्विरा
शिचरखंडेनो ६४६।४७ नः २२४।३७ अनेन मिथुनासवो १९३५ हीना १८२०।२२ मेषादीनां लंकोदयासवो व्यस्ता

१९।३५।७९५।२६।७० परं स्वंडे वसितेः १२४।३७।२९९२।३७।३५४।२६ युता २०५८।२०९७।५९९।०२४।२६ जा
68 ता कर्कटादीनां मसवः एत एव व्युत्क्रमेण तुलादिषट्कस्य स्वदेशे मेषाद्यसवः १२२५।४४।२६०।२९
१२८।०।२२।२०५९।३७।२०८७।५९।२०२४।२६।२०८७।५९।२०५९।३७।२८।०० ३२।५०२२९।२२
५।४४ अत्रोपपत्तिः एकराशिज्या ७२९ त्रिभयुक्तेन ३२२९।४८ गुणिता ५३९७।२६।२२ त्रि
ज्यया ३४३८ भक्ता ५९८९।४२ एवं त्रिज्यया गुणितः ५४०००००९।२८ द्युज्या ३६५।३६ भक्तः १६।
।२।४० अत्र त्रिज्यैव भाजको गुणकश्च ततो गुणकभाजकयोस्तुल्यत्वान्नाशे कृते त्रिभयुक्तेन
गुणको द्युज्या हारः फलं उदज्यासवः अथोदयवासना लंकायां विषुवन्मंडलवदहोरात्रवृत्तानि
समपश्चिमगानि राशिवलयं तु मकरादौ परमक्रांत्या विषुवन्मंडलाद्दक्षिणेन तावल्लग्नं कर्कादा
वुत्तरतो लग्नमतस्तत्तिरश्चीनं तत्रापि मेषः स्वक्रांत्या महत्त्वात्तिरश्चीनमुदेति अतोल्पकालो
दयः अथ ये मकरादयो याम्यनतास्ते याम्यास्तु स्वदेशेऽनता उद्गच्छंति स्वदेशेऽतेल्पकालोदयाः ६८
ये तु कर्कादयः स्वस्वक्रांत्या सौम्यनतास्ते याम्यास्तु वेशात् ऋजुत्वं गता उद्गच्छंति अतश्चिरं कालो
दयाः लंकास्वदेशयोरंतरे स्वचरखंडमेव भवति यतस्तत्र क्षितिरंतराले च रंग्यच्छायः पूर्वदेशे क्रां
ति मंडलस्य तिरश्चीनमुदेति अस्तमेति च सोल्पकालोदयोल्पकालास्तमयश्च ऊर्ध्वस्थो वहुका

लेनोदयास्तगामा अतो लंकायामपि मेषाद्युदयान्न्यूनाधिकाः प्रोक्ताः क्रांतिपातस्य लयोः क्रां
ति मंडलं विषुवद्वृत्तलग्नं स्याप्यमानं राशित्रयाद्दोर्व नाडीवृत्तवत्तिष्ठति अतो मकरादौ क्रांतिवृत्तं ति
र्यक् स्याप्यमानं राशित्रयांतरे पश्चिमतो जिनांशतुल्यभागैरधोगतं विषुवद्वृत्तात् भवति कर्कादौ
विषुवद्वृत्तादूर्द्धं भवति तेन मेषस्याल्पेन कालेनोदयः ततो मेषाद्वृषस्य किंचिदूर्द्धस्थितत्वा
त्स्वक्रांत्या मेषात्तिर्यक्स्य त्वभावाच्च मेषादधिककालोदयो वृषः तस्मान्मिथुनस्योर्द्धस्थित
त्वान्मिथुनस्य वृषादधिककालेनोदयः यानि मिथुनक्रमवृत्तानि तान्येव कर्कटोत्क्रमवृ
त्तानि तान्येव क— टोत्क्रमवृत्तानि अतो मिथुनकर्कटयोर्वृषसिंहयोर्मेषकन्ययोश्चोदय
कालः समः एवं तुलादिषण्णामप्युदय लंकायां ज्ञेयाः स्वदेशे युतः दक्षिणतो लग्नस्य मक
रादिमिथुनांत षड्कस्य यस्यात्तेषामदतीव दक्षिणानतत्वं यतः स्वस्वाक्षिकात् दक्षिणतोऽलो
के विषुवन्मंडलस्य स्थितिरतो मकरादिषट्कस्यातीव तिर्यक्स्थितिः अतस्तिर्यक्स्थितत्वात् अल्पका
लोदयो अल्पकालात्सामयाच्चेति संपन्नं कर्कादयो धनुरंताः स्वक्रांत्या उत्तरतो नता दक्षिणल
वणाद्दूजवो भवंति ऊर्द्धस्थितिश्च बहुकालोदयास्तसमयाभवं— अतो लंकास्वदेशोदययोर
तरं चरखंडं भवति लंकायां पंचदशघटीभी राशित्रयोदयः एवं च भचक्रे पादचतुष्टयस्य ष

69 विघटिकाभिरुदयः यतो राशित्रये सौव परमत्वं याति क्रांतिः अत्रैते तिर्यक् ऊर्द्ध्वस्थिती लंका
यां देशांतरेषु च अत्र वृषात्तिर्यगूर्द्ध्वस्थिती मेषादेस्तु तुलादेश्च राशिषट्कस्य त्रिंशत् त्रिंशत् घटी
भिरुदय एतदुक्तं भवति क्षितिजे उन्मंडलात् तदधोभागगते चशेनाभिस्ताभिरेव लगति यतस्त
था सौम्यगोले स्थितिः याम्ये तुलादेरधस्ततः पंचदशघटीभिरुन्मंडले लगति उन्मंडलादूर्ध्वग
ते क्षितिजे चरयुतपंचदशघटीभिर्लगति याम्ये रेवचरोनपंचदशकलाभिर्मेषादेर्मिथुनांतः
क्षितिजे लगति ताभिर्घटीभी रहिता कन्यान्तो भवति· सौम्यनतकर्कादीनां याम्यावस्थत्वात् हनुत्वात्· कन्यांताद्धनुरंतो या
भिश्चरयुतपंचदशघटीभिः क्षितिजे न लग्ने भवति ताभिर्घटीभी रहिताभिस्त्रिंशताम कर्कादेर्मीनांतः क्षितिजे ल
गति याम्यनतामपि मकरादीनां याम्यावस्थत्वाद् तितिरश्चीनत्वात्· अत एव मेषादित्रितयस्य लंकोदया श्चरखंडै
रूनिताः स्वदेशोदयाः स्युः कर्कादित्रयस्य लंकोदया उत्क्रमस्थचरखंडैर्युताः स्वदेशोदया जाताः तुलादित्र
यस्य लंकोदयाः क्रमस्थाः क्रमस्थचरखंडैः स्वदेशोदयाः जाताः । अत्र पास्तमयवासना । यो राशिर्येन काले ६९
नोदेति तत्सप्तमो राशिस्तेनैव कालेनास्तं याति· यतो येमेषादीनामुदयास्त एव तुलादीनामस्तमयाः यतोऽयमहृत्तं
क्षितिजार्द्धमुपरिगतमर्द्धमधोगतं भवति· ततो राश्योरुदयमस्तमयं गच्छतो रविस्तावदहोरात्रवृत्तं क्षितिजं च नस्स्पृश

ति: अहो रात्रवृत्तक्षितिजोन्मंडलयोरंतरं हि चरं: क्रांतिवृत्ते विक्षिप्तेष्वधः शरः क्षिप्तं दृक्स्वे । अथेष्टकालिकलग्नसाध
नं । गतभोग्यासव: कार्या भास्करादिष्टकालिकात् । स्वोदयासुहता भुक्ता स्वमानतः ।४५। अथ इष्टघटिकासुभ्यो भोग्यासून् विवि
न्याद्विशोधयेत् । तद्वत्तदेष्यलग्नासूनेवं यातांस्तथोत्क्रमात् ।४६। शेषं त्रिंशत्क्रमाभ्यस्तमशुद्धोदयभाजितं । भागादिहीने युक्तं च तल्लग्नं क्षितिजे तदा ।४७।
॥ यत्कालीनं लग्नं साध्यं तत्कालीनोऽर्कोऽतस्तात्कालिकोऽर्कः तद्गतासवो भोग्यासवश्च कार्याः
तेन गतासवो भोग्यासवश्च स्वस्वोदयाधिष्ठितराशिसंख्ययोर्गुण्याः एकराशिकलाभिर्भाज्याः लब्धान् भोग्यासून् इष्टघटीप्राणे
भ्यः शोधयेत् । ततः शेषासुभ्युपावतो लग्नानामसवः पतंति तावंतः पात्याः शेषं त्रिंशत्क्रमेण विभजेत् । तत्रशुद्धभो
ग्यासुभ्यः समानीतं स्यात् तदा लब्धभागादिकं भोग्यभागादिकं चार्के शोधयेत् । एतद्वल लग्नं स्यात् । एवं कृते लग्नं क्षिति
जवृत्तासमभागादिकं चार्के शोधयेत् । एतद्वल लग्नं स्यात् । एवं कृते लग्नं क्षितिजे भवति क्षितिजवृत्तासक्ते लग्नं भवती
त्यर्थः । उदाहरणं । इष्ट १०।२४ एतत्कालीनोऽर्कः २।१५।५४।२२ सायनोऽर्कः ३।२।०।२२ अस्य भोग्यं २७।५९।३८ भो
ग्यासवः ६०४६६८ स्वदेशीय कर्कासुभिः २०५८ गुणिता: १२४४४०६१४४ एकराशिकलाभिः ६४८०० भक्ताः जाता भो
ग्यासवः १९२० एते इष्टघटिका १०।२४ असु ३७४४ शोधिताः १८२४ अस्मिन् सिंहासवो २०८२ न पतंति तत् त्रिंशद्गुणं
१८२४ त्रिंश ३० गुणो ५४७२० अशुद्ध सिंहासुभिः २०८२ भक्तं लब्धा अंशाः २६ शेषात् २९ द्व ०।१९ जातं २६।१०।६०

70 हारेणाप्ता २०८ रविकला ५६ लब्धं भागादि २६।२६।५६ भोग्यभागादिकं चा ३।५९।३८ कें ३।२०।०।२२ योजितं ४।२६।२६।५६ जातं मा
ध्यनलग्नं ४।२०।२०।५६ अथ सूक्ष्मलग्नानयनं इष्ट २५।० एतत्कालीनः सायनार्कः ३।२।२४।२५ एषमद्दृक्कशिपुनः ९।२।२४।२५
अस्य भुक्तासवः ५१९३० मकर प्राले: २८१८ गुणिताः ९४४०८०४० एकत्रिंशप्रालो ६४८००० भक्ता २८५ दिनमानं ३४।२६।१८
घटीमि २५।० हृतेः २६ अस्यासु ३३२६ लब्धं २८५ शोधितं २९१ अथात्र धनुषोसवः २०५८ शोधितः शेषे ११३३ वृश्चिका
सवो २०८२ न पतंतीति २१३३ त्रिंश गुणं ३३१९० अस्यवृश्चिकासु २०५८ भक्तं १६।२९।३२ एकोनत्रिं: पतिते इति लब्धं
१।२६।२८।३२ भागादि० भक्त भागादिवा १।२४।२५ के ९।१।२४।२५ शोधितो ७।२३।४०।२८ जातं सायनतत्काललग्नं निरय
णं ९।३।३।४।२८ अत्र सूक्ष्मलग्न मिति वासनात्र सुगमा। अथ मध्यलग्नं प्राक् पश्चान्नतनाडीभिस्तद्वत्खलंकोदयासु
भिः॥ भानोस्तथ धने कृत्वा मध्यलग्नं तदा भवेत्॥४८॥ ॥प्राङ्नत घट्यः पश्चान्नत
घट्यश्च ६४ घटीस्थाने कार्याः स्वदेशीय लग्नासुस्थाने लंकोदयासवो ग्राह्याः तथा च प्राक्नन
ते प्राङ्नत घटीभिर्लंकोदयासुभिश्च पूर्ववदानीतभागादिकं भुक्तभागादिकं च सूर्ये शोध्यं शेषं म
ध्यलग्नं स्यात् एवं मपरनतानीतभागादिके भोग्यभागादिके चार्के योजिते मध्यलग्नं स्यात् ७०
उदाहरणं दिनार्द्ध ७।२८ इष्टेन १०।२८ हीनं ७।०० जातं प्राङ्नतं इष्ट ७।०।२८ कालीनो ऽर्कः सा
यनः ३।०।१०।२२ प्राङ्नतत्वाद्भुक्तासवः ७३३२ कर्कटासुभिः १९३५ गुणिताः ८३७७९८९।

एकराशिप्राप्ते ६४८ भक्ताः २२९ एतेन ताः स्तुषु २५२ शोधिताः २३ ९ अत्र मिथुनासवः १९३५
पातिताः ४ शेषं ७४५६ त्रिंशा ३० क्षुण्णं २२३६८० अष्टमुहुर्तेषा सुमि १९५ भक्तं लब्धभागादि
११७।३७।१६ भुक्तभागादिचा ०।२।००।२२ र्के ३।०।२।००।२२ शोधितं १।२२।२२।४४ जातं सायनम
ध्यलग्नं निरयनं ०।१०।८।०।८।४४ अयनांशं २५।०० शुद्धलो ९।२४ नं ०।१।३६ जातं पश्चान्नतं १६।२५
१०० कालीनः सायनोऽर्कः ३।०।२।२४।१५ अस्याः परनतत्वा देशासवः ५९६।०।१० कर्कासु
१९अ गुणिता २२५३२८५० एकराशिप्राप्ते ६४८०० भक्ताः ३४१९ एतेन ता ०।३८ स्तुषु ३४।३६ शो
धिताः ५५७ अस्मात् त्रिंशा क्षुण्णात् १८०१० अष्टमुहुर्ता सिंहेन १९५ लब्धं भागादि २५।५९।२ भोग्य
भागादिचा ३७।३५।४५ र्के ३।२।००।२२ योजितं ४।१५।१६ जातं सायनं मध्यलग्नं निरयनम
०।३।२५।२९।०।६ वासनात्र सुगमा अथ लग्नात्कालसाधनं ॥ ॥भोग्यास्व
नूनकस्याथ भुक्तासूनधिकस्य च ॥ संपिंड्यांतरलग्नासूनेवं स्यात्कालसाधनं ॥४९॥ ॥
लग्नार्कयोर्मध्ये ऊनस्य भोग्यासवो ग्राह्याः अधिकस्य भुक्तासवो ग्राह्याः तान् भुक्तभोग्यासू
न् संयोज्य लग्नार्कयोरंतरस्थलग्नासून् संयोजयेत् कालः स्यात् उदाहरणम् सूर्यः सा
यनः ३।०।२।००।२२ लग्नं सायनं ४।२८।२६।५६ अत्रार्कस्योनत्वात् भोग्यासवः १९२ लग्नस्य

71 अधिकत्वात् भुक्त्यासवः १८२४ अनयोर्योगः ३७५४ अत्रांतरलग्नाभावाज्जातं मिश्रं १०।२४ एवं
मानीतेष्टकालस्य — तिमाह ॥ ॥सूर्यहीने मिश्रशेषे लग्नात् कीदधिके दिवा
॥ भचक्रार्द्धयुताद्भानोरधिकेस्तगतात्परं ॥५०॥ ॥यत्र सूर्याल्लग्नमूनं पश्चाद्भागस्थ
तत्रानीतेनीतेष्टकालस्य निशार्द्ध रात्र्यादनंतरं स्थिति अर्कात् लग्नमधिकमग्रतः स्थि
तं तत्रास्तमनानंतरं मिष्टकाले स्थिति उदाहृतं स्पष्टलेऽर्कात् लग्नमग्रतः स्थितमतोदि
वेष्टकालः ॥ इति श्रीसूर्यसिद्धांतविवरणे त्रिप्रश्नाध्यायस्तृतीयः ॥३॥ अथ चंद्रग्रह
णाध्यायो व्याख्यायते सृष्ट्यादिगताब्दाः १९५५८८५४६७३। आषाढकृष्णामायां सावनो द्यु
गणः ७२४४०४०६७५६९ देशांतरस्फुटा मध्यमाः तत्र सूर्यः २।२६।३४।५० चंद्रोच्चं ६।१७
।२८।५६ चंद्रपातः ३।६।२६।३९ अथ स्पष्टाः सूर्यः २।२६।२३।०४ भुक्तिः ५६।५२ चंद्रः
०।२४।५८।३७ भुक्तिः ८७१।२० अयनांशाः १६।५।१४ दिनार्द्धं १७।४ रात्र्यर्द्धं १२।५६ मिश्रमा
नं ७१।०४ कृष्णमापरा ४९ तात्कालिकोऽर्कः २।२६।२८।४१ चंद्रः ८।२६।१८।४१ पातः ३। ७१
६।२६।२१ अथ बिंबानयनं ॥ ॥सार्द्धानि षट्सहस्राणि योजनानि विव
स्वतः ॥ विष्कंभो मंडलस्येंदोः साशीत्या तु चतुःशती ॥१॥ स्फुटस्वभुक्त्या गुणितौ मध्य

देवं
भुक्त्योद्धृतौ स्फुटौ ॥ सुधांशोस्त्वीदृशां शोधे स्फुटाख्यः श्रवणाह्वयः ॥ रवेः स्वभगणा
भ्यस्तः शशांकभगणोद्धृतः ॥२॥ शशांककर्णा ३२४००० गुणितो भाजितो वार्ककर्णया ४
३३२५०० ॥ विष्कंभश्चंद्रकर्णायां लिप्ताप्रमाणानलिप्तिका: ॥३॥ ॥ अथ पंचाशदुत्तर
षट्सहस्त्रयोजनानि सूर्यमंडलविष्कंभप्रमाणं योजनानां मध्यो ऽधिकं चतुःशती चंद्रमंड
लस्य विष्कंभः तौ विष्कंभौ स्फुटयास्व स्वभुक्त्या गुणनीयौ मध्यमभुक्त्या भाज्यौ स्फुटविष्कंभश्चंद्रकर्णया गुणनी
या चंद्रभगणेन भाज्या यद्वा रविस्फुटविष्कंभश्चंद्रकर्णया गुणनीयाः सूर्यकर्णया भाज्यः लब्धं चंद्रकक्षा
यां सूर्यमंडलस्फुटयोजनानि स्युः एभ्यस्तिथि लब्धं सूर्यविलिप्ताः स्युः चंद्रस्फुटविष्कंभात्तिथ्याप्तं चं
द्रमानलिप्ताः स्युः उदाहरणं सूर्यमंडलविष्कंभः ६४०० सूर्यभुक्त्या ५८।५८ गुणितः ३८९८३३।
२० मध्यमभुक्त्या ५९।८ भक्तः ६२५०।५० जातः स्फुटोऽर्कविष्कंभः चंद्रमंडलविष्कंभः चंद्रमंडलं ४८०
चंद्रस्फुटभुक्त्या ८३७।२८ गुणितः ४०१९०४।०० मध्यमभुक्त्या ७९०।३५ भक्तः ५०८।२ जा
तः स्फुटश्चंद्रबिंबविष्कंभः रविस्फुटविष्कंभः ६२५०।५० स्वभगणैः ४३२०००० गुणितः २७००
३६०००००० चंद्रभगणैः ५७७५३३३६ भक्तः ४६७।३४ जातानि विष्कंभयोजनानि यद्वा रविस्फु

रविष्कंभः ६२५०।५० कक्ष्यमाणयाचंद्रकक्षया ३२४००० गुणितः २०२५३०००० सूर्यकक्षयाकक्ष्यमा
७२ णया ४३३१५०० भक्तः ४६७।३४ जातानि सूर्यमंडलस्फुटव्यासयोजनानि एभ्यस्तिथिभि १५
र्लब्धाः सूर्यबिंबलिप्ताः ३१।१० चंद्रस्फुटविष्कंभः ४८०।२२ तिथि १५ भक्ताः ३३।१५ जाताचंद्रमान
७२ लिप्ताः अत्रोपपत्तिः यस्मिन्दिनेऽर्कस्य मध्यतुल्यैः स्फुटागतिः स्यात् तस्मिन् दिने त्रिज्यामिते
मध्यबिंबद्वयेन सूत्रमिलितेन प्राच्यामुदयं गच्छतो ऽर्कस्य बिंबप्राप्तौ विध्येत तत्रैव यावच्छाययोरंत
रकला तास्वेव विकलाभवंति ताश्च साधिकपंचविंशतिविकलाधिकाद्वात्रिंशत् भवंति ३२।२५
यथा रविविष्कंभः ६५०० गुणकः ५९।८ भाजकः ५९।८ योस्तुल्यत्वात् तदेव लब्धं ६५०० तथा रवि
भगणाः ४३२०००० गुणाः २८०००००० चंद्रबिंबभगणाः ५७७५३३३६ भक्तः ४८६२ अस्मात्तिथ्या
१५प्ताः मानकलाः ३५।२२५ ताभिरनुपातः यदि त्रिज्याव्यासार्द्धेन तावत्प्रमाणा रविबिंबयोजनानि चंद्र ७२
यास्मिन् दिने चंद्रगतिमध्यमैव ७९०।३५ स्पष्टा ७९०।३५ तत्र चंद्रविष्कंभ एव लब्धः ४८० अस्मात्ति
थ्याप्ताः मानकलाः ३१६०० भक्ताः ४८० जातानि चंद्रबिंबयोजनानि यत्र मध्यस्फुटभुक्त्योस्तुल्य
त्वं तत्र स्फुटभुक्त्यैव साधितकरणेनानीतबिंबयोजनानि स्फुटः चंद्रकक्षायामर्कविष्कंभानयनाय

४३२१०० आनिभ्यंद्रकक्षा ३२४००० गुणिता १०३६८०००० भक्ता कक्षकलाः २

रवेः स्वभगलेत्यादिकं कृतं अथ चंद्रकक्षागतार्कविष्कंभात् ४८८।२२ भचक्रकला २१६०० गुणितात्
१०४०२९८२० चंद्रकक्षा ३२४००० — — त्वाप्तं चंद्रकक्षया मानेकला ३२।२५ लभ्यंते तत्र लाघवार्थं चं
द्रकक्षायाः ३२४००० चक्रकलाभि २१६०० र्लब्धं १५ मेव मानकलानयने भाजकं कृतं विष्कंभस्य अ
यतमो मानानयनं॥ ॥स्फुटेंदुभुक्तिर्भूव्यासगुणिता मध्ययोद्धृता। लब्धं स्
ची मही व्यास स्फुटार्क श्रवणांतरं ।४। मध्येंदुव्यासगुणितं मध्यार्कव्यासभाजितं। विशोध्य लब्धं स्
च्यां तमो लिप्तास्तु पूर्ववत् ॥५॥ ॥चंद्रस्य स्फुटा भुक्तिर्भूव्यासेन षोडशशतमितेन गुणनीयाम
ध्यमभुक्त्या भाज्या लब्धं सूची स्यात् भूव्यासस्य स्फुटार्ककर्णस्य च यदंतरं ततमध्येंदुव्यासेन गुणि
तं मध्यार्कव्यासेन भाज्यं लब्धं सूच्यां शोध्यं सूच्यवशेषं चंद्रकक्षायां तमः भूव्यासेन १६०० गुणिता
१३३९६८०।१० मध्यभुक्त्या ७९०।३५।१५ भक्तं लब्धं १६९४।३३ सूचीमानं ६२५०।५० भूव्यासः १६००
स्फुटार्ककर्णः अनयोरंतरं ४६५०।१५ मध्येंदुव्यासेन ४८० गुणितं २२३२४०० मध्यार्कव्यासेन ५६०० भ
क्तं लब्धं ३४३ सूच्यां १६९४।३३ शोधितं १३५१।०७ अस्मात् पंचदशभिर्भागेन लब्धास्तमोमानलिप्ताः ९०।
४ अत्रोपपत्तिः अर्कबिंबव्यासात् भूव्यासायतो ल्पो तो भूभास्य चाग्रा भवति भानुबिंबं विपुलं पृथ्वी लघ्वी

अतः पृथुलज्योतिरभिमुखा स्ववस्तुनो बहुशः प्रसृतकिरणैरपदिशि छाया निर्गच्छाया निर्गच्छति सा च पृ-
थुलतया करप्रसरैः परितो वरुह्रासा सूच्यग्राभवति सा यावदर्ककरं प्रसृतत्वादर्ककक्षावधि दीर्घा। उक्तं च
७२ वराहेन स्वतिथिनगानललोचन २२७५० योजनदीर्घा भव भूछायास्य प्राप्ति चतुधकक्षोपरिगत
७३ नवयमशैल ७२२६६० योजनान्येवेति अन्यथा भौमगुरुशनिनाम प्याछायादिको अतो भूभा
या भूच्छायादर्कत्वाम पपन्नं सा चंद्रकक्षागता अनुपातेन कृता तद्दीर्घतया चंद्रकक्षामतीत्य दू-
रं बहिर्गच्छति तस्या भूचंद्रकक्षागतायाः कियान् विस्तार इत्यत्रानुपातः यदि रविकर्णेन स्पष्टेन
महीव्यास स्फुटार्ककर्णांतरव्यासयोजनानि लभ्यंते तदा चंद्रव्यासेन किमिति चंद्रमध्यव्यासो गु-
ण सूर्यमध्यव्यासो हरः फलं सूच्यग्रचय योजनानि अतो लब्धेन सूचीमूनीकृत्वा चंद्रकक्षायां
भूव्यासो भवतीत्युपपन्नं अथ ग्रासप्रमाणं ॥ ॥भानोर्भार्द्धे महीछाया तत्तु-
ल्येऽर्कसमे पि वा। शशांकपाते ग्रहणं कियद्भागादिकोनके। ९॥ ॥इतीमां तत्काल- ७२
तो शशिनो राशिषट्कयुतोऽर्को भूछायो लभ्यते सा चंद्रग्राहिका भूछायार्कसकाशाद्राशिषट्कां-
तेऽवतिष्ठते तया भूछायया चक्रभार्द्धे चंद्रपाते तुल्ये सति सर्वग्रहणं भवति तदभावे पर्वांतेऽर्के
तुल्ये चंद्रपाते सर्वग्रहणमेव भूछायातो रविबिंबपाते कियत्प्रमाणै रंशैर्हीनेऽधिके वा सति ८

खंडग्रहणं भवति तस्यानुपातात् द्वितीयं यथा पर्वतिकालीनोऽर्कः २।२६।१८।४१ पातः ३।०६।२६
यत्र पातः सूर्यात्कियद्भागैरधिको तः खंडग्रहणं एवं भूछायातोऽपि ज्ञेयं अथ भूछायार्कयोश्चंद्रपा
तेन सह द्वादशभागात्मकेंतरे यद्येकोनपंचाशत्कलाधिकद्वादशभागाः चंद्रभुक्तिस्तदा ग्रहणं
नास्ति यथा अंतरभागाः १२ एभ्यः स्वपाततत्रांशेभ्यः १२ कलाज्या ७।४।५८ चंद्रशरेण ७० गुणि
ता १९२९९६ त्रिज्यायां ३४३८ भक्ता ५६।०८ जातः शरः चंद्रगतिः ७९०।० चंद्रमानं ३१।२२ पातमानं
८१ योगः योगार्द्धं ५६ अत्र ग्रहणाभावः अथांतरभागाः १२ शरः ५६।८० चंद्रगतिः ९८० चंद्रमा
नं ३१।३८ पातमानं ८१।५१ योगः ११२।२८ ई ५६।४४ अत्र ग्रहणसंभावना एवं त्रयोदशभागात्मकें
तरे चंद्रभुक्तौ एकोनपंचाशत्कलाधिकत्रयोदशभागात्मिकायां चंद्रग्रहणाभावः अधिकायां
चंद्रभुक्तौ ग्रहणसंभावना यदा पुनरंतरभागाश्चतुर्दश तदा ग्रहणं नास्त्येव यथा यथा चंद्रभु
क्तिर्ग्रहणसंभावना ~~[illegible]~~ भावस्य लोके भुक्तेर्वर्द्धते तथा तथा ग्रहणा
धिक्यं भवति अथ सूर्यग्रहणसंभावना यदा नतेरभावस्तदा ग्रहणं चंद्रग्रहवत् मध्यविक्षेपाभा
वे वि यदा रवींदुमानैक्यार्द्धान्नतिरल्पा भवति तदा रवेः खंडग्रहणं स्यात् एवं यत्रैकांगुलादि
वै छाया तत्र मानैक्यार्द्धात्सदा नतिरल्पैव स्यात् यत्र पंचांगुलादि विषुवच्छाया तत्र मानैक्यार्द्धात्
तत्र भुक्तिः रविपर्यंतं चतुर्दश ७।३ भाग [illegible] ग्रहणं नास्त्येव ५

हानतिरल्पैव स्यात् यत्र पंचांगुलिविषुवच्छायापि तत्र मतिः कदाचिदल्पा कदाचिन्माने कार्य्यतु
ल्या कदाचिदधिकापि स्यात् यूनतुल्याधिका वा तदा मध्यविक्षेपाभावेपि सूर्यग्रहणाभावः य
७४ त्रैकांगुला विषुवच्छाया भूभार्कयोर्ध्वं अपातेन सहांतरं चतुर्दशभागास्तदार्कग्रहणाभावः त
74 त्रैकांतरं चतुर्दशभागेभ्यो न्यूनं चेत्कदाचिदप्यर्कग्रहणं नास्त्येव ततोपि न्यूनमंतरं यत्र तस्मि
न्देशे कदाचिदर्कग्रहणसंभावना यत्र नवांगुला विषुवच्छाया तत्र मनुष्या न संति निरन्तराहुत
रतो हिमवद्भूपातयोजनपर्यंता भूमिर्मनुष्यगम्या अथ समलिप्तीकरणे ॥ ॥ग
तैष्य पर्वनाडीनां स्वफलेनोनसंयुतौ। समलिप्तौ भवतां तौ पातस्ता कालिकोन्यथा ॥७॥
अहोरात्राहृताः पर्वघट्यो गताः अधिकाः एष्याः तयाश्चैकाहोरात्रयोरंतरघटीभिः पृथक्
ग्रहादि४ चंद्रार्कयोर्भुक्ती संगुण्य षष्ट्या विभज्य लब्धं लिप्तिकं इष्टेहोरात्रादधः स्थ चंद्रार्कयोः शोध्यं
इष्टेहोरात्रे गते चंद्रार्कयोर्योज्यं एवं समलिप्तौ चंद्रार्कौ भवतः एवं पातेपि स्वफलमन्यथा ७४
नोयुतश्च कार्यः उदाहरणं स्फुटलिप्ताः पर मिश्रं ६७।०४ अनयोरंतरं ५।४५ जातमिदं अनेना
र्कगतिपदापर गुणिता ३२७।५९ षष्ट्याप्तं ८० मसो लब्धं ५।२७ कलादि इष्टस्याहोरात्रागतत्वात्।

स्पर्शः २।२६।२३।१४ योजितं जातस्तात्कालिकोऽर्कः २।२६।२६।४१ चंद्रगते ८३।१८ द्विघ्न ५।४६ गुणा
याः ४८।४।१८ षष्ट्याप्ताः ६० पूर्वं ५२।१४ चंद्रे ८।२६।४८।७ योजितं जातस्तात्कालिकश्चंद्रः ८।२६।४८।
७ पातगतेः ३।११ गुणातः पातः ३।६।२६।२१ अथ विक्षेपः स्वपातोनात्स्वग्रहाज्जीवेत्यादि स्फुटवृत्तप्र
कारेण नीयते तत्र तात्कालिकेंदुः ८।२६।४८।४१ संपातेन राहुणा ३।६।२६।२९ जातमुत्तरविक्षे
पकेंद्रं अस्य भुजः ०।१०।१४० गम्या स्पष्टलिप्ताः ६०।१४० तत्रयमे २२५ भक्ताः लब्धाद्वितीयो
ज्याखंडः शेषः १५।१४० शोर्ज्यांतरेण २२ गुणितः ३५००।०० तत्त्वयमे २२५ भक्ताः लब्धं १५।
३८ गते शोर्ज्याखंडे ७५८ युते कृते जाता भुजज्या ६०४।३४ एषा मध्यविक्षेप ७० गुणा ४२२३।१०
त्रिज्या ३४३८ भक्ता [illegible] जातस्तात्कालिकेंदुस्फुटविक्षेपः अथ छाद्यछादकनिर्णयः [illegible]को
भास्करस्येंदु ॥ ॥छादको भास्करस्येंदुरधःस्थो घनवद्भवेत् । भूछायां प्राङ्मुख
श्चंद्रो विशत्यस्य भवेदसौ ॥ ॥ ॥भास्करस्याधःस्थश्चंद्रो मेघवत् छादको भवति उभयोः
सर्वयाप्यलेपि पूर्वगति [illegible] चंद्रः पश्चादागत्य रविमाच्छादयति ततः पश्चात्स्पर्शः निःसरति
च चंद्रे सर्वतोमानः कक्षाभेदात यत्र देशे [illegible] वनतो [illegible] विषयं [illegible] गंताकेंद्र
व तस्तद [illegible] देशे रवि [illegible] विंबच्छन्नमन्यत्र [illegible] मेव [illegible] एकजलदाछन्नो

प्यकैर्दिगंतरगतैरप्यन्योन्यदृश्येत पर्वतैः स्वैर्यैः क्षितिजमध्यो भवति ततस्तस्मात्खाद्दृष्टेरन्यतः स्थितमर्कबिंबं
छन्नं भूगर्भगतो द्रष्टा पश्यति ननु भूपृष्ठस्थो द्रष्टा स खलु क्षितिजमेव न पश्यति किं तु भूव्यास
७५ १६०० योजनैः स्वस्मात्क्षितिजादुपरि समंतादन्यं क्षितिजं समन्यते यतस्तस्मात्क्षितिजादूर्ध्वस्थं
75 पश्यति तदधः क्षितिजं रवेः स्वस्वाल्लंबितं न पश्यति ततस्तद्दृष्टिस्थस्थाने च बिंबे द्रष्टाऽधो लंबितो भवति अ
तः कल्पभेदात् सूर्यग्रहे लंबनं तिरश्चीनमुपपद्यते प्रागभिमुखं गच्छन्निंदुः पश्चात्तस्मात्प्रागस्य अर्कं
गत्वा पश्चाद्भांतरे पूर्वभागस्थां भूछायायां प्रविशति अत एवेंदुः प्राक्स्पर्शः भूभायाः शीघ्रगत्वा
त् तेनैवेंदोः प्राक्स्पर्शस्ततः पश्चान्मोक्षः अतो भूभा स्याच्छादका यतः सकलमकलकाले भूभार्धं
कृष्णलगाति तथा छन्नं तमपि चंद्रे दिगंतरगता अपि समं पश्यंति तत्र छाद्यछादकयोरेकत्रैक
स्थास्थितत्वात् अतश्चंद्रग्रहे लंबनावनत्योरभावः ॥ अथ ग्रासानयनं ॥ ॥ तात्का
लिके दुविक्षेपच्छाद्यछादकमानयोः। योगार्धात्प्रोह्य विक्षेपं तमः छन्नं तदुच्यते ॥१९॥ ग्रासमा ७५
नाधिके तस्मिन्सकलं न्यूनमन्यथा। योगार्धादधिके न स्याद्विक्षेपे ग्राससंभवः ॥२०॥ ॥
चंद्रग्रहणे पूर्वानीते तात्कालिके दुविक्षेपे छाद्यछादकयोश्चंद्रभूछाययोर्मानयोगार्धे लिप्तात्म
पक्षेपं स्यात्तरे न तमश्छिन्नं स्यात् सूर्यग्रहणे तु पर्वांतकालीननतिसंस्कृतचंद्रविक्षेपे रवींदु

मानैक्यार्द्धे त्रिपात्यय क्षेपे लिप्तादि तत्सूर्यबिंबे घनत्वं भवेत् चंद्रग्रहणेऽर्कग्रहणे वा छन्नलिप्ताः
स्वमंडलप्रमाणलिप्ताभ्यो यदधिकास्तदा सर्वग्रासः स्यात् यदा समास्तदापि सर्वग्रास एव यदा
न्यूना तदा खंडग्रासः स्यात् यस्मिन्पर्वणि मानैक्यार्द्धाद्विक्षेपोऽधिकस्तत्र ग्रहणं न स्यात्
उदाहरणं भूछायामानं ९०।४ चंद्रमानं ३२।५४ अनयोर्योगः १२२।५८ अस्यार्द्धं ६१।५८ शोधि
तः ४१।२० जातं तमस्स्थं तं अथैतत्स्यात् मानात् न्यूनमतः खंडग्रहणं अत्रानुपातः तमस्थ
त्वे ४१।२० विंशति २० तुल्यं ४०।०० चंद्रमाने ३३।५४ भक्तं जाता बिंबलोपकाः प्रतिबिंबलोपका
अ १२ अथ विक्षेपहानोपाहानोपपत्तिः रवेरग्रतो भार्द्धांतरे क्रांतिवृत्ते भूभा भ्रमति अतः
शशिभांते भूभाचंद्रौ समौ भवतः किंतु याम्योत्तरमंतरं विक्षेपतुल्यं भवति स विक्षेपः छाद्य
छादकबिंबमध्ययोरंतरं भवति तत्तन्मानैक्यार्द्धसमं तदा बिंबप्रांतयोर्योगमात्रं स्यात् यदा
यावत् मानैक्यार्द्धं न्यूनं तावच्छाद्यबिंबं छादकबिंबे प्रविशति अतः उक्तं तमश्छन्नमिति अतो
विक्षेपाभावे सर्वग्रहणमिति निःछन्नं तमःछन्नं तमसा राहुणाछन्नं तमस्तु राहुः स्वभानुरिति
अमरकोशात् तथाऽर्कग्रहे भूछायां प्रविश्य सूर्यमाछादयतीति सिद्धं उक्तं च सिद्धांतशिरोमणौ
राहुः कुभामंडलगः शशांकं शशांकगः छादयतीनबिंबं भित्तिपुरोऽणवावपंच सर्वागमानाम्

तोयं सर्वं व्याससमा द्विजाः। कुरुक्षेत्रसमं स्नानं राहुग्रस्ते दिवाकरे। स्वर्भानुर्वा आसुरिः सूर्यं तमसाऽवि
७९ ध्यत् इति श्रुतिश्च अत एव राहुनिराकरणपराणि वाक्यानि वेदस्मृतिपुराणविरुद्धत्वात् स
र्वथा हेयानि अथ स्थित्यर्द्धविमर्द्दनिर्णयनं॥ ॥ग्राह्यग्राहकसंयोगवियोगौ
76 दलितौ पृथक्। विक्षेपवर्गहीनाभ्यां तद्वर्गाभ्यामुभे पदे॥७७॥ षष्ठ्या संगुण्य सूर्येंदोर्भुक्त्यंत
रविभाजिते। स्यातां स्थितिविमर्द्दार्द्धे नाडिकादिफले तयोः॥७८॥ ॥ग्राह्यमानग्राह
कमानयोरेकत्र योगोऽन्यत्र वियोगः कार्यः योगाङ्कस्य वियोगाङ्कस्य च वर्गौ शरवर्गहीनौ
कृत्वा तयोर्मूले षष्ठ्या संगुण्य भुक्त्यंतरेण भक्ते स्थित्यर्द्धनाडिका। विमर्द्दार्द्धनाडिकाः स्फु
सूर्यग्रहणे नातिसंस्कृतशरस्य वर्गः कार्यः उदाहरणं चंद्रमानं ३३।५२ भूभामानं ९०।४७ अनयो
र्योगः १२४।५९ अस्यार्द्धं ६२।२९ अस्य वर्गः ३८९१।५२ शर ६७।२८ वर्गेण ४५३०० हीनः १५९६
।४७ अस्य पदं ३९।५० षष्टिगुणं २३९० सूर्यचंद्रभुक्त्यंतरेण ७८०।२६ भक्तं ३।४ जातं मध्य ७९
स्थित्यर्द्धं एतद्द्विगुणं ६।८ ग्रहणकालः अथ विमर्द्दकल्पोदाह्रियते सूर्यः स्फुटः ५।१५।३३
।२९ भुक्तिः ५९।८ चंद्रः ११।१६।३८।३७ भुक्तिः ७२०।३५ पातः ११।१७।४०।२२ तिथिः ३१।४९
नमानं ३०।४ रात्रिः २९।५६ मिश्रः ४५।०२ तात्कालिकोऽर्कः ५।१५।०२।२९ चंद्रः ११।१५।३।२८

पातः २२।२३।४०।४० चंद्रमानं २९।२९ भूभामानं ७९।५० अनयोरंतरं ४४।२१ अस्यार्द्धं २२।१० अस
वर्गः ४९०।२२।१।२ २८।१५ वर्गेलिद ८८।०२ हीनः ४२३।१८ अस्य मूलं २०।३४ बाहुः ८० घं २२।३४ अर्क
५९।०८ इंदु ७९० ।३५ गत्यंतरं ७३१।३५ हृतं ११५ जातं विमर्दार्द्धं एतद्द्विगुणं ३।४२ सकलग्रहणे
विमर्दकालः अथोपपत्तिः स्पर्शकाले बिंबगर्भयोरंतरं मानैक्यार्द्धं तच्च कर्णरूपं भवति त
वेः त्रयः शरः सा कोटिः कर्णकोट्योर्वर्गांतरपदं भुजः तच्च ग्राहकमानखंडं तत्क्रमेणैकला
याः अनुपातः तच्च चंद्रार्कयोः प्राग्गमनात् भुक्त्यंतरेण यदि भुक्त्यंतरतुल्याः कला षष्टिभि
र्घटीभिस्तदैभिर्भुजकलाभिः कियत्य इति गुणः भुक्त्यंतरं हरः फलं
तिर्यक्स्थित्यर्द्धघटिकाः परस्पर्शकालशरा ज्ञानात् मध्यग्रहणशरेणैतत्कृतं अतोम
ध्यस्थित्यर्द्धं जातं अथ विमर्दार्द्धं भुच्यते यदा छादकेन छाद्ये समग्रे छन्ने संमीलनमानं
तदा बिंबगर्भयोरंतरं बिंबार्द्धांतरपदं ग्राहकखंडं भवति ततो विमर्द्दवदनुपातेन घटिकात्म
क कालार्द्धखंडं भवति अथ स्पर्शमोक्षस्थित्यर्द्धयोरानयनं ॥ ॥ स्थित्यर्द्धनाडि
काभ्यस्तागतयः षष्टिभाजिताः । लिप्तादि प्रग्रहे शोध्यं मोक्षे देयं पुनः पुनः ॥३॥ तद्विक्षेपैः
स्थितिदलं विमर्दार्द्धं तथाऽसकृत् । संसाध्यमन्यथा पाते तल्लिप्तादि फलं स्वकौ ॥४॥ ॥ चंद्र

ग्रहणे स्थित्यर्द्धघटीभिश्चंद्रार्कपातभुक्तयो गुणनीयाः षष्ट्या भाज्याः लब्धं लिप्तादिफलं स्वकी-
यं स्पर्शकालज्ञानार्थं पर्वांतकालिकरवींद्वोः शोध्यं पाते योज्यं तथा सति स्पर्शकालीना भवे-
७७ युः मोक्षकालज्ञानार्थं लिप्तादिफलं स्वकीयं योज्यं रवींद्वोः पाते शोध्यं एवं [illegible] च मोक्षकाली-
77 नास्ते भवेयुः तस्माच्चंद्रविक्षेपमानीय पूर्वोक्तप्रकारेण [illegible] सकलकर्मणा स्थित्यर्द्धं वि-
मर्दार्द्धं च वक्तव्यं उदाहरणं रविभुक्तिः ५९।५१ स्थित्यर्द्धं ३०।२ गुणिता ७७३।२८ षष्ट्या भक्ताः
लब्धं कलादि ०।२।५२ तात्कालिकेऽर्के २।२६।१८।४७ शोधिते जातः स्पर्शकालीनोऽर्कः २।२६
१५।४८ चंद्रभुक्तिः ८०३।१० स्थित्यर्द्धं ३०।३ गुणिता २५५३।४६ षष्ट्याप्तं कलादि ४।२।२४ चंद्रे ०।२६
१८।४७ शोधिते जातः स्पर्शकालीनश्चंद्रः ८।२५।१६।७ पातकलादि ०।१।१० फले योजिते जा-
तः स्पार्शिकः पातः २।०।१८।३१ अथ स्वपातोनादित्याद्दिनानीतं केंद्रं ५।१२।०।१९ भुजज्या
६४।८।४२ ... ५७।१३ अस्य वर्गेण ७५२८।५९ योगार्द्धे ६२।५८ वर्गेण ३७३९।५२ हीनः १२६०। ७७
५८ अस्य मूलं ३५।३० षष्टिघ्नं २१३० भुजस्पष्टं तरभक्ते जातं स्थित्यर्द्धं २।७ अनेन च चंद्रभुक्तिः ८
०३।१० गुणिता २४७९ षष्टिभक्ता लब्धं घट्यादि ७।५४ पर्वांतकालीने दोः शोधितं ८।२८।४

६७ ~~ग्रासार्द्ध ...~~ हीनः एवं कलादि ०।८ पातेयुतं ३।०।६।२९।४ शरः ५०।२१ अस्य
वर्गेण २५४७।५० योगार्द्ध ६।५।५ वर्गो ३८३९।५२ हीनः २२९।५०।२ अस्य पदं ३६।० बाहुघ्नं २।०।६
भुक्त्यंतर ७८०।२६ भक्तं २।४५ जातं स्थित्यर्द्धं अनेन चंद्रभुक्तिर्गुणिता ३२३।६।३० बाहु६ भ
क्तालब्ध ३८।३६ चंद्रे ०।८।२६।२८।४२ शोधितं ०।२५।७०।५ पातः ३।६।२६।२९ शरः ५०।२१ अ
स्य वर्गेण २५६४।५२ योगार्द्ध वर्ग ३८।३९।५२ हीनः २२९२।५९ अस्य मूलं ३५।५८ बाहुघ्नं
२।५८ भुक्त्यंतर भक्तं २।४५ जातं स्थित्यर्द्धं चंद्रभुक्तिः ८३१।२८ गुणिता २३०२।३४ बाहुघ्नं ल
ब्धं ३०।२२ पर्वांतिकालीने शोधितं ८।२५।७।२९ पातः ३।६।२६।२९ शरः ५०।२१ अस्य
वर्गेण २८४५।२२ योगार्द्ध वर्गो हीनः २२९४।४ अस्य पदं ३५।५९ बाहुघ्नं २।५९ भुक्त्यंतर ७८
।२६ भक्तं २।४५ जातं स्थित्यर्द्धं स्पार्शिकं अथ चंद्रभुक्तिः ८३१।२८ स्थित्यर्द्ध ।३ गुणिता २५।३४
बाहुभक्तालब्धं कलादि ४२।३४ पर्वांतिकालीने चं ०।८।२६।२८।४२ योजितं ८।३१।२५ जातो मोक्षका
लीनश्चंद्रः एवं कलादि ००।०० पातो ३।६।२५।२१ शोधितं जातो मोक्षकालीनः पातः ३।६।२६।
केंद्र ५।२८।३५।४ भुजज्या ५६।०।२।२४ शरः ४४।२८ अस्य वर्गेण १९।५०।४२ योगार्द्ध वर्ग ३८।३९।
५२ हीनः २८४९।२२ अस्य पदं ४३।२८ बाहुघ्नं २८।०८ तांतर ७८०।२६ भक्तं ३।२६ जातं स्थि

स्पष्टं अनेन चंद्रभुक्तिः ८३७।२८गुणिता ७१९।०० षष्ठि ६० भक्ता लब्धं लिप्तादि ४६।३१ पर्वांतिका
लीन चंद्रे ८।२८।२८।४१ योजितं ८।१७।०५।१२ पातः ३।५।२६।११ शरः ५३।५२ अस्य वर्गेलि २९।२४।१७
७८ योगार्द्ध वर्गे ३८३१।५२ हीन २९२५।३५ अस्य पदं ५४।४६ षष्ठि ६० घ्नं २६ २६ भुक्त्यंतर ७८०।२६ भ
79 क्तं ३।२२ जातं स्थिरं स्पष्टं अनेन चंद्रभुक्ति ८३७।२८ गुणिता २८०४।५७ षष्ठि ६० भक्ता लब्धं कला
दि ४६।४४ पर्वांतिकालीन चंद्रे ८।२६।२८।४१ योजितं ८।१७।५।२५ एवं पातः ३।६।०१ शरः ५३।५०
अस्य वर्गेलि २९२१।२१ योगार्द्ध वर्गे ३८३१।५२ हीनः ९१०।३१ अस्य पदं ३०।१८ षष्ठि घ्नं १८१८ भु
क्त्यंतर ७८०।२६ भक्तं ३।२२ जातं स्थिरं स्पष्टं अनेनेंदुभुक्ति ८३७।२८ गुणिता २८२८।५४ षष्ठि भक्ता
लब्धं कलादि ४६।५८ पर्वांतिकालीनेंदौ ८।२६।२८।४१ योजितं ८।१७।५।३९ एवं पातः ३।६।२६।१
शरः ५३।४९ अस्य वर्गेलि २९ २९।५४ योगार्द्ध वर्गे ३८३१।५२ हीनः ९१२।५८ अस्य पदं ३०।१९
षष्ठि घ्नं १८ १९ भुक्त्यंतर भक्तं ३।२२ जातं स्थिरं मौलिकं स्थिरं स्पष्टं अथ विमर्द स्थिरीकरणं
चंद्रः तात्कालिकः ११।०५।१७।२९ भुक्तिः ७२५।३५ विमर्दार्द्ध ११५ गुणा २३४०२।१९ षष्ठि भक्ता ३९१
२२ षष्ठि भक्ता ०।०५।५२ अनेन पाते ११।१७।४०।४० युतः ११।१७।४०।४८ जातो निमीलनकालीनौ वि ७८
द्वैपरीत्ये ००।००।२१।४१ भुज ५७ ८७।१७ शरः ६१।७५ अस्य वर्गेलि ४७।१० चंद्र २९।२९ पात ७।५०
मानयोरंतर ७७।२१ योगार्द्ध २२।०७ वर्गो ४९।१२२ शरवर्गे हीनः ४४८।२६ अस्य पदं २१।१० षष्ठि

घ्रं १२७०गसंतर६६६।३भक्तं १।५७जातं विमर्दार्द्धं अनेनेंदुगति ७५।३५ गुलिता २३।८५८ बलिभ
क्तो लब्धं २२।५९ नेंदुः ११।१५।२६।२९ हीनः ११।१५।०।४३।३० पातः ११।१३।४०।४८ शरः ६।२७ अस्य वर्गो
ल ४३।७ मानांतरार्द्धवर्गे ४४८।१२ हीनः ४४८।२५ अस्य पदं २१।१० बलि घ्रं २३७० गसंतर ६६८
।७ भक्तं १।५७ जातं स्थिरार्द्धं निमीलन कालीन विमर्दार्द्धं । उन्मीलन कालीन स्पष्टेंदुः ११।१५।४९
।५१ पातः ११।१३।४०।३४ विक्षेप केंद्र ००।०२।०९।७ भुजज्या १२९।७ शरः ९।१९० अस्य वर्गो ल ९०।
०१ मानांतरार्द्धवर्गे ४४९।११२२ हीनः २८८।२१ अस्य पदं १९।४० बलि घ्रं ११८० गसंतर ६६६।३ भक्तं
१।४८ जातं विमर्दार्द्धं अनेनेंदुगति ७२५। गुलिता २२८।५२ बलि भक्ता लब्धेनें यद् ११।१५।७।२९
युतः ११।१५।४८।४० पातः ११।१३।४०।३४ शरः २०।०४ अस्य वर्गो ल ८०।२० मानांतरार्द्ध वर्गे ४९९।
२२ हीनः ३८०।०२ अस्य पदं १९।४५ बलि घ्रं ११८५ गसंतर ६६६।२२ भक्तं १।४६ जातं स्थिर
मुन्मीलन कालीनं विमर्दार्द्धं वासमात्रस्तुगमा अथ स्पर्शादिकानयनं ॥ ॥
स्फुटतिथ्यवसाने तु मध्यग्रहणमादिशेत् । स्थित्यर्द्धनाडिकाहीने ग्रासो मोक्षस्तु संयु
ते ॥१८॥ ॥तद्वदेव विमर्दार्द्धनाडिकाहीनसंयुते । निमीलनोन्मीलनाख्ये भवेतां सक
लग्रहे ॥१७॥ ॥स्फुटतिथ्यंते मध्यग्रहणं स्यात् मध्यग्रहणकालः स्पर्शतिथ्य-
र्द्धेनोनः स्पर्शकालः स्यात् निमीलनविमर्दार्द्धेनोनः निमीलनकालः स्यात् एवं सत्यवमो

त्स्थित्यर्द्धेन युतो मोक्षकालः स्यात् उन्मीलनविमर्दार्द्धेन युतः उन्मीलनकालः स्यात् निमी
लनोन्मीलने संपूर्णग्रहेण भवेतां नेखंडग्रहे तिथिः ५२।४२ एवमध्यग्रहणकालः एवमे
७९ वस्पर्श स्थित्यर्द्ध ०।२१।४५ हीनो ५०।०।४ जातः स्पर्शकालः तिथि ५२।४८ मोक्ष स्थित्यर्द्ध ०।२।२१ यु
79 ता ५६।८।११ जातो मोक्षकालः ९ तिथिः ३९।०।९ निमीलनविमर्दार्द्ध ०।१।५८ ना जातो निमीलन
कालः ३७।५५ पुनः ३९।०।९ उन्मीलनविमर्दार्द्ध ०।१।४८ युता ४०।५५ जातो उन्मीलनकालः ॥ अथे
ष्टकाले ग्रासः ॥ ॥इष्टनाडीविहीनेन स्थित्यर्द्धेनार्कचंद्रयोः । भुक्त्यंतरं समा
हन्यात् षष्ट्याप्ताः कोटिलिप्तिकाः ॥१७ ॥भानोर्ग्रहे कोटिलिप्ता मध्यस्थित्यर्द्धसंगुणाः । स्फुट
स्थित्यर्द्धसंभक्ताः स्फुटाः कोटिकलाः स्मृताः ॥१८ ॥क्षेपो भुजस्तयोर्वर्गयुते मूलं श्रवस्तु तत् ।
मानयोगार्द्धतः प्रोह्य ग्रासस्तात्कालिको भवेत् ॥१९ ॥मध्यग्रहणतश्चोर्द्धं मिष्टनाडीर्विशोध
येत् । स्थित्यर्द्धं मौक्षिकाच्छेषा प्राग्वच्छेषं तु मौक्षिको ॥२० ॥ ॥यावतीषु घटिकासु ग्र
हणं ज्ञातुमिष्टं ताइष्टनाड्यः ताभिरूनस्पार्शिकालीनेन मोक्षकालीनेन वा स्थित्यर्द्धेन
भुक्त्यंतरं संगुण्य षष्ट्या विभजेत् कोटिलिप्ताः स्युः चंद्रग्रहणे एता एव स्फुटाः सूर्यग्रहे विशे ७९
षमाह भानोरिति सूर्यग्रहणे ताः कोटिलिप्ता मध्यस्थित्यर्द्धेन गुण्य स्फुटस्थित्यर्द्धेन स्पार्शि
केन मौक्षिकेन वा विभजेत् लब्धं स्फुटाः कोटिकला भवेयुः ततश्छन्न स्थित्यर्द्धेन ग्रहभुक्त्ये

संग्रह एव षष्ठ्या प्तकलेन तात्कालिकग्रहेभ्य आनीतः शरस्तेव भुजः स्यात् तयोः कोटिलि
प्ता भुजयोर्वर्गयोगस्य मूलं कर्णः स्यात् तं कर्णमानं योगार्द्धे संशोध्य शेषं तात्कालिको
ग्रासः स्यात् यदि षष्ठ्युः मध्यग्रहणसमयात् पर्वांतादूर्द्धं गतात् अधिका भवेयुः उदाह
रणं स्थिरस्पार्शिकस्थित्यर्द्ध २।४५।६ षष्ठ घटी मध्ये ०।४५ हीनं ०।१।०० अनेन सूर्यदोर्भुक्त्यं
तरं ७।८०।२६ गुणितं एकस्य ०।१ गुणा कल्वा तदेवा स्थितं ७।८०।२६ अस्मात् षष्ठ्या भागेल
ब्धाः कोटिलिप्ताः ०।२२।१०० अथ पर्वद्भुक्ति ८।३।१८ द्विघ्नेन २।४५ गुणिता १४८।५।१६ षष्ठ्या
भक्ताः लब्धेन कलादिना ३४।२५ स्पार्शिकपर्वांते ८।२५।४०।२९ युतः ८।२६।०।४।४६ जातः
इष्टकालीनः एवं पातः ३।६।२६।२८ विक्षेपकेंद्रं ०।५।१९।३८।४० भुजज्या ०।६३८।२२ विक्षेपः ४८।
३२ अयमेव भुजः अस्य वर्गः ९०।३७ वर्गयोर्योगः ५४३५।४६ अस्य मूलं ५०।२२ जातः कर्णः
एव मानयोगार्द्धे ६।१५८ शोधितः २२।३७ जातः स्पार्शिकस्तात्कालिको ग्रासः अथ मो
क्षिकं स्थिरस्थित्यर्द्धं २।२२।६ षष्ठ ०।४५ हीनं १।३७ अनेन भुक्ति ८।३।१८ द्विघ्नेन ०।४५ गुणि
ता १४८।५।१६ षष्ठ्या भक्ता लब्धेन कलादिना ३४।२५ पर्वांतकालीनः अंशे ८।२६।१८।०।७ यु
तः ८।२६।४३।०।६ जात इष्टकालीनः पातः ३।६।२६।२८ विक्षेपकेंद्रं ०।५।२०।१६।४० भुजज्या
५८०।२२ शरः ४५।३३ अयमेव भुजः अस्य वर्गः २०२४।०८ कोटिलिप्ताः २१।० वर्गः ४४१।४२

वर्गयोर्योगस्य २५५७।३० मूलं कर्णः ५०।१९ तत्प्रमाने योगार्द्धे ३१।५८ प्रोह्यितः १८।४८ जातमौक्तिके
स्तात्कालिको ग्रासः अत्रोपपत्तिः इष्टकाले [illegible] यत्र ग्राहकग्राह्ययो बिंबमध्यचिह्ने तयो
८० रंतरं ग्राहकमार्गखंडं कोटिरिहोच्यते तदानयनं त्रैराशिकेन यदि घटीषष्ट्या भुक्त्यंतर
४० कला लभ्यन्ते तदा इष्टेन किमिति अथ कोटिवृत्ते प्राच्यपरांतरं कोटिः याम्योत्तरं शरः म
एक[illegible]व भुजः तद्वर्गयोगपदं कर्णः इत्सवितं कर्णो नाम बिंबमध्ययोरंतरं यावत् मानैक्या
र्द्धन्यूनो भवति तावत् ग्राहकबिंबं ग्राह्ये प्रविष्टं अतस्तस्मिन्निष्टकाले ग्रासः इत्युपपन्नं ८
अथेष्टग्रासात्कालज्ञानं॥ ॥ग्राह्यग्राहकयोगार्द्धोनो ध्याः स्वघन्तलि
प्तिकाः। तद्वर्गात्प्रोह्य तत्कालविन्ते पस्य कृतिं पदं॥२१॥ कोटिलिप्ताः खेः स्पष्टस्थित्यर्द्धेना
हताहताः। मध्येन लिप्ताप्तनाड्यः स्थितिवन्नासनाडिकाः॥२२॥ स०। छन्नलिप्तिका ग्रास
लिप्तिका मानयोर्विश्लेष्याः शेषं कर्णः स्यात् ततस्तात्कालशरवर्गं संशोध्य शेषस्य मूलं
कोटिलिप्ताः स्युः चंद्रग्रहणे एता एव स्पष्टाः सूर्यग्रहणे ताः कोटिलिप्ताः स्पष्टस्थित्यर्द्धेन सं ८०
गुणम मध्यस्थित्यर्द्धेन भक्ताः स्फुटकोटिलिप्ताः स्युः ताः षष्ट्या संगुण्या भुक्त्यंतरभक्ता नाड्यः स्युः
ताः स्वकीयस्पर्शस्थित्यर्द्धशोध्याः तच्छेषः स्पष्टग्रासघटिकाः स्युः उदाहरणम् मान

योगार्द्धं ६१।५८ स्पार्शिकग्रासलिप्ताभिः ६१।५८ हीनं ५०।२१ जातः कर्णः अस्य वर्गः २५३५।
५६ शर ४८।३२ वर्गेण २५५५।२९ हीनं २८०।२७ अस्य मूलं १७।२६ जाताः कोटिलिप्ताः एताः
बिंबगुणाः ७८०।२६ भक्ता लब्धघटी १।०० भिः स्पर्शार्द्धं २।४५ जातं स्पार्शिकमिति अथ
मौक्तिकग्रासलिप्ताभिः २२।४९ मानयोगार्द्धं ६१।५८ हीनं ५०।९ जातः कर्णः अस्य वर्गे
२५ २६ शर ४५।३३ वर्ग २०७८।४८ शोधितः ४७२।४२ अस्य मूलं जाताः कोटिलिप्ताः २१।१
बिंबगुणाः १२६।४२ भुक्त्यंतर ७८०।२६ भक्ताः लब्धं नाडीभिः १।३१ मौक्तिकस्थित्यर्द्धं ३।२६
हीनं १।४५ जातं मौक्तिकमिति अथ विलोमगणितेन वाधनां अपवलनानयनं ॥
॥ ॥ नतज्या तज्ज्यया घ्रतिस्त्रिज्याप्तस्तस्य कार्मुकं। वलनांशाः सौम्ययाम्याः पूर्वाप
रकपालयोः ॥२३॥ राशित्रययुता ह्यग्रा क्रांत्यंशैर्दिक्समैर्युताः ॥ भेदे तदंतरं ज्या वलनांश
स्पष्टं स्पष्टांगुलात्मिकाः ॥२४॥ ॥ अत्र चंद्रग्रहणे तज्ज्यानयनार्थं चंद्रोदयो ज्ञातव्यः स च चंद्र
युक्तज्ञानाधीनः तत्साधनप्रकारश्च प्रभाकरे तत्र प्रोक्तो यथा चक्रार्द्धयुतभानो वा हीनः
तत्र सूर्यास्तमयकालिको चंद्रार्कौ कर्त्तव्यौ तदार्कौ राशिषट्केन युतो हीनो वा कर्त्तव्यः त
स्मात् ज्ञानोऽभ्यंतरेण श्चेत् तदा सूर्यास्तमयात्परश्चंद्र उदयती ति ज्ञातव्यं तुल्यश्चेदस्तमय

कालएवोदित इति तत्र यदि चंद्रोऽर्कहीनः स्यात् तदा तयोरंतरांशा दशभिर्गुणिताः सू
र्यास्तमयकालिक चंद्रयुगत विनाड्यः स्युः अधिकश्चेत्तदा सूर्यचंद्रयोरंतरांशा दशभि
८१ र्गुणिता विनाड्यः स्युः ततो गणितागता सूर्यघटीषु सूर्यदिनप्रमाणे पातयित्वा शेषा
८। सु स्फुटघटीषु प्रागुदिते चंद्रयुगतविनाड्यो योज्याः अनुदिते चंद्रयुगतविनाड्यो पात्याः ए
वं चंद्रयुगतं भवति ततयुगतं चंद्रनतघटिकाः स्युः तत्र तत्स्वज्या स्वदेशाक्षज्यया गुण
नीया त्रिज्यया भाज्या लब्धस्य धनुर्वेलांशाः स्युः ते चांतर्वनिते सौम्याः भवेयुः एवमक्षवल
नं विधायायनवलनमाह राशित्रयेण युक्तात् ग्रहादानीतक्रांते यच्चापः क्रांत्यंशैः
रुत्पन्नीत वलनज्या स्यात् सा नतज्या भाज्या लब्धमंगुलादि वलनं स्यात् तदा वलनांशकां
संयोगे तरे वाऽवृष्टि स्पष्टं स्या दिक्सादिक्षेया उदाहरणम् पर्वांतकालीनचंद्रः ८।२६
।२८।४१ अयनांशै १८।०।५।५४ युत ८।१५।२६।३६ अस्य भुजः २।१५।२६।३६ स्वदोर्ज्यांतरं ५।भुज ८१
ज्या ७७।५८।२८।२८ क्रांतिज्या [illegible] ततधनुः [illegible] जाता क्रांतिर्दक्षिणा अयं मध्यावि
क्षेप उत्तरः ४।२९ भिन्नदिक्त्वात् क्रांतिविक्षेपयोरंतरं २०।५८।०।३ जाता स्पष्टा क्रांतिः अस्याः क
मज्या २१२०।३० उत्क्रमज्या [illegible] त्रिज्या [illegible] हीना ३७।४।३० जातं दिनमासदलं द

हिलं अथ क्रांतिज्या ७३२।३० विषुवच्छायया ६ गुणिता ७९२३।०० द्वादश १२ भक्ता ६६०।१५
जाता क्षितिज्या क्रमज्या क्रमज्या ७४३८ गुणिता ४४६६८९३।३० स्वाहोरात्रकर्णेन ३५७०।३० भ
क्ता जातो: चरज्या सर्व: ७१५।०७ एवं धनु: ७२०।२५ अनेन गत होरात्रप्रमाणे स्वादिनानीत स्वाहो
रात्रचरज्यासु २२५७।४८ चतुर्भागो ५६४।२७ हीनोदाहित गोलत्वात् ८८९७।०० अस्य षष्ठ्या
धिक त्रिंशत्या ३६० भागे लब्धा नाक्षत्र चंद्रदिनार्द्ध घटिका: १३।३५ चंद्ररात्र्यर्द्ध घटिका: ७
१२५ अथ सावनस्वाहोरात्र २१।६०० चतुर्भाग: ५४०० चरेण ७२०।२५ हीन: ४६८५० षष्ट्य
धिक एतत्त्रय ३६० भागे लब्धं सावनदिनार्द्धं १३।०० रात्र्यर्द्धं ६० अथ चंद्रद्युगतोदाहरणे
सूर्यास्तकालीनोऽर्क: २।२६।००।५९ राशिषट्कयुत: ८।२६।००।५९ अस्मादस्तकालीन
१८ चंद्र: न्यून: ८।२२।४७।४४ जात: सूर्यास्तमया गतवोद्दितो जात: अर्के होरं तल्लग्नमा
घटिका ५२।४९ हीना ८।१८।४७ युता ७९।२३।०५ जातं चंद्रद्युगतं चंद्रसावनदिनार्द्धेन १३।०० हीनं
६।२३ जातं पश्चान्नतं यावत्प्रकरणं सिद्धांतशिरोमणौ तथा खांकाहतं स्वद्युदलेन भक्तं
स्यात् प्राक्कालो त्यंतं लवा: स्फुटं इति नतं ६।०२ खांका ९० हतं हीनं ५७१।३० स्वदिनार्द्धेन १३।००
भक्तं ४३।५७।४७ जाता नतांशा: एवं ज्या ३८५९।३४ जाता नतज्या एषा त्रिज्यया ७११९८ गुणिता

३६६११६८।५९त्रिज्यया३७३८भक्ता१०६६।४९लब्धस्य धनुः१०८५।२अस्मात्षष्ठ्या भागे१८
८२ १५।२जातावलनांशाः याम्याः एवम स्तवलनं विधायायनवलनमाह राशित्रयेति गता
81 यर्क्षेदुः सायनः ९।२२।२४।३५राशित्रये ण युतः ००।२२।२४।३५ग्रयमेव भुजः भुजज्या
७३९।४६एवापरमापक्रमज्यया२७६७गुणिता२०३२०५७।०२त्रिज्यया३७३८भक्ता३०।१७
जाताक्रांतिज्या अस्य धनुः५०।११जातादक्षिणाक्रांतिः सायनेंदोर्मकरादिस्थत्वात दिगे
क्या द्वस्त क्षांशाः२८।५।०२क्रांत्यंशे०।५।०।३२युताः२३।५।३७एषाज्या२४६१२३जाता वलन
ज्या एषा सप्तत्या७०भक्ता२९।२५जातामध्यवलनांगुलानि सौम्यानि अथ स्पर्शवलना
स्पर्शकालीनेष्टचंद्रः८।२५।४०।२९सायनांशाः९।२।४६।२७भुजज्या३३भुजज्या३३६४।५५क्रां
तिज्या२६६१।२८क्रांति२४०७।२४ध्रुवाः सौम्याः०।५।२७ध्रुवा संस्कृताक्रांतिर्याम्या२७५८।४७
ग्रस्यज्या२७२।८।२९उत्क्रमज्या२६३।५२द्विनव्यासदलं३१७४।०८त्रितिज्या६६०।३८चरं
ज्या७१५।३३चरं७२०।४६चतुर्भागः५४००चरे७२०।४६नः४६८।८०सायनचंद्रद्युदिनार्धं१२।००
स्पर्शकालः५०।०दिनमानं३८।००हीनं५।५६एतत्सर्वीनीतं विनाडिकाभिः४युतं१६।३६
जातं चंद्रद्युगतं एतच्चंद्रदिनार्धं७३।०० नं३।३६जातं पश्चान्नतं३।३८नवतिः९० गुणितं३२४।००
चंद्रदिनार्धेन ३०।०० भक्तं १०।५१।०२३जातानतांशाः नतज्या२७७।३७ग्रस्तज्या२५३।२९ ८२

अनयोर्घातः २२२५।४३०।२५ त्रिज्या ३४३८ भक्तः ६४७।५८ अस्य धनुः ६५०।५८ षष्ठ्या भागे लब्धा १०
याम्या वलनांशाः २०।५०।५८ स्पर्शकालीनसायनचंद्रः ९।११।६।१२ राशित्रययुतः ०।११।
४६।१३ भुजज्या ००।११।२३ क्रांतिज्या १२८५।०० क्रांतिः २८५।१६ क्रांत्यंशाः ४।४५।१६ याम्याः क्रां
त्यंशा वलनांशयोरेकदिक्त्वाद्योगः २५।३६।२४ वलनज्या १२२४।३७ सप्तत्या ७० भक्ता १७।२८ जा
ता स्पर्शकालीना गुलात्मिका वलना अथ मोक्षवलना मोक्षकालीनचंद्रः ८।१७।५१।३८ सा
यनः ९।१२।३३ भुजज्या ३३।४५।३२ क्रांतिज्या २३०।५।०९।२५ क्रांतिः ३।१९।८।३५ दक्षिणा सौम्याः
शरः ४३।४९ शरसंस्कृता क्रांतिः १२४४।५६ क्रमज्या १२।९।३ उत्क्रमज्या २८३।०२ दिनव्यासदलं दक्षिणं
३।३४।५८ द्वितिज्या ६६५९।४४ चरज्या ७२४।२२ चरं ७१९।३४ सायनं चंद्रादिनार्धं ७।०० मोक्षका
लः ४६।१९ चंद्रद्युगतं ३२।४२ पश्चान्नतं ९।४२ नतांशाः ६७।२६।०९ उन्नतज्या ३७७।२६ अन्नतज्या ३५
७।२८ अनयोर्घातः ४८७५७६९८ त्रिज्या ३४३८ तस्य २४१२८।१९ धनुः २४६३।२५ अस्मात् षष्ठ्या
लब्धा वलनांशा याम्याः २४।२३।२५ मोक्षकालीनसायनचंद्रः ८।२३।१९।३२ राशित्रययुतः ००
१२३।१९।३२ भुजज्या ७८४।२६ क्रांतिज्या ३।८।४४ क्रांतिः याम्या ३२९।०८ क्रांत्यंशाः ५।१९।८०० व
लनांशाः २४।२३।२५ युताः २९।४२।२२ वलनज्या ७०२।२५ सप्तत्या ७० भक्ता १०।०४ जात
मोक्षवलना गुलात्मिका अत्रोपपत्तिः तत्रादावयनवलनं तुलादौ च विषुवत्तस्य क्रांतिवृत्त

स्पचसंपातो भवति विषुववृत्तमेव क्रांतिवृत्तं भवतीत्यर्थः ततः परमक्रांतिचतुर्विंशतिभागैरुत्तरतो
वृद्धिरेवं दक्षिणे एवं द्वयविदिशोर्भिन्ने भवतः यथा याम्योत्तरायनक्रांतिस्तथा चतुर्विंशत्यंशैरेवं
८३ दक्षिणं च वलनं ज्ञेयं यथा मेषादेर्मिथुनांतं वलनं हीयते तथा कर्कादेः कन्यांतं वर्द्धते पुनस्तुला
८३ देर्धन्वंतं यावत् हीनं तु स्यात् पुनर्मकरादेर्मीनांतं वर्द्धत इत्यर्थः अयनाद्वलनमित्यर्थे वसंज्ञा
अयनसंधावेकैवोत्तरा दक्षिणा वा भवति तद्वशादेकैव प्राची यत्र परमक्रांतिस्ततः सव्यापसव्य
क्रमेण दक्षिणाश्रितमुत्तराश्रितं वा वलनं तत्रायनसंधौ वलनाभावः गोलसंधौ परं अंतरान
पातः अयनसंधेरनंतरं युग्मपदत्वात्कोटिरुपचीयते नग्रहकोटिक्रमेणैवायनं वलनं तूपचि
तं भवति यदि त्रिज्यामितया कोटिज्यया परममायनवलनं तदानया किमिति अयनांशज्यागुणक
स्त्रिज्याहरः फलमयनवलनज्या तद्धनुरयनवलनमायनं वेद्यं राशित्रययुतं ग्रहस्य कोटि
ज्यातुल्यमेव अथाक्षवलनं यथाऽयनवलनज्ञानार्थं ध्रुवात्परितो जिनभागे कदंबभ्रमवृत्तं निब
द्धं तथा याम्योत्तरक्षितिजवृत्तयोर्यः संपातः समसंज्ञकस्तस्मादक्षांशैः परितोऽक्षवलनज्ञानार्थं वृत्तं ८३
बंधनीयं तत्किलाक्षवलयसंज्ञं तदपि भांशैरेकं तत्राक्षवलनोपपत्तिर्दर्शनीया तद्यथा मेषादिकां
क्रमचिह्नं प्रतिनीयमानं वृत्तांकुरं सूत्रं ध्रुवचिह्ने लग्नं याति अतस्तत्र विषुवत्समवृत्तं यो
रेकैव यारेकैव याम्योत्तरदिनार्द्धवलनाभावः अथ दिनार्द्धान्नतं सूर्यं कृत्वा समचिह्नात्सूर्यं प्रति

नीयमानं सूत्रं यत्र सममंडलेऽलगति तत्स्वस्वस्तिकयोर्मध्ये यावंतोंऽशास्तावंत एवाक्षवृत्ते समसूत्र
ध्रुवयोर्मध्ये भवति यतस्तत्समवृत्तानुसारं वर्द्धते तेषां भागा नाम स्वक्षवलये यावती क्रमज्या तावत्
समसूत्रस्वस्तिकयोरंतरं यथा क्षितिजस्थेऽर्के क्षितिजमेव समसूत्रं तथाक्षवृत्ते च नवनवतिर्नतांशाः ते
षां ज्याग्रत्रं वलये ऽक्षज्यातुल्या स्यात् अथ यतो नतस्याक्षवलनस्याक्षतुल्यकालमपचयस्ततो
नतक्रमेणलंबनमानेनुमित्वितं तस्य परमं तस्य नवतिभाग पाति लम्बमाधातु पातः यद्दिना
र्द्धतमकेन परमनतेन नवतिभागा लभ्यंते तदेष्टेन किमिति नवतिगुणकेन दिनार्द्धहतेन तं गुण्यक
लं नतांशाः अथ यदि त्रिज्यातुल्यया नतक्रमज्यायाऽक्षज्यातुल्यं परमाक्षवलनज्या लभ्यते तदा त
या किमि [illegible] ति नतज्यागुणिताक्षज्या त्रिज्याहरः फलमक्षवलनज्या तज्ज्ञापमक्षवलनं तदक्षवल
नं दिना [illegible] र्ः क [illegible] र्द्धे पूर्वतः सौम्यं यतोऽत्र याम्ये मोऽक्षस्तेनार्को याम्या मारोहतः सौम्यं वलनं पूर्व
ककपा [illegible] व ग्वाले सौम्या मवरोहतो याम्यं अथ नवलनाक्षवलनयोर्भिन्नयोरेकदिक्त्वे योगो
भिन्नदि [illegible] क्त्वान्तरं त्वे अंतरमिति स्फुटवलनं भवति अथ नतक्रमज्या करणोपपत्तिः पूर्वोक्त
वत्कां [illegible] लिला तिहत्तसमवृत्तयोर्यः संपातस्तत्परमं स्फुटवलनं यतः परमनतेऽक्षवल
नायनवलनयोरेकदिक्त्वे योगं कृतं परमवलनं स्फुटं भवति वियोगे स्फुटवलनाभावः यथा
साईराशिकेऽक्षज्या २८३ जिनांशज्यया १३९७ गुणिता ७७९८१७ त्रिज्यया ३४३८ भक्ता ४९७१८ स्तेषां

ज्या जाता अयनवलनज्या याम्या अथ यदि त्रिषष्टि ६३ नतांशाः पादोनत्रयोविंशतिकलाधिका
८४ ६३।२२।४५ स्तेषां ज्या नतज्या ३१७३।२८ अतस्तद्दीपः पादोनैकोनविंशतिभागात्मक २८
।४५ स्त ... ज्या भुजज्या २२०५ तया नतज्यया ३०७२।२८ गुणिता ३२९८२०७ त्रिज्यया ३४३८
भक्ता ९८ ...तं यावत् जाता नतवलनज्या सौम्या अयनवलनज्या याम्या ९८७।४८ ततो वलनज्या सौ
म्या ९८७ ...धा वे ...।४८ अनयोर्वियोगे स्फुटवलनाभावः उत्क्रमज्याये क्रियते तदा नतांशा
ना ६३। ...स्ति ए ... २२।४५ मुत्क्रमज्या १८८३।५१ अतज्यया २२०५ गुणिता २०९८७०।१५ त्रिज्य
या ३४३८ ... भक्ता ६०८।४७ जाता अयनवलनज्या अत उत्क्रमज्यया न कार्यं अनयोर्वि
योगे कृते ३७९।०७ जातम भावस्थाने स्फुटवलनं अत उत्क्रमज्या न कार्यं किंतु क्रमज्ययैव व
लनं साध्यं अथ सर्वबोधकेन प्रदर्श्यते विषुवन्मंडलक्रान्तिसूत्रयोः यो योगः सो मध्य ध्रुवे भवति
तेन विषुवन्मंडलं प्राज्ञेयः एवं ऊर्ध्वाधो भागद्वये विध्रुवयोः परितो योगात्मकं भवति एवमो
वलनज्ञानं भवति अथ क्रान्तिवृत्तं वक्ष्यमाणप्रकारेण निवेश्यते तत्तत्र स्वाहोरात्रवृत्ते भ्रम ८४
ति अथ बोधके वलनदर्शनाय ध्रुवयोः परितश्चतुर्विंशतिभागे हि तेन च ध्रुवयोः ... कदंबवृत्ते
तत्र ध्रुव - याम्योदग्गततिर्यक्सूत्रांतरभागतिर्न वृत्तयोर्यमेवाद्धिं कृत्वा सकथेन भोगाण्य
से दिता यथा ... गतं भवति ग्रहानीतसूत्रेण मेषाद्याप्रियाती ति स्पष्टः अत्र चतुर्विंशतिभागद

तेऽक्षांशज्येव त्रिज्या स्वेन कल्प्या अथ सममयोगः समवृत्तस्य तिर्यग्गतानां नतसूत्राणां याम्योत्तर
कुज्ये यः सर्वतो योगः स सममसंज्ञकः एवं च प्राक्कपाले सममसूत्राद् उभयतो दक्षिणोत्तरक्षितिज
योर्लगानि नतभागसूत्राणि निवेश्यानि तावंतो वा परकपाले चेति कपालद्वये अशीत्यधि
कशतसूत्राणि निवेश्यानि तेषां सममसंज्ञा जाता अथ स्वाहोरात्रवृत्ते यत्र ग्रहस्तस्याना
तस्समोपरि वृत्ताकारं सूत्रं ग्रहात् ध्रुवोपरि नयेत् अन्यत्सूत्रं तथैव ग्रहात्कदंबोपरि न्य
सेत् एषामंतराले वलनानि ज्ञेयानि अहोरात्रवृत्ते यत्र नतवशात् ग्रहोऽस्ति ततः सममसूत्रा
वधि च तिर्यग्गतं सूत्रं सममलग्नं ततो ध्रुवगतं सममसूत्रांतराले मध्ये वलनं एवं कृते नता
भावे मध्यगते ग्रहे सममध्रुवसूत्रे क्यादत्र वलनाभावः परमं तेन नवति भागाः अहोरात्र
वृत्तस्थग्रहान्मध्यलग्ने कदंबचिह्नं कदंबवृत्ते कल्प्यं ग्रहात्तद्[illegible] सूत्रांतरालेऽयनवलनं
यतो मेषादिगोलसंधौ क्षितिजकदंबवृत्तयोगः सौम्यध्रुवांतरतो जिनांशांतरे भवति तत्र च
तुर्विंशतिभागांतः कदंबध्रुवसूत्रयोरैक्यादयनवलनाभावः एवं दक्षिणायनवलने दक्षिणाय
नवलने दक्षिणमयने ध्रुवं परितः कृतकदंबवृत्तस्य कदंबध्रुवसूत्रांतरालांशाभ्यो ज्ञेयक
दंबसममसूत्रयोरंतरं तयोरंतराले स्फुटं वलनं यतो मेषादावुदयकाले सममंडलक्षितिजयो

गएवसमसंज्ञकस्ततो ध्रुवांतरे परमम त्ववलनं मेषस्तु ध्रुवसंसक्तः एकस्तत्र स्थितत्वात् त
तो मध्यलग्नवत् ध्रुवात्परतो जिनांतरमत्रांशांतरे धनुर्बोतेकदेवः तत्र जिनांशज्या त्रिज्यो
८५ तैनकल्पिता तेनायनवलनयोः सौम्यत्वादेकदिशोर्योगे नैवभाव्यं तेनपरमलं कदंबसमसू
त्रांतराले स्फुटवलनस्य पलवधं दिनार्द्धध्रुवसूत्रमेव समसूत्रं तत्राक्षवलनाभावादयनव
लनमेव स्फुटवलनं अत्र ध्रुवसूत्रांतरगतसमसूत्रांतरे जिनाः स्फुटावलनांशा दिनार्द्धो
दयकालयोरंतरे धिकारं न स्युः अपरकलापेन्यूनाः अस्तकालेपि योगे वलनाभाव एव भ
वतीति अथ समकरांते समवृत्ते यत्र मेषादौ गहस्तत्स्थानान्नवति भागांतरे त्रिज्याव्यासार्द्धे
न वृत्तं कुर्यात् पूर्वोक्तप्रकारेण विषुवद्वृत्तसमवृत्ते चाविन्यस्य तयोरंतरे ऽक्षवलनं भवति
(विषुवत्क्रांतिवृत्तयोरंतरे ऽयनवलनं भवति विषुवत्क्रां) ऽयनवलनं क्रांति समवृत्तयोरंतरे
स्फुटं वलनं तद्यथा नतांशाः किल समसूत्रस्यादिनार्द्धे खार्द्धान्नवति भागांतरे त्रिज्यार्द्धे न्यस्ते
क्षितिजवृत्तमेव त्रिज्यावृत्तं भवति तत्र विषुवद्वृत्तं समसूत्रं च क्षितिज एकत्रैव संसक्तमतस्त ८५
योरंतराभावादक्षवलनाभावः परमनते प्राक्क्षितिजस्य मेषचिह्नं स्यात् गहात्तपतिता
न भवति ~~तत्रैवक्षितिका~~ भागांतरे वृत्ते न्यस्ते समवृत्तविषुवद्वृत्तयोर्मध्यभागे त्रिज्या

समवृत्तांतरं २

वृत्तं लगति तत्र स्वस्वस्तिकाद्दक्षिणतोऽक्षभागैरिति विषुववृत्तसमवृत्तयोः परमं सांप्रामि
तं लब्धं भवति अंतरानुपातात् अयनवलनं विषुवत्क्रांतिवृत्तांतराले तदर्थं खाद्दक्षिणस्य त्रिज्या
वृत्तं क्षितिज इव भवति तत्र मेषस्थे ग्रहेऽयनवलनस्य मध्यलग्नत्वाद्नुपातेन क्रांतिवृत्तवि
षुववृत्तांतराले [redacted] जिनांशमितमयनवलनं परमं भवति वृषस्थे ग्रहे मकरक्रांतिवृ
त्त विषुववृत्तांतरालेऽयनवलनं भवतीत्येवमूह्यं अथ स्फुटवलनं समवृत्ते किल प्राची विक्र
त्तमेषादिराशिभिरंकितः तस्माद्वृत्ते कृते मध्यलग्ने त्वाने मेषचिह्ने एवं क्षितिजे त्रिज्यावृ
त्तं लगति ततो दिनार्द्धेऽक्षवलनाभावादयनवलनमेव क्रांतिसमवृत्तांतरं स्फुटं क्षितिजे
विषुववृत्तसमवृत्तयोरैक्यात् अथ परमं तेवनमेषादिस्थो ग्रहो मध्यलग्नत्वात् धनुरंतक्रां
तिवृत्तस्थो ग्रहः कल्पितो भवति तदा खार्द्धं त्रिज्यावृत्तं लगति तत्र धनुरंतक्रांतिवृत्तविषुव
वृत्तांतरे जिनांशमितं परमम् अयनवलनं विषुवत्समवृत्तांतरे परमं सौम्यायनवलनं ल
ब्धं भवति तयोः समत्वात् एवमन्यत्राप्यूह्यं अथ शरसंस्थानं तत्र शरसंस्थाने सममंडलं
प्राची तदुत्तरतो दक्षिणतश्च शरास्तिष्ठंति तस्माद्वलनमाने यस्य ये शराः क्षिप्तास्ते सम्यक्
न कृतं एवं वलनसंस्थाप्य क्रमज्या दृढीकरणं मकरादिः कर्कं च समयाम्योत्तरे तिष्ठतः
यतो न क्रादिः सौम्यायनं ततश्चायनवलने सौम्यं भवति तन्मकरादेर्याम्यवुदक् तत्र प्रमार्य

ते तावत्सौम्यकदंबं गच्छति अतः समयाम्योत्तरभावेऽयनवलनाभावः एवं कर्कादावपि
नति यथा मकरादिगोले भ्रमति तथा तथा कदंबोपि निजमंडले भ्रमति एतेनैतदुक्तं भवति य
८६ था निरक्षे मकरादेः पंचाग्निनंदेंदुमितैः १९३५ स्वोदयासुभिर्मकरः प्रागवलंबते तथा वृत्त
86 संपातात्कदंबो निजमंडले प्रत्यगवलंबते एवं मीनांते प्राक्क्षितिजविषुवमंडलसंपाते स्थि
ते हि परमवलनमेवं सर्वत्र एवं सति कदंबभ्रममंडले चक्रांशांकिते दक्षिणोत्तरसूत्रवृत्त
संपातान्मध्यलग्नांतरे परमवलनं भवति तेन कदंबयाम्योत्तरसूत्रयोरंतरं वलनं तत्क्र
मज्यारूपं यतोऽयनांशोद्गतकालांशाः सैव क्रमक्रांतिज्या यथोन्नतशायले मकरस्योदयासवः
१९३५ पंचाग्निनंदेंदुमितास्ते षष्ट्याप्ताः सपादा द्वात्रिंशः ३२।१५ एतज्ज्या १८।३३।३६ उत्क्र
मज्या तु ५७।१२० ते नोत्क्रमज्यात्र न संभवति यत एतज्ज्या चापमध्ये वा एकरूपोत्क्रमज्या
मौर्वी तु क्रमज्या [illegible] वीतेन मध्यलग्नात्कदंबक्रमक्रांत्यायनवलनं साध्यं नोत्क्रमज्ययाऽर्का
दिस्पष्टलग्नं तेनायमस्माद्वलद्वयं न साध्यं तस्मात्समध्यमलग्नात्क्रमक्रांतिज्या चापे रूपोत्क्रमज्यया
प्रोक्तं तैरज्ञानादेतद्वलनं नागतं एवमस्त्ववलनमपि क्रमज्ययैव अन्यत्र कदंबवृत्ते युत्रक ८६
दंबवृत्तछिन्नात्परितश्चतुर्विंशत्यंशांते वृत्तेन्यस्तेत ताज्जिन वृत्तं ततः क्रांतिसूत्राद्युत्तरवोत्क्र
तद्याम्योत्तरकदंबवेधस्थाने कृतकीलद्वये प्रोतं तथा कर्तव्यं यथा न चलति तत्र मिथुनां

ते ध्रुवोपरि क्रांतियाम्योत्तरं भवति ततो दृग्घांशैरंशैश्चाल्यते तैरंशैर्ध्रुवात्स्पष्टतो वा क्रांतिवृ
त्तं चलति तथा च दृग्घांता॥ न्माध्यलग्ने कृते मेषादि ध्रुवयाम्योत्तरसूत्रे भवति ततो जिनांशैर्वृत्त
कृते पूर्वतो मेषादेः परमवलनं स्यात् मिथुनधनुरस्थे ग्रहे कदंबयोः कीलद्वयोः प्रोतं क्रांतिया
म्योत्तरवृत्तं ध्रुवयोरंतरे तिष्ठति तथा कृते याम्योत्तरसमसूत्रेस्य क्रांतिज्ञातेनायनं वलनं वृत्त
त्वादयनांतेऽयनवलनाभावः अंतरानुपातादयनवलनं क्रमज्यैव प्राप्यते यतस्तत्र जिनांश
नां ज्या क्रांतिज्या तेनायनं वलनं द्युज्या[illegible]ज्याग्रे जायते यथा पूर्वं क्षितिजे जिनवृत्ते न्यस्ते मेषस्थः
कदंबो ध्रुवयाम्योत्तरसूत्रे ध्रुवस्य कदंबयोः कीलद्वये प्रोतं क्रांतियाम्योत्तरवृत्तं त्रिज्याभा सा
र्ध ध्रुवयोरंतरगामित्वात् मिथुनांतःस्थे कदंबे यदा क्रांतिवृत्तं क्षितिजयोरंतरे भवति अधि
कं क्षितिजाद्बहिस्तिष्ठति तस्मात् द्युज्याग्रे वलनं ग्रहस्थाने भवति यस्मात् ग्रहस्य ध्रुव
स्यचांतरे द्युज्या धनुर्वोभाः सदा तिष्ठंति यथा विषुवद्वृत्ताद्ग्रहः क्रांतिवशादुत्तरतो दक्षिण
तो वा याति तथा सौम्यो याम्यो वा ध्रुवः सन्निकृष्टो भवति तदा क्रांतिद्युज्या वलया भवतीति
ग्रहध्रुवांतरस्थापि द्युज्या ग्रहे यावत्क्रांतिवृत्तखंडं ध्रुवाच्चिह्नाद्बहिर्गतं तद्वलनमायनं अथाक्ष
वलनं वेधकालास्तं लप्रदर्श्यते यथा जिनांशैः कदंबात्स्थापितो जिनवृत्ते मध्यन्यस्ते मेषसम
वृत्तमध्यात् यावता सोऽक्षांशैर्वृत्तमध्यात् स्थिताऽक्षांशैर्वृत्तं न्यसेत् तत्र समवृत्तस्य योरूर्ध्वः की

लयोः प्रोतं क्रांतियाम्योत्तरं वृत्तं पूर्ववच्चलनं न्यसेत् तत्क्रांतिवृत्तं खार्द्धे स्वचाल्यमहोपरिनेयं
एवं येरंशैः खार्द्धान्नतं तावद्भिरेवांशैरुत्तरे ध्रुवोन्नते अन्नयेन तो प्रोक्तं तेषां ज्या तया प्रोक्त
८७ ज्या तुल्या भवति तच्चापं परमं स्ववलनं अयोरिष्टयोर्दक्षिणवृत्ते समवृत्तमध्यात्याति तो रविवृत्तं
४७ तत्र क्रांतिवृत्तयाम्योत्तरवृत्ते दृत्ते खार्द्धे ध्रुवयोर्मध्यं वाप्यतिष्ठतीति पूर्ववद्वलनाभावः एवं पूर्व
तः परतो वान्यस्ते क्रांतिवृत्ते परमद्युज्याप्रमाणं क्रांतिवृत्तं स्थितिज्यामध्यंतरे भवति अतस्तत्र
खार्द्धे दृग्वृत्तप्रोते परमं स्ववलनं लब्धं स्यात् अथ स्वदेशाहोरात्रवृत्ताद्वलनोपपत्तिः
स्वगोलांके तलयोरेकदिक्के योगे भिन्नदिक्के अंतरे कृते समवृत्ते खेटमध्यांशे ज्या कृप स्तिर्यक्
स्थो जक्रांतिवृत्तस्योच्चस्यान प्राच्यां रंतरं कल्लांत्र ज्यामितः उभयोर्वर्गांतरपदं तु स्फुटमत्र व
लनं अथ स्थूलं नतस्वाहोरात्रवृत्तजं नवत्यागुणितं दिनार्द्धनाप्तं स्वाहृत्तनतांशास्तेषां क्रमज्याद्य
ज्यया गुणिता द्युज्यायाभक्ता तत्स्थूलमक्षवलनं भवति क्रमज्या स्वकेन द्युज्याकोटिर्भवितु महति
न समवृत्तखेटमध्यांतज्यातुल्ये भुज इति अथ प्रकारांतरेण नाडीवृत्ते भवत स्तिर्यक् स्वेन याति ८७
मेषादीनां द्युज्यावृत्तानि तेषु यत्रास्ते स्तस्य क्रांतिवृत्तस्य चयः संपातस्तत्र रविविंबकेन्द्रे भीरवि
विंबं न्यसेत् रविविंबपरिधौ यत्र द्युज्यासंक्रांतिवृत्तलग्नं तयोरंतरं याम्योत्तरं तत्स्पर्शं विंबाग्रेव
लनं ज्ञेयं एतदेव विंबमध्यस्यार्के क्रांतेर्मानार्द्धकलायुतार्कक्रांतेश्चांतरं अथानुपातः यदि

तत्त्वाश्विभिः ताभिर्भुजकलाभिर्भोग्यखंडं लभ्यते तदेवाभिः किमिति फलं किंचात्र बिंबमध्यार्क
भुजज्ययोरंतरं अन्यथानुपातः यदि त्रिज्यया जिनांशज्या तदा भुजज्ययोरंतरेण किमिति फ
लं बिंबांत बिंबमध्यस्यार्ककांत्योरंतराद्यनवलनं उभयोर्जिनांशपरिणामितयाऽनुपातः य
दि बिंबार्धगतमेतावद्वलनं तदा त्रिज्यागतं किमिति त्रिज्यागुणको बिंबार्धहरः अत्रोद्देशः यदि
मेषादौ ग्रहः स्तदा विषुवद्वृत्तमेव द्युज्यावृत्तं तु पूर्वविन्यस्तक्रांतिवृत्तं क्षितिजमेव भवति एवं
सति द्युज्यावृत्तोपमवृत्तापमवृत्तैक्यप्रागपरक्षितिजयोरंतरं रविबिंबपरिधिगतं बिंबव्यासार्ध
मितं तदेव वलनं त्रिज्यातुल्यं स्यात् अतस्तत्र परमवलनं बिंबाग्रेजातं तथा बिंबं यदि द्वात्रिंशत्क
लात्मकं प्रकल्प्य मेषादौ षोडशकलायोगे ०।०।१६ बिंबार्धाकाऽलीनः सूर्यो भवति मेषादौ क्रांत्य
भावः बिंबांते षोडशकला भुजज्या स्या भोग्यखंडेन तत्त्वाश्विभिर्गुणितं बिंबार्ध ३६०० तत्त्वदस्रै
२२५ भक्तं लब्धं मापं १६ जिनज्या १२५७ घं त्रिभज्या ३४३८ प्र ६०० मतत्सर्वोपवृत्तेक्रांत्योरंतरं त्रिज्या
ग्रा२ गुणितं २२५।५२ बिंबार्धेन १६ भक्तं माप्तं १२५७ एतत् त्रिज्यागतामवलंबमस्य धनुषाऽन्वतुर्विंश
ति भागात्मकं परमवलनं भवति अथ यदि कर्कादौ ग्रहस्तदा परमद्युज्यागतमहोरात्रवृत्तं वि
षुववृत्तादुत्तरस्वाजिनांशा भवंति तत्राह वोक्तप्रकारेणस्वार्धंति क्रांतिवृत्ते दक्षे विमांतरेण

सर्वतोयाति तदाद्युज्यापमवृत्तयोर्योगः स्वाहे पतति तत्र रविमंडलेनस्ते द्युज्याक्रांतिवृत्तसंपाताद्याम्यो
त्तरसूत्रांतरं किंचिन्न लभ्यते तदा वलनाभावः प्रथमेनुपाते विंबार्द्ध भोग्यखंडस्य गुणास्तत्खंड
८८ स्याहरः द्वितीये जिनांशज्यागुणकस्त्रिज्याहरः तृतीये त्रिज्यागुणकोविंबार्द्धहरः एवं विंबार्द्ध
४४ पूर्वगुणगुणहरः तथा पूर्वत्रिज्याहरः पश्चाद्गुण इति तुल्यत्वादुभयोर्नाशे भोग्यखंडस्य जि
नांशज्यागुणस्तत्त्वाश्विनोऽवशिष्टः अथैवं कृते सति मध्ययनांशकोत्क्रमक्रांतेस्तुल्यं भवति त
दायस्यास्तुल्यमयनमेवांशीकर्त्तुमिदं यत्क्रयोत्क्रमज्याहस्तामलकवत्स्पष्टीकरणात्रको च
न विप्रतिपत्तिरितीदं त्रिज्या— क्रांतिज्यया जाते किमुत गंतव्यश्शोताः यथा मेषांतस्थ
ग्रहस्तदासन्तिम ४।० क्रांति मज्या २९।७७ क्रांतिज्या १२०९।१४ उत्क्रमज्या ७।१९ अस्य क्रांति
ज्या ६९८८।३७ अत्र केन मध्यक्रांतिज्या तुल्यमयनवलनं भवति नोत्क्रमक्रांतिज्यातुल्यमि
प्रै= ति अथ वलनानयने यो द्युज्याहरः कृतस्तस्योपपत्तिः यतः क्रांतिर्याम्योत्तरा तिर्यक्स्थमद्
पा ग्रहविंबं तु नामित छत्रवत् दृश्यते तेन द्युज्यायानुपातः कृतो यथा वलने तिर्यग्गोयाति ८८
भूमध्ये किलस्थितो द्रष्टा भमध्यात् स्वस्वस्तिकं यावत् प्रसारितं सूत्रं दंडवत्तिष्ठति ततो
विंबं समंतात्समं यदा पुनः स्वोऽन्नतं तदा यथा विंबमवलंबितं तथा दृक्सूत्रं कर्णरूप
भवतीति नामित छत्रवच्छिंबं अथ योगाद्विशेषाणामंगुलात्मकरणे सोन्नतेदिनमध्या

ईदिनार्द्धपूर्णफलेन तुष्टिं घा । हि त्रे पमानाभितान्येषामंगुलानि तु ॥ २५ ॥ ॥
दिनमानमुन्नतेन सहितं कार्यं अधिकमर्द्धईयस्य सोन्नतदिनस्य तत अधर्द्ध सोन्नतदिनं
दिनार्द्धेन युक्तं कार्यमित्यर्थः ततो दिनार्द्धेन भागेन लब्धं यत्फलं तेन विक्षेपमानानि भजेत् ।
लब्धान्यंगुलात्मकानि स्युः यथा दिनार्द्ध २२।०० मध्यनतं ६।२२ शोधितं ६।३९ जातमुन्न
तं अनेन चांद्रदिने २६।४ युक्तं ३२।३९ इदं चंद्रदिनार्द्ध २२।०६ ६।२० युतं २९।०० दिनार्द्ध २१।
०० भक्तं २।०० जातो मध्यहारः ४७।२८ भक्तः २५।४८ जातांगुलादिः हारः अथ चंद्रमानं २२
१५२ मध्यहारेण २।०० भक्तं २२।२७ जातमंगुलात्मकं चंद्रमानं तमोमानं ९०।२४ मध्य
हारः २।०० भक्तं ४०।१२ जातं अंगुलादि तममानं योगार्द्धं ६२।५८ [illegible] मध्यहारः २।००
भक्तं २०।३९ जातमंगुलादि योगार्द्धं अथोन्नतं ३९।२४ स्पर्शहारः ३।१ ~~५५ मोक्षहारः~~
~~अथ मंगुलात्मकं स्पर्श~~ ८।२२ स्पर्शहारः ५०।२७ अंगुलात्मको यं २८।४७ मोक्षहा
रः २।४५ मोक्षहारः ४३।४८ अथ मंगुलात्मकं ५।५६ अत्रोपपत्तिः ग. तमध्यस्य गोलत्वे
व तस्य निखिलकरत्विककरेण विवाहितपरिधित्वात्किंचित्तत्स्त्रं ६ रूपते उदये क्षि
तिजस्यं सव्यवहितं तत्करनिकरं विशालमिव प्रतिभाति तत्स्त्रं त्वविशालत्वं च

उपलब्धा बुद्धिमद्भिः कल्पितं तत्र गगनमध्ये सार्द्धत्रिकलं उदये सार्द्धद्विकलं अंतरेनुपा
त- यद्युदयस्थे ग्रहे उन्नताभावाद्दिनार्द्धभागे सार्द्धद्वयं २।३० लभ्यते मध्याह्ने उन्नतं
८९ दिनार्द्धतुल्यं तत्त्रयं लभ्यते तदा सोन्नेतादिनादिनार्द्धयुताद्दिनार्द्धेन हरेत् हरो लभ्यते उन्न
89 तस्योपचये हरोपचय इति सर्वमुपपन्नं ॥ ॥इति श्रीज्योतिर्विद्देवदत्तात्मजभग्य
रकृते सूर्यसिद्धांतविवरणे चंद्रग्रहणाध्यायश्चतुर्थः ॥४॥ ॥ अथ सूर्यग्रहण
ध्यायो व्याख्यायते तत्रादौ लंबनावनत्योः संभवस्थानमाह ॥ ॥मध्यल
ग्नसमे भानौ हरिजस्य न संभवः ॥ अक्षोदङ्मध्यभक्रांतिसाम्ये नावनतेस्तथा ॥१॥ देश
कालविशेषेण यथावनतिसंभवः ॥ लंबनस्यापि पूर्वान्यदिग्वशात्कथ्यते ॥२॥
॥ ॥यथा त्रिप्रश्नाध्याये प्रकारेणानीतमध्यलग्नेनार्कस्तुल्यो भवति तदा लंबनाभावः
एतेन मध्याह्ने लंबनाभाव उक्तः अर्थाद्दिग्वशात्सायाह्नयोर्लंबनस्य पूर्वत्वं सिद्धं एवं
यदाक्षः सौम्य मध्यलग्नक्रांतिश्च तुल्या तां गच्छतः तदा अवनतेरप्यसंभवः तन्न
लभ्यतां नतांशानामभावात् तत्र देशविशेषेण यथा उज्जयिन्यामलांशाश्चतुर्वि
शात् तत्र यदोत्तरक्रांतिश्चतुर्विंशत्यंशाधिकास्तत्रासंभवो नास्त्येवं कालविशेष ८९
प्राप्तिं कातदावनतेरसंभवः एवं लंबनदेशे नांशाश्च तु विंशति तं

ए यथा यदा उज्जयिन्यां कन्यालग्नं तिमौ १५ उदितं तदा मध्यलग्नस्य मिथुनस्यावंतिमो ३० उदितः त
त्र मध्यमक्रांतिश्चतुर्विंशत्यंशात्मिका अतस्तत्राप्यवनते रसंभव एव । एवं मध्याप्यक्रिया सर्वं द्वि
न पपरिधि छायदा ग्रहणं तदालंवनस्य संभव एव अथ लंवनावनत्योः प्रयोजनमुच्यते अमा
वास्यांत काले सम कालावधि चंद्रार्कौ स्वाक्षेदृग्लप्रत्ययतस्ततो विस्थितौ भूमध्ये नोक्षितौ दृष्टा एक
सूत्रेन पश्यति चंद्रार्कयोर्भिन्नकक्षाचालितादृष्टिसमत्वे यथा सार्द्धद्विगोमनुसूत्राधि ३३७४९७ प
मिता र्ककक्षा चांद्री सहस्त्रगुणिताजिनराम ३२४००० संख्येति यथा चंद्रग्रहणे येव चंद्रस्य क
क्षासेव भूछायायाश्चापि ततादृक्ष्ये ते समौ भूमे सूत्र ताववपि भूमध्ये स्थितोपि दृष्टा एकसूत्रे पश्यति
तथार्कग्रहणे ऽर्केंदू न पश्यति भिन्नकक्षात्वात् अतेस्तयोर्लंबनाख्यमंतरं तस्य संख्यं चोच्यते अथ
लंबनानयने ७ ॥ ॥लग्नं पर्वातिनाडीनां कुर्यात्स्वेक्रदयासुभिः। तज्ज्या त्याप्रक्रम
ज्याघ्नी लंबज्याप्तोदयाभिधा ॥२॥ तथा लंकोदये लग्नं मध्यसंज्ञं यथोदितं । तत्क्रांत्यक्षांशसं
योगोदिक्साम्येंतरमन्यथा ॥४॥ शेषं नवांशाहत्तमोर्वी मध्यज्यासाभिधीयते ॥ मध्योदय
ज्यया भक्ता त्रिज्याप्ताप्ता वर्गितांतफलं ॥५॥ मध्यज्यावर्गविश्लेषात् दृक्क्षेपः दृक्क्षेपतः पदं ॥ तान्त्रि
ज्यावर्गविश्लेषान्मूलं शंकुः स दृग्गतिः ॥६॥ नतांशबाहुकोटिज्ये स्फुटे दृक्क्षेपदृग्गती॥

एकज्यावर्गतिख्छेदो लब्धं दृग्गतिजीवया ॥७॥ मध्यलग्नार्कविश्लेषज्या छेदेन विभाजिता।
८० रवीन्द्वोर्लंवनं ज्ञेयं प्राक्पश्चाद् घटिकादितत् ॥ ८ ॥ ॥ सूर्याधिष्ठितराश्युदयप्रा
णोस्तिथ्यंतकालीनं लग्नं कार्यं तथा प्रवोक्तप्रकारेण लंकोदयैर्मध्यलग्नं कुर्यात् ततस्तस्य
९० क्रांतिः कार्या क्रांतस्ततोक्षांशयोर्दिक्साम्ये योगो भिन्नदिक्के अंतरं कार्यं तत्र यः शेषः स नतांशाः तेषां
ज्या स्यात् मध्यज्या [illegible] उदयज्यया संगुणया त्रिज्यया भाज्या लब्धस्य वर्गः कार्यः तथा
मध्यज्यावर्गः कार्यः वर्गयोरंतरस्य मूलं दृक्क्षेपः स्यात् दृक्क्षेपवर्गत्रिज्यावर्ग[illegible]योरं
तरस्य मूलं शंकुः स्यात्। शंकुरेव दृग्गतिपदवाच्यः उदयज्याभावे दृक्क्षेपदृग्ज्ययोरा गे
नयनार्थमाह नतांशानां भुजज्या दृग्गतिः स्यात् ततः एकराशिज्यावर्गं तिदृग्गतिज्यया
लब्धं छेदः स्यात्। ततो मध्यलग्नार्कयोरंतरस्य छेदेन भाज्या ततः एकराशिज्यालब्धं घ
टिकादिलंवनं स्यात् उदाहरणं फाल्गुनामावास्यायां देशांतरस्फुटा मध्यमा ग्रहाः तत्र सूर्यः
१०।०८।०८।०३ चंद्रः ७।१२।२२।०१ पातः ३।०३।२८।४० स्पष्टोऽर्कः २०।२५।५०।४० दिनार्ध २३।५६ ८०
रात्र्यर्धं २६।०४ अमावास्या ०८।५६ तात्कालिको ग्रहः सूर्यः ७।०९।१०।०७ चंद्रः ०।०९।१०।०७ पातः
०४।२२।३०।२२ सायनोर्कः १०।२५।०३।०७ सायनं लग्नं ०।७।१५।१७ अस्यज्या २०१ ८।१६ एषापर

मार्कमज्या १२१८ गुणिता ३८ गुणिता १८०।४४९।०९ लंबज्यया ३०७५ भक्ता ९४३।३६ जाता उदय
ज्या अथ मध्यलग्नं ८।२५।२८।४८ अस्य क्रांतिः सौम्या २२।९।२।०० अक्षांशाः २६।३८।४६ अनयो
रेकदिक्त्वात् योगः ४८।०।८।४६ जातनतांशाः एषां ज्या मध्यज्या ३५८।५० एषा २५५८।५० उद
यज्यया ९४३।३६ गुणिता ३४२४८२।५० त्रिज्यया ३६०० भक्ता ९०२।१६ लब्धस्यास्य वर्गः ४९३।३४
७८।४८ मध्यज्यावर्गः ६५०७६०।२८।० वर्गयोरंतरं ६।००५४४।१५।३७ अस्य मूलं २४६।००।४
जातो दृक्क्षेपः अस्य वर्गः ६०५०४४९।२३ त्रिज्यावर्गः १२९६०००० वर्गयोरंतरं ५७९५४९।३७
अस्य मूलं ३४०१।७ जातः शंकुः एवं दृग्गतिः एवं मलग्नशंकुः एकराशिज्या ७१९
अस्य वर्गः ७९५४९६ दृग्गतिज्यया ३४०१।७ भक्तः लब्धं २२३०।३९ जातश्छेदः मध्यलग्न ९
२५।२८।४८ सूर्ययो ९।२५।२३।००।७ रंतरस्य ०।०।२९।४४।२६ ज्या ७०५।७ छेदेन २२३०।३९
भक्ता घटिकादिलंबनं ०।१९ अथ लंबनस्य ऋणधनविचारः॥ ॥मध्यल
ग्नाधिके भानौ तिथ्यंताच्च विशोधयेत्। धनमूने ऽसकृत्कर्म यावत्स्यात्स्थिरीभव
त्॥१॥ ॥यदार्को मध्यलग्नाधिकस्तदा लंबनं गतितागतपर्वतिथिऋणं कार्यं यदा मध्य
लग्नादर्कऊनस्तदा लंबनं धनं कार्यं ततो लंबनयुतः पुनस्तावत्कार्यं यावत्स्थिरं स्यात्
उदाहरणे अत्र मध्यलग्नात् सायनात् ९।२५।२८।४८ सायनोऽर्कः ९।२५।२३।०७ अधिकः अ

तः पर्वतिथि ८।५६ लंबनं १।२९ स्फुटं कृतं ७।५।२८।४० सायनोऽर्कः १०।२५।२२।०७ अधिकः अतः
पर्वतिथि ८।५६ लंबनं १।२९ स्फुटं कृतं ७।२७ अहो तत्कालीनोऽर्कः १०।२५।२३।३७ लग्नं ०।२५।१५
१७ उदयज्या २६०६।५२ दृक्क्षेपः २५५८।४० दृग्गतिः २२१६।३७ छेदः २२८६।४० मध्यलग्ना
९१ कीविश्लेषज्या २६७२।४६ लंबनं द्वितीयं १।२८ अमावास्या ८।५६ लंबनेनोना ७।२८ अथे
तत्कालीनोऽर्कः १०।२५।२२।२९ लग्नं ०।२४।४४।४० उदयज्या ६५३।१२ मध्यलग्नं ९।२६।
२०।४९ क्रांतिः १२७।२४ नतांशाः ४९।३२।२० मध्यज्या २६।४।५० दृक्क्षेपः २५६६।२०६
गतिः २२८६।३७ छेदः २२८६।४० मध्यलग्नार्कविश्लेषज्या २५५।२१ तृतीयं लंबनं १।४०
अमावास्या ८।५६ लंबनोना १।४० ना ७।१६ अथेतत्कालीनोऽर्कः १०।२५।२१।३७ लग्नं ०।२६।
२८।२० उदयज्या ६४६।२२ मध्यलग्नं ९।२६।०।८।४० क्रांतिः १२७।८।४९ नतांशाः ४६।३३।३१
मध्यज्या २६।१५।५२ दृग्गतिः २२८४।३० छेदः १२८३।२९ लग्नार्कविश्लेषज्या २६६३।
५८ जातं चतुर्थं कर्म तिथि स्थिरं लंबनं १।४० अत्रोदयज्या साध्या क्रांतिज्याकोटिः लंबन
ज्याकलिः फलमुदयज्या भुजः अयं दृक्क्षेपः साध्यः तत्र मेषस्यादौ उदयज्याया अ
भावात् त्रिज्याहते नतांशज्ये वर दृक्क्षेपः अगास स्यात् वेचर दृक्क्षेपानयनोपायानुपातः तत्रा

ग्रादृहोमत्र वृत्तं यत्र खार्द्धलग्नं तावानेव दृक्क्षेपः त्रिज्यावृत्तपरिणामितदृक्क्षेपादहोरात्रवृ
त्तपरिणामितस्यास्य न्यूनत्वात् अतोत्रोदयज्यागुणकः उदयज्येवाग्रा त्रिज्याहरः मध्य
ज्यागुण्या अत्र त्रिज्यावृत्तादहोरात्रवृत्तस्य न्यूनत्वात् त्रिज्याप्तफलवर्गस्य मध्यज्यावर्गे
णोधने कृते तत मूलं दृक्क्षेपः स्यात् स एव भुजः अत एवास्य वर्गे त्रिज्यावर्गेणोधितं
शंकुर्भवति शंकुरेव कोटिः अथ लंबनोपपत्तिः कुवशगानां कुदलेन हीनं दृङ्मंडलार्द्ध
खचरस्य दृश्यं कुछन्नालिप्ताः स्फुरतो विशोध्याः स्वभुक्तितिथ्यंशशामिता इति भूपृष्ठस्थित
स्य दृक्क्षुद्रं दृङ्मंडलार्द्धग्रहस्य भूमिं व्यासार्द्धेन ८०० हीनं दृश्यं भवति तेन स्वभुक्तिपंचदशांश
मिता लिप्ताः शोध्याः यथा सूर्यभुक्तिः ५९।८ तिथ्यंश ५।५८।३।१५ चंद्रभुक्तिः ७९०।३५ तिथ्यंश ५२
५२।४७ अनयोरंतरं ४७।४५ मितिलिप्ताभिश्चंद्रः परमलंबितो भवति एतासां घटीकरणायानु
पातः यदि गत्यंतरकाला [illegible] भि षष्टिघटिकालभ्यंते तदा एताभिः किमिति।
षष्टिगुणकोगत्यंतरकाला ७३१।३७ हर फलं परमलंबनघट्यः ४ एतादिनार्द्धे निसंभवंति उ
दये परमाः तत्र द्वितीयोनुपातः यदि दृङ्मंडलाकारं क्रांतिवृत्तं तदा परमलंबनं क्षितिजसं
भवति परमत्वं तु मध्यमलग्ने संभवति यदि मध्यलग्नाद्रविस्थानस्त

दृक्प्राक्कपालस्थत्वाद्दृग्लंबनं यतः प्राक्कपालस्थरवेश्चंद्रोऽधो लंबितो भवति सूर्यात्पश्चिमायां दिशि
लंबितो चंद्रः तस्मात्तिथौ लंबनं दृग्लंबनं अथ मध्यलग्नाद्रविरधिकस्तदा प्रत्यक्कपालस्थत्वा
९२ त् चंद्रः पूर्वतो लंबितस्तस्मात्तिथौ धनं तेन प्राक्प्रत्यक्कपालयोर्धनर्णकरणमिति यत्रा
92 र्कांशाश्चतुर्विंशत्यंशप्रमिता तन्न्यूना वा तत्र कांतिः योगे दृक्क्षेपाभावे घटीचतुष्टयं पर
मलंबनमुदये भवति यत्रार्कांशाश्चतुर्विंशत्यंशाधिकस्तत्र पंचमलंबनं घटीचतुष्टयान्न्यू
नं भवति यथा कांतिः ५ त्रांशाः २८।३७।४ कांतिः २४ अनयोर्योगे ५२।३७।४८ दृक्क्षेपवशा
त्परमलंबनं उदये ३।५९ योगे ५०।३७।४८ दृक्क्षेपवशात् अपकृष्टं लंबनं घटीचतुष्टयमित
मेव तन्मते भवति तच्च स्थूलं ज्ञात्वा दृक्क्षेपसंस्कारोऽङ्गीकृतः सूर्यसिद्धांते अत्र यद्यपि
मध्यलग्नशंकुना ३४।२० मध्यलग्नार्कक्षेपत्या ३७।२० यदि गुण्यते १२९६७८४ छेदेन २९
५४८६९ विभज्यते तदा परमलंबनघटिका क्षेपाभावे लभ्यंते ४ तथापि लाघवार्थमत्र शं ९२
कुना ३४।१० छेदः २९५४८६५ लब्धेन ८५८।२० [illegible] ॥ ॥
दृक्क्षेपः प्रोक्तो गमांश्चोर्मध्यभज्यांतरसहतः ॥ त्रिधि [illegible] त्रिज्यया भक्तो लब्धं सावनतिर्भ
वेत् ॥२०॥ दृक्क्षेपात्सप्ततिहृताद्भवेद्वाऽवनतिः स्फुटा ॥ अथ भवा त्रिज्यया भक्ता सप्तसत

कृ४९स्तं गुणात् ॥ ११ ॥ मध्यज्याद्दिग्वशात्साच विज्ञेया दक्षिणोत्तरा ॥ सेंदु विक्षेपादिकसा
म्ये युक्ताविश्लेषितान्यथा ॥ १२ ॥ ॥ सोमसूर्ययोर्मध्यमभुक्त्योस्तयोरंतरेणदृ
क्क्षेपं संगुण्य पंचदशांगुणया त्रिज्यया विभज्य यल्लब्धं सावनतिः स्यात् अथ प्रकारांत
रेणाह दृक्क्षेपादिति दृक्क्षेपात्सप्तत्या भागे यल्लब्धं सावनतिः स्यात् पुनः प्रकारांतरे
णाह अथवेति सप्तसप्तकेन गुणितः सप्तकेन एकोनपंचाशतांगुलितो तद्दृक्क्षेपात् त्रि
ज्यया यल्लब्धं सावनतिः स्यात् सावनतिर्मध्यज्यायाश्चेत्सौम्या तदावनतिरपि सौम्या मध्य
ज्या दक्षिणा चेत्तदावनतिरपि दक्षिणा वेद्या सावनतिश्चंद्रशरेण सह एकदिशा चेत्तदा चंद्र
शरावनत्योर्योगः कार्यः भिन्नदिशोस्तयोरंतरं कार्यं उदाहरणं दृक्क्षेपः २५।६९।१९ चंद्रार्क
योर्मध्यमभुक्त्यंतरेण ७३१।२७ गुणितः १८७९७५१।३२ त्रिज्यया ३४३८ तिथि १५ घ्नया ५१५७०
भक्तः ३६।२६ जातावनतिः यद्वा दृक्क्षेपात् २५।६९।१९ सप्तत्या ७० भागे लब्धावनतिः ३६।४८ यद्
वा दृक्क्षेपः २५।६९।१३ त्रिज्यया ३४३८ भक्तः ००।४४।५० एकोनपंचाशता ४९ गुणितो जातावन
तिः ३६।३६ सावनतिः स्मिन् दक्षिणैव अस्तां भागाः कोटेरधिकत्वात् यत्र देशे तांशाः को
टिर्न्यूना तत्र कदाचित्उत्तरापि भवति स्थिरलंबन ७४ संस्कृततिथि ५८।२८ कालीनमध्यं चंद्रः ०।

।८।४७।००पात ४।२२।७।२१ पातोनफलं द्र... ५।१६।२८।१३ स्म्रस्मात्स्वपातो

९३

93

२५

१५ ग्रहणं तदा स्पर्शमध्यलंबनयोरैक्यं स्पर्शस्थित्यर्द्धयोज्यं स्पर्शस्थित्यर्द्धं स्फुटं स्यात् प्राक्कपाले मध्य
ग्रहणमपरकपाले मोक्षश्चेत्तदा मध्यमोक्षस्थित्यर्द्धं भवेत् उदाहरणं गतागतामावा(
स्या. ८।५६ स्थित्यर्द्धेन १।२० ऊना ०।७।२८ एतत्कालीनोऽर्कः ०।२५।११।२८ सायनलग्नं
०।२४।४४।५२ उदयज्या ६५३।१२ मध्यलग्नं ०।९।६।२०।४९ क्रांतिः ३।०७।२४ नतांशाः
४९।३२।२० मध्यज्या २६।२४।४०६ दृक्क्षेपः २५६७।२२ छेदः १२६७।२८ लंबनं २।४० अनेन(
१५म स्थित्यर्द्धं संस्कृतामावास्या ०७।२८ ऊना ५।३८ एतत्कालीनोऽर्कः २०।२५।९।४७ चंद्रः ०।१८
२६।५४ पातः ८।२२।७।२८ लग्नं ०।१८।५७।४७ उदयज्या २८।२।०७ मध्यलग्नं ०।९।०७।०७।४२ २५
नतांशाः ५०।३२।०३ मध्यज्या २६७।१९ दृक्क्षेपात् २६३७।४८ स्पष्टा ७० लंबनं ७।४० जाता
दृक्क्षेपावनतिः चंद्रः ९।०८।२६।५४ पातः ८।२२।७।२८ विक्षेपकेंद्रमुत्तरं ५।२६।३६ शरः ६४।

३४ शरावनत्योरंतरं २८।५४ जातः स्फुटः शरः शरवर्गः ९२३।३६ योगार्द्धवर्गः १०७८ व
र्गयोरंतरं ३५४।२५ अस्य मूलं १८।५० बिंबैक्य० गुणं ११३० गतसंतर ७२५।२४ भक्तं २।३३।८
जातं स्थित्यर्द्धं अनेन गुणिता गतामावास्या ८।५६ ऊना ७।२२ एतत्कालीनोऽर्कः १।१५।११
५० लग्नं ०।२५।२६।५९ उदयज्या ६७०।२९ मध्यलग्नं ९।२७।४८ नतांशाः ४१।२८।३३ मध्य
ज्या २६९।४० दृक्क्षेपः २५६।३० दृग्गतिः छेदः १२०९ लंबनं १।३९ अनेन स्थित्यर्द्धे नि द
र्शांत ७।२२ न्यूनं ५ एतत्कालीनोऽर्कः २।१५।०।५४ चंद्रः ०।१०।८।२८।२२ पातः ४।२२।७।१८
लग्नं ०।२२।४७।२० उदयज्या ३९८ मध्यलग्नं ९।२७।३५।७ नतांशाः ५०।२१।३७ मध्यज्या २६
४८।५६ दृक्क्षेपः २६३।५१ अवनतिः ७।१८ दक्षिणा स्वपातोनचंद्रः ०।५।२६।२०।५४ जात
मुत्तरं विक्षेपकेंद्रं शरः ६४।२६ शरावनत्योरंतरं २८।५० जातः स्फुटः शरः शरवर्गः ७२०
योगार्द्धवर्गः १०७८ अनयोरंतरं ३५९ पदं १८।५६ खरसघ्नं ११२६ गतसंतरसं २।१२
जातं स्थितिरं स्थित्यर्द्धं अनेन गुणिता गतामावास्योना ७।२२ अत्र स्थिरं लंबनं १।१९ अने
नाढ्य स्पर्श मावास्या ७।२३ हीना ५।४४ जातः स्पर्शस्पर्शकालः अथ मोक्षलंबनो

दाहरलं अमावास्या ०।१५।६ स्थित्यर्द्धं ०।१३।८ युता १०।३४ एतत्कालीनोऽर्कः २०।१५।१७।४६ लग्नं
०।११।८।१५।२७ उदयज्या २९।१२७ मध्यलग्नं १०।४।१५।६।७३ नतांशाः ४६।२५।५१ मध्यज्या २८।१३।
९५ २०६ दृक्क्षेपः २३।३३।४८ दृग्गतिः २५।३३।४६ छेदः २२।६।८।२४ मध्यलग्नार्कविश्लेषज्या २९।५२।
95 ५८ लंबनं ०।२।०।१ अनेन स्थित्यर्द्धयुतामावास्या १०।३४ ना ८।३३ एतत्कालीनोऽर्कः २०।१५।१२
१४५ चंद्रः २०।१०।९।२।८।१२ पातः ४।२२।१७।२८ लग्नं ०।१।१३।६।४८ उदयज्या २०।२३।१० मध्य
लग्नं ०९।२८।१५।१०० नतांशाः ४७।१५।१४ मध्यज्या २४३।४२ दृक्क्षेपः २४।२३।४८ स्पष्टा ७०
भक्तः ३४।२८ जाता दृष्टिलंबननतिः स्वपातोनचंद्रः ५।१७।१०।१४३ जातमुत्तरं वित्तेपकेंद्रं।
शरः ६०।१४ शरावनत्योरंतरं २६।१२ जातः स्फुटः शरः शरवर्गः ६८६।२६ योगार्द्धव
र्गः २०७८।१ वर्गयोरंतरं ३९२।३५ मूलं १९४८ खरस ६० घ्नं २२८ गतंतराप्तं १।३८ जातं
स्थिरं मोक्षस्थित्यर्द्धं अनेनामावास्या गुणिता गता ८।१५।६ युता १०।३४ अत्र लंबनास्थि ९५
रं २।१।२ अनेन स्थित्यर्द्धयुतामावास्या ०।१३४ ना ८।३३ जाताः स्पर्शमोक्षकालः अथात
नं मध्यहरिजातंरमिसंस्थो दाहरलं स्पर्शलंबनं ०।१३९ मध्यलंबनं ०।१४० मोक्षलंबनं

२।०।१ स्पर्शमध्यलंबनयोरंतरं ०।१।७ मध्यमोक्षलंबनयोरंतरं ०।१३।९ अत्र प्राक्कपालस्य
ग्रहणे स्पर्शलंबनस्य मध्यलंबनान्न्यूनत्वात् स्पर्शमध्यलंबनांतरेण ०।१।१ स्पर्शस्थित्य
र्द्धं ।१२।३ मृणं १।३२ जातं स्पर्शस्थित्यर्द्धं स्पष्टं मध्यलंबनात् ।१।४० मोक्षलंबनस्य ०।२।०।१
न्यूनत्वान्मध्यमोक्षलंबनांतरेण ०।०।२९ मोक्षस्थित्यर्द्धं ।२९ युतं २।०७ जातं स्फुटं मोक्ष
स्थित्यर्द्धं अथवा मोक्षग्रहणकाल ७।१८ स्पर्शकाल ४।४४ योरंतरं १।३२ स्पर्शस्थित्य
र्द्धं मोक्षकाल ९।३३ मध्यग्रहणकाल ७।१६ योरंतरं २।०७ मोक्षस्थित्यर्द्धं अथ वलनानयनो
दाहरणं तत्रादौ मध्यवलना नतज्यायोर्घात इत्यादिनतं ६।४० खगो ९० ... ६० दिनार्द्धं ३।५६
भक्तं ७३।०३ जाता नतांशाः एषां ज्या नतज्या नतज्या २३४५।४२ अक्षज्या ७५३।१९ अनयोर्घा
तः ३६१६।१७ त्रिज्या ३४३८ भक्ता १०४९ अक्षधनुः १०६६।२३ जाता वलनांशाः सौम्याः ५।१४
६।२२ सूर्यः १०।२५।२२।१७ सायनत्रय ३ युतः १।२५।२२।१७ अयमेव भुजः भुजज्या २९२२।२२।००
क्रांतिज्या ११४६।४८ अनयोरंतरं २।४३।१५ अक्षस्पज्या ७०३।१८ सपूर्ति ७० भक्ता ।१२७ जाता मध्य
वलनाद् ... क्रांतैः ... अथ स्पर्शवलनानतं ८।१२ खगो ९० घं ३।८१ दिनार्द्ध भक्तं पर
१५।३ जाता नतांशाः एषां ज्या नतज्या २७४२।४२ अक्षज्या ५३७।२८ अनयोर्घातिः ४२२०।०७।२।५५

त्रिज्यया ३४३८ भुक्तः १२२।७।०० धनुः १२५५।४८ खलनांशाः २०।५५।४८ सौम्याः पूर्वकपालस्य त्वा
त् स्पर्शकालीनोऽर्कः २०।२५।८।४५ सायित्रयं ३ युतः ११२५।१९।५७ भुजज्या ३८७२।१५ क्रांतिज्या ११४६।
९६ १९ क्रांतिर्याम्या २२।९८।०० क्रांशः संशाः २१।१६ अंतरं ११२६।२६ अस्य ज्या ८६।०।२६ सप्तति ७० भक्ता
96 ०।२४ जाता सौम्या स्पर्शवलना अथ मोक्षवलना नतं ४।२३ खगोर ६० घ्नं ३९४।३० दिनार्द्धं ३।
५६ भक्तं २९।२८ जाता नतांशाः नतज्या १६२०।७ अस्य ज्या ५७३।२८ अनयो घातः २५०४२०।
० त्रिज्या ३४३८ भक्तः ७३।२७ अस्य धनुः ७।४ वालनांशाः सौम्याः २१।१४ मोक्षकालीनो
ऽर्कः २०।२५।२३।४५ राशित्रयं ३ युतः ११२५।२३।४५ भुजज्या ४३५।१९ सप्तति ७० भक्ता ७।१२ जाता
मोक्षवलना याम्या अथ ग्रासः पूर्व नाडी विहीनेत्यादि स्पर्शस्थित्यर्द्धं १।३२ हीनं १।०
अनेन चंद्रार्कभुक्त्यंतरं ७२५।२४ गुणितं ७५।२४ गुणितं ७५।२४ बाहु ६० भक्तं ।५
जाता मध्यकोटिकलाः पूर्वकालीनचंद्रः २०।०८।३५।२ पातः ४।२२।७।१८ स्वपातोनचंद्रः
०५।२६।७।५८ जातं विक्षेपकेंद्रं सौम्यं शरः ६३।४१ नतिः ३।३८ अनयोरंतरं ६०।३ जा ९६
तः स्पष्टः शरः शरवर्गः ३६०२।४४ कोटिवर्गः १६५।१ योर्योगः ८५३।५८ अस्य मूलं ९२।१६
जातः कर्णः मानयोर्योगार्द्धं ७३।५० कर्णोनं १८।१८ नं ३।२४ जातस्तात्कालिको ग्रासः अथ

मूलं २८।३ ग्रासवर्ग ८३।२८ शर वर्गः ७३।५६ हीनः ७७।३२ग्रास

मोक्षस्थित्यर्ध २।७ इष्टेन १।७ हीनं अनेन चंद्रार्कगत्यंतरं ७२५।२४ गुणितं ७२५।२४ षष्ट्या ६०
भक्तं १२।५ जातामध्या कोटिकला एतामध्यास्थित्यर्ध १।३८ गुणा ८।४४ मोक्षस्थित्यर्ध २।७
भक्ता जाताः स्फुटकोटिकला इष्टकालीनचंद्रः २०।८।५।५ पातः ४।२२।७।२८ पातोनचं
द्रः ०।१५।६।१७।३७ विक्षेपकेन्द्रं जातं भुजज्या ०।५।२५ शरः ६।१३९ मोक्षनतिः दक्षिणा ०।३
८ अंतरं ३१।१२ जातः स्फुटशरः ग्रासवर्ग ७२८।५६ कोटिवर्गः ७४।३२ अनयोर्योगः ८०७
।२८ मूलं कर्णः २८।३१ मानयोगार्ध ३।५० कर्णहीनं ४।१९ जातस्तात्कालिको ग्रासः ता
त्कालिकेष्टग्रासेन ४।१९ हीनः मानयोगार्ध ३।५० मूलं ८।३० जाताः खाः स्फुटकोटिक
लाः एता मोक्षस्थित्यर्ध २।७ गुणाः १९।४४ मध्यस्थित्यर्ध १।३८ भक्ताः १२।५ षष्ट्या ६० गु
णाः ७२५।२४ भक्ताः १ जातमिष्टं एवं स्पर्शकालीनमध्यानेये अर्थांगुलात्मके कर्णेस्प
र्शनतं ८।१२।२४ उन्नतं ५।४ दिनमानं ३।५२ युतं ३३।३६ दिनार्धं ६।५८ युतं ४०।३४ दिनार्ध ३।
५६ भक्तं ३।५४ हृतः ८।२५ जातो गुणांगुलात्मको स्पर्शशरः २६।१२ मोक्षहरः ३।२९ हृतः ८।२६ जातो
गुणात्मको मोक्षशरः मध्यशरः २६।१५ मध्यहारः जातः स्पर्श ३।५४ एवं मोक्षशरः ३।१९ म
ध्यहरः ३।१ स्पर्शशरः २६।५० स्पर्शहारेण २।५४।३।१ हृत ८।४४ जातो गुणात्मको मध्यशरो

हतेप

८ः रविमानं ३३१४० मध्यहार ३।२२ हृतं २२०३ चंद्रमानं ३२१०० मध्यहार ३।२० हृतं २१४० योगार्द्ध
३२१५० मध्यहार ३।१२ हृतं २१५६ जातान्यंगुलात्मकानि अथ बालावबोधार्थं तं वनस्य छेद्य ९७
कारलेख्यते पृथ्वीव्यासार्द्धरूपयोजनानि कक्षाव्यासार्द्धरूपं च योजनानि केनचिद्धरेण
९७ हृत्वा तेन प्रमाणेन नभिस्तौ लिखेत् तत्र भूव्यासः षोडशशतयोजनानि १६०० चांद्रीकक्षा
३२४००० अर्ककक्षा ४३३१५०० व्यासे भनंदाग्नि ३९१२७ हृते खखबाणसूर्यैः १२५० पदिछि
स्तुस्तम इत्यस्य विलोमगणितेन खखबाणसूर्यैः १२५० गुणिते चांद्री ७०५००००० सौरी
५४१४३७५०००० भनंदाग्नि ३९१२७ हृते चांद्री १०३१७२।१८।४७ सौरी १३८०७५।८।३१५२ अर्
द्धिते चांद्री ५१५८६।९।४२ सौरी ६९०[illegible]०।२१२६ भूव्यासार्द्धेन ८०० एवमर्द्धिते चांद्री
सौ ६४।२८ सौरी ८६२।४७ एवं कृत्वा भित्त्यादौ बिंदुं कृत्वा तस्माद्बिंदोर्भूव्यासार्द्धेन भूवृ
त्तं कृत्वा कक्षाव्यासार्द्धाभ्यां कक्षावृत्ते च कार्ये तस्माद्बिंदोरेखा [illegible] रेखा भयकालाग ९७
तं कार्या अस्यामस्य हृदयमुत्पाद्य [illegible] तिर्यग्रेखा कर्त्तव्या एवंकृते तिर्यग्रेखायां चक्र
क्षयोर्लग्नात तत्र क्षितिजं कल्प्यं ते च कक्षे भगणांशैरंकनीये तत्र चंद्रार्कयोर्बिंबमंडले अ
पदर्शिते यकर्लीन ताभ्यां स्तैः खमध्याद्बिंदुः कार्यः एवं चंद्रकक्षायामपि तावद्धरेवन

तांशे विंदुः कार्यः तो विंदू रविचंद्रो कल्प्यौ अथ भूमध्याद्रविविंदुगामिनी रेखा कार्या सा
रेखा चंद्रं मिलित्वा रविं याति अथ भूपृष्ठगाद्द्रष्टुरन्या रेखा रविविंदुं नेया सा रेखा चंद्रं नेया
सा रेखा चंद्रं न लगति तयोः सूत्रयोरंतरे चंद्रकक्षायां याः कलाः ह्युपते ता लंबन लिप्ता
अथ द्रष्टुः चंद्रविंदूपरिगता रेखा रविकक्षां नेया तत्र सूत्रयोरंतरे याः कलास्ताः लंबन
लिप्तिकाः स्वल्पा एव भवंति भूगर्भात् यानीता ता रेखा सा गर्भसूत्रे तत्र समकालौ चंद्रार्कौ
सदैव तिष्ठतः अथ द्रष्टुः या विंदूपरिगता रेखा सा दृक्सूत्रमुच्यते तत्र दृक्सूत्रे यावच्चंद्रो
वलितो भवति तावद्रतो लंबनमुक्तं अथ यदा चंद्रार्कौ खमध्ये तदा गर्भसूत्रयोर्दृक्सूत्रयो
रैक्यं अतस्तत्र लंबनाभावः अथ नत्युपपत्तिः इदमेव क्षेत्रं क्षेपस्यानुपातेन भिन्नो सर्वपार्श्वे
लिखित्वा नत्युपपत्तिर्दर्शनीया येतन्न कक्षामंडले दृक्क्षेपमंडले तत्र दर्शितं मध्यलग्नस्य
यानतोशज्या सा सूर्यचंद्रमसोर्दृक्क्षेपः तयोर्दृक्क्षेपयोः खोत्थस्वस्वदृक्क्षेपवृत्तयोर्मध्ये विंदू
कार्यौ तौ च मध्यलग्नसंज्ञौ ततः प्राग्वत् भूमध्याद्रविविंदूपरिगते सूत्रे प्रसार्यंते रगता लिप्ताः नतिना
म चंद्रार्कयोर्यस्मात् तयोरंतरं तन्मध्यलग्नस्याधोगावत्संवर्तोपितावद्भवति अतो दृक्क्षे
पात्साधिता नतिः भूमध्याद्रविकक्षागता मध्यलग्नविंदुं प्रति या रेखा कृत्वा तत्र गर्भसूत्रं अथ

तिथ्यंते स्तंवनमास्फुटण धनोपपत्तिः प्राक्कपाले सूर्यदिग्गतमंशोवलं वितोभवति प्रत्यक्कपाले
वद्धकोचाधिकंभुक्तिकगहेऽग्नगे युत्तिगंतापच्छगेगमेति तेनगतयुतावलेयोगोलभ्यते ग
९८ न्यो यांयुतो धन इति सविस्तरं प्रत्यधिकारे च वक्ष्यामः॥ ॥इति श्रीमद्धरकृते सिद्धांतवि
वरले सूर्यग्रहणाध्यायः॥ ॥अथ परिलेखाध्यायो व्याख्यायते॥ तत्रादौ तत्प्रयोजनमा
ह॥ ॥नखेटघकमतेयस्माद्भेदाग्रहणयोः स्फुटः॥ ज्ञायते तत्प्रवक्ष्यामि छेद्यकज्ञान
मुत्तमं॥१॥ ॥यस्मात्परिलिखितं विना कियन्मंडलं ग्रस्तं कियद्ग्रस्तं कस्यां दिशि स्प
र्शः कुत्र मोक्षः मीलनोन्मीलने च कुत्रैत्यादिकाभेदा न ज्ञायंतेऽतः परिलिखनप्रकार उच्य
ते अथ तत्प्रकारमाह॥ ॥सुसाधितायामवनौ विंदुं न्यस्य ततो लिखेत॥ सप्त
वर्गांगुलेनादौ मंडलं वलनाश्रियं॥२॥ ग्राह्यग्राहकयोगार्द्धसम्मिते तद्वितीयकं॥ मंड
लं तत्समासाख्यं ग्राह्यार्द्धेन तृतीयकं॥३॥ ॥समीकृतायां भूमौ मध्ये विंदुं दत्वा एकोनपं ९८
चाशत्प्रमुलात्मक कर्कटेना विंदुं परिस्थाप्य ते वृत्तं एतावता सूत्रेण वा प्रथमं परिधिमंडलं
लिखेत् तत्मंडलं वलनाश्रयं एतन्मंडले वलनो देयमित्यर्थः ततो ग्राह्यग्राहकयोगा
र्द्धमितकर्कटेन सूत्रेण वा विंदुतो द्वितीयमंडलं लिखेत् तन्मंडलस्य समास इति आख्या

नाम ग्रासस्यार्द्धमितं कर्कटेन सूत्रेणैवात् तृतीयं मंडलं कुर्यात् तस्माद्यमंडलात्स्वचंद्रग्रहणे
ग्रासमध्यः ग्राहको भूछाया । सूर्यग्रहणे ग्राह्योऽर्कः ग्राहकश्चंद्रः उदाहरणं चंद्रमानमंगुलात्म
कं ११।७ तमोमानमंगुलात्मकं ३०।०१ अनयोर्योगः ४०।१० अस्यार्द्धं २०।३९ एतत्प्रमाणेन कर्कटे
न चंद्रग्रहणे द्वितीयमंडलं कार्यं अथार्कमानमंगुलात्मकं ११।१२ चंद्रमानमंगुलात्मकं १०।
४० अनयोर्योगः २१।५२ अस्यार्द्धं १०।५६।३० एतत्प्रमाणेन सूत्रेणार्कग्रहणे द्वितीयमंडलं का
र्यं चंद्रग्रहणे ग्रासस्य दोरंगुलात्मकमानस्य ५।३८।३० अर्द्धेन तृतीयमंडलं कुर्यात् सूर्य
ग्रहणे ग्रासस्यार्कस्यांगुलात्मकमाना ११।२३ अर्द्धेन ५।४१।३० तृतीयमंडलं कुर्यात् अथ स्पर्शमोक्ष
योर्दिग्नियममाह ॥ ॥याम्योत्तरप्राच्यपरासाधनं पूर्ववद्दिशां ॥ प्रागिंदोर्ग्रहणं
पश्चान्मोक्षोऽर्कस्य विपर्ययात् ॥५॥ ॥त्रिप्रश्नोक्तधारकव[illegible]मनादिक्साधनं कार्यं
चंद्रग्रहणे पूर्वदिश्येव स्पर्शः पश्चिमदिशि मोक्षः पश्चिमदिशि स्पर्शः पूर्वदिशि मोक्षः अत्रो
पपत्तिः सर्वेऽपि ग्रहाः पूर्वदिगभिमुखाः प्रयांति तत्र भूछायां चंद्रमंडलात् सर्वतः स्थिता या
चंद्रमंडलं प्रविशतीति पूर्वदिश्येव स्पर्शः सूर्यग्रहणे छादकश्चंद्रः पश्चिमस्थः तत्र शीघ्र
गतित्वाच्चंद्रेण सूर्यमंडलाधः समागतेन प्रथमं सूर्यमंडलस्य पश्चिमदिग्विभाग एवा

छायाग्रहतिमध्यिमदिक्ष्वेव स्पर्श इति अथ वलनप्रदानं ॥ ॥ यथादिक्षांप्र
९९ ग्रहणे वलनं हिमदीधितेः ॥ मोक्षिकं तु विपर्यस्तं विपरीतमिदं रवेः ॥५॥ ॥ प्रग्रह
99 णे स्पर्शतः यथा चंद्रस्पर्शलेवनं यथादिक्षं गणितागतदिक्ष्वेव देयं रवेरिकचिन्ज्ञात मोक्षिकं
मोक्षवलनं पुनर्विपर्यस्तं विपर्ययेण देयं गणितागतदिशोऽन्यदिशि देयमिस्पर्शः गणितागत दक्षिण
वलनं चेत्तदा पश्चिमचिह्नादुत्तरतः उत्तरवलनं चेद्गणितागतं तदा प्रतीचीचिह्नाद्दक्षिणे तौस्यं
मितियावत रवेः पुनरेतद्विपरीतं कार्यं मोक्षवलनं गणितागतदिशि स्पर्शवलनं गणितागत
गतदिशोऽन्यदिशोऽन्यदिशोऽन्यदिशि देयमिस्पर्शः अथ विक्षेपदानपूर्वकं स्पर्शमोक्षज्ञानार्थं
मोक्षज्ञानार्थमाह ॥ ॥ वलनाग्रान्नयेन्मध्यबिंदुस्तत्र तथैव संस्थितं ॥ त
त्समासे तु तौ देयौ विक्षेपौ ग्रासमोक्षिकौ ॥६॥ विक्षेपाग्रात्पुनः सूत्रं मध्यबिंदुं प्रवेशयेत् ॥
तद्ग्राह्यवृत्तसंस्पर्शाद्ग्रासमोक्षौ विनिर्दिशेत् ॥७॥ ॥ स्पर्शवलनाग्राच्च मोक्षवल ९९
नाग्राच्च मध्यबिंदुमुपपन्नं सूत्रं वृत्तयं तत्र तत्र वृत्ते स्पर्शसूत्रं मोक्षसूत्रं च यत्र समासवृत्तं स्पृश
ति तत्स्थाने तत्समासवृत्ते स्पर्शस्य स्पर्शमोक्षप्रदेशो स्वस्वदिगभिमुखोऽप्यग्रपादस्थौ चंद्रस
रा विपरीताः वलनाग्रात्सूत्रे समासवृत्तयोगस्थानादारभ्य गणितागतदिशोऽन्यदिशि

या एतदग्रिमश्लोके वक्ष्यति सर्वं यद्वत्तत्र येऽपि प्राची चिह्नकृतं सा समासवृत्त प्राची तत
आकाशवृत्ते वलनं दत्वा वलनाग्रान्मध्यबिंदुगा रेखा यत्र समावृत्ता शर इति ततो
विक्षेपाग्रहृत्या सूत्रद्वयं मध्यबिंदुं प्रवेशयेत् ततः सूत्रद्वयमाह्य वृत्तेन स्पर्शस्थानं स्यात् ग्रासमो
क्षौ विनिर्दिशेत् स्पर्शविक्षेपाग्रात्य सूत्रं यत्र ग्राह्यार्धवृत्तं स्पृशति तत्र स्पर्शः यत्र मोक्षविक्षे
पाग्रात्य सूत्रं ग्राह्यार्धवृत्तं स्पृशति तत्र मोक्षः अथ शरात्तां दिग्नियमः ॥ ॥
नित्यशोऽर्कस्य विक्षेपाः परिलेखे यथादिशं ॥ विपरीताः शशांकस्य तद्वशादथ मध्यमं ॥
॥८॥ ॥ स्पष्टस्याग्रिमश्लोकेनान्वयः। अत्रोपपत्तिः रवेराच्छादकश्चंद्रः सूर्यादधोभाग
गस्थोऽनुगमाति पराङ्मुखमभिमुखमपं अरस्यः प्राचीगच्छन् शरवशात्सूर्यमाच्छादयति त
त्र सौम्ये स्वशरे उत्तरभागमाच्छादयन् गच्छति याम्ये स्वशरे दक्षिणभागमाच्छादयन् गच्छ
ति अतो नित्यशोऽर्कस्य विक्षेपाः परिलेखे यथादिशमुपपन्नं चंद्रग्रहणादि भूछाया तत्रोप
पत्तिः परिस्पष्टचंद्रः प्राचीं गच्छन् शरवशात् भूछायया छाद्यते तत्र सौम्योत्तरशरस्तदा स्व
शरवशेन भूछायायाः उत्तरतो गच्छन् अधः अधः स्थया भूछायया धस्यते दक्षिणतः याम्य
शरे तद्वशेन भूछायाया दक्षिणतो गच्छन् अधःस्थभूछायया उत्तरतः आच्छाद्यते तेन विप

वलनं प्रसव्यं अनुस्वं देयं यदा दक्षिणं वलनं उत्तरविक्षेपस्तदोत्तरस्यां ८

शीला: प्राक्तनं कस्येत्युपपन्नं अथ मध्यवलनसाधनं तद्वशाद्ग्रहमध्यमं ॥ ॥वलनं
१०० प्राङ्मुखं देयं तद्दिक्त्वैकता यदि ॥ भेदे पश्चान्मुखं देयं मिंदोर्भानोर्विपर्ययात् ॥ ९ ॥ तद्वशा
100 द्विक्षेपवशादित्यर्थः चंद्रग्रहणे मध्यकालवलनं मध्यकाले ग्रास [illegible] तदाकाश
वृत्ते उदीच्यां उत्तरदिके चिह्नितात् ज्यारूपं प्राङ्मुखं मध्यवलनं देयं यदि तावि मध्यकाले
काकुत्तरो तदा याम्ये दिशि आकाशवृत्ते ज्यारूपं प्राङ्मुखं देयं यदा दक्षिणं वलनमुत्तरवि
क्षेपस्तदाकाशवृत्ते याम्यदिशि ज्यारूपं वलनं प्राङ्मुखं देयं यदा पुनरुत्तरं वलनं दक्षिणः श
रस्तदाकाशवृत्ते उदीच्यां ज्यारूपं मध्यवलनं प्राङ्मुखं देयं सूर्यग्रहणे द्वयोर्याम्यत्वे आकाश
वृत्ते याम्यायां मध्यवलनं ज्यारूपं प्रसव्यं अनुस्वं देयं अथ द्वयोः सौम्यत्वं तदा पुत्तरस्यां प्राङ्मुखं देयं अ
थोत्तरं वलनं दक्षिणशरस्तदाकाशवृत्ते मध्यवलनं याम्यदिशि ज्यारूपं प्राङ्मुखं देयं अथ तमोर
तत्त्वज्ञानमाह ॥ ॥वलनाग्रात्पुनः सूत्रं मध्यविंदुं प्रवेशयेत् ॥ मध्यात्सूत्रेण विक्षेपं व
लनाभिमुखं नयेत् ॥ १० ॥ विक्षे[illegible]पाग्राल्लिखेद्वृत्तं ग्राह्यकार्द्धेन तेन यत् ॥ ग्राह्यवृत्ते समाक्रांतं तत्र ग्र १००
स्तं तमसा भवेत् ॥ ११ ॥ ॥ मध्यग्रहणकालिकवलनोदाहरणं मध्यविंदुपर्यंतं सूत्रं दद्यात् ।
ततो मध्यशरांगुलप्रमाणसूत्रेण मध्यात् मध्यविंदोरारभ्य वलनाभिमुखं मध्यशरं दद्यात् त
न्मध्यशराग्रे विंदुं दत्वा तं मध्यं कृत्वा ग्राहकविंबार्द्धांगुलप्रमाणेन कर्कटयंत्रेण मध्यशरा

ग्रस्यापि तेकाग्रे लेता हृशास्तत्रेणवाहृत्तं कुर्यात् तदेव ग्राहकमंडलस्थानेन ग्राहकमंडले
न ग्राह्यहता[illegible]त्य यत्यावत्समाक्रांतं तावदेव तमसाग्रस्तमाच्छादितं स्यात् तावत्प्रमाणं त
त्ग्रहणं स्यादित्यर्थः अथ पराह्णिकवलनादीनां दिङ्नियममाह ॥ ॥छेद्य
कं लिखिता भूमौ फलके वा विपर्यक्रिता ॥विपर्ययो दिशां कार्यः पूर्वापरकपालयोः ॥२२॥
॥ ॥भूमौ फलके वा पारलेखनं कर्तुमिच्छता विदुषा पंडितेन पूर्वाह्णस्पर्शमोक्षकालव
लनादीनां याद्दिगनिरूपिता ऽपराह्णे सा दिग्व्यत्यासेन ज्ञातव्या पूर्वाह्णे वलनमुत्तरं चेत्तदा
ऽपराह्णे तद्वलनं दक्षिणं स्यादिति वा [illegible]धर्मं अथवा भूमौ पुरतः स्वकाले यथादिशं फलके
यत्परिलेखं न कृतं तद्दृश्यमुल्लिप्य प्रदृश्यते चेत्तदा दिग्व्यत्ययेन दृश्यते ततः प्रथमे च फल
के दिग्व्यत्ययेनालिखितो लिप्य दर्शयितव्यं यतो दिग्व्यत्ययेनालिखितमपि स्वदिक्ष्व
व दृश्यंतीति ज्ञातव्यं अथ नादेश्यग्रहणमाह ॥ ॥स्वषट्त्वांशोद्दशांशोपि ग्रस्ता
स्तश्चंद्रस्य दृश्यते ॥लिप्तात्रयमपि ग्रस्तं तीक्ष्णत्वान्न विवस्वतः ॥२३॥ ॥चंद्रस्य षो
डशांशोपि न ग्रहे स्तोक दृश्यते अतो द्वादशांशाधिकग्रासे विक्षेपे चेद्दर्शनशंका । अत्रक्षमा
ग्रासे होत इव विक्षेपे बेति भास्करीयोक्तेः सूर्ये भिद्यते अत्र क्षमा ग्रासे होतो न दृश्यते ऽतितें
क्ष्णत्वे पूर्वापराह्णयोः सुत द्वादशांशग्रासे होपि कदाचिन्न दृश्यते अति तेजस्त्वाभावात्

एवं वा तम। छन्नज्ञानं स्यादित्याहुः ॥ ॥स्वसंस्थिताश्रयः कार्या वृत्ते प्राग्वेषु
विंदवः ॥ तत्र प्राङ्मध्ययोर्मध्ये तथा मोक्षिक मध्ययोः ॥२४॥ लिखेन्मत्स्यौ तयोर्मध्यान्मु
१० खपुच्छाविनिःसृतं ॥ प्रसार्यं सूत्रद्वितयं तयोर्यत्र युतिर्भवेत् ॥२५॥ तत्र सूत्रे एवं विलिखेद्ग्रा
१० पं विंदुत्रयस्पर्शतः ॥ स पंथा ग्राहकस्योक्तो येनासौ संप्रयास्यति ॥२६॥ ॥अत्र हेमाद्रयो वृत्त
य: प्रकाराः समासवृत्ते प्रसार्य लीयाः तथा मग्नत्रये विंदुत्रये विंदुत्रयं कार्यं तातो मध्यस्पर्शमो
क्षप्राग्भागांतरार्धप्रमाणेन सूत्रेण पश्चात्पूर्वे पश्चात्कृत्वा विक्षेपाग्रस्य विंदुत्रयं कार्यं तत्र मध्यमोक्षविंदुत्रयम
ध्ययमध्ये मत्स्यमेकं स्यात् मध्यस्पर्शं प्रागस्योर्मध्ये ऽपरं मत्स्यमुत्पादयेत तन्मत्स्यद्वयमध्यादूर्ध्व
चंद्राकारं दक्षिणसूत्राभिमुखं सूत्रद्वयं दद्यात् ततस्तत्सूत्रद्वयस्य यत्र युतिः स्यात्तस्या ना
ड्यंकपरेण सूत्रेण विक्षेपाग्रस्पृतां विंदुत्रयास्पृक्वृत्तं धनुराकारं लिखेत् सैव रेखा ग्राहक
मार्गः स्यात् तन्मार्गे स्पर्शविक्षेपाग्रविंदुमध्यं कृत्वा ग्राहकबिंबांगुलार्धप्रमाणसूत्रेण
वृत्तं लिखेत् एवं मोक्षविक्षेपाग्राद्विवृत्तं लिखेत् स्पर्शकाले ग्राह्यमंडले पूर्वोक्तस्पर्शस्था १०
नं तदेव ग्राहकमंडलं स्पृशति एवं मोक्षस्थानमपि स्पृशति एवं मध्यग्रहणकाले मध्यवि
क्षेपाग्रमेव लिखेत् ततः पर्वणि यावत्कालं तावदेव ग्राह्यमंडलं ग्राहकमंडलेन ग्रस्तं भवति
॥ग्राह्यग्राहकयोगार्धोक्ता ग्रासमागतं ॥अव
शेषं ग्रासपरिलेखः ॥

त्रिषष्ठांगुलसमां शलाकां मध्यबिंदुतः ॥१७॥ तमोमार्गे न्मुखां दद्याद्ग्रासतः प्रग्रहाश्रितां ॥ निमुंच
तो मोक्षदिशि ग्राहकाध्वानमेव सा ॥१८॥ स्पृशे यत्र ततो दृष्टं ग्राहकार्द्धेन संलिखेत् ॥ तेन ग्रासं
यदाक्रांतं तत्तमोग्रस्तमादिशेत् ॥१९॥ ॥ इष्टकाले नेष्टग्रासलिप्ताः पूर्ववदंगुलात्मिका
विधाय तदंगुलानि ग्राह्यग्राहकविंबांगुलार्द्धैक्यतः संशोध्यावशिष्टांगुलप्रमाणां शलाकां म
ध्यबिंदुतो ग्रासनकाल्पद्दिगाभिमुखीं दद्यात् सा यत्र ग्राहकमार्गं स्पृशति तदग्रे विंदुं कृत्वा त
द्विंदुतो ग्राहकविंबांगुलार्द्धप्रमाणसूत्रेण वृत्तं कार्यं तद्वृत्तेन ग्राहकविंबं यावदाक्रांतं तावदेवे
ष्टकाले ग्रस्तं स्यात् एवं मध्यग्रहणकालात्परतो मोक्षेष्टकालालिप्तांगुलात्मिकाः पूर्ववत्त्यो
ग्याविशिष्टांगुलतुल्यशलाकां मध्यतो मोक्षदिशि प्रसार्य दद्यात् सा यत्र ग्राहकमार्गं स्पृशेत्त
त्र विंदुं दत्वा ग्राहकार्द्धेन वृत्तं लिखेत् तद्वृत्ताक्रांतं तद्ग्राह्यविंबं [illegible] निमी
लनोन्मीलने उत्पाद्येते न विवरार्द्धेक लेमार्गसंपातद्वये [illegible] ग्राहकमार्गे तयोः संमीलनमुन्मी
लनं च भवती [illegible] एवमुपपन्नं यदि [illegible] स्पर्श [illegible] तदाभुक्[illegible] मेव स्प
र्शः मोक्षकालीन [illegible] भावश्चेत्तदा [illegible] मोक्षः [illegible] ग्रहणाभावे मध्यग्रहे व
लनाभावो दक्षिणविशेषश्च तदा पु[illegible]रादि [illegible] यदि मध्यग्रासाभावे [illegible] विपर्यये तत्रा

यावदाक्रांतं तावदेष कालेग्रस्तं स्यात्। एवं मध्यग्रहणकालात्परतो मोक्षेष्टकाललिप्ताअंगुला
त्मिका: सर्वत्रयोग्यावदिष्टांगुलतुल्यशलाकां मध्यतो मोक्षदिशि प्रसार्य दद्यात् सा यत्र ग्राह
१०२ कमार्गं स्पृशेत्तत्र बिंदुं दत्वा ग्राहकार्द्धेन वृत्तं लिखेत् तद्वृत्ताक्रांतं ग्राह्यबिंबतुल्यं ग्रस्तं स्यादि
ति अथ निमीलने ॥ ॥मानान्तरार्द्धेन मितां शलाकां ग्रासादिदिङ्मुखीं॥ निमीलना
ख्ये दद्यात् सा तन्मार्गं यत्र संस्पृशेत् ॥२०॥ ततो ग्राहकखंडेन ग्रासवन्मंडलं मालिखेत्॥ तद्ग्रा
ह्यमंडलयुतिर्यत्र तत्र निमीलनं ॥२१॥ ग्राह्यग्राहकबिंबांगुलतुल्यशलाकां मध्यबिंदुतश्च
द्रग्रहे पूर्वाभिमुखीं सूर्यग्रहे प्रत्यङ्मुखीं दद्यात् सा यत्र ग्राहकमार्गं स्पृशेत् तत्स्थाने बिंदुं दत्वा
तद्बिंदुं मध्यं कृत्वा ग्राहकबिंबांगुलार्द्धेन वृत्तं कुर्यात् तद्वृत्तं यत्र ग्राह्यमंडलं स्पृशति तन्निमी
लनस्थानं अथोन्मीलनं ॥ एवमुन्मीलने मोक्षादिङ्मुखीं संप्रसारयेत्॥ विलिखेन्मंडलं प्रा
ग्वदुन्मीलनमथोक्तवत् ॥२२॥ ॥मानान्तरार्द्धमितशलाकां मध्यबिंदुं मध्यं कृत्वा ग्राहकबिं
बांगुलार्द्धकृतवृत्तं ग्राह्यवृत्तयोर्युतिस्थाने उन्मीलनं अत्रोपपत्तिः मध्यग्रासग्रस्तग्राहकार्द्धवृ १०२
त्तेन ग्रासो भवति। स च साध्यते ग्राह्यमानवृत्ताधिकोपि स्यात्तत्र यावदेवाधिकस्तावदेव निमी
लनमुन्मीलनंच अत्र यदि निमीलनांगुलाधिकामध्यग्रासग्राहकवृत्तं क्रियते तदा निमीलनकाले

ग्राह्याद्यवधिरेव स्यात् उन्मीलनांगुलाधिकमध्यविक्षेपाग्रवृत्ती उन्मीलनकालग्रासो भवेत् नि
मीलनोन्मीलनांगुलाधिकमध्यविक्षेपतुल्यं ग्राह्यग्राहकबिंबांतरं यत्तु निमीलनयोः संस्कारव
शादंतरं तत्स्पर्शमोक्षास्तकं तं नबांतरमंडलस्पर्शमोक्षमार्गयुति तुल्यो निमीलनोन्मीलनांगु
लांगुलाधिको मध्यविक्षेपो भवति अतो ग्राहकार्धे इन वृत्ते कृते ग्रास्यमानार्धावधिग्रासो भ
वतीति यद्वा स्वमार्गे लग्नग्राहकमध्यस्य यत्रांतरार्धतुल्यः कालः स्यात्तत्र स्थिते ग्राहके नि
मीलनोन्मीलने उत्पद्येते नबिंबार्धे कृतवृत्तमार्गसंपातद्वये ह्यतयो ग्राहिकमानवृत्तयोः संमी
लनमुन्मीलनं च भवतीति सर्वमुपपन्नं यदि चंद्रग्रहे स्पर्शग्रासाभावो वलनाभावश्च तदा प्रागु
दग्भागमेव स्पर्शः मोक्षकालीनयोर्द्वयोरभावश्च तदा पश्चादप्रतीच्यामेव मोक्षः अथ ग्रहणे ग्रहणे
भावे मध्यग्रहे वलनाभावो दक्षिणविक्षेपश्च तदा भुजांतरदिशमेव ग्रासः यदि मध्यग्रासाभावे वलनो
त्पद्येते तत्रापि द्वयाभिन्नादिक्त्वं स्यात् तत्र स्पर्शग्रासो याम्यपश्चिमे स्वांमोक्षः स्यादिति एवं उग्र
हे मध्यग्रासश्च तदोदग्ग्रहणं द्वयोर्भिन्नयोः स्पर्शो व्यायव्यां मोक्षः तदेवोत्तरशरश्चेद्दक्षिणग्रहणं प्रा
ग्नेय्यां स्पर्शो नैरृत्यां मोक्षः अथ स्पर्शवलनग्रासौ भिन्नदिक्कौ समासवृत्ते तुल्यौ स्तः तदा प्राच्या
मेव स्पर्शः एवमेव मोक्षः अत्रैव यदा वलनविक्षेपयोः स्पर्शकयोः प्रसारितदिग्वशात्तुल्यत्वे दिक्के

तावतीच कालेस्पर्शः मोक्षेप्येवमेव वलनशारवशादतीव कोणाश्रितं मध्यग्रहणं भवति सूर्य
ग्रहेप्येतत्सूर्यस्पर्शमोक्षव्यत्ययेन मध्यग्रहणं शारदिशास्येतत्सर्वं हि द्विविदिक्षि च ज्ञातव्यं
१०३ अथ वर्णः ॥ ॥अर्द्धादूनेसधूम्रंस्यात्कृष्णमर्द्धाधिकंभवेत्॥ विमुंचतः कृष्ण
103 ताम्रंकपिलंसकलग्रहे॥ २३॥ ॥तत्र खंडग्रहणं पूर्वं सकलग्रासं मुंचतः कृष्णताम्रवर्णः
सर्वग्रासकाले कपिलो वर्णः स्यात् सूर्यग्रहणे खंडग्रासे विशेषानुक्तेः कृष्ण एव वर्णः स्या
त् उक्तं च वशिष्ठ संहितायां आद्यंतयोर्वकुलधूम्रत्वानुकारी खंडग्रहे नियतमंजनपुंज
वर्णः ग्रासे दलात्समाधिके ऽरुणकृष्णवर्णः सर्वग्रहे भवति शीतकरः पिशंग इति पादि
लेख्ये स्यातिगोप्यत्वमाह॥ ॥रहस्यमेतद्देवानां न देयं यस्य कस्यचित्॥ सुप
रीक्षित शिष्याय देयं वत्सरवासिने ॥ २४॥ इति स्पष्टार्थं श्लोकः॥ इति श्रीदेवदत्तसु
त भूधरकृते सूर्यसिद्धांतविवरणे परिलेखाध्यायः षष्ठः॥ ६॥ ॥ ॥ १०२

तीतो वक्रिणि एवंभः समागमः शीघ्रे शीघ्रगतौ ग्रहे मंदाधिके

अथ युत्यध्यायो व्याख्यायते तत्रादौ युतिभेदानाह ताराग्रहाणामन्योन्यं स्यातां युद्धस
मागमौ ॥ समागमः शशांकेन सूर्येणास्तमयः सह ॥१॥ ॥ताराग्रहा भौमादयः पंच तेषां परस्परं युतिर्युद्धं समागमश्चेत्युच्यते तत्र चन्द्रेण सह युतिर्युद्धं मित्रे
ण सह समागमः शशांकेन सह सर्वेषां युतिः समागम एवोच्यते सूर्येण सह युति
रस्तमय इत्युच्यते अथ युतेर्गतिगम्यत्वज्ञानायाह ॥ ॥शीघ्रे मंदाधि
केऽतीतः संयोगो भविताऽन्यथा ॥ द्वयोः प्राग्यायिनोरेवं वक्रिणोस्तु विपर्ययात् ॥
२॥ ॥प्राग्यायिन्यधिके मंदगतिग्रहाद्धिके सति युतिरतीतेति ज्ञातव्यं अ
न्यथा शीघ्रगतेर्ग्रहात् मंदगतिग्रहेऽधिके सति युतिर्भविष्यतीति ज्ञेयं प्राग्या
यिनोर्मार्गिणोर्द्वयोः शीघ्रमंदगत्योर्ग्रहयोरेवमुक्तरूपप्रकारेण युतिर्ज्ञेयं द्वयोरपि व
क्रिणोर्विपर्ययात् वैपरीत्येन युतिर्ज्ञेया शीघ्रगतिग्रहे मंदगतिग्रहे मंदगतिग्रहाद्धि
के एष्या युतिः मंदगतिग्रहे शीघ्रग्रहाद्धिकेऽतीतः संयोग इति एकस्मिन् वक्रि
ण्यन्यस्मिन् मार्गिणे विशेषमाह प्राग्यायिनी मार्गिग्रहाद्धिके सति संयोगो भविष्य

तीतिद्वेयं अथ ग्रहसमलिप्तीकरणं प्राग्यायिन्यधिके तीतो वक्रि त्येष्य: समागम: ॥
१०४ ग्रहांतरकला: स्वस्वभुक्तिलिप्तासमाहता: ॥३॥ भुक्त्यंतरेण विभजेदनुलोमविलोम
योः ॥ द्वयोर्वक्रिण्येकस्मिन्भुक्तियोगेन भाजयेत् ॥४॥ लब्धं लिप्तादिकं शोध्यं ग
104 तेदेयं भविष्यति ॥ विपर्ययाद्वक्रगयोरेकस्मिंस्तु धनक्षयौ ॥५॥ समलिप्तौ भवेतां
तौ ग्रहौ भगणसंस्थितौ ॥ विवरं तद्वदुद्धृत्य दिनादिफलमिष्यते ॥६॥ ॥ कि
युतिकारिणोर्ग्रहयोर्भुक्त्या गुणनीया: तौ द्वावपि यद्यनुलोमौ प्राग्यायिनौ विलो
मौ वक्रिणौ वा स्तस्तदा तयोर्भुक्त्यंतरेण भाज्या: लब्धं लिप्तादिकं स्वकीयं युतौ गतायां
स्वग्रहे शोध्यं गम्यायां युतौ स्वग्रहे योज्यं यदि द्वावपि मार्गिणौ तदेवं कर्तव्यं यदा द्वावपि व
क्रिणौ स्यातां तदा गम्ययोगे स्वग्रहे शोध्यं गतयोगे स्वग्रहे योज्यं यद्येको वक्री अन्यो मा
र्गी स्यात् तदांतरकला: स्वस्वभुक्त्या प्राग्वत् गुणनीया: भुक्तियोगेन भाज्या: स्वकीयफ १०४
लं गतयोगे मार्गिग्रहे शोध्यं वक्रिणि ग्रहे योगे वक्रिणि ग्रहे शोध्यं मार्गिणि ग्रहे योज्यं ए
वं कृते द्वावपि ग्रहौ भगणस्थौ समलिप्तौ भवत: तद्वत् प्राग्वत्तयोर्मार्गिणोर्वक्रिणोर्वांतरक

कला: भुक्त्यंतरेण विभजेत् एको मार्गगतिरन्यो वक्रगतिश्चेत् तदा ताः कला भुक्तियोगेन विभजे
त् यल्लब्धं तत् गतयोगे गतदिनादिकं स्यात् गम्ययोगे गम्यदिनादिकं स्यात् तैर्दिनादिभिः पुन
स्तात्कालिकौ कर्त्तव्यौ तदा समलिप्तिकौ भवतः उदाहरणं एवं श्रीप्राग्भिक षोडशशतात्मके सं
वत्सरे १६३१ आश्विनशुक्ल सप्तम्यां मध्यमाः सूर्यः ५।२२।४६।१७ चंद्रः ८।२०।२३।५२ भौमः
२।०।१४।४९।२९ चंद्रोच्चं ३।२८।३०।२४ चंद्रपातः ९।२३।२१४४ अथ स्पष्टाः सूर्यः ५।२२।१३।६।३५ भुक्तिः
५८।२६ चंद्रः ८।७।३२।४ भुक्तिः ७३१।२४ भौमः ८।१२।५६।१७ भुक्तिः ३३।१४ अत्र शीघ्रगतिश्चंद्रो
भौमादधिकगतो युतिः ग्रहयोरंतरकलाः २६७।४४ चंद्रभुक्तिः ७३१।२४ गुणिता ५५९।१३।५२ अत्र
चंद्रभौमयोः ऋजुगतित्वात् भुक्त्यंतरेण ६९७।१० भक्ताः लब्धं कलादिभिः २८८।१८ युतेर्गतत्वात् चं
द्रः ८।७।२३।४५ कुजः ८।७।४५।२६ अंतरकलाः २६७।४४ भौमभुक्त्या ३३।५४ गुणिता ९१८७।००।४५ भु
क्त्यंतर ६९७।१० हृताः लब्धेन कलादिना १३।१५ भौमः ८।१५।५६।०० कुजः ८।१२।४५।२६ जातौ
समकालौ भौमचंद्रौ अंतरकलाभ्यो २६७।४४ भुक्त्यंतरेण ६९७।१० लब्धादिना दिना ०।२३
४४ पुनस्तात्कालिकौ कर्तव्यौ यथा चंद्रगतिः ७३१।२४ दिनादिना ०।२३।४४ गुणिता ० १७।९९।८ षष्टि
हृता लब्धेन कलादिना २२९।१० चंद्रः ८।७।२३।४५ कुजः ८।७।३४।२६ भौमगतिः ३३।५४ दिनादि

०।२८।४६ गुरुः ह्३५।०४ बक्रा प्रकालादिना ०।३५ भौम ०८।२७।५६।०।२० अन्तः ०।०७।४५ एवं दृढजातौ ता
त्कालिकौ ग्रहौ उपपत्तिः स्वस्वभुक्तिप्रमाणेन गच्छतोर्ग्रहयोरेकस्मिन्दिने यद्दूरमन्तरं भवति तावदन्त
१०५ रं तत्कलाभिर्यद्येकदिनं लभ्यते तदेष्टलिप्ताभिः किमिति एवमस्फुटलयुतिः अथ स्फुटयुतिज्ञाना
105 र्थं दृक्कर्म तत्रादावायनं दृक्कर्म ॥ ॥ अत्रादिनदलमानं तथाविक्षेपलिप्ता
काः ॥ नतोन्नतं साधयित्वा स्वकालाल्लग्नवशात्तयोः ॥ ७ ॥ विषुवच्छाययाभक्ताद्विक्षेपाद्द्वादशो
द्धृतात् ॥ फलं स्वनतनाडीघ्नं स्वदिनार्धविभाजितं ॥ ८ ॥ लब्धं प्राच्यामृणं सौम्याद्विक्षेपात्पश्चि
मे धनं ॥ दक्षिणात्प्राक्कपाले स्वं पश्चिमे तु तथा क्षयः ॥ ९ ॥ न त्वत्र ग्रहयोगेषु ग्रहास्तोदयसाधने
॥ शृङ्गोन्नतौ तु चन्द्रस्य दृक्कर्मायनमिष्यते ॥ १० ॥ ॥ ययोर्ग्रहयोर्युतिः साध्यते तयोर्दिन
मानं दलं विमानं वा नेयं शरौ च कार्यौ तथा तयोर्ग्रहयोः स्वकात् स्वकालीनात् युतिकालीनादित्यर्थः
युतिकालीनात्कात् युतिकालीनं लग्नमानीय ग्रहयोर्नतोन्नते च कार्ये ततो विक्षेपो विषुवच्छाय
या गुणितो द्वादशभिर्भाज्यो लब्धफले स्वस्वदिनार्धभागेन लब्धं तत्कला विक्षेपसौम्ये सति प्राक् १०५
कपाले ग्रहे ऋणं कार्याः एतत् दृक्कर्म ग्रहयुत्या एवापि कार्यं उदाहरणं अयनांशाः १६।१
७० सायनबुधः ८।३।४२।२५ अस्य दृक्कालीनं क्रान्तिः ४३८।५५ शरो याम्यः २२।५८ क्रान्तिशरयोर्योगः

२।४८।१८ अस्मात्क्रमज्या २७८६।१२ उत्क्रमज्या ३७७१।१२ दिनव्यासदलं ३०९४।१८ क्षितिज्या ७४५१
०। स्वरूज्या ८७। चरजासवः ८२९।३९ जाताः स्वाहोरात्रासवः असकृत् भुर्भा ५६।०९ चरजासु
अहीने जाता दिनार्द्धासवः ६७६८।२ युते रात्र्यर्द्धासवः ६५४८।३९ एभ्यः षष्ट्याधिकत्वात् षष्टिः
लब्धा दिनार्द्धघट्यः ७।५४ सायनो भौमः २।०।१९।१७ क्रान्तिर्दक्षिणा १५।४० पारेयाम्यः ०।१४० अतनभो
गः ८।५३।१४० क्रमज्या ७८६।१९ उत्क्रमज्या ३३३।१३ दिनव्यासदलं ३०९८।२४ क्षितिज्या ७८३।० चरज्याट
२९ चरजासवः ८१।२२ एभ्यः पूर्वलब्धेन ३०।०० चक्रासवो २१६०० युता २१६७८ जाता भौमस्वाहोरात्रा
र्द्धासवः असकृत्चतुर्भागे ५४०।१३० चरजासुमि ८३२ हीन ५४७।१० जाता दिनार्द्धासवः योगे रात्र्यर्द्धास
वः ६२६० दिनार्द्ध घट्यः १५।१७ रात्र्यर्द्धघट्यः ७।२० अथ विक्षेपानयनं तात्कालिकस्पष्टः ८।०।१७
४५।२६ पातेन ६।३।०।२।४४ ऊनः ८।२०।४२।४२ जातं विक्षेपकेन्द्रं याम्यं भुजज्या २२२४।५१ मध्यवि
क्षेप ४७।० गुणनं २८००९।३० त्रिज्यया ३४३ लब्धाः ८५।२४ जातो याम्यो विक्षेपः भौमः ८।१९।४५।२६ पातः
०।१२।०।१७ भौम चतुर्थ शीघ्रफलेन एकपादिना ०।१।०९।३१।०६ पातः ०।१२।०।१३।१७ ऊनः ००।००।३२।०८ जातः स्फु
टपातः पातोन भौमः ०।८।१९।१९।१८ जातं विक्षेपकेन्द्रं याम्यं अस्य ज्या ३२९०।१० मध्यविक्षेप ९०।७
गुणनं २९८२१।५१ चतुर्थ चलकर्णेन २१।५९ लब्धाः ९१४० जातो भौमस्य विक्षेपो याम्यः अथ नतोन्नत
नतोन्नतमिश्राहि सायनोर्कः ८।७।४६।०५ दिनमानं २९।३४ रात्रिमानं ३०।२६ मिश्रमानं ७४।५।२६

दिना ०।२८।४४ हीनं २६।०।१ जातं दृक्कालः दृक्कालीनः सायनोऽर्कः ६।०।१२।५।३२ साधनं लग्नं
२१।०।१५।१२० ताक्कालिकौ चंद्रभौमौ ०।१३।४५।२६ सायनो ०।२४।१५।२।५८ भोग्य पालवः २५४४ धनुः
प्रमाणेन २५८।१८ युक्तो मकरस्य पलाः एकराशयस्तु प्रमाणेन ६४८००० भक्ताः लब्धा सवः ८।०।लग्न १११८।
१६ 106 २५।१२० मकरस्यासुभ्यो २९।१० युक्ते मीनान्तेन २९।२८ युक्ति तेभ्यः २५२।२१।११६।०।१ एकराशयस्तु ६४८०००
लब्धास्तु मिथुन स्युता ३९१ न लोमधस्य योर्मकर २८।१८ कुंभ २५० द्वयोरस्तु मियुता ३१२।१९
ते बध्याधिकत्वात्तत्रयः २६० भक्ताः ०।१२० जाताः परकपाले उत्तरांशेण भौमस्य एते भौमदिनार्द्ध
१२।०।४९ पातिताः २।१२।२ जाता अपरकपाले नतांशाः ०।१२० एते चंद्रदिनार्द्ध २३।१४ शोधिताः २।
५४ जाता अपरकपाले चंद्रनतांशाः चंद्रविक्षेपो ०।१५४ विषुवच्छाया ६ गुणः ५७ रो
द्वादश १२ भक्त ०।४५ जातं फलं एतद् चंद्रनत २१५४ युतं २२।०।२९ चंद्रदिनार्द्ध २०।०।१४ भक्तं ०।०।
४१ जाता अक्षकलाः दक्षिण विक्षेपोऽस्ति एताः प्रत्यक्कपालस्थे ताक्कालिक चंद्र ०।१२।४५
।२६।२६ युते कृताः ०।१७।१३ पलभौमो ऽस्तोदयदृक्कर्मसंस्कृतश्चंद्रः अथ भौमशरः २७।६।० विषु १६
वच्छाया ६ गुणः ५८।६।०० द्वादश १२ भक्तः ४८।१५० जातं फलं इदं भौम नत २।१२।२ युतं २९।२।१
भौम दिनार्द्ध १२।०।४९ भक्तं ८९ जाता अक्षकलाः एता हत्वा ताक्कालिक भौमे ०।१०।४५।२६ युतां
कृताः जातो ऽस्तोदयदृक्कर्मसंस्कृतो भौमः ०।१७।३६।७ अथायनं दृक्कर्म॥ ॥

॥ ॥ स्पष्टविमध्यग्रहजक्रांतिभागाः क्षेपलिप्तिकाः ॥ विकलास्तु महत्क्रांतिक्षेपयो
र्भिन्नतुल्ययोः ॥ तात्कालिकौ पुनः कार्यौ विक्षेपोनयोरथ ॥ ९७ ॥ ॥ अस्य दृक्कर्मसं
स्कृतः सायनो ग्रहो राशित्रययुतः कार्यः तस्मादानीतक्रांतिभागे विक्षेपकलागुणिता वि
कलाः स्युः ततश्च क्रांतिशरयोर्भिन्नदिक्त्वे आक्षदृक्कर्मसंस्कृते ग्रहे धनं कार्याः क्रांति
शरयोरेकदिक्त्वे ऋणं कार्याः ततस्तो ग्रहो तात्कालिको क्रांतिशरो साध्यौ उदाहरणं
अक्षदृक्कर्मसंस्कृतश्चन्द्रः ८।१७।३४।५९ सायनः ९।२९।४२।२९ राशित्रययुतः ११।२९।
४२।२९ अस्य क्रांतिः ७।०७ चन्द्रशरेण ८५।२४ गुणिता ६०७।०।४ जाता विकलाः आभिः क्रांति
शरयोरेकदिक्त्वात् अक्षदृक्कर्मसंस्कृतः ८।१७।३४।५९ चन्द्रोऽस्ति [illegible] जातोऽयनदृक्
कर्मसंस्कृतो भौमः ८।१७।३६।०७ सायनः ९।२९।४३।०७ अस्य क्रांतिः [illegible] अनया भौमशरेण ७।
४२ [illegible] गुणितः ०।४३ जाता विकलाः आभिरस्य दृक्कर्मसंस्कृतो भौमः [illegible] सायनः ८
२९।४२।०७ अस्य भोग्यासवः ६३७२ धनुर्मानं ०।२०।५० गुणाः [illegible] एकराशिप्रमाणं
६४८०० भक्ताः लब्धासवो २० लग्नासु [illegible] युता [illegible] मध्यगायो मकर [illegible] कुंभयो [illegible]
युता ३७३७ भगलग्नांशो २६० भागो [illegible] जाता [illegible] एते [illegible] दिना [illegible]
[illegible] २।५१ नाताः [illegible] विषुवच्छाया [illegible] ५७।२।२६ [illegible] २९ भक्तः [illegible]।

जातं फलं [illegible] अनेन २।५।१ गुणं २३।१५८ द्विनार्द्ध २३।१४ भक्तं १०।१६ जाता अल्पकला: आमिस्ताल्का
लिकचंद्र: ८।१०।१४।२८ ऊन: ८।१२।३५।१० राप्य सायन: ८।२९।४२।४० राशित्रयपुत: ११।२९।४२।४०
७ अस्य कोटि: ०।०।१८।२५।२४ गुणिता ११।१२ जाता विकला: अल्पसंस्कृतचंद्र: ८।१२।३५।१० विक
10) ना ११।१२ ऊन: ८।१३।३४।५८ जाता शीघ्रकर्म मंदस्फुटचंद्र: अथायनदृक्कर्मसंस्कृतो भौम: ८।१२।३६।०७
सायन: ८।२९।४३।१७ अस्य भोग्यासव: ५८८८ धनुर्मीन २०५८ गुणा: १२।१२८०।०४ एकराश्यसु: १
६४८००० भक्ता १८ एते २० लग्नासु: २९८ युता ४०।१ मकर १८।१८ कुंभासु ४० युता: ३१।५।२८।१०
भक्ता २०।२२ जाता भौमोन्नतांशा: एते भौम द्विनार्द्ध १२।१४ शोधिता: १।१२ जाता नतांशा: १।२
८७।२४ छाया ६८ गुणा: ५८ द्वादश भक्ता: ४८।५० फलं नत २।१२ गुणं ११।५।२५ द्विनार्द्ध १२।०७ गुणि
त: ०।४ विकलात्मक भक्तं ८।५ राशित्रयपुत: ११।२९।४२।५१ कोटि: ६।३३ शरो ८७।४० गुणि
त: ०।४ विकलाभि: ०।४० स्त संस्कृतो भौम: ८।१२।३६।२१ ऊन: ८।१२।३६।११ यो श्रीअगतेष्ट
द्रस्य मंद गतेर्भौमा न्यून त्वाद्व्याप्युति: दृक्कर्मस्फुट ८।१२।३०।५८ भौम ८।१३।३६।११ अंतरं ७
०।१२ अनेन चंद्रभुक्ति: ७३१।१४ गुणिता ८७७ गतांतरं ६८७।२० भक्ता लब्धेन ०।१५ युते रैख्यं त्वा
त दृक्कर्मस्फुट्यो भौम ८।१३।३६।११ अंतरं ०।१२ अनेन चंद्रभुक्ति ७३१।१४ गुणिता ८७७ गतांतर

एवं भौमगते ३३।५४ दिनादि ०।०।६।१७ गत्या: ३।२९ षष्ठ्याप्तकलाभि ०।३।२९।६ कर्मफुटो भौमो ८।७।३६।१७॥ ६

६७।१९ भक्ता लब्धेन २।२५ भौमगतिः ३३।५४ अंतर २।१२ गुणो ४०।४० गत्यंतर ६७।१० भक्ता लब्धे
न ०।३६ कर्मस्फुटो भौमो ८।७।३६।२ युतः ८।७।३६।२१ जातो समकलो ग्रहांतरात २।१२ भुक्त्यं
तरात् ६७।१० नेन २ ना [illegible] कार्मसंस्कृतग्रहे ००।०।०।६।११ चंद्रगतिः ७३।१४ गुणिता
७।५।१२ आप्ता: षष्ठ्याप्तकलाभि ०।२।५।१२।६ कर्मसंस्कृतचंद्रो ८।७।३७।१ युतः ८।७।३६।४ ए
वं भौमगते ३३।५४ दिनादि ०।०।६।१७ गत्या ३।२९ षष्ठ्याप्तकलाभि ०।३।२९।६ कर्मफुटो भौमो
८।७।३६।१२ युतः ८।७।३४।५८।१४ समौ भौमगते जातो तात्कालिको ६।३६।० दिनादि ०।१६ यु
तेयात मिथः २६।१७ विक्षेपो च तयोः तत्वादि चंद्र: ८।७।३६।१४ पातेनो २।१७।२।४४ नः ६।२०।३३
१७: जातं विक्षेपकेंद्र भुजज्या १२०।५।४० मध्यविक्षेप २७० गुणा ३२५ ५६।१३० त्रिज्या ३४३८ भक्ता ६४
१७ जातः स्पष्टो विक्षेपः भौमः ८।१७।३६।१४ स्फुट पातेनो ०।१।०।१३।१८ नः ८।१९।१०।४।६ जा
तं विक्षेपकेंद्र भुजज्या २१७।३१ मध्यविक्षेप ८० गुणा २९५८७६।३० चतुर्थशीघ्रकर्ण ३०३१
५।५ जातः स्पष्टो भौमशरः अत्रोपपत्तिः अत्र गोले विषुवन्मंडले स्वाहां योर्यावन्नामि
तावद्भमंडलमुत्तरगोलक्षितिजाद्रुपरिगतं याम्योऽधः तत्र स्थो ग्रहः स्वशरेणोन्नति
चगतः तत्र चव[illegible]तन [illegible] पदुन्नमनं नवतेः त्रैराशिकेन साध्यते तत्र यदि हाद
शांगुलपीकको [illegible] लब्धे भुजः तदा [illegible] कमिति फलमहो रा [illegible] तेजा

रूपाः कलाः कुम्भाले क्षितिजस्य गृहे परमं भवति तत्र नत स्यादिनार्द्ध तुल्यत्वात् दिनार्द्ध
नतस्याभावः तत्र गुणककलाभस्यत्वात् गुणत्वमपि शून्यं जातमतः फलाभावः अतरऽनु
१० पातः नतं गुणकः दिनार्द्धहरः फलं गुणः अथ प्राकुकपाले यदि सौम्यः शरस्तदा तेन श
१०९ रेण क्षितिजादुपरि स्थो ग्रहः क्षितिजं यावदधोनीयते तावत् ग्रहात् पश्चात् क्रांतिवृत्तं क्षि
तिजे लगति अतस्तत्र फलमृणमुक्तं यदि तत्रैव याम्यः शरस्तदा तेन क्षितिजादधस्थो ग्र
हो यावत् क्षितिजं तावत् ग्रहादतः क्रांतिक्षितिजे लगति अतस्तत्र फलं धनं भवति अ
थ प्रत्यक्कपाले सौम्यः शरस्तदा तेन शरेण क्षितिजादधः स्थो ग्रहः क्षितिजं यावदुपरिनीय
ते तावद्ग्रहादग्रतः क्रांतिवृत्तम क्षितिक्षितिजे लगति अतस्तत्र फलं धनं तत्रैव यदि याम्यः
शरस्तदा तेन क्षितिजं लगति अतस्तत्र फलमृणं भवति अथ यायन दृक्कर्मोपपत्तिः क्रां
तिवृत्ते यत्र स्थाने विषुवं तदपरि क्षितिजे लगति न तदा तत्र ग्रहः यतोसौ शरागे शराग्राहिकदंवाभि
मुखं यदा तरः कदंबकः क्षितिजादुपरि भवति तदा तन्मुखेन शरेण ग्रहः क्षितिजादुन्नाम्यते १०
क्षितिजकदंवयदंतरं तदेव दक्षिणं वलनं नामितः पश्चादुदेष्यति स च कियता काले नेति तदा
नयनं त्रैराशिकेन यदि दोज्यास्त्रिपवित्रिज्यातुल्यकर्णे कदंवक्षितिजयोरंतरं कलाः परमवलनसं
ज्ञा लभ्यंते तदा इष्टेनेकिमिति वलनभाग गुणः फलं व रूपादिकलाभवति ताउदैज्यास्ते ६०९

जीवास्तुल्याः संति यदोत्तरं वलनं विक्षेपश्चोत्तरः तदा तेन विक्षेपवलनेनानमितो ग्रहो यावत् क्षिति
जनीयते तावत्क्रांतिवृत्तग्रहस्थानात् उत्तरतः क्षितिजं तत्र वलनस्य उत्तरत्वोरेकदिक्त्वात् क्षेकला
रूपं ततः स्फुटदृक्कर्मको ग्रहः क्षितिजस्थो भवति यदोत्तरा विक्षेपो दक्षिणं वलनं विमंडले
विन्यस्य तत्र ग्रहं दत्वा विग्रहं कार्यं अथ ध्रुवात् ग्रहोपरिनीयमाने सूत्रे यत्र क्रांतिवृत्ते लगति
तत्र स्फुटदृक्कर्मको ग्रहः एवं ध्रुवानीयमानेन सूत्रेण स्फुटतमस्तं भवति क्रांतिवृत्तग्रहस्था
ग नान्तरं तः पलभा वा आयनवलनतुल्यं तरे ततस्तत्र क्रांतिवृत्ते लगति अत आयनवलनभुजः क्षिति
पः कोटिः शराग्रक्रांतिवृत्तयोरंतरे यावत्तत्र खंडं तत्कर्णः एतत् आसन्नवलनमसंत्रभव
हीति सर्वमुपपन्नं अथ युतिकाल आनीयते तत्र त्रयोदशपलाधिकबहिः षष्ठिघटिकास्व
तीतासु दृक्कर्मणा चंद्रभौमौ समौ जातौ तत्कालीनौ २६।१९ कि: ५।२२।१०।०८ सायनः ६।७
१२५।७६ सायनं लग्नं २२।१९।४४।५५ उदयाभिधः ५७।०।२ अपरनतं १।२६ मध्यलग्नं ८।१।६
१२९।०।९ नतांशाः ५५।३४ एषां ज्या २६२७।२० एवं मध्यज्या दृक्क्षेपः २५८४।७९ दृग्गतिः
२२५५।३७ ११।२९।५ अत्र लंबनमाद्यानयनार्थं उपरिस्थो ग्रहः सूर्यः कल्पाधस्थश्चंद्रः
कल्पः तत्रापि लग्नं सूर्यादिवसाध्यं न कल्पितकाल तदूर्ध्व हासिद्धांतेमानेकार्या पूर्व

रविचंद्रे स्यो भवेद्वियोगः कार्यं ग्रहवद्रविलंबनार्धं स्फुटं स्वं कल्पो ध्रुवः स्फुर्धं मुत्ला दृक्परिग
१९ हनि लंबनादि प्रसिद्धौ किं लकार्दे वलग्नं ग्रहयुतिसमये कल्पितार्कोन्नतं साध्यमिति अतः सा
यनो भौमः ८।२९।४७।१४ मध्यलग्नं ८।२६।२८। ८ अनयोरंतरं ०।३।४।३५ ज्या ७८।२६ छेदः ३१।१५
119 भक्ता ०।३।४० आप्तं लंबनं अत्र प्राग्वत्तल्लंबनं न ग्रहयुतिसमयः संस्कृतः प्रस्फुटतरः स्यात् खेटौ
हि यत्रयोर्यदि युतिसमये कार्यमिवं तदेवेति ब्रह्मसिद्धांतोक्तेः कल्पितार्कसमध्यलग्नाधिक
लंबनेन युतिकालो २६।२६ हीनः २५।३७ एतत्कालीनोऽर्कः सायनः ८।०७।२५।०३ लग्नं ११।४
।४७।३७ अपरनतं ०।१४। मध्यलग्नं ८।१७।३।१०।५।०।४८।२०।१५ दृग्ज्या २६।२।२८ दृक्क्षेपः २५।६३।१६ दृग्गा
तिः २२९।१४ छेदः २२८।४० सायनो भौमः ८।२३।३५।५४ लंबनं द्वि ०।४५ अनेन युतिकालो २६।२३
हीनः २५।२८ एतत्कालीनः सायनोऽर्कः ८।०७।२८।५४ लग्नं ११।०।३।३३।१८ नतं ०।१७ मध्यलग्नं ८।२२।८
३८ नतांशाः ४८।२१।५० दृग्ज्या २६।०।४६ दृक्क्षेपः २५५४।३० दृग्गतिः २३००।५६ छेदः २२८।१४ सायनो भौ
मः ८।२९।४७।१९ लंबनं तृतीयं ००।४८ अनेन युतिकालो २६।१७ हीनः २५।२५ एतत्कालीनः सायनोऽर्कः
८।०७।२४।५१ लग्नं ११।३।१८।३ नतं ०।३८ मध्यलग्नं ८।२२।११।८ नतांशाः ४८।२।८।२२ मध्यज्या २६।०।४६ १९
दृक्क्षेपः २५५७।२५ दृग्गतिः २३०४।२२ छेदः २२८।१९ मध्यले सायनो भौमः ८।२९।४७।१८ लंबनं स्थिरं जातं
००।४८ अथावनतिः मध्यलग्नं ८।२२।११।८ निरयणं ७।२५।५४।८ युतिकालीनेनेंदुपातेन ०।३।०।९।४७ युतं

६।०।२।५०।४५ जातं विक्षेपकेंद्रं याम्यं भुजज्या ७०।४५ मध्यचंद्रविक्षेपेन गुणिता ४६०।० त्रिज्याभक्ता
१३।२६ जातो मध्यलग्नोत्थः अवनतिसंस्कृत शरो याम्यः अर्कदृक्क्षेपो याम्यः २५।१५।१९ अस्य ज्या ५५ धनुः २६।७।५५
।५।६ दृक्क्षेपशरयोरेकदिक्त्वात् युतं शर ७।१२६ युतं २८।८८।१९ अस्य ज्या २५।१५।४८।२८ भौमभ्रष्टपातेन ०।।
१३।२।० दृक्तुल्यं २।२५।२२।२० जातं विक्षेपकेंद्रं याम्यं अस्य ज्या २८।२८।० भौममध्यविक्षेपः ०।१४।२५।४५ चतुर्थ
भागे प्रकल्प्य ०।३७।५३ भक्ता ७।१५ जातो मध्यलग्नोत्थो भौमशरो याम्यः याम्यार्कदृक्क्षेपः २५।५।१८ चापो
२७।२७।४८ दृक्क्षेपशरयोरेकदिक्त्वात् शर ८।१५ युतः २९।५८।१५ अस्य ज्या २९।०।६ जातो भौमदृक्क्षेपः सप्त
मा ७० भक्तः ३।१४ जाता भौमनतिः चंद्र २९।४।२७ युतः ४९ एकदिक्त्वात् अवनतसा ३।६।४ युतः ७।१२५ जातः स्पष्टः
शरः भौमशरो ७।३५ अवनति ३७।२७ युतः १४९ जातः स्पष्टो भौमशरः ताभ्यां स्वयं ग्रहलववदिग्संस्कृतो
स्वस्वगत्या तौ च स्पष्टाविति ब्रह्मसिद्धांतोक्तत्वात् अथ ग्रहांतरमर्द्धनं ।। ।।दृ
क्तुल्यत्वं तरं भेदयोगः ग्रहांतरं ।। २ ।। ।। नतिसंस्कृतविक्षेपयोरंतरं काचेद्दिक्त्वात्तदा विक्षे
पयोरंतरं कार्यं दिग्भेदे योगः कार्यः तत्र यः शुद्धस्तत्ग्रहयोर्बिंबमध्यतो दक्षिणोत्तरमंतरं विज्ञेयं शर
इति यावत् उदाहरणं अवनतिसंस्कृतचंद्रशरो याम्यः ७।१५ भौमशरो याम्यः १४।५८ अनयोरंतरं ७।४४
जातं ग्रहांतरं अथ मानानयनं ।। ।। कुजार्किज्ञामरेज्यानां त्रिंशद्दलार्द्धवर्द्धिता ।। विक्षेपा
श्चंद्रकक्षायां भगोः षष्टिरुदाहृता ।। ३ ।। त्रिबलुः कर्णयुता प्रा शीघ्र कक्षा जया हृताः ।। स्फुटाः स्वकर्णा
स्तिथ्याप्ता भवेयुर्मानलिप्तिकाः ।। ४ ।। ।। कुजस्य बिंबं विष्कंभयोजनानि ३० एतान्येवार्द्धनिसार्द्धसप्त

रविभिः ७३ भुक्तानि ३११३० जातानि ष्टानि बिंबविष्कंभयोजनानि अनयेव बुधस्य ५५०० गुरोः ५७१:
शुक्रस्य ६०१०० भौमस्य तृतीयमंदकर्णः २८०७१३७ चतुर्थशीघ्रकर्णः ७३११५७ अनयोर्युतिः ७९०९७ भौम
११० विष्कंभः ३० द्विगुणः ६० जातं कलात्रिज्यया ७८८ गुणितं २८८९८० कर्णयुत्या ७८९९१२ हृतः ३८५५ जातं
110 स्फुटे भौमकर्णे एवं त्रिज्याभक्तः २११९ जाता भौमबिंबमानकलाः स्फुटस्वभुक्त्या गुणिता विस्तादि
नानीता चंद्रमानबिंबकलाः ३८।३५ बिंबयोर्योगस्यार्द्धं ३१।५४ अर्द्धं ३५।१७ अत्र वक्रो गार्द्धांतं ३५।१७ ग्रहांतरं
३१।३४ न्यूनमतो भेदसंभवोयं समागमः भेदभेदः प्रकीर्तितः वक्ष्यमाणत्वात् अत्रोपपत्तिः यावत्त्रिज्यतुः क
र्णयोर्युतिः त्रिज्यातुल्या भवति तदा त्रिज्याभितेन स्वभितिलितेन यावद्दृश्येनोदयं गच्छति तेन गृहस्य बिंब
विष्कंभः तत्र यथ ग्रहयोर्योगे चंद्रगताः कलास्ता ग्रहाणां बिंबकला मध्या भवंति तथा भौमस्य ४ बु
धस्य ६ गुरोः ७ शुक्रस्य ८ शनेः ५ तत्र यदि त्रिज्याव्यासार्द्धे एतावत्प्रमाणेन बिंबकलास्तदा चंद्रकक्षायां तेन
कियाजनः किमिति यथा चंद्रकक्षायां ३१८०० भौममानकलाभिः ४ गुणिता १२७२०० चक्रकलाभिः २१६००
भक्तानि ६० जातानि कर्णयोजनानि एभ्यो द्वाभ्यां लब्धानि विष्कंभयोजनानि ३० यथा मंदस्फुटो ग्रहो मंद
परिधौ भ्रमति स्वकीयग्रहो शीघ्रपरिधौ भ्रमति तत्र च मंदपरिधिमतिक्रम्य भ्रमणेन मंदशीघ्रकर्णयो
र्योगेन लभ्यते इति सर्वमुपपन्नं अथ ताराग्रहाणां छाया ग्रहश्रोनदृश्यत प्रांके गेग्रहदर्शनप्रकारमाहा ११०
म। ॥ छायाभूमौ विपर्यस्ते स्वछायाग्रे तु दर्शयेत् ॥ ग्रहः स्वदर्पणांतस्थः शंकुग्रे संप्रद
श्यते ॥५॥ पंचहस्तोच्छ्रितौ शंकू यथा दिग्भ्रमणस्थितौ ॥ ग्रहांतरेण विक्षिप्तावधो हस्तनिखातकौ ॥६॥

छायाकर्णौ तिर्यग्दृशा छायाग्रशंकुमूलगौ ।। छायाकर्णाग्रसंयोगे संस्थितस्य प्रदर्शितः ।।७।। स्वशंकु
मूलगो बोध्यनिर्गृहे दृक्तुल्यतामितौ ।।७।। ।। छायायां भ्रमः छायाभ्रमिः छायादस्नार्थे समीकृता
या दिक्साधनवत्या च भ्रमा विसर्पः तत्र भ्रमौ छायाद्वयं वैपरीत्येन दर्शयति यदि ग्रहो पूर्वतः स्थितौ तदा
छायाद्वयं वैपरीत्येन दृश्यं यदि ग्रहो पश्चिमगो तदा पूर्वतो दृश्यं एवमन्यत्रापि एवं वैपरीत्येन दृष्ट
छायाग्रहयोः स्थितत्वाद् दृश्येत तत्र ग्रहः शंकुमूलगो दृश्यते यथा दर्पणे ततः स्वच्छात्मा दृश्यते तदा
प्रतिबिम्ब इव दृश्यत इत्यर्थः तद्दर्शनप्रकारमाह पंचहस्तोच्छ्रितावित्यादि पञ्चहस्तप्रमाणेन शंकुद्व
यं कार्यं ते शंकू हस्तपरिमाणेन भूमौ स्थाप्यौ [illegible] उपरि पंचहस्तोच्छ्रायौ तिष्ठ
तः तौ दिग्भ्रमणमनतिक्रम्य स्थाप्यौ ततः स्वस्वशंकुमूलौ गणेनागता स्वकीया वा दृग्या छा
ययोरग्रात् स्वस्वशंकुमूलगौ दृश्येते ग्रहौ शंक्वग्रे च दृक्तुल्यतां प्राप्नुतः शंक्वग्रग्रहावेकदृष्टिविष
यौ भवत इत्यर्थः उदाहरणं चंद्रस्योन्नतं १०।१२ नवति ९० गुणं ९१८।० चंद्रदिनार्द्ध १३।५४ भक्तं ७०।१३
जाता उन्नतांशाः एषां ज्या ३३।४२।३९ जाता शंकुज्या चंद्रनतं २।५२ नवति ९० गुणं २५८।० दिनार्द्ध १३।१४
भक्तं १८।३३।५६ जाता नतांशाः एषां ज्या दृग्ज्या ११४।०।२६ [illegible] ०।१२५६ शंकुज्या ३३।४२।३९ म
ला ०।१२ जाता भौमस्य उन्नतं ०।२१ नवति ९० गुणं १९।३० भौमदिनार्द्ध १२।३० भक्तं १।३३।१५ जातो उ
न्नतांशाः एषां ज्या शंकुज्या ३८०।४० भौमनतं २।२२ नवति ९० गुणं १२३।०० दिनार्द्ध १२।३० भक्तं १०।४४।५९

जातानतांशाः एवांज्या २९०।३० एवांद्गज्या २९०।२० एषा छादशा २२ गुणा १२८७४ कुज्या ३२९०।४० प्रा
३३६ जाता भोमछायात्रिज्यया हृदा गुणा ४१२५६ कुज्या ३२९०।४० प्राभोमकर्णः १२।३२ अथास्य
१११ त्पर्धमानयोगार्ध १५।५७ महांतरं शारः ३।३९ योगार्धवर्गः २५४।२४ शार ३।३१ वर्गः १२।७ वर्गयोरंतरं २४१
।।। (१७) अस्य मूलं ५।३२ बाहु ६ गुणं २०२१ गतं तरं ६८७ भक्तं २२ जातं स्थित्यर्ध अथ वलनं स्पृतिकाल स्प
र्शकालीनं लग्नं २१।०३।०८।३७ लग्नभुक्तासवः ९७ भोमस्य सायनस्य ८।२९।४७।१८ भोग्यासवः १९ अन
योर्योगः १५६ मध्यगयोर्मकर १५९ कुंभयो २६० एवं स्पृष्टिस्मु भिर्युतिः ३८८० जाता भोमघ्नगतासवः ए
भिः पृष्ठाधिक प्राक् तत्र ये ३६०।१ स्वापृ भोम दिनार्धेना १२।४७ प्रा नतांशाः २७।५१।०९ एवांज्या नतज्या
२२।६१।४८ अस्य तज्या १५३७।२९ नवोद्धृतः १९।४७।०७।२९ त्रिज्या ३४१८ हृतः ५६।५१।०७ अस्य धनुः ५६
५१।४८ अस्मात्स्पष्टा भागे वेलांशा जाताः ८।३७।४७ सौम्याः सायनो भोमः ८।२९।४७।१८ क्रांतिः ६
(१७) दक्षिणा अनयाभिन्नादिक्त्वाद्वेलांशा ८।३७।४७ हीनाः ८।१२।१७ एवांज्या ५५८८ स्पष्टा ७ भक्ता ७।
५८ जातं स्पष्टं क्रमिकावलना सौम्या एतद्भव नादिकं भेदयोगस्तत्र कार्यं तस्मिन् भेदयोगे यथा भौमान्तरमंतरं
समस्यको बालः स्वच्छोक एव कल्पितार्को कल्पितः प्राग्गोलीय सां दिशि वर्त्तते स्तादक वालस्य अत्र चर्दिशि एव १११
कबालस्य पादि लेखक मेलिचयोऽधः स्थो ग्रहः प्राग्गी कल्पितः स च दृश्य भुक्तिर्भवति तदा प्राच्यादि दिक्
स्पार्शः पश्चात् भवि शेषः एतदुक्तं वृत्त सिद्धान्ते याम्यादक स्य पुर्वे चरवि वरं भेदयोगे सवालो हि यः
स्य यतिर्भवति भवतः प्रीतगुः सा प्राशा प्रा मंदार्को ताऽनन्जरपि यदाधः स्थितः स्पाद्भेदं प्राग स्पर्शौ

मोक्तो परदिक्षितु पश्चिमस्थ: वगस्य इति अथ युतिभेदानाह ॥ ॥उल्लेखस्तारका
स्पर्शाद्भेदे भेद: प्रकीर्त्यते ॥१८॥ युद्धमंशुविमर्दाख्यमंशुयोगे परस्परं ॥ अंशादूनेऽपसव्याख्यं युद्ध
मेकोत्र चेदणु: ॥१९॥ समागमोंशादधिके भवतश्चेद्बलान्वितौ ॥१९॥ ॥युतिकर्त्तृग्रहयोस्ता
रकयो: परस्परं स्पर्शे सत्युल्लेखाख्या युतिर्भवति अथ भेदयुतिर्भेदयोगो भवति उभयो: किरणस्पर्शे
अंशुविमर्दाख्यं युद्धं भवति योगकाले ग्रहयोरंतरं यदि लिप्तात्मकं अंतरे तयोरेक: स्वल्पप्रमाणश्चेत्
दा कथितयोगोऽपसव्यनामयुद्धं भवति यदा द्वयोर्ग्रहयोरंतरमंशादधिकं भवति तावुभावपि बलयु
तौ चेद्भवतस्तदा तयोर्योग: समागमसंज्ञो भवति अथ पराजितलक्षणमाह ॥ ॥अ
पसव्ये जितो युद्धे पिहितोऽणुरदीप्तिमान् ॥ रूक्षो विवर्णो विध्वस्तो विजितो दक्षिणाश्रित: ॥२०॥ ॥
अपसव्ययुद्धे जितो ग्रहोऽणु: स्यात् दीप्तिरहितश्च स्यात् सर्वत अंशुयो ग्रहो रूक्षो वर्णहीनो वेपथुर्द
क्षिणदिक् च स्यात् स पराजितो ज्ञेय: अथ जयलक्षणं ॥ उदक्स्थो दीप्तिमान्स्थूलो जयी याम्योपि यो ब
ली ॥ आसन्नावप्युभौ दीप्तौ भवतश्चेत्समागम: ॥२१॥ स्वल्पौ द्वावपि विध्वस्तौ भवेतां कूटविग्रहौ ॥
जयी उदक्स्थो दक्षिणस्थो वा भार्गव: प्रायशो बली ॥२२॥ [illegible] ॥ प्राप्तां केनैवमेतेषां कुर्यात्तं योगसाधनं ॥
एवं तत्स्फुटो ज्ञेयो विज्ञेया: प्रीतयो युती ॥२३॥ ॥तयोर्मध्ये यो ग्रह: उत्तरस्थ: स्याद्दीप्तियुत: ।
स्थूलश्च स्यात् स जयी ज्ञेय: द्वयोर्मध्ये य: स्याद्यदि बलयुत: स्यात् स दक्षिणस्थोपि जयी स्यात् यदा
निकटवर्त्तिनावप्युभौ दीप्तिमन्तौ भवतस्तदा तयोर्योग: समागम एव ज्ञेय: यदि द्वावप्यल्पप्रमाणौ

सकं पे भवतस्तदापि तयोर्योगिः समागमस्तदेवमुक्तरूपवद्ग्रहयोर्विजयस्तदेवं ज्ञातव्यः तदेवमेवतारग्र
हाणां चंद्रेण समं युतिसाधनं कार्यं तत्र चंद्रमसा सह युतिसाधने चंद्रः शरोऽवनत्याः संस्कृतः स्फुटः
स्यात् अतः सोऽग्रहरतं दर्शितमेव स्वस्वमार्गगतामेषां युद्धादिकथं सद्भवतीत्यत्राह ॥ ॥
॥ ॥भावाभावौ यल्लोकानां कल्पितौ यैः प्रदर्शिता ॥ स्वमार्गगाः प्रयांत्येते दूरमन्योन्यमाश्रि
ताः ॥२४॥ वस्तुतो ग्रहाणां न युद्धं नापि समागमः यत एते स्वस्वमार्गेऽतिदूरं उपर्यधोभावेन प्र
यांति अत एषां लोकानां शुभाशुभफलज्ञानाय कल्पने कृता न वस्तुतो युतो युद्धादीत्यर्थः
।फलं च भेदे हृद्वि विनाशो भेदः सुहृदां महाकुलीनां च उल्लेखे स्यात् भयं मित्रविरोधं प्रियान्त
ज्योति त्वा मित्वादि वराहाद्युज्ञेयं इति श्री...वित भूधरकृते सूर्यसिद्धांतविवरणे ग्रहसमागमाध्यायः
सप्तमः ॥७॥ ॥अथ भग्रहयुत्यधिकारो व्याख्यायते तत्रादौ नक्षत्रध्रुवानयनं ॥ ॥
प्रोच्यंते लिप्तिकाभानां स्वभोगोऽथ दशाहताः ॥ भवंत्यतीतधिष्ण्यानां भोगलिप्ता ८०० युताध्रुवाः ॥१॥
अष्टार्णवाः ४८ शून्यकृताः ४० पंचषष्टि ६५ र्नगेषवः ५७ ॥ अष्टार्थाब्धयो ४८ ... गा ... ॥ रसा ...
मनवस्तथा ॥२॥ कृतेषवो ५४ युगरसाः ६४ शून्यबाणा ५० वियद्रसाः ६० ॥ खवेदाः ४० सागरनगा ७४ ११२
अक्षानगाः ७६ सागरर्त्तवः ६४ ॥३॥ मनवो १४ ऽथ रसा ६ वेदा ४ वैश्वमाप्यार्द्धभोगगं ॥ अपस्यैवाभि
जित्प्रांते वैश्वांतेश्रवणस्थितिः ॥४॥ त्रिचतुःपादयोः संधौ श्रविष्ठाश्रवणस्य च ॥ स्वभोगतो
वियन्नागाः षट्कृतिर्यमलाश्विनः ॥५॥ ॥भानामश्विन्यादीनां मध्ये सर्वादत्यादयो ध्रुवा-

दशगुणाः अतीतनक्षत्रस्य भोगीनाम प्रांतात्मके नयुताः स्वस्वभोगा लिप्ता भवंति यथाश्विन्यादिदंशाःश्वि
न्याध्रुवो दशगुणाः ४८० अश्वातीतनक्षत्राभावात् यंमेवाश्विन्या लिप्ता भोगः स्याप्नरूपः शून्यकृता ४ दश
घातरूपः शून्यकृता ४० दशघ्ना ४०० इदं भरणीस्थानं ततो ऽतीताश्विनी भोगेन ८०० युताः १२०० जातो
भरणीध्रुवकलिप्ताः पं... चाशदधिकाष्टशती ८५० कृत्तिकास्थानं एतदतीतयोरश्विनीभरण्यो
र्भोगेन १६०० युतः २४५० जातः कृत्तिकाध्रुवकलिप्ताः सप्तत्यधिकापंचाशती रोहिणीस्थानं ५७० एतद
तीतानामश्विनीभरणीकृत्तिकानां भोगेन २४०० युतं २९७० जातो रोहिणीध्रुवकलिप्ताः एवं मृगशि
रसः स्थानं ५८० ध्रुवककलिप्ताः ३७८० ध्रुव ६३६० अश्लेषायाः स्थाने ७५ ध्रुवः ६५४ मघायाः स्थाने ५०
ध्रुवः ८३०० हस्तस्थाने ६०० ध्रुवः ९०३० चित्रायाः स्थाने ४०० ध्रुवः ९८० स्वात्याः स्थाने ७४ ध्रुवः १९४
विशाखायाः स्थाने १८० ध्रुवः २२७८० अनुराधायाः स्थाने ६४ ध्रुवः २३४५ ज्येष्ठायाः स्थाने ७ ध्रुवः
१३१४ मूलस्य स्थाने ६ ध्रुवः २४४८ पूर्वाषाढायाः स्थाने ४ ध्रुवः १५२० वैश्व उत्तराषाढा आषाढायाम
ध्ये अर्ध भोगे च तुर्थांशातलिप्तात्मकेस्थानेस्थितं उत्तराषाढभोगलिप्तात्वे ४०० पूर्वाषाढध्रुवके
५१२४ योजिताः १५९२४ जातउत्तराषाढध्रुवः आप्यस्य पूर्वाषाढाया एव प्रांते ऽभिजित्स्थानं तस्माद
भिजित्भोगस्थानमप्यष्टौ लिप्ताशतानि ८०० अभिजितः पूर्वाषाढांते स्थितत्वात् पूर्वाषाढातः पूर्वम
तीतान्यून विंश २० नक्षत्राणि तेषां भोगे ५२० अष्टौ शतानि ८०० योजितानि ९० जातो ऽभिजित् ध्रुवः

श्रवणस्य वैश्वांते उत्तराषाढांते स्थितत्वाद् द्वौ लिप्ताशतान्येकश्रवणस्य स्थानं अभिजित उत्तराषाढायाः पूर्वमतीतानि
विंशति नक्षत्राणि तेषां भागे २६०० अष्टशत २६८०० जातः श्रवणध्रुवः धनिष्ठा च श्रवणत्रिचतुः पादयोः सं
११२ धौ तृतीयचतुर्थचरणयोः संधौ तिष्ठति तस्मात्पादहीनं षट्शत ६०० लिप्तात्मकं धनिष्ठायाः स्थानं श्रवणध्रुवे
२६८०० षट्शत ६०० योगे जातो धनिष्ठा ध्रुवः २७४०० शतभिषाः स्थानं ८०० ध्रुवः २८२०० पूर्वाभाद्रपदायाः

११३

अ	भ	कृ	रो	मृ	आ	पु	पु	श्ले	म	पू	उ	ह	चि	स्वा	वि	अ	ज्ये	मू	पू	उ	अ	श्र	ध	श	पू	उ	रे
००	००	०१	०१	०२	०२	०२	०३	०३	०४	०४	०५	०५	०६	०६	०७	०७	०७	०८	०८	०८	०८	०९	०९	१०	१०	११	११
०८	१२	२०	२९	०३	२६	०९	१६	२९	०५	२६	०५	२०	००	१९	०३	२४	१९	०१	२४	२०	२६	१०	२०	२०	२६	०७	२९
००	००	३०	३०	२०	४०	००	००	००	००	००	००	००	००	००	००	००	००	००	००	००	४०	००	००	००	००	००	५०
००	००	००	००	००	००	००	००	००	००	००	००	००	००	००	००	००	००	००	००	००	००	००	००	००	००	१०	००

स्थानं ३६० ध्रुवः २९५६० उत्तराभाद्रपदायाः स्थानं २२० ध्रुवः २०२२० रेवत्याः स्थानं १९० ध्रुवः २९९०
स्थानं ३६० ध्रुवः २९५६० उत्तराभाद्रपदायाः स्थानं २२० ध्रुवः २०२२० रेवत्याः स्थानं १९० ध्रुवः ... ॥ रेवत्यादयः १ क्रमात्
अश्विन्यादीनां राश्यादि ध्रुवकाः अथाश्विन्यादीनां विक्षेपाः ॥ ॥ रेवत्यादयः १ क्रमाद् ११२
अश्विन्यादीनां ... विक्षेपाः स्वात्पक्रमात ॥ दिग् मासाः १२ विषयाः ५ सौम्ये याम्ये पंच ५ दश १० नव ९ ॥ ६ ॥ सौम्ये
कांविक्षेपाः स्वात्पक्रमात ॥ ... याम्ये कर्ण ... ॥ दक्षिणे ... यमले ... त्रिंश ... ॥
रसाः ६ खं ० याम्य गाः ७ सौम्ये खा कौ ... ॥ ... शर ... ध्रुवः ॥ ... स्यात्तथा ... स्थिर ... सप्त
१७ ॥ याम्य ध ... त्रिक ३ कृता ४ नव ९ ... शर ५ ... ध्रुवः ॥ ...

त्रिंश ३६ देव हि ॥ ८ ॥ दक्षिणे लम्बक ०० । ३० भागास्तु चतुर्विंशति रुक्कत्तरे ॥ भागाः षट्विंशतिः २६ स्वर्वेत्र ०१
स्वादीनां यथाक्रमात् ॥ ९ ॥ ॥ १ ध्रुवस्य गतिः सर्वमिव व्याख्यातं एषामश्विन्यादिनक्षत्राणां स्वाद
पक्रमात्स्वकीयाल्लों तिष्ठत्यनुत्तरतो दक्षिणतश्च विक्षेपास्तिष्ठंति अश्विन्या उत्तरो विक्षेपो दश १०
भागाः भरण्या उत्तर विक्षेपो द्वादश १२ भागाः कृत्तिकाया उत्तर विक्षेपः पंच ५ भागाः रोहिण्या दक्षि
ण विक्षेपः पंच ५ भागाः मृगशिरसो दक्षिण विक्षेपो दश १० भागाः आर्द्राया दक्षिण विक्षेपो नव ९ भागाः
पुनर्वसोरुत्तर विक्षेपः षट् ६ भागाः पुष्यस्य विक्षेपाभावः अश्लेषाया दक्षिण विक्षेपः सप्त ७ भा
गाः मघाया विक्षेपो नास्ति पूर्वाफाल्गुन्या उत्तर विक्षेपो द्वादश १२ भागाः उत्तराफाल्गुन्या उत्तर विक्षेपो
द्वौ २ भागौ हस्ताया उत्तरा विक्षेपः सप्तत्रिंशत् ३७ भागाः विशाखाया दक्षिणा विक्षेपो ध्यर्द्ध भागः अधिको
ऽयं यत्र अध्यर्द्ध भागः ५।३० अनुराधाया दक्षिण विक्षेपस्त्रयो ३ भागाः ज्येष्ठाया दक्षिणा विक्षेपश्चत्वारो ४
भागाः मूलस्य दक्षिणा विक्षेपो ९ नव भागाः पूर्वाषाढाया दक्षिण विक्षेपः सार्द्धः पंच ५।३० भागाः उत्त
राषाढाया दक्षिणा विक्षेपः पंच भागाः अभिजित उत्तर विक्षेपः षष्टिः ६० भागाः श्रवणस्योत्तर विक्षे
पस्त्रिंशत् ३० ह्लिप्राः पूर्वाभाद्रपदायाः उत्तर विक्षेपश्चतुर्विंशत् २४ भागाः उत्तराभाद्रपदायाः उत्तर वि
क्षेपः षड्विंशतिः २६ भागाः रेवत्या विक्षेपः शून्यं ० अथागस्त्यादीनां ध्रुवा विक्षेपाश्च ॥ ॥
॥ अशीति ८० भागेर्यो म्यायामगस्त्यो मिथुनांतगः ॥ विंशे ... २० मिथुनस्यांशे मृग
व्याधो व्यवस्थितः ॥ १० ॥ विंशतिभ्रा दक्षिणे भागेः स्वाली वैः स्वादपक्रमात ॥ हुतभुग्ब्रह्महृद

यौ तु पेछा स्मा विंप्र ४२ भागगौ ।।१२।। अछा भि ८ स्त्रिंप्रात २० वै वा वि क्षिप्ता वुत्तरेण तौ ।। जो लं व ध्रु परी
दृष्टौ त क्षि पे पं ध्रुवकं स्फुटं ।।१२।। ।। मिथुनांत ग इत्यनेन राशित्रय मगस्त्य ध्रुव इति दर्शितं ३।००।००
११४ १००श्र गस्त्य स्य दक्षिण विक्षेपो ऽशीति ८० भागाः म्गा ऽ धो मिथुनस्य विंश त्यंशो तिष्ठति तथा च
११५ विंश त्यं शा धिकं राशि द्वय स्य ध्रुवः २।२०।००म गव्या धस्य दक्षिण विक्षेपश्च त्वारिंशद्भागाः ३४
त्तत भुग्न स्तत्र द्वा विंशाधिको राशि ध्रुवः ०।२२ विक्षेप श्चा स्या त्तरे ऽष्ट ८ भागाः ब्रह्म हृदय स्यापि
ध्रुवो द्वाविंश त्यंश ाधिका म्गा शि रस्व ०।२२ उत्तर विक्षेप भागाश्च त्रिंशत ३० एते विक्षेप भागाः
स्थिरा एव यदिता श्चत्रोपपत्तिः तत्र भवेधार्थं गोल वंधोक्त विधिना गोलयंत्रं कार्यं तत्र खगो
लस्योपरि विषुव द्वृत्तं तत्र यथोक्तं क्रांति वृत्ते भगणांकितं च व ध्वा ध्रुव यष्टि कीलकयोः प्रोत
मन्य द्वलं भवेध वलयं तच्च भगणांकितं कार्यं ततस्तद्गोल यंत्रं स म्यक् ध्रुवाभि मुखयष्टिकं
जलसम क्षितिज वलयं च यथा भवति तथा स्थिरं कृत्वा रात्रौ गोल मध्य छिद्रगतया दृष्ट्या रेवती
भागं विलोक्य क्रांति वृत्ते धो मीनांत स्तरे वती तारा यां निवेश्य एवं कृते सति वेग वलय स्य क्रांति

अ	भ	कृ	रो	मृ	आ	पु	पु	श्ले	म	पू	उ	ह	चि	स्वा	वि	अ	ज्ये	मू	पू	उ	अ	श्र	ध	श	पू	उ	रे
१०	१२	५	५	५	९	६	०	७	०	१२		११	२	३७	१	३	४	८	५	५	६०	३०	३६	००	२४	२६	०
उ	उ	उ	द	द	द	उ	उ	द	उ	उ	उ	द	द	द	द	द	द	द	द	द	उ	उ	उ	उ	उ	उ	उ

११४

वृत्तस्य यः संपातः समीनांत ख्यातो यावद्विरं वैस्तावद्वस्तु स्याधिमस्य ध्रुवो वाणाख्याः अथ वेधव

तयेतस्यैव संपातस्य योगताराया दृक्तोंऽशास्तावतस्तस्य शरांशा उत्तराद
क्षिणा वा वेदितव्याः अथवा ध्रुवलिप्ता पठितास्ताः स्फुटदृक्कर्मका एव
येतु शरांशाः पठितास्ते स्फुटा एव यतो ध्रुवकीलकयोः प्रोतं वेधवलयं यो
जातः शरः स ध्रुवाभिमुखः यो हि ध्रुवाभिमुखः शरः स स्फुटः अस्फुट
स्तु कदंबाभिमुखः अत एव पूर्वं भगणोत्पत्तिकथने ग्रहवेधं कदंबकील
कयोः प्रोतकवलयाभिमुखं अत एव कारणात् तद्दृक्कर्मका एव ध्रुवकाः
यतो ध्रुवात् ग्रहो परिणीयमानं स्वस्वं यत्र क्रांतिवृत्तस्थं तत्स्थं तु लगति तत्र स्फुटतायतायनदृक्कर्मको ग्रहेऽद
ति दृक्कर्मवासनायां पूर्वं कथितमेव अथ निरक्षदेशे गोलमध्यविषुवद्वृत्तातो देवासुरभागयोः
स्वकीयध्रुवाग्रनीताया विक्षेपसंस्कृतस्फुटायाः क्रांतेरंते अधिष्ठानादीनां स्थानानीति ज्ञातव्यानि
तत्र कानिचित् धिष्ण्यानि उदग्गोले देवभागे स्थितानि तान्यपि स्वक्रांतिवशादसुरभागे स्थितान्यपि नक्ष
त्राणि कानिचित् देवभागे दृश्यंते यथा उदग्गोलस्था अपि अगस्त्यलुब्धकादयः स्वक्रांतिवशा
दसुरभागे एव तिष्ठंति अभिजित् श्रवणादयस्तु याम्यगोलस्था अपि देवभागे तिष्ठंति स्वदेशे
ष्वेतेषां स्वकीयस्वमध्याद् दक्षिणोत्तरभागयोः स्थानानि ज्ञातव्यानि स्वकीयक्षेपसंस्कृतीस्फुटक्रां
तिर्दक्षिणा चेत् तदा क्रांतिस्वदेशांशानां योगस्तस्य स्वस्वदिशि स्वमध्याद् दक्षिणं नतांशाः स्युः यदि स्वकीय
स्फुटक्रांतिरुत्तरा तदा क्रांतिस्वदेशांशानामंतरं नतांशाः स्युः क्रांतिरधिका चेदुत्तरनतांशाः स्युः

अग	मृगव्याध	हुतभु	ब्रह्म
३ ० ० ० ०	२ २० ० ०	१ २२ ० ०	१ २२ ० ०
८० द	४० द	८ उ	३० उ

अक्षांशाय पुधिकास्तदा स्वेम ध्याद्दक्षिण नतांशाः स्युः तेऽयुक्त नवतिस्तत्र नतांशा गतस्य स्वदिशि
उन्नतांशाः स्युः यस्मिन्देशे नवांगुला विषुवच्छाया तत्र गतस्यस्य दक्षिणनतांशा नवतिः स्युः तत्र गत
११५ स्यस्योदयः क्षितिज एव दृश्यते नाप्युदयं गच्छति यतः स्वकक्षायामेव सर्वदा भ्रमन्तो दृश्यंत इत्यस्य
115 स्य ताराः नवति नतांशाः स्वाद्युत्तरे दक्षिणे वा तस्मिन्देशे सोदृश्यते यस्य पुनरुन्नतांशाः सति
दक्षिणे उत्तरे वाभ्रसो दृश्यते अत्रोदाहरणं अयनांशाः २१।०।१९ अश्विनी ध्रुवकोऽशाद्यादि ०।
८।०।०।०० सायनो ध्रुवः ०।२९।४।०।१९ उत्तरकेंद्रं क्रांतिज्या ५९।१।०।५ क्रांति ५७३।४७ क्रांतं संशाः …
…भरणी ध्रुवकः ०।२०।०।०० सायनः ११।६।८।१९ जातमुत्तरकेंद्रं क्रांतिज्या [illegible] २ क्रांतं संशाः ९
… अथ ध्रुवकः २।४७ क्रांतिः ८।३।५७ क्रांतं संशाः … कृत्तिका ध्रुवकः १।०।७।३०।०० सायनः १।
…।१९ क्रांतं संशाः सौम्याः … रोहिणी ध्रुवकः १।२८।३०।०० सायनः २।१८।३।१९ क्रांतं संशाः
सौम्याः … मृगशिरो ध्रुवकः २।०।३।००।०७ सायनः २।२९।०।१९।१९ क्रांतं संशाः सौम्याः …
आर्द्रा ध्रुवकः २।१३।२०।०० सायनः ३।२५।१९ क्रांतं संशाः सौम्याः २३।५९।२५ पुनर्वसु ध्रुवकः ३।३।
००।०० सायनः ३।२९।१९ क्रांतं संशाः सौम्याः २२।३।५।०० पुष्य ध्रुवकः ३।१६।०० सायनः ४।७।०।१९ क्रां
तंसंशाः सौम्याः २०।७ … आश्लेषा ध्रुवकः ३।२१।००।०० सायनः ४।१५।०।१९ क्रांतं संशाः सौम्याः १९ ११५
।२४।२० मघा ध्रुवकः ४।०।९।००।०० सायनः ४।२५।०।१९ क्रांतं संशाः सौम्याः १५।५।२८ उत्तराफाल्गुनी
ध्रुवकः ५।५।००।०० सायनः ५।२१।०।१९ क्रांतं संशाः सौम्याः ३।४४।६ हस्त ध्रुवकः ५।१०।००।०० सायनः

६।६।०१।२८ जातं दृक्तुल्यं केन्द्रं क्रांतिसंस्कृताः याम्याः ०२।२८।४८ चित्राध्रुवकः ६।०।०।० सायनः ६।२६।०।२८
क्रांतिसंस्कृताः याम्याः ६।२८ स्वातिध्रुवकः ६।२९।०।० सायनः ७।५।१८।२८ क्रांतिसंस्कृताः याम्याः २०।१८ विशाखाध्रु
वकः ७।३।०।० सायनः ७।१९।१८।२८ क्रांतिसंस्कृता याम्याः ७।५४।२४ अनुराधाध्रुवकः ७।१४।०।० सायनः ८।०।
१८।२८ क्रांतिसंस्कृता याम्याः २०।३८।२८ ज्येष्ठाध्रुवकः ७।२९।०।० सायनः ८।५।१८।२८ क्रांतिसंस्कृता याम्याः २६।
३८।५७ मूलध्रुवकः ८।०।२०।० सायनः ८।७।१८।२८ क्रांतिसंस्कृता याम्याः २७।२०।५३ पूर्वाषाढाध्रुवकः
८।२९।०।० सायनः ८।०।१।२८ क्रांतिसंस्कृता याम्याः २७।५१।५८ उत्तराषाढाध्रुवकः ८।२०।४।० साय
नः ९।०।६।४९।१८ क्रांतिसंस्कृता याम्याः २७।४८।४९ अभिजितध्रुवकः ८।२६।४०।० सायनः ९।११।४९।२८
क्रांतिसंस्कृता याम्याः २७।२२।१ श्रवणध्रुवकः ९।२०।०।० सायनः ९।२६।१८।२८ क्रांतिसंस्कृता याम्याः २१।९
।४५ धनिष्ठाध्रुवकः ९।२०।०।० सायनः १०।६।१८।५८ क्रांतिसंस्कृता याम्याः १९।९।१२ शततारकाध्रुवकः
१०।२०।०।० सायनः १०।६।१८।२८ क्रांतिसंस्कृता याम्याः ८।२६।५७ पूर्वाभाद्रपदाध्रुवकः १०।२६।०।० साय
नः ११।१२।१८।२८ क्रांतिसंस्कृता याम्याः ७।१८।४९ उत्तराभाद्रपदाध्रुवकः ११।७।०।० सायनः ११।२३।१
१८ क्रांतिसंस्कृता याम्याः ७।४६।३२ रेवतीध्रुवकः ११।२९।५० सायनः ०।१५।१८।२८ क्रांतिसंस्कृता याम्याः ६।२५।
२२ अगस्त्यध्रुवकः ३।०।०।० सायनः ३।१६।१८।२८ क्रांतिसंस्कृता सौम्याः २२।५८।५ मृगव्याधध्रुवकः
३।२०।०।० सायनः ३।६।१८।२८ क्रांतिसंस्कृता सौम्याः २२।४।५६ ब्रह्महृदयध्रुवकः १।२२।०।० सायनः २।७
१८।२८ क्रांतिसंस्कृता सौम्याः २२।१०।१२ अथैतेषां स्वदेशोन्नतांशाः उन्नतांशाश्च अश्विनी क्रांतिभागाः सौम्याः

८।३।३७ विक्षेपभागाः सौम्याः ० अनयोरेकदिक्त्वाद्योगः २६।३३।३७ जाता स्फुटा क्रांतिः सौम्या अनतांशाः २६
।३४।४६ अनयोरेकदिक्त्वाद्योगः २९।३३।३७ जाता स्फुटा क्रांतिः सौम्या अक्षांशाः २६।३४।४६ अनयोर्भिन्नदिक्का
११६ त्वादंतरं ७।४३ जाता नतांशाः याम्या एते नवत्या ९० शोधिता ८२।१५।८७ जाता उन्नतांशाः मघा क्रांतिभा
116 गाः २२।५२।५७ सौम्याः विक्षेपभागाः सौम्याः [illegible] अनयोर्योगः २५।५२।५७ जाता स्फुटा क्रांतिः सौम्याः
अक्षांशाः २६।३४।४६ अनयोरंतरं ०।४२।४९ जाता नतांशाः याम्याः उन्नतांशाः ८९।१७।११ कृत्तिका
क्रांतिभागाः सौम्याः १९।०।६।२८ विक्षेपभागाः सौम्याः ५ अनयोर्योगः २४।०।६।२८ जाता स्फुटा क्रांतिः
सौम्याः अक्षांशाः २६।३४।४६ अनयोरंतरे जाता नतांशाः याम्याः २।२८ उन्नतांशाः ८७।३१।३२ रोहिणी
सौम्य क्रांत्यंशाः २१।४४।१७ विक्षेपभागो याम्याः ५ अनयोर्भिन्नदिक्कादंतरं १६।४४।१७ जाता स्फुटा
क्रांतिः सौम्याः अक्षांशाः २६।३४।४६ अनयोरंतरं ११।५०।२९ जाता नतांशाः उन्नतांशाः ८०।९।३१ अ
ग्निशिरसः सौम्यक्रांत्यंशाः ३१।३२।२० याम्य विक्षेपभागयो १० अंतरं स्फुटा क्रांतिः सौम्याः २१।०।३३।२०
अक्षांशाः २६।३४।४६ अनयोरंतरं ५।१।२६ जाता नतांशाः याम्याः उन्नतांशाः ७६।१५।३४ आर्द्रा सौ
म्य क्रांत्यंशाः २२।५८।५५ याम्य विक्षेप योरंतरं २४।५८।५५ स्फुटा क्रांतिः सौम्याः अक्षांशाः २६।३४।४६ अन
योरंतरं २१।३५।५१ जाता नतांशाः याम्याः उन्नतांशाः ७०।२४।३८ पुनर्वसु क्रांतिभागाः सौम्याः २२।३५।०० ११६
विक्षेपभागाः सौम्याः ६ स्फुट क्रांतिः सौम्या २८।३५।०० अक्षांशाः २६।३४।४६ नतांशाः सौम्याः २।०।१४ उन्नतांशाः
८७।५९।४६ पुष्य क्रांत्यंशाः सौम्याः २०।७।४७ विक्षेपभागाभावादेव स्फुट क्रांतिः २०।७।४७ अक्षांशाः २६।३४।४६
न तांशाः याम्याः ६।२६।५९ उन्नतांशाः ८३।३३।१ आश्लेषा क्रांत्यंशाः सौम्याः १८।२४ शरभागा याम्याः ७ स्फुटा क्रां

ति: सौम्या १२।२०।२०ग्रसंशकाः २८।०।३४।४८ नतांशकायाम्याः ७७।०।१२।३ उन्नतांशकाः १५।४८।१९ मघाक्रांतिः संशकाः
सौम्याः १२।२६।१७ विक्षेपभागाः ० स्फुटक्रांतिः १२।२६।१७ ग्रसंशकाः २८।०।३४।४८ नतांशकाः याम्याः ७।५५ विक्षेपभा
गाः सौम्याः ११ स्फुटक्रांतिः २९।५५।५७ ग्रसंशकाः २८।०।३४।४८ नतांशकाः याम्याः ६।३९।७ उन्नतांशकाः ७०।२०।५३ उ
त्तराफाल्गुनी क्रांत्यंशकाः सौम्याः ७।३९।१७ विक्षेपभागाः सौम्याः २ स्फुटक्रांतिः सौम्या ९।३९।१७ ग्रसंशकाः २८।०।३४।४८
नतांशकायाम्याः १८।५९।४७ उन्नतांशकाः ७१।५९।१४ हस्तक्रांत्यंशकाः याम्याः २।२९।४८ विक्षेपभागायाम्याः ११ अनयोर्यो
गः स्फुटयाम्याक्रांतिः १३।२९।४८ ग्रसंशकाः २८।०।३४।४८ नतांशकायाम्याः ४१।३०।२२ उन्नतांशकाः ४८।२९।३८ चित्रा
क्रांत्यंशकायाम्याः ६।२९।३४ विक्षेपभागाः याम्याः २ स्फुटक्रांतिर्याम्या ८।२९।५४ ग्रसंशकाः २८।०।३४।४८ नतांशकाया
म्याः ३५।०।३४।० उन्नतांशकाः ५४।५९।२६ स्वातिक्रांत्यंशकायाम्याः १२।३१।२९ विक्षेपभागाः याम्याः ३७ स्फुटक्रां
तिः सौम्या २।२९।२९ ग्रसंशकाः २८।०।३४।४८ नतांशकाः याम्याः ३०।०।१२।२३ उन्नतांशकाः ६०।५९।३८ विशाखाक्रांत्यंशकाः
याम्याः ७।५४।२४ विक्षेपभागायाम्याः ५।३० स्फुटक्रांतिर्याम्या १२।२४।२४ ग्रसंशकाः २८।०।३४।४८ नतांशकायाम्याः
४५।४९।२९ उन्नतांशकाः ४४।०।०।५० अनुराधाक्रांत्यंशकायाम्याः १९।२१।१८ विक्षेपभागायाम्याः ३ स्फुटक्रांतिर्या
म्या २२।२१।१८ ग्रसंशकाः २८।०।३४।४८ नतांशकायाम्याः ५५।१५।१७ उन्नतांशकाः ३४।४४।४८ ज्येष्ठाक्रांत्यंशकायाम्याः
२१।९।४७ विक्षेपभागायाम्याः ४ स्फुटक्रांतिर्याम्या २५।३८।४७ ग्रसंशकाः २८।०।३४।४८ नतांशकायाम्याः ५२
।२।३१।२३ उन्नतांशकाः ३७।५६।१७ मूलक्रांत्यंशकाः याम्याः २२।२०।५२ विक्षेपभागायाम्याः ९ स्फुटक्रांतिर्याम्या ३१।२०
५२ ग्रसंशकाः २८।०।३४।४८ नतांशकायाम्याः ५८।५५।२७ उन्नतांशकाः ३१।०।४।२२ पूर्वाषाढाक्रांत्यंशकायाम्याः २३।५९।५८
विक्षेपभागायाम्याः ५।३० स्फुटक्रांतिर्याम्या २९।२९।५८ ग्रसंशकाः २८।०।३४।४८ नतांशकायाम्याः ५८।०।४।४८ उन्नतां

णाः ३३।५५।१६ उत्तराषाढा क्रांतं शा याम्याः २३।४८।४९ विक्षेपभागा याम्याः ५ स्फुटक्रां[illegible]तिर्याम्या २८।४८।४८ अ
क्षांशाः २६।३४।४६ नतांशा याम्याः ५५।३०।३० उन्नतांशाः ३४।३६।२५ अभिजित् क्रांतं शा याम्याः २७।०।२७ विक्षेपभागाः
सौम्याः ६१।०० स्फुटा क्रांतिः सौम्या ३४।३०।१५ अक्षांशाः २६।०।३४।४६ नतांशाः सौम्याः ०।०४।३० उन्नतांशाः ९१।५५।
२६ ४० श्रवणे क्रांतं शा याम्याः २०।२८।४५ विक्षेपभागाः सौम्याः ३० स्फुटक्रांतिः सौम्या ८।१५।१५ अक्षांशाः २६।३४
४६ नतांशा याम्याः ७।५८।३० उन्नतांशाः ७२।००।२९ धनिष्ठा क्रांतं शा याम्याः १९।०।१२ विक्षेपभागाः सौम्याः ३६
117 स्फुटक्रांतिः सौम्या १६।५०।०३ अक्षांशाः २६।३४।४६ नतांशा याम्याः ८।४७।१५ उन्नतांशाः ८०।१२।०० शतभिष
क् क्रांतं शा याम्याः ८।२६।१५ विक्षेपभागा याम्याः ०।३० स्फुटक्रांतिर्याम्या ९।१५।१५ अक्षांशाः २६।३४।४६ न
तांशा याम्याः ९।४३।१५ उन्नतांशाः ८०।१६।२५ उत्तराभाद्रपदा क्रांतं शा याम्याः २।४८।३२ विक्षेपभागाः सौम्याः
२६ स्फुटक्रांतिः सौम्या २३।१३।१८ अक्षांशाः २६।३४।४६ नतांशा याम्याः ३।२१।२८ उन्नतांशाः ८६।३८।४ रेवती
क्रांतं शाः सौम्याः ६।२५।१२ विक्षेपभा[illegible]गाः स्फुटक्रांतिः ६।२५।१२ अक्षांशाः २६।३४।४६ नतांशा याम्याः २०।
०९।२५ उन्नतांशाः ६९।५०।३५ अगस्त्य क्रांतं शाः सौम्याः २२।५[illegible]८।५३ विक्षेपभागा याम्याः ८० स्फुटा क्रांति
र्याम्या ५७।०२।०३ अक्षांशाः २६।३४।४६ नतांशा याम्याः ८३।३५।५३ उन्नतांशाः ६।२४।०७ मृग व्याध क्रांतं शाः सौ
म्याः २०।१५।०।४४ विक्षेपभागा म्याः ४० स्फुटक्रांतिर्याम्या १६।०।९।०६ अक्षांशाः २६।३४।४६ नतांशा याम्याः ४३। २७
१४।३४।५२ ३० उन्नतांशाः ४७।२६।०८ हुतभुक् क्रांतं शाः सौम्याः २२।०२।२२ विक्षेपभागाः सौम्याः ८ स्फुटक्रांतिः सौ
म्याः ३०।१०।२२ अक्षांशाः २६।३४।४६ नतांशाः सौम्याः ४५।२६ उन्नतांशाः ८८।२७।३४ ब्रह्महृदये क्रांतं शाः
सौम्याः २२।१०।१२ विक्षेपभागाः सौम्याः ३० स्फुटक्रांतिः सौम्या ५२।१०।१२ अक्षांशाः २६।३४।४६ नतांशाः सौम्याः
२५।०।१४।५१।२६ उन्नतांशाः ६४।४५।३४ अथ नतोन्नतांशाः स्वस्वगुणिता विघटिका भवेयुः एवं षड्भिर्भागैरेका स्यात् त

याच स्वदेश स्वमध्या इति तत्तरयोः स्वकीयनतकालघटिकाज्ञानं ग्रहस्य [illegible] पस्य च भवति यथाश्विनीनतांशाः १
दशगुणाः १० विघटिकाजाताः षष्ट्या घटिकाः १।१० उन्नतांशाः ८२।५८।५१ दशगुणाः ८२० जाता विघटिकाः ष
ष्ट्या घटिकाः १३।४० एवं भरणीनतांशघटिकाः ००।०१ उन्नतांशघटिकाः १४।५३ कृत्तिकानतांशघटिकाः ०।
२५ उन्नतांशघटिकाः १४।३५ रोहिणीनतांशघटिकाः ०।३८ उन्नतघटिकाः १३।२२ मृगशिरानतांशघटिका ०।२
४० आर्द्रायानतांशाः १।५६ उन्नतस्य १३।०४ पुनर्वसोर्नतस्य ००।२० उन्नतस्य १४।४० पुष्यस्य [illegible] नतस्य ०।
४२ उन्नत १३।१८ अश्लेषाया नतस्य १।२२ उन्नतस्य १२।३८ मघाया नतस्य २।१२ उन्नतस्य १२।४८ पूर्वाफा
ल्गुन्या नतस्य १।०१ उन्नतस्य १३।५९ उत्तराफाल्गुन्या नतस्य १।४० उन्नतस्य १३।२० हस्तस्य नतस्य ६।४१ उन्नत
स्य ८।१९ चित्राया नतस्य ५।५८ उन्नतस्य ९।१९ स्वातिनतस्य ००।३१ उन्नतस्य १४।२९ विशाखानतस्य १।४० उन्नत
स्य ०।२० अनुराधानतस्य ५।१२ उन्नतस्य ९।४८ ज्येष्ठानतस्य ८।४२ उन्नतस्य ६।१८ मूलनतस्य ९।०४ उन्नत
स्य ५।२२ पूर्वाषाढानतस्य ९।३१ उन्नतस्य ५।३९ उत्तराषाढानतस्य ८ नतस्य ९।४६ उन्नतस्य ५।४६ अभिजिन्न
तस्य १।४१ उन्नतस्य १३।१९ श्रवणनतस्य ३।२४ उन्नतस्य १२।०० धनिष्ठानतस्य १।३१ उन्नतस्य १३।२२ उत्तराभाद्र
पदानतस्य ००।४२ उन्नतस्य १३।५१ रेवतीनतस्य २।४८ उन्नतस्य १२।१८ अगस्त्यनतोंशस्य ३।५६ उन्नतस्य १०।०४
मृगव्याधनतस्य १।० उन्नतस्य १।५२ हुतभुग्नतस्य ००।३१ उन्नतस्य १४।२९ ब्रह्महृदयस्य नतस्य घटिकाः
९।४२ ॥ ॥ वृषे सप्तदश भागेयस्य याम्यो [illegible] कृद्यात ॥ विक्षेपोऽप्यधिको भियात्रो
ऽष्टांशकेऽन्तस्ससः ॥ २१ ॥ ॥ वृषसप्तदशे स्थितस्य चंद्रस्य भोमादर्यायस्य कथितः इति रोहिणी विक्षेपोऽशकद्या
दधिको भवति त्रयोदशेन भागत्रय ३।४० मितो भवती त्वर्थः सप्तोपि लगः शकटं भित्वा [illegible] भंतरेयाती त्यर्थः।
यदा पुनस्तस्यैव ग्रहस्य विक्षेपः सार्धचतुर्भागमितो ४।३० भवति तदा सोऽपि रोहिणीं शकटं नाभिनत्ति ॥ ॥
उन्नतस्य ३।२२ रात्ता भद्रपदानतस्य ६।५१ उन्नतस्य ८।५५ पूर्वाभाद्रपदस्य १।३१ ।१७

अत्रार्यभट्टाचार्यः प्राजापत्यफले स्थितस्तु हि मृगशीर्षे शरांशैस्त्रिभि विंशैः शोः २।३० शाकटं भिन्नति विदलैस्तैः
पंचभी रोहिणी ॥ सौम्यं पंचभिः प्राकेभ्रावि दलैः ४।३० स्तारा मघा मध्यमां विक्षेपेणावि वर्जितस्तु गुरुभं पोष्णं तथा
वारुणमिति ॥ ॥ ग्रहवद्युनिशाभानां कुर्यादृक्कर्म पूर्ववत् ॥ ग्रहमेलकवत्क्षेपं ग्रहभुक्त्या दिना
११८ दिकं ॥ २४ ॥ ॥ भानां नक्षत्रध्रुवकानां द्युनिशादिनरात्रिप्रमाणे पूर्वोक्त प्र[redacted]कारणानैव ततो भानां ग्र
॥४ हाणां च पूर्वोक्तप्रकारेण दृक्कर्मैकं कर्तव्यं अन्यत्सर्वं युत्यधिकारोक्तं ज्ञातव्यं अयं विशेषः नक्षत्रगतेः अस्तत्वा
त् ग्रहभुक्त्या भक्तं दिनादिकं भवती सर्वः ॥ ॥ तद्ध्रुवाद्धीने ग्रहे योगो ध्रुवकादधिके गतः ॥
विपर्यया द्वक्रगतो ग्रहे ज्ञेयः समागमः ॥२५॥ ॥ नक्षत्रध्रुवात्प्राग्गति ग्रहे हीने स्वल्पे सति तद्योग तर्हि भा
भावी तथाधिके सतः ग्रहे वक्रगते सति विपर्ययाद्विपरीतेन समागमो ज्ञातव्यः तथाहि भध्रुवात्प्राग्ग
तिग्रहे हीने तयोर्योगे भूतः १ अधिके च भावी स्यात् उदाहरणं अश्विन्यादीनां दिनरात्रिप्रमाणमानी
यते अश्विनी स्फुटक्रांतिभागाः २१।३३।४३ तद्वां क्रमज्या १२५०।२८।४ उत्क्रमज्या १८८।०।६ दिनव्यासः ३३३८
।५४ क्षितिज्या ३४४८ गुणं ९७७ ६।५२।१२ दिनव्यासदलेन ३२२८।५४ भक्ताल्लब्धं ६०।३५ जाता चरज्या
अस्याः धनुः ६।३।२० जाता चरज्यासवः चक्रासवः २१६०० चतुर्भागः ५४०० चरजासुभिः ६।३।२० युताः
६०।२३।२० अश्विनी दिनार्धासवो जाता चतुर्भागः ५४०० चरजासुभिः ६।२३।२० हीनः ४७६६।४० जाता अ ११८
श्विनी रात्र्यर्धासवः एभ्यः षष्ठ्याधिकशततृयेण ३६० क्रमात् लब्धा दिनार्धं १६।४२ रात्र्यर्धं १३।१८ घटिकाः
अथ भरणी स्फुटक्रांतिभागाः २५।५१।३ दिनव्यासदलं ३१८७।१२ क्षितिज्या ७०।२२ चरज्या ७६८।०० चर
जासवः ७७८।४२ दिनार्धं १७।१८ रात्र्यर्धं १२।४२ रोहिणी स्फुटक्रांतिभागाः १८।४४ दिनव्यासः ३२९०।५३ क्षिति
ज्या ४९४।४९ चरज्या ५८६।०० चरजासवः ६७७।५४ दिनार्धं १८।४२ रात्र्यर्धं ११।१८ मृगशिरसः स्फुटक्रां

तिभागाः २३।३५।२० दिनव्यासः ३३४०।५३ क्षितिज्या ४०२।२० चरज्या ४९४४।१० चरजासवः ४१४ दिनार्द्धं १६।८ रात्र्यर्द्धं १३।
५१ आर्द्रास्फुटक्रांतिभागाः २४।५८।२५ दिनव्यासः ३३२१।८ क्षितिज्या ५४४।४२ चरज्या ५६०।०० चरजासवः ५६०।१६ दिनार्द्धं १६।
१२ रात्र्यर्द्धं १३।४४ पुनर्वसुक्रांतिभागाः २८।३५।०० दिनव्यासः ३०१८।०३ क्षितिज्या ८२।५४ चरज्या ८६ चरजासवः।
९४८।०८ दिनार्द्धं १४।३८ रात्र्यर्द्धं १२।२२ पुष्यस्फुटक्रांतिभागाः २०।०७।१७ दिनव्यासः ३२६०।१७ क्षितिज्या ९०७ चर
ज्यासवः २६३२।३५ दिनार्द्धं १६।३५ [illegible] रात्र्यर्द्धं १३।१५ आश्लेषास्फुटक्रांतिभागाः १२।२४।२० दिनव्यासः
३३५६।१७ क्षितिज्या ३६२।१६ चरज्या ३१८ चरजासवः ३१८ दिनार्द्धं १६।०३ रात्र्यर्द्धं १३।५७ मघास्फुटक्रांतिभागाः १३।
२५।१७ दिनव्यासदलं ३३४२।२९ क्षितिज्या ४२१।१७ चरज्या ४३३।०० चरजासवः ४३३।४५ दिनार्द्धं १६।१२ रात्र्यर्द्धं १३।४८ पूर्वा
फाल्गुनीस्फुटक्रांतिभागाः २२।५५।२५ दिनव्यासदलं ३२३१।२२ क्षितिज्या ८८५।१२ चरज्या ६२३ चरजासवः [illegible]
६२८।२२ दिनार्द्धं १६।४४ रात्र्यर्द्धं १३।१६ उत्तराफाल्गुनीस्फुटक्रांतिभागाः १६।३४।१७ दिनव्यासदलं ३२९३।३८ क्षिति
ज्या ४९०।१७ चरज्या ४९०।१७ चरज्या ५१०।०० चरजासवः ५१२।५० दिनार्द्धं १६।३२ रात्र्यर्द्धं १३।३५ हस्तस्फुटक्रांति
भागाः ५३।२९।४८ दिनव्यासदलं ३३४०।१७ क्षितिज्या ४०।१६ चरज्या ४१।५० दिनार्द्धं १०।५ रात्र्यर्द्धं १६।०८ चित्रास्फुटक्रां
तिभागाः ८।२९।५४ दिनव्यासः ३३११।०९ क्षितिज्या २५७।०२ चरजासवः २५६।०० दिनार्द्धं १५।२६ रात्र्यर्द्धं १५।४४ स्वातिस्फुट
क्रांतिभागाः २३।२८।२४ दिनव्यासः ३२४२।१० क्षितिज्या ५७०।१५ चरज्या ६०५।०० चरजासवः ६०८।१६ दिनार्द्धं १३।१९ रात्र्य
र्द्धं १६।४१ अनुराधास्फुटक्रांतिभागाः ३२।१९।३८ दिनव्यासः ३१४८।१८ क्षितिज्या ६८२।१७ चरज्यासवः ७५८।२३ दिना
र्द्धं १२।४५ रात्र्यर्द्धं १७।०८ ज्येष्ठास्फुटक्रांतिभागाः २१।३८।५२ दिनव्यासदलं ३०९८।५८ क्षितिज्या १४३।३७ चरज्या ८४
चरजासवः ७३२।११ दिनार्द्धं १७।१८ रात्र्यर्द्धं १२।४२ मूलस्फुटक्रांतिभागाः ३३।२८।५२ दिनव्यासदलं २९०७।१७ क्षि
तिज्या ८२४।१७ चरज्या १०९३।०० चरजासवः ११०९।५८ दिनार्द्धं १२।१७ रात्र्यर्द्धं १८।०३ पूर्वाषाढास्फुटक्रांतिभागाः

२९।२९।५८ दिनव्यासदलं २९८।९ त्रिति ज्या ८४६।१७ चरज्या ९१ चरजासवः ९८५।४८ दिनार्द्धं १२८ रात्र्यर्द्धं १७
७७ उत्तराषाढास्फुटक्रांतिभागाः २८।४८।४९ दिनव्यासदलं ३०११।४९ त्रितिज्या ८२९।०० चरज्या ८७ चरजासवः १
११९ ८५४।२५ दिनार्द्धं १७।११ रात्र्यर्द्धं ५।३९ अभिजित्क्रांतंशाः ३६।३८।५९ सौम्य दिनव्यासदलं २७९।४२ त्रितिज्या
।।६ १२५।४५ चरज्या २७८ चरजासवः २३१।०० दिनार्द्धं १८।३८ रात्र्यर्द्धं ११।२२ श्रवणक्रांतंशाः ८।३१।१५ दिनव्यास
दलं सौम्यं ३२६।१७ त्रितिज्या २५६।४१ चरज्या २६२ चरजासवः २८२।८ दिनार्द्धं १५।४७ रात्र्यर्द्धं १४।१७ धनिष्ठ
स्फुटक्रांतंशाः १६।५०।५८ दिनव्यासदलं ३२८८।०० त्रितिज्या ५१२।४६ चरज्या ७३ चरजासवः ७४।१९
दिनार्द्धं १६।११ रात्र्यर्द्धं १०।४१ शतभिषकस्फुटक्रांतंशाः ८।५६।१ दिनव्यासदलं ३३२० त्रितिज्या ९।५७ चर
ज्या १०५ चरजासवः ३०५।२२ दिनार्द्धं १४।१० रात्र्यर्द्धं १५।५० पूर्वाभाद्रपदास्फुटक्रांतंशाः ८।५९।१७ दिनव्या
सदलं ३३०५।८३ त्रितिज्या ४८८।१७ चरज्या ५२० चरजासवः ५८३।५७ दिनार्द्धं १६।३१ रात्र्यर्द्धं ८।२४ त्रितिउत्त
राभाद्रपदास्फुटक्रांतंशाः २७।२७।२९ दिनव्यासदलं २९८।३ त्रितिज्या ६९११२८ चरज्या ७१ चरजासवः १४८।८
दिनार्द्धं ७।३ रात्र्यर्द्धं ३।१५ रेवतीस्फुटक्रांतंशाः ११२५।२१ दिनव्यासदलं ३३४४।२९ त्रितिज्या ८१।१८ चरज्या १९
रजासवः २१७ दिनार्द्धं १५।४२ रात्र्यर्द्धं १४।१८ अगस्त्यस्फुटक्रांतंशाः ५९।१।१७ दिनव्यासदलं १७१०।५८ त्रिति
ज्या ४५४।४८ चरज्या २६४८ चरजासवः ३०२५ दिनार्द्धं ११।२६ रात्र्यर्द्धं १८।३४ मृगव्याधस्फुटक्रांतंशाः १६।५१।१८ दिन ११९
व्यासदलं ३१।०३ त्रितिज्या ७९ चरज्या ४८७ चरजासवः ४८८।३८ दिनार्द्धं १७।३७ रात्र्यर्द्धं १२।३ अग्निस्फुटक्रांतं
शाः ३०।१०।१२ दिनव्यासदलं २८७।२७ त्रितिज्या ८८७।४४ चरज्या ९९९ चरजासवः १०६१।४ दिनार्द्धं १९।४९ रात्र्यर्द्धं
१०।११ ब्रह्महृदयक्रांतंशाः ५२।१०।१२ दिनव्यासः २१०८।४९ त्रितिज्या १७५७।०८ चरज्या २७५२।१५ चरजासवः २७८

२०तिथ्यर्धं [illegible]।२०।२७।२६।३०।२९ अथ पद्धकर्म तत्रादावार्कं कृत्वा दिनगणमाना मिमादिना मध्यमोऽर्कः ०।१४।२
१६।०।५ चंद्रः ११।२९।५८।२ चंद्रोच्चं ५।२५।३४।५१ चंद्रपातः २।२४।५२।३७ स्पष्टोऽर्कः ५।०।१०।१४ भुक्तिः ५८।३७ चंद्रः
२।१६।३७ भुक्तिः ८२।१८ अथ रोहिणीध्रुवकः ०।१९।३०।० चंद्रः ०।१८।३७ ध्रुवचंद्रयोरंतरकला ११९।२६
न्यूनत्वं ध्रुवस्य भुक्तिरभावाच्चंद्रभुक्तिरेव गुणलको भाजकश्च तथा चांतरकला ११९।२६ लब्धाः ततः षष्ट्याहत
विभज्य २।१६।२६ चंद्रः ०।१८।३७ युक्ताः ०।१९।३०।० जातौ तात्कालिकौ ध्रुवचंद्रौ ०।२०।० चंद्रो ध्रुवचांद्रांतर
कला ११९।२६ चंद्रभुक्त्या ८२।१८ भक्ताः लब्धं दिनादि ०।१।२६।१।५ तथा चार्कस्याप्यनंतरं सावयवा चतु
र्दशघटीयुता १४।२।५ अतीतास्तु तात्कालिकौ जातौ दिनादि ०।१४।२।५ चंद्रभुक्तिः ८२।१८ भुक्तिता २७।३६।४५
षष्ट्याहता १९२।२३।५५ जाता ध्रुवांतरकला एताः षष्ट्या विभज्य ३।१६।२७ चंद्रः १।१६।३।३७ युतः १।१९।३०।० जातौ स
मलिप्तिकचंद्रः स्पष्टदिनार्धं [illegible] स्पष्टार्क ०।२० सार्धं पलांशा ४।३० तात्कालिकोऽर्कः ५।०।१४।३९ अयनांशाः २८
युतः ५।१६।२०।३९ सायनं लग्नं ०।५।१४।०।१।१२ सायनो रोहिणीध्रुवः १।५।३० भोग्यात्त्वन्यूनकत्वोत्पादित्रिप्रश्नोक्त
विधिना लग्नः ०।५।१४।०।१२ ध्रुवयोः १।५।३०।० तन्नमाधिकं भुक्तं लग्नस्य भुक्तासवः ८५३।०० ध्रुवस्य २०
२९ भोग्यासवः १४८४।०० अंतरगतौ कर्कसिंहौ २०५८।२०।८२ सर्वैबाधेनं ८७६७ षष्ट्याधिकप्रातस्त्रयेण
२६०।१६ जातं रोहिणीध्रुवकं युगतं रोहिणीदिनार्धेन १६।१४ रोहिणी युगत २०।१८ ऊनं ०।१८ जातं मपर
नतं रोहिणीविक्षेपभागाः ५।५ घ्राणाः ४ विषुवच्छाया ६ गुणिता २० ऊर्ध्व २ भक्ताः ३।२० जातं फलं
तेन २।३८ युतं ३।५५ रोहिणी दिनार्धे १६।१४ भक्ते लब्धाः कलाः तेरैव फलं [illegible]याम्या रोहिणी
विक्षेपादपरकपाले लब्धं तस्मात् इतं तथा रोहिणी ध्रुवको ०।१५।३०।०।५ एकला भि०।१९ कलाः

२।१९।२०।०० कर्तिक लाभिः ५।२९।२८ युतः २।१९।२४।३ अथायनदृक्कर्मसंस्कृतभ्रुवदृ:
२।१२।९।२८।१४८ जातोऽयं दृक्कर्मसंस्कृतो रोहिणी ध्रुवकः अथायनं दृक्कर्मसंस्कृतो रोहिणी ध्रुवकः २।१९।२९।३
त्रिराशियुत सहितः ५।२९।२८।१४८ सायनः ५।५।२८।१८ अस्य भुजज्या १९२४।३२ क्रांतिज्या ५७२।५० क्रांतिः ५।१९।२
१२० ३५ सौम्या क्रांतेस्था: ८।४२।३८ रोहिणी क्षिप्ते पलाभ५ गुणिता ४८।३७ जाता अयनचलकलाः अत्र क्रांतिशरयो
भिन्नदिक्त्वात् अदृक्कर्म संस्कृते रोहिणी ध्रुवके धनं देयं तथापि रोहिणी ध्रुवको २।१९।२९।४८ अय
120 नकलाभिः ४८।३७ युतः २।२०।१३ जातोऽयनदृक्कर्मसंस्कृतो रोहिणी ध्रुवकः अथ चंद्रदृक्कर्म चंद्रः
२।२१।३७ स्वपातेनो ३।२२।५१।३७ नः ९।२३।२२।०० जातं दृष्टिलविक्षेपकेंद्रं भुजः २।०।३।१।०० भुजज्या
२०।५१।३ मध्यविक्षेपेण २७० गुणिता ५५।१८।३।१८ ३० विज्या २८।२९।१८ जातं स्पष्टशरो याम्यः विषुव
च्छाया ६ गुणिता २८६।३८ चंद्रशरेण लाः ८।३३ जातं फलं चंद्रदिनार्धेन ७।१।८ पूर्वानीतद्युगतभ्रुव
मानं २।२० जातं स्फुटकलाः अत्र याम्यविक्षेपादपरकपाले लब्धं ता कालिकचंद्रो २।२९।१३ साय
नः ३।५।२४।३ त्रिराशियुतसहितः ५।५।२४।३ भुजः ००।२४।३ ५।२९ ज्या २५।२९ १२९ परमक्रांतिज्यया १९६
गुणिता २९९६ ७५।२ त्रिज्या ३४ भक्ता ५८।१७ लब्धा क्रांतिज्या अस्य धनुः ५८।१३ क्रांतिः सौम्या
धनुरंशाः ८।४३।३३ चंद्रशरेण २८।१८ गुणिता २५६।४८ जाता विकलाः ६० विभक्ता जाता
२५।४८।१४९ कला क्रांतिशरयोर्भिन्नदिक्त्वाद्दृक्कर्मसंस्कृत चंद्रे २।१९।१३।२ धनं २।१९।५०।३७
जातो दृक्कर्मसंस्कृतश्चंद्रः तथा रोहिणी ध्रुवः २।२०।१३।२ ध्रुवाच्चंद्रस्य न्यूनत्वादेष्या युतिः दृक्कर्म १२०
कृतश्चंद्रः २।१९।५०।३७ ध्रुवयो २।२०।१३।२ अंतरं ००।२५।३ जाता ध्रुवांतरकलाः चंद्रगत्यो ३।
१३० गुणिता भक्ता षष्ठिलवयुतरवेश्चांतरं प्रयुतः २।२०।१२ जातो दृक्कर्मसंस्कृतो रोहिणी चंद्रध्रुवको

ध्रुवांतरे कलाः ०।१९।३८ एवं हस्तस्य ८।२३।२८ मत्वा लब्धं दिनादि ०।१२।५९ अस्या ध्रुवैषत्वात् ऋक्षांतानीतादिनादिना
१४।१ युतं १६।८ मिश्र ४५।३७ युतं ६२।४५ अहोरात्रे गतं ६०।१८ तरं २।४५ पतितवेला तावत्सु घटीषु व्यतीतासु जा
तो ग्रहिली प्राकट्यभेदः इदानीमश्विन्यादीनां योगताराम् आह ~~फाल्गु~~ ॥ ॥फाल्गुन्योर्भाद्रपदयो
स्तथैवाषाढयोर्द्वयोः ॥ विशाखाश्विनीसोम्यानां योगतारोत्तरा स्मृता ॥१६॥ पश्चिमोत्तरताराया द्विती
या पश्चिमे स्थिता ॥ हस्तस्य योगतारा सा श्रविष्ठायाश्च पश्चिमा ॥१७॥ ज्येष्ठाश्रवणमैत्राणां बार्हस्पत्यस
्य मध्यमाः ॥ भरण्याग्नेयपित्र्याणां रेवत्याश्चैव दक्षिणा ॥१८॥ रोहिण्यादित्यमूलानां प्राची सार्पस्य चैव हि।
अथ यथाप्रसवं शेषाणां स्थूलाः स्युर्योगतारकाः ॥१९॥ ॥ तत्राश्विन्यादीनामाकृतयस्ताराः संख्याश्च र
त्नमालायां तुरगमुखसदृक्षं योनिरूपं क्षुराभं शकटनिभमथैणस्योत्तमांगेन तुल्यं । मणिगृह
शरचक्राभानि शालोपमाभं शयनसदृशमन्यच्चात्र पर्यंकरूपं ॥ हस्ताकारमतश्च मौक्तिकसमं
चान्यत्प्रवालोपमं । धिष्ण्यं तोरणवत्स्थितं बलिनिभं सत्कुंडलाभं परं । क्रुध्यत्केसरिविक्रमेण स
दृशं शय्यासमानं परं । चान्यद्दंतिविलासवत्स्थितमतः शृंगाटकव्यक्तिवा । त्रिविक्रमाभं च मृदंगरूपं
वृत्तं ततोन्यद्यमलद्वयाभं । पर्यंकिरूपं मुरजानुकारमित्येवमश्वादिभचक्ररूपं वह्नि ३ त्रि ३ ऋतु ६ वि
६ गुण ३ गुण ३ ऋतु ६ कृता ४ ग्नि ३ भूता ५ श्वि २ नेत्र २ शर ५ भू १ कु १ युग ४ ग्नि ३ रामा ३ रुद्र ११ ब्धि ४ राम ३ गुण
३ वेद ४ शत १०० द्वि २ युग्म २ दंता ३२ बुधैर्निगदिताः क्रमशो भतारा । तत्र फाल्गुनीद्वयभाद्रपदा
याषाढाद्वयविशाखाश्विनीमृगशिरसां भुक्तताराः उत्तरभागास्थिता तारा योगतारा स्यात् हस्त
स्य ताराः पंचके पश्चिमे उत्तरभागे या तारा निकटस्था या द्वितीया पश्चिमस्था योगतारा धनिष्ठायाः

पश्चिमैव योगतारा ज्येष्ठाश्रवणानुराधापूर्वे पु म ध्यमा योगतारा [illegible] भरणीकृत्तिकामघारेवतीपुर
स्तिला योगतारा रोहिणीपुनर्वसुमूलाश्लेषाणां पूर्वयोगतारा द्विषा सांयास्य [illegible] तासां योगतारा तारागणमध्ये
१२१ या योगतारा तस्या एवाश्विन्यादीनां ध्रुवविक्षेपाः ज्ञातव्याः तथा च ब्रह्मसिद्धांते रवेतारागणमध्ये या तारा
दृश्यते क्षितिरीतितरा ध्रुवविक्षेपास्तस्याः कथितास्ता योगतारा प्रोक्ता इति अथ नक्षत्रांतराण्याह॥ ॥
121 ॥ ॥पूर्वस्यां ब्रह्महृदयाद्दंशकैः पंचभिस्ततः ॥प्रजापतिर्वृषांते सौम्योर्ध्वे त्रिंशदंशकैः ॥२०॥
अपांवत्सस्तु चित्राया उत्तरेंशैस्तु पंचभिः ॥ बृहत्किंचित्ततो भागैरापः षड्भिस्तथोत्तरे ॥२१॥ ॥नि
रक्तदेशे वृषांते ब्रह्महृदयात्प्राच्यां पंचभिरंशैरंतरितः प्रजापतिर्नामा स्थितः तस्योत्तरवि
क्षेपकाष्ठा त्रिंशदंशाः ३० चित्रास्थाना उत्तरतः पंचभिरंशैरपांवत्सः स्थितः अपांवत्सादुत्तरतः षड्
भागैरंतरितो अपांवत्सात्किंचिदधिकप्रमाणः आपः स्थितः एते व्योमाधिभूता गोलस्थाने ज्ञेयं॥
इति सूर्यसिद्धांतटीकायां भगोलाध्यायोऽष्टमः ॥ अथोदयास्ताधिकारो व्याख्यायते अथोदयास्त
मययोः परिज्ञानं प्रकीर्त्यते ॥[illegible]॥ दिवाकरकराक्रांतिमूर्तीनामल्पतेजसां ॥१॥ ॥अथा
नंतरं सूर्यरश्मिभिराक्रांतमूर्तीनामल्पतेजस्कानां [illegible] नां विप्रकृष्टानां च ग्रहाणामुदयास्तमयज्ञा
नं प्रकर्षेणोच्यते॥ तत्रोदयास्तयोः प्राक्पश्चात्क्रमं वृमाह॥ ॥सूर्यादभ्यधिकाः पश्चादस्तं
जीवकुजार्कजाः॥ ऊनाः प्रागुदयं यान्ति शुक्रज्ञौ वक्रिणौ तथा॥२॥ऊना विवस्वतः प्राच्यामस्तं चे १२१
द्रत भार्गवाः॥ वृजंत्यभ्यधिकाः पश्चादुदयं शीघ्रयायिनः॥३॥ ॥रवितोल्पभुक्तयो गुरुभौमश
नयः भागैरधिकाः संतः प्रतीच्यामेवास्तं गच्छंति भागैरूना [illegible] प्राच्यामेवोदयं वक्रिणौ बुधशु

कौ रवितोधिकाः पश्चादस्तं यांति ऊनाः प्रागुदयं यांति शीघ्रयायिनः अप्येवमेव तथा मार्गगाः
स्तंभं द्बुधशुक्राः सूर्यादूनाः प्राच्यामेवास्तं यांति सूर्यादधिकास्तु पश्चादेवोदयं ॥ अथ यदुक्त
मिति दिशति ॥ ॥ सूर्यास्तकालिकौ पश्चाद्दृक्ते प्राच्यामुदयकालिकौ ॥ दिवाकरग्रहौ कुर्याद्दृक्कर्म
माधग्रहस्फुटं ॥४॥ ॥ ग्रहार्कयोरंतरे स्वल्पे पश्चात्स्वे दुदयास्तौ तदा सूर्यास्तकालिकौ ग्रहार्कौ कार्यौ प्राच्यां
चेदुदयकालिकौ कार्यौ उदाहरणं संवत् १९३७ आश्विन शुक्ले दशम्यां आईरविके मध्यमः सूर्यः ५।२२।
१४।२९ बीजशुद्धं शुक्रोच्चं २।१७।८।२ स्फुटोऽर्कः ५।२०।४।४० गतिः ५८।२६ स्फुटः शुक्रो वक्री ५।२९।२१।३।१ ग
तिः ३६।१७ चलकर्ण ८५२।५७ अयनांशाः २१।२२।३८ सायनः ६।२५।३४।२५ भुजः २५।३४।२५ ज्या ८२२।५२।
परमक्रांतिज्या १३६७ गुणिता ११२९२६८।० त्रिज्या ३४३८ भक्ता ३२५।०० जाता क्रांतिज्या क्रांतिर्दक्षिणा ३२५
०० अथ शुक्रविक्षेपानयनम् शुक्रपातः २।२९।४०।४२ तृतीयमंदफलं २।०।८ [illegible] लब्धं षष्ठ्याप्त ६ भक्ताफ
लांशाः २४।८ शुक्रपात २।२९।४०।४३ युताः २।१।२०।५१ जाता मृदु शुक्रपातः शुक्रशीघ्रोच्चं २।१७।८।३ स्व
पातोनादित्यादिना विक्षेपकेंद्रं ११।२५।४३।४० भुजः २।१७।२९।२० ज्या ३३०।२२ शुक्रमध्यविक्षेपेण १२० गुणिता
३९०००।४०।०० चलकर्णेन ५९२।५७ भक्ता ४२।६।३६ विक्षेपकाला दक्षिणा जाता शुक्रक्रांति याम्या ३९५।०० क्रां
तिशरयोरेकदिक्त्वाद्योगः ७९२।१६ जाता शुक्रस्पष्टक्रांति ७९२ अस्याः क्रमज्या १८५।०८ उत्क्रमज्या
५२।३६ उत्क्रमज्याया ३४३८ हीना ३३८५।२६ जातं दिनव्यासदलं क्रांतिज्या १८५।८ विषुवच्छाया ६ गुणि
ता १११०।४८ द्वादश १२ भक्ता ९२।३४ जाता क्षितिज्या ३५२।३७ त्रिज्या ३४३८ गुणिता ३१८ ६०४।२६ म
क्ता ४९३ लब्धचरज्यया अस्या धनुः ५।३।३७ जाताश्चरजासवः ग्रहोदयोस्पादिनो सायनः शुक्रः ६।

शु१

२५।३।५।२५ भुक्तिः ३।६।४ शुक्रा धिष्ठितत्तुलांभि २०।२८ गुलिता ३।५८।२८ अष्टादशशाप्तो १८०० लब्धता ५० जाताग्र
सर्वः २२६०० लब्धात्सुभि ४० गुणिता २।६४० एषां चलुभोग: ५८।२० चरजातं ४०।३२ एकत्र हीनः ५०।७।१ एकत्रयु
१२२ तः ५८।२३ बष्ठ्याधिकभातत्रयेण ३६० भक्तः २७।१८ जातं शुक्रदिनार्द्धं शुक्रसम्पर्द्धं १६।८ प्रतीच्याम
स्तसमविचार्या स्तात्कालिकीकरणं सूर्यभुक्तिः ५९।२६ साम्यर्द्धेन १५।७ गुलिता ८०।५।२२ षष्ठ्या ६० भक्ता
१२२ २५।०।५ लब्धेन सूर्यः ५।२०।४।४० हीनः ५।२९।४९।३५ जातस्तात्कालिको लीनः सूर्यः शुक्रभुक्तिः ३।६।७ इतरे
ल १५।१८ गुलिता ५५।३ भेद षष्ठ्या भक्ता ८।२८ लब्धेन युक्तो ५।२९।१०।३ वक्रगतित्वाद्युतः ५।२९।३।१७ इष्ट
लग्नं २।१९।४ अयनांशसायनं ०।१।६।२।२८ सायनः शुक्रः ६।१८।५।४३।३७ भोग्यात्स्वदयादिना स्वभोग्यासवः
३।८२९ एतत्तुलात्सुभि २०।२८ गुलिता ६२५।२२ ३०।४० एकराशिप्रालिते ६४०००० भक्ताः ९६० जाताः शुक्रस्य
भोग्यासवः एकराशिप्रालिते ६४०००० भक्ता २।६३ जाता इष्टलग्न भुक्तासवः उभयोः ८६।२।६३ योगाः।
१२२० वृश्चिकधनमकरकुंभमीनानामसुभि ८।११० युतः ९९९९ षष्ठ्याधिकपातत्रयेण ३६० भक्ताः
२७।०६ जातं शुक्रधुगतं शुक्रदिनार्द्धेन १०।५४ ऊनं १७।५२ जातमपरनतं शुक्रस्य ग्रीष्म भुक्तिः ९६७
सम्पर्द्धेन १५।१८ गुलिता १४६ षष्ठ्या ६० भक्ता ४।१८ शुक्रस्य ग्रीष्मे २।१७।२।३।१९।८ जातमस्तका
लिकपूर्वी ग्रीष्मे शुक्रस्य पाततेन २।२।१।२ हीनं ८।१।५।१८।६ जातं विक्षेपकेन्द्रं दक्षिणे भुज २।२४।० जा
३।१।५।१६ शुक्रमध्यविक्षेपेण १२० गुलिता ३।७८ पस्त्वलकर्णेन ८५।२१५ भक्ता ४।७।५ [illegible] जातोवि १२२
क्षेपो याम्यः अक्षांशविषुवच्छाया ६ गुलितः २५।०।४।५४ द्वादश १२ भक्ताः २।०।८।४४ जातं कर्णनतिन १५।११ गुलि
तं २८८।२६ शुक्रादिनार्द्ध ३।५४ भक्ता २।८।१ जाता स्वस्तेके लाः अक्षांश: ३।३।८।१३ स्वस्तकपालेयाम्य

विक्षेपत्वादस्तकालिकस्फुटो रुदाहरणं ५।१४।२८।१३।११।३७ रुदाहरणं ५।२८।१०।५३।३० जातो ऽस्य कर्मसंस्कृतः स्फुटः १२।१ अथ पा
यनेऽह कर्म सायनः स्फुटः ६।२०।२९।५०।३४ त्रिराशिः ३ सहितः ६।१४।२१।५०।१४ भुजः ५।९।१०।३६।६ ज्यांशः ३५।३६
परमक्रांतिज्यया १३६७ गुणिता ७८८९५०१४५ त्रिज्या ३१३८ भक्ता लब्ध ६०।१३६ जाता क्रांतिज्या अस्याः धनुः ।
२०।५।१२ अंशाः १०।१२।१८ परमविक्षेपलिप्ता ४७।१८ गुणिता ८७।१।१७ जाता विकलाः अंशाः ७।१४
१५ क्रांतिरनयोरेकदिक्त्वात् अस्तसंस्कृतः स्फुटः वर्त्तमानकलौ कलना ह्या ॥ ॥ तयोर्लग्नां
तरप्राणाः कालांशाः षड्विभाजिताः ॥ प्रतीच्यां षड्भयुतयोस्तद्वल्लग्नांतरासवः ॥ ५ ॥ ॥ उदयास्तमये
च ग्रहार्कयोर्लग्नांतरप्राणाः षड्भक्ताः प्राच्यां कालांशा भवंति प्रतीच्यां तु षड्भयुतयोः सूर्यग्रहयोः
। उदाहरणं कर्मसंस्कृतो ग्रहः ५।१३।१८।३८ अर्कः ५।१८।४८ षड्भयुतो ११।१८।११।११।१८ अनयो
रनयोरंशाः ३।१३।७ एवमसवः ७५६।१८ ग्रहार्कक्रांतिमीनाद्यभुजः १२८ गुणिताः ८७।१२८५७४ एकत्र
प्राणे १४८००० भक्ताः १४५ जाता असवः षष्ट्या ६० लब्धाः १४५ कालांशाः अथ भौमादीनां परमकालांशा
नाह ॥ ॥ एकादशामरेज्यस्य तिथिसंख्या ... र्कजस्य च ॥ अस्तांशा भूमिपुत्रस्य दशसप्ता
४५ धिका ... कास्तथा ॥ ६ ॥ पश्चादस्तं चोदयमि दुःसुपाः प्राङ् महत्तया ॥ प्रागस्तमुदयः पश्चादल्पत्वाच्छश
निर्गतो ॥ ७ ॥ एवं बुधो द्वादशभिश्चतुर्दशभिरंशकैः ॥ वक्री शीघ्रगतिश्चार्कात्करोत्यस्तमयोदयौ
॥ ८ ॥ गुरोरुदये ऽस्ते च एकादशकालांशाः प्रागस्ते पश्चादुदये तु दशांशा बुधस्य पश्चादस्ते प्रागुद
ये द्वादश पश्चादुदये प्रागस्ते च चतुर्दश यतो वा क्रमः शीघ्रगतेमेवास्तोदयौ ॥ अथ दृश्यादृश्यत्व
माह ॥ ॥ एभ्योऽधिकैः कालभागैर्दृश्या न्यूनैरदर्शनाः ॥ भवंति लोके खचरा भानुभाग

लाम्भूत्तयः ॥८॥ ॥परमकालांशेभ्यो वर्त्तमानकालांशा अधिकाश्चेत् ग्रहा तदा दृश्या न्यूनाश्चेदह-
श्याभवंति कथं अदृश्यत्वं भवतीत्यत्राह भानुभागस्तुल्यमूर्त्तयि इति तेजोधिकाकरश्मिभिराच्छादि-
तानामल्पतेजसां ग्रहाणामदृश्यत्वं भवतीत्यर्थः अथ तानाह ॥ ॥तत्कालांशांतर
१२३ कला भुक्त्यंतरविभाजिताः ॥दिनादितत्फलेलब्धं भुक्तियोगेन वक्रिते ॥२०॥ तल्लग्नासुहते भु-
क्तीऽत्र व्यादृक्याप्तं तेऽथ ते ॥ स्याता कालगतीता भांद्दिनाद्विगतगम्ययोः ॥२१॥ ॥वर्त्तमानेष्टका-
लांशा परमकालांशयोरंतरं कलाः कालभुक्त्यंतरेण भानुमादिनादिफलं भवति वक्रेतु कालभु-
क्तियोगेन भाज्याः कालभुक्तिमेवाह तल्लग्नेति भुक्तिग्रहाधिष्ठितराश्युदयासुभिर्गुणिता अष्टा-
दशशतेन १८०० भाज्या कालगतिर्भवति उदाहरणं सूर्यभुक्तिः ५९।२८ सबड्डु सूर्याधिष्ठितमी-
नासुभिः २७० र्गुणिता ??९३८।४८ अष्टादशशते १८०० भक्ता ४७।१२ जाता सूर्यकालगतिः शुक्र-
भुक्तिः ३६।२० सबड्डु शुक्राक्रांतिमीनासुभिः २७० र्गुणिता ४७४५८ अष्टादशशते १८०० भक्ता २६।२७
जाता शुक्रकालगतिः अथ वर्त्तमानकालांशा ३।२५ परमकालांशयोः [illegible] ८।० अंतर ४।३५ कौ
ला ३३५ वक्रत्वात् सूर्यकालभुक्तिः ४७।१२ शुक्रकालभुक्तिः २६।२७ योगेन ६४।३९ भक्ताः लब्धं
दिनादि ४।४८।४६।०४ एतद्दिनादिकं इष्टकाले २।४४।४८ पातितं ६।५५।५५।० षष्ठ्यां बुधवासरे पंचाशा १२९
त्पलाधिकपंचपंचाशत्घटीष्वतीतासु अस्तः अथोदाहरणांते संवत् १८३७ कार्त्तिककृष्णसप्तम्यां
मध्यमः सूर्यः ६।२४।५।१४ शुक्रशीघ्रोच्चं ०।१३।८।४८ स्फुटो शुक्रः ५।२९।५०।१३ गतिः ५९।१८ स्फुटः
शुक्रः ५।२४।५८।२८ वक्रगतिः ३६।५५ वलकर्णः ८८।२७ शुक्रपातः २।१८।९।[illegible] तत्तीयमं

दृकतं २०३।३८ [illegible] त्वात धनं फलांशाः ०।१४३।४४ शुक्रपातेन ११।२९।४०।३२ युताः ११।०।२।२८।३७ जा-
तः शुक्रपातः पातेन २।०।२।२८।३७ शुक्रशीघ्रोच्चं ०।०।३।१८।४० मूलं २०।०।१४।५।३१ जातं विक्षेपकेंद्रं याम्यं
भुजं [illegible] ।४।२९ ज्या ३९।२२।२२ [illegible] विक्षेपेण २० गुणिता ०।१।०।६ [illegible] बलकालेन २४।८०।७८ भक्ता ०।६।
१।४४ जातः शरो याम्यः शुक्रः ५।२४।५४।२८ [illegible] अयनांशाः ६।१८।१२।२ भुजं ८।२२।१।२० ज्या ५४।१९।४८ क्रांति
ज्या [illegible] परमे क्रांतियाम्या २२।२० [illegible] क्रांतिः शुक्रस्यो ३६।८।४४ एकदिक्त्वाद्योगः ५।८३।२२ जातास्प-
ष्टा क्रांतिः [illegible] मज्या ५८।०।२९ [illegible] ज्या २८।८।२७ त्रिज्या संख्या ३३।३९।७३ क्रांतिज्या ५९।०।२२ विषु-
वद्भाया [illegible] गुणिता ३५।७।१७ द्वादशभक्ता २८।५।८ जाता [illegible] त्रिज्यया ४३।४३ गुणिता २०।४७।६६।८
[illegible] भक्ता ०।७ जाता चरज्या [illegible] धनं ३।०।३।१० चक्रासव: २६।०० [illegible]
[illegible] युता [illegible] एवं चतुर्भागः ५८।२० चर [illegible] हीनः ५।२।७ [illegible] युतः
[illegible] दिनार्द्ध [illegible] मिश्रमानं ४४।७ सूर्यभुक्तिः ५८।०।४ मिश्रमानेन ४४।१७ गुणि-
ता [illegible] षष्ट्या ६० भक्ता ४४।१९ अर्द्धरात्रिक सूर्यः ५।१९।५८।२३ [illegible] ५।२२।२१।०।४ जाता उदयका-
लीनः सूर्यः शुक्रभुक्तिः १।१५।५४ मिश्रमानेन ४४।३४ गुणिता १८।४५।२५ षष्ट्या ६० प्राप्त ७।३५।३० [illegible]
रात्रिकशुक्रे ५।२८।५८।२६ वक्रगतित्वाद्धनं ५।२३।१८।१५।८ जातमुदयकालीनशुक्रः शुक्रशीघ्रोच्चं
०।०।३।१।१८।४० भुक्तिः ८।६।७ मिश्रमानेन ४४।८ गुणिता ७।२३।३३ षष्ट्या ६० प्राप्त ७।२३।३४ जाताकालीन
अमा [illegible] अर्द्धरात्रिका शीघ्रोच्चं ०।०।३।०।२१४० [illegible] ०।०।२।५८।२५ जातमुदयकालीन
शुक्रशीघ्रोच्चं शुक्रपातेन ११।०।२।२८।३७ शुक्रशीघ्रोच्चं ०।०।१।५८।२५ मूलं ०।०।०।१३।४४ जातं

विक्षेपकेंद्रं भुज ०।२१।२८।१३।५२ त्या २८।५८।४।५६ अथ विक्षेपेन २२० गुणिता ३५५१९८२ चलकर्णेन ४४८८
१२ हृता ७९४।३९ जाता याम्यः शरः उदयकालीनोऽर्कः ५।२९।१८।५।४ उदयकालीनः शुक्रः ५
।२।२८।५३ अनयोरंतरं ०।३।२८।२९ अंतरांशासवः २२१५।५८ तुलाभुक्ति २०२८ गुणिताः ४४४९६
६७ एकराशिभाजेः ६४८००० भक्ताः ३९२ लब्धा असवः षष्ठ्याधिके पार्तत्रयेण ३६० हृता ०।५
१२५ जातं शुक्रधुगतं शुक्र दिनार्द्धेन १८।१३ हादश ८ भक्ता ०।१५ जातं फलं नतेन ७।४ गुणितं २४
५२।५८ शुक्र दिनार्द्धेन १८।१३ हृतं ७।२।५६ जातं नतविक्षेपस्पष्टयाम्यत्वात्स्रा कपालत्वाच्चोदय
कालीन शुक्रे ५।२९।२१।१३ धनं ५।२९।२८।१९ जातान्तद्दृक्कर्मसंस्कृतः शुक्रः सायनः ६।१२।२६।
४१ त्रिराशि ३ सहितः ७।१२।२६।४१ भुज १।१७।३३।१९ भुजज्या ३३।१८।४३।२७ परमापक्रमज्यया १६।७ गु
णिता ६४८ हृताः ३६।७ त्रिज्यया ३४३८ भक्ता १८।६२ जाता क्रांतिज्या अस्या धनुः २०।२०।४१ धनु
र्दलं १२।४।५ विक्षेपकला भि ७९४।३९ गुणिता ८०।४५।१८ जाता विकलाः षष्ठ्या ६० प्राप्ता ०।५४
लब्धा आयनकलाः धनकोटी र्काद्कि त्वाद् दृक्कर्म संस्कृत शुक्रे ५।२९।२१।४७ हृतं ५।२९।
५२ जाता यन्तद्दृक्कर्मसंस्कृतः शुक्रः अस्यागतिः ३६।५५ उदयकालीनो रविः ५।२९।१८।५।४ अंत
रं ०।०।३६।२८।५।४ रंतरांशाः ०।१६।२।२ जाता अंतरांशासवः ६५६३२।०० सूर्यक्रांत १२६
कन्या भुक्ति २०२८ गुणिता २९७४५०७६ एकराशिभाजेः ६४८००० भक्ताः ३९ लब्धा लग्नांत
रासवः षष्ठ्या ६० प्राप्ताः ६।१२ जाता वर्तमानकालांशाः [illegible] स्थिरकालांशाः ८ तयोरंतरं ० ५।८ त्रै

शानां कला: २२९ शुक्रभुक्ति: ३।५५।५ कन्यास्फुटि: २०।२८ गुलिता ७४८ ९७ अष्टादशशतै: १८०० भक्ता ४
।३५ जाता कालागति: सूर्यभुक्ति: ५९।८ कन्यास्फुटि २०।४८ गुलिता २२००० अष्टादशशतै: १८०० भागे
लब्धा १२।१३ सूर्यकालगति: अनयोर्योगेन २०७।४८ कालांशान्तरके ला २२९ भक्ता २१।५।३ जातं
दिनादि एतत् ध्रुवे ७।२४।३० लब्धवान् घोजितं ८।१५।७ तथाच कार्त्तिकशुक्लमाघस्यां मेतावतीषु
घटीषु अतीतासु जातं शुक्रोदय: अथोदयास्तोपपत्ति: रवेरूनभुक्ति ग्रहो द्रुतगतिनीरवि
लाक्रान्त: सन् प्रतीच्यामस्तमेति ततो द्रुतगतिरेव रविर्ग्रहादग्रे गच्छति तदा प्राच्यां शुग्रेउदे
ति यथा कुजगुरुशनय: सूर्याद् द्रुतगतिश्चन्द्रस्तु द्रुतगत्या सूर्यमतिक्रामन् प्राच्यामस्तमेति द्रु
तगत्यैव सूर्यमुल्लंघ्य गच्छन् प्रतीच्यामुदेति बुधशुक्रयोस्तु विशेष: समशीघ्रगती बुधशुक्रौ शी
घ्रगत्या सूर्यमतिक्रम्य प्रतीच्यामुदयमवाप्य तत्रैव वक्रौ भूत्वास्तंगत पुनर्वक्रगत्यैव सूर्यमति
क्रम्य प्राच्यामुदयमवाप्य समगती भूत्वा प्राच्यामेवास्तंगच्छत: सूर्याक्रान्ताशात युस्त: पश्चाद्
निजनिजकालांशान्तरे दृग्ग्रहस्यास्तोदयौ ज्ञेयौ न्यूनाधिके तु गतगम्यतास्वबुध्या ज्ञेया अथ
नि उदयास्तोपपत्ति: तत्र नातत्र घटीषष्ट्या प्रवहवशेन चक्रभ्रम: अहोरात्रोत्तरे ग्रहाणां स्व
भुक्तितुल्या सुयुता न तत्य: षष्टिघटिका भवतीत्युपपन्नं अथ नक्षत्राणां कालांशानाह ॥
॥ ॥स्वातगस्त्यमृगव्याधचित्राज्येष्ठापुनर्वसु: ॥अभिजि द्वहृदयं त्रयोदशाभिरंशै:
कै: ॥१४॥ हस्तश्रवणफाल्गुन्यो धनिष्ठारोहिणीमघा: ॥ चतुर्दशांशै: शाकै दशाविशाखाश्विनिदैवतं

॥२३॥ कृत्तिकामूलमैत्राणि सार्पं रौद्रं दमिकञ्च ॥२६॥ सप्तते पंचदशाभिराषाढाद्वितयं तथा ॥२४॥ भरणीति
ष्यसौम्यानि सौदम्यानि : सप्तकांशकैः ॥ बोधानि सप्तदशभिर्दृष्याद्दृष्यानि भानितु ॥२५॥ ॥अधिकदीप्ता
नां नष्टतारामस्तकालांशाः स्फुरदीप्तानां तु बहवः तादृशा अस्तकाल एव भगव्याजे नु ध्रुवकः स्वात्यादीनां
१२५ बहुतरदृश्यानां त्रयोदशकालांशाः हस्तादीनां रोहिण्यंतानां चतुर्दश विशाखादीनां मार्द्रितानां आषा
125 ढाद्ययस्य पंचदश भरणीपुष्यमृगशिरसौम्यकर्वियातिः पूर्वाणां सप्तदश उदाहरणं रोहिणी ध्रुवकः
२।१९।१७।० रोहिणी दिनार्द्धं १६।४२ रात्र्यर्द्धं २३।१८ अयनांशाः १८।१२।३४ रोहिणी। विक्षेपभागाः ५ दक्षिणयाम्यहिता
याम्याः सूर्योदयकालीनो रविः ५।२।४३।१२ अथ दृक्कर्म रोहिणी विक्षेपभागाः ५ विषुवछायया गुणि
ता ३० द्वादश २२ भक्ते २।३ लब्धं फलं मत्र सूर्योदयकालीनो रोहिणी दिनार्द्धमवनतं तेन वगुणितं ३० भक्तं
५८ लब्धं तदेव फलं भवति प्राक्कपालत्वाद्विक्षेपस्य याम्यत्वाद्रोहिणी ध्रुवके २।१९।१७।० धनं २।२२।०।०।० जातो
अस्य दृक्कर्मसंस्कृतो रोहिणी ध्रुवः सायनः २।१८।१२।३४ त्रिराशियुत सहितः ५।१८।२३।३४ भुजं ०।०।२५।४७
।२६ ज्या २३।५।१६ परमापक्रमज्यया ३३।२७ गुणिता ७८२५४७ त्रिज्यया ३०।०६ भक्ता ५।८।१२ जाता क्रांतिः
अस्याधनुः ५२०।८। जाता क्रांतिः सौम्या क्रांत्यंशाः ८।४० रोहिणी विक्षेपभागे ५ गुणिता ४०।१२ जाता अ
यनकलाः क्रांतिशरयो भिन्नदिक्त्वादंतरं दृक्कर्मसंस्कृते रोहिणी ध्रुवके १।२२।०।०।० धनं १।२२।४०।२० जा
तं फलं नतेन २३।५८ गुणितं ३४५ रोहिणी दिनार्द्धेन २६ भक्तं २५।१२८ प्राक्कपाले विक्षेपस्य याम्यत्वाद्रो १२५
हिणी ध्रुवके २।१९।१७।० धनं १।२२।३५ जातो दृक्कर्मसंस्कृतो रोहिणी ध्रुवकः सायनः २।१७।४५।०।० त्रिराशियुत स
हितः ५।१७।४५।० भुजं ०।१२।१२।३०।० ज्या १८८।१२ परमक्रमज्यया ३३।२७ गुणिता १२७३५८।३३ विक्षेपभागे ५ गुणि

ता।४४।०७ क्रांतिशरयोर्भिन्नदिक्त्वात् दृक्कर्मसंस्कृतरोहिणीध्रुवके १।२२।३४।२६ धनं १।२२।२६।३६ उद-
यकालीनार्कः २।१५।४७।१० रोहिणीध्रुवयोः २।२२।५९।३३ अंतरांशाः ७।२३।४७ एवमसवः २८९३६ मिथु-
नास्वभि० ८९ गुणिताः ५२८०८ ०२२६ एकराशिप्राप्तेः ६४८००० भागे लब्धाः ८०२२ असवः पल्यादि ०।४३।
४ जाता वर्त्तमानकालांशाः रोहिणीस्थिरकालांशाः २४ अनयोरंतरं ०।२९ सूर्यभुक्तिः ५७।५२
योर्विभक्ता मिथुनास्वभि० ८९ गुणिता १०५२०७ एकराशिप्राप्तेः १८०० भागे लब्धा ५८।२६ कालगतिः अं-
तरकलाः ००।५७ कालगत्या ५८।२६ भक्ताः लब्धं ०।२६।३ दिनादि अथास्तज्ञाने रोहिणीध्रुवकः १।
२९।३।०० रोहिणीदिनार्द्धं १६।४२ विक्षेपभागाः ५ याम्याः सूर्यः ०।६।४४।५६ गतिः ५७।२० रविदिनार्द्धं १६।२८
रात्र्यर्द्धं १३।३२ मिश्रमानं ४६।३० अथ सूर्यास्तकालिकीकरणं सूर्यभुक्तिः ५७।३७ रात्र्यर्द्धेन १३।३२ गु-
णिता ७७२।५८ षष्ट्याप्तं १२।५२ भुक्तेर्लब्धं १२।५२ आर्द्रराशिकसूर्ये ०।६।४४।५६ युक्तं ०।६।३७।५ जातोऽस्तका-
लीनोरविः षड्भयुतः ७।६।३७।५ सायनः ७।२२।४७।२९ सायनोरोहिणीध्रुवकः २।५।४७।३४ गतभोग्या-
सवेत्यादिनोक्तेन रोहिणीध्रुवकस्य भोग्यांशाः २४।१२।२६ एवमसवः ५२८४३ मिथुनास्वभि० ८९
गुणिता ४५१०७ एकराशिप्राप्तेः ६४८००० भक्ताः ७।२ भोग्यासवो जाताः अधिकस्यसूर्यस्य भुक्तांशाः २१
१३।२९ एवमसवः ४९०९२४ वृश्चिकास्वभि० ८ गुणिता १०२२०२९४ एकराशिप्राप्तेः ६४८००० भक्ताः
१५।७७ जाता भुक्तासवः अंतरितानां कर्कसिंहकन्यातुलानां असवः भि० २९६ भुक्ता १५।७७ भोग्याः ७।२ स-
र्वयुताः २२२४ षष्ट्याधिकशततृयेण १६० भक्ताः १।२४ जातं रोहिणीविक्षेपभागाः ५ विषुवच्छाया ६ गुणिताः
३० द्वादशभिर्भक्ताः फलं २।३० नतं १४।३२ गुणितं ३६० रोहिणीदिनार्द्धेन १६।४२ भक्तं २।१०।१३ आगतौ ... दृक्कर्मसंस्कृतः
जातं रोहिणी ध्रुवं तरोहिणी ... नार्द्ध ... गतं नाम परतं

तेषो रोहिणी ध्रुवकः सायनः २।३।३९।०२ त्रिराशि ३ सहितः ५।३।३९ भुजः ०।२६।०७।१२ भुजज्या ५०।१२।२८ परमापक्रम
ज्यया ७२।५९ गुणिता २२।३८।०८।४६ त्रिज्या १२० भक्ता ६।२२।१७ [illegible] ६।२५।३७ अंशाः ०।१९।३७ विक्षेपेण गुणाः ५ स्वतः ५
१२६ जाता ऽयनकला: क्रांतिशरयोर्भिन्नदिक्कात् अत्र दृक्कर्मसंस्कृते रोहिणी ध्रुवके २।७।४२।२८ धनं २।८।२।३६
कयोः ७।६।३५ अंतरांशाः १।४।१३ असवः २५।३८ नृषभस्य भि० ५० गुणिता ३१।७।१९ एकराशि २ प्राणैः ६९८
126 ००० भक्ता जाता: अंतरासवः ४८।७ षष्टिः ६० भक्ता १४ जाता वर्तमानकालांशाः स्थिरकाला प्रोक्तु १४ हीनाः ४।१ का
लांतरकला: २५३ जाता सूर्यभुक्तिः ५७।२८ सूर्याधिष्ठितवृषभस्य काल भि० २८ गुणिता ६।५७४।४।१८९।
अष्टादशशतैः १८०० भक्ता: ४८।५ अंतरकला: २५३ भक्ता जाता दिनादि ५।२।५।४९ एतेऽह्नि रोहिण्युदितो
जातः अथ प्रकारांतरमाह ॥ ॥ अष्टादशशताप्ता १८०० भास्तादृश्यांशाः स्वोदयासुभिः ॥
विभज्य लब्धाः सेत्रांशास्ते दृश्यादृश्यताश्रवा ॥ २६ ॥ प्रागेषामुदयः पश्चादस्तं दृक्कर्म पूर्ववत् ॥ गतैष्यौ
वस्त्र प्राप्तिर्भानुभुक्त्या सदैव हि ॥ ७ ॥ ॥ स्थिरकालांशाः अष्टादशशतैः १८०० गुणिताः स्वोदयासुभि
र्लब्धाः स्वोदय सेत्रांशाः स्युः तैः सेत्रांशैः प्राग्धंवोदयलग्नात् सूर्याधिके स्वे तदा भवोदयः स्यात्
प्रतीच्यां तैः सेत्रांशैः रस्तमयकालिकार्कात् दृक्कर्मसंस्कृतग्रहोऽधिकश्चेत्तदा तस्यास्तमयाः स्यात् एवं
तैः सेत्रांशैः प्राग्धवोदयलग्नात् सूर्योऽधिको तदा भधुवोदयः स्यात् प्रतीच्यां तैर्लब्धसेत्रांशैरस्तम
यकालिकार्कात् दृक्कर्मसंस्कृत भधुवोदयः स्यात् उदाहरणं भुक्तास्तमयकालांशाः १४ अष्टादशशत गु १२८
णिताः २५२०० दृक्कर्मसंस्कृत सपाद भ [illegible] का २।२।३।२८ [illegible] धिष्ठितमीनस्य भि० १२० भक्ता
२१० जाता स्वदेशे सेत्रांशाः दृक्कर्मसंस्कृतः शुक्रः ५।२३।१९।३८ सूर्यः ५।१९।४८।५० दृक्कर्मसंस्कृ
तः सपाद भः शुक्रः ११।२३।१९।३८ सपाद भार्कः ११।१९।४८।५० अंतरांशाः ३।३१।१३ सेत्रांशा २१० अंतरा

शयो ३।३०।३ अंतरं १२२९।५०।लिप्ताः ४४९।४१ स्पष्टकाले स्पष्टपातितं [illegible] ।१८ जातः [illegible] चन्द्रस्य भुक्त्यार्क
योः कालभुक्तियोगेन ६९।२८ भुक्ताः लब्धं दिनादि ३।२८।४ इष्टकाले २१।४।४ पातितं ५।२८।२४ जातः पंचम्यां
चतुर्दशपलाधिकषोडशघटीषु तीतासु स्पष्टः एवमुदयोऽस्तहतिः कार्या अथ रोहिणीस्थिरकालोऽगाः ४
अक्षादशस्मात् ३८।०।गुणाः २५।२०।६ कूर्मसंस्कृतो रोहिणीध्रुवः १।२।२२।४० सबद्धः ०।१७।११।३८ स्पष्टः १।६।
३।५ अनयोरंतरांशाः २१।४।३ देशांश ३।६।३ भूतरांशयो २१।४।३ अंतर ०।२।४ लिप्तिकाः ५१४२
स्पर्शकालभुक्त्या ४०।४ भक्ता ०।३२।४ जातं दिनाद्युस्तकालीनं अथागस्त्योदयास्तमयनिरूपणं त
त्रत्वाचार्यवाक्यं गृह द्वयेनास्तविवर्जितेन । समेरवावस्तमुपैत्यगस्त्यः ॥ युतेन तेनैव समे भ
वत्युदेतीति केचिज्जगुरेवमन्ये । राशित्रयं २।०।० अस्तांशा २६।३४।४८ न्यूनं ३।२५।१४ एतत्समोऽयु
दार्को भवति तदाऽगस्त्यास्तः स्यात् अनेन ५।३।५।२४ राशिषट्कं ६ न्यूनं ४।२८।३४।४८ यदेतत्समोऽर्को
भवति तदागस्त्योदयः स्यात् यत्र देशे ३५ अंगुला विषुवच्छाया तत्रागस्त्यस्य दर्शनं भवति तत्रोदाहरणं
भवति तदागस्त्योदयः स्यात् [illegible] अनयोर्योगः २७ अस्य मूलं कर्णः १४।२५ त्रिज्या ३६।८ विषु
वच्छायाया वर्गः ६४ अंगुल १२ वर्गः १४४ अनयोर्योगः २०८ अस्य मूलं कर्णः १४।२५ त्रिज्या ३६।८ विषु
वच्छायया ८ गुणा २७।५४ कर्ण १४।२५ भाजिता १९।१४ जाता तज्ज्या अस्या धनुः २०।२२।२३ अस्मात्
वच्छायाया ८ गुणा २७।५४ कर्ण १४।२५ भाजिता १९।१४ जाता तज्ज्या अस्या धनुः २०।२२।२३ अस्मात्
बध्याध तल्लब्धा अस्तांशाः ३३।४२।३३ अगस्त्यकांतंशाः [illegible] २२।५८।५१ सौम्याः अगस्त्यविक्षेप भो
गाः ८० याम्याः अनयोरंतरं ५७।१।९ जाता स्पष्टा क्रांतिर्याम्या क्रांत्यंशाः ३७।४२।३३ कोटिः क्रांतिभोग
२०।१४।३ जाता नतांशाः एवं च नतस्य क्रांत्यधिकांशा स्यात् भुजाधोगतत्वागस्त्यदर्शनासंभवः
यत्र नवसंख्याहूनांशस्यागस्त्यस्तत्र दर्शनं संभवत्येव । अथ स्पष्टदिनं तत्त्वा एवाह ॥ ॥

॥ ॥अभिजि द्रुमहृदयं स्वाती वैश्ववासवाः ॥ अहिर्बुध्न्यमुदकस्य त्वान्न लुप्यंतेऽर्करश्मिभिः
॥१८॥ ॥अभिजित् द्रुमहृदय स्वाति श्रवण धनिष्ठोत्तरभाद्रपदाः सौम्यशरातिदैर्घ्यात्सूर्यकिरणै
१४ र्न लुप्यंते नाच्छाद्यंते उदाहरणं धनिष्ठाध्रुवः ९।२०।००।०० दिनार्द्धं १६।१९ अयनांशाः १६।१२।३४ विक्षेप
147 भागाः सौम्याः ३६।०० विषुवच्छायया ६ गुणिता २१६ द्वादश १२ भक्ताः १८ जातं फलं ध्रुवस्योदयकालीनत्वा
न्नतद्दिनार्द्धयोः फलगुणकभाजकयोरेकत्वात्फलमेव १८ ध्रुवे ९।२०।००।०० संस्कृतं ९।२०।००।०० जा
तमाक्षदृक्कर्म अथायनदृक्कर्म ध्रुवः ९।२०।००।०० त्रिराशियुतः ०।२०।००।०० सायनः ००।१६।१२।३४ भु
जः ००।१६।१२।३० भुजज्या १०७४ परमापक्रमज्या १३९७ गुणिता १५२०३ त्रिज्या ३४३८ भक्ता ४।२६।४६
जाता क्रांतिज्या अस्याधनुः ४।३७।२० जाता क्रांतिर्याम्या क्रांत्यंशाः ४।३७।२० धनिष्ठाविक्षेपभागो ३६ गु
णिताः १६३।२० जाता अयनकलाः क्रांतिशरयोरन्यदिक्त्वादृक्कर्म संस्कृत धनिष्ठाध्रुवे ९।२०।००
०० धनं ९।६।२२।२४ जातं धनिष्ठाध्रुवोदयलग्नो धनिष्ठाध्रुवः ९।२०।००।०० दिनार्द्धं १६।१९ ...
अयनांशाः १६।१२।३४ विक्षेपभागाः ३६ विषुवच्छायया ६ गुणिताः २१६ द्वादश भक्ताः १८ लब्धं धनिष्ठा
ध्रुवे ९।२०।००।०० धनं ९।८।००।०० अथायनध्रुवः ९।८।००।०० राशित्रययुतः ११।८।००।०० सायनः ११।२४।
१२।३४ भुजज्या २८७२ क्रांतिज्या १२३१।४५ क्रांतिः ११।५४।५३ अंशाः ... विक्षेप ३६ गुणिताः ६६२।४८
जाता अयनकलाः अयनदृक्कर्मसंस्कृतो धनिष्ठाध्रुवः ९।११।४९।३२ उदयध्रुवः ९।०।६।२२।२४ कालांशाः १४
युतः ९।२०।२२।२६ जातो उदयार्कः अस्तध्रुवः ९।११।४९।३२।४८ कालांशोनः ९।०।५।३२।४८ जातोऽस्ता १७
र्कः उदयार्कादस्तार्कस्याधिकत्वादस्तमयो नास्ति तदुक्तं ब्रह्मसिद्धांते यस्योदयार्कादधिकोऽस्तभानुः प्र
जायते सौम्यशरातिदैर्घ्यात् तिग्मांशुमालिप्रबलत्वेन तास्ति धिष्ण्यस्य तस्यास्तमयः कदाचित् । अत्रोप

न्ति: क्षितिजविषुवद्वृत्तयोरंतरं लंबो नाम। --- यावती याम्या: क्रांतिरधिका तावती दक्षिणे क्षितिजाद
धो याति अतस्तत्र भ्रमतो नित्यं दृश्यता सौम्यया क्रांत्याधः स्वस्तिकाद्वृत्तं विषुवद्वृत्तं यावद्गतो याति
तावदुत्तरक्षितिजादूर्ध्वं स्थितो भवति नित्यं दृश्यते भुजः यावल्लंबस्तावदुत्तरक्षितिजादधो विषुवन्मंडलं याम्या
वानहस्तावती दक्षिणे वनतीति सर्वमनवद्यं यस्य नक्षत्रस्य सौम्यः शरो दीर्घो भवति तस्याद्दृक्कर्मभवा
अंशा बहवो भवंति ते चांशाः प्राक्कपालत्वात् सौम्यशरत्वाच्च ऋणं भवंति अस्तकाले धनं भवंति ततः
उदयास्तार्कौ साध्यौ तत्रास्तार्कोऽल्पाधिकेन भवितव्यं तस्मात्तत्राधिष्ण्यस्यास्तभावः यतो यदुदयार्कयो =स्यो
रंतरं पठितकालांशेभ्योऽधिकं भवति तस्यास्तमयो नास्ति अस्तार्कसमेऽर्के धिष्ण्यस्य किलादृश्यता भव
ति ततः कियंति विदिनान्यदृश्यं भूत्वा उदयार्कसमेऽर्के धिष्ण्यमुदेति यथा यथाऽक्षवशेन गोलस्य द
क्षिणतो नमनं तथा तथा उदयास्तार्कयोरल्पमंतरं भवति अल्पांतरेऽल्पान्येव दिनानि तन्नक्षत्रमदृश्यं
भवति एवं यस्मिन्देशे उदयास्तार्कौ तुल्यौ भवतः ततः परं तस्मिन्देशे तस्य नक्षत्रस्याकाशलग्ना
भावनादृश्यताभाव इति ॥ इति श्रीज्योतिर्विद्वद्दत्तात्मजभूधरकृते सूर्यसिद्धांतविवरणे उदया
स्ताधिकारो नाम नवमः ॥ ९ ॥ अथ शृंगोन्नत्यध्यायो व्याख्यायते ॥ ॥ उदयास्तविधिः
प्राग्वत्कर्तव्यः रवितमोरपि ॥ भागैर्द्वादशभिः पश्चाद् दृश्यः प्राच्यां त्वदृश्यतां ॥ १ ॥ ॥ चंद्रस्यापि र
विक्षिप्रकारेणोदयास्तविधिः कार्यः द्वादशसंख्यांकैः कालांशैः पश्चाद्दृश्यो भवति उदाहरणं
सूर्यास्तकालिके कर्तव्यो यथा मध्यमोऽर्कः ८।२१।५७।१७ चंद्रः ७।८।५८।२० चंद्रोच्चं ७।२६।४०।१० चंद्र
पातः ८।२५।४६।४२ स्पष्टोऽर्कः ८।१९।५८।०७ भुक्तिः ६०।६ चंद्रः ७।४।१७ भुक्तिः ८०३।० अयनांशाः ८।
१२।५७ सायनचंद्रः ७।२२।२०।१ भुज ११।२२।१ ज्या १६२७ परमापक्रमज्या १३९७ गुणिता ३३७७८२।

७ त्रिज्या ३४३८ भक्ता ०४।०५ जाता क्रांतिज्या अस्या धनुः क्रांतिर्या स्या ११।०९।४० ज्या ३७९२।३० चंद्रमध्यवि
क्षेप २७० गुणिता ८२५९२५।०।०० त्रिज्या ३४३८ भक्ता २४०।२५ जातः शरो याम्यः शर २४०।२५ क्रांत्यो ११।०९।४०
रेकदिक्त्वात् योगः १२।२६।०८ जाता स्पष्टा क्रांतिः अस्याः क्रमज्या ३७९।४८ द्विनव्यासदलं ३१६६।२२ क्रांतेः क्र
१२८ मज्या ३४३८।४८ विषुवच्छायया ६ गुणिता ८०२३।५४ द्वादश १२ भक्ता ६६८।२४ जाता क्षितिज्या एषा त्रिज्या
३४३८ गुणा २३०२४०।३३ चरज्या ७३५। धनुः ७४।०।०० चंद्राधिष्ठितवृश्चिकासुभिः २०८२ चंद्रस्य स्प
ष्टगतिः ८८३।०।१ गुणिता १६९२७००।५२ अष्टादशशत १८०० भक्ता ९४०।०० जाताः स्वाहोरात्रासवः
एते चक्रा २१६०० युताः २२५४० एषां चतुर्भागः ५६३५ एकत्र चरजासुभिः ७४० हीनः ४८९५ जाता दिनार्द्धा
सवः अन्यत्र युतः ६३७५ जाता रात्र्यर्द्धासवः दिनार्द्धघट्यः १३।०५ रात्र्यर्द्धघट्यः १७।५२ दिनार्द्धं २४।१०।०० रा
त्र्यर्द्धं २५।५४ अर्द्धरात्रं ४४।२४ सूर्यदिनमानं २८।२ अर्द्धरात्रं ४४।२४ योरंतरं १५।५४ एतत् सूर्यभुक्तिः
६०।१।० गुणिता ९०।५५।३५ षष्ट्या भक्ता लब्धं १५।५५ अर्द्धरात्रिकस्फुटार्कं ८।८।१५।१७ हीनं जातो स्त
कालीनोऽर्कः ८।८।४२।१८ चंद्रभुक्तिः ८८३।०।१ अंतर १५।५४ गुणा १२८६।४२ हृत लग्नं ००।०।८।४२।१७ सा
यनं ००।२५।५५।५५। २ सायनो स्तकालीनक्षं ७।७।४४।३५ अनयोरुदितस्य चंद्रस्य भोग्यांशाः १२।०५।१२
एषामसवः २६७१।५० वृश्चिकासुभिः २०८२ गुणिताः ५५१२०९५०० एकराशिप्रालेः ६४८०० भक्ता लब्धा
भोग्यासवः ८५ अधुकस्य लग्नस्य भुक्तांशाः २।५५।१।०० भागे लब्धाः ११२८ भुक्तासवः एते चंद्रभोग्यासु १२८
८५० युताः १९।९ एते अंतर्गतानां धनुर्मकरकुंभमीनानामसुभिः ६६९० युताः ८६६९ षष्ट्या विकल
तत्रैव ३६० भक्ताः लब्धं घुगतं २७।४० इदं चंद्रदिनार्द्धेन १३।०५ हीनं १०।०५ जातं मपरनतं अस्त
कालीनः पातः ८।२५।४२ विक्षेपकेंद्रं ६।५।३७।०० भुजं २।२४।२८ ज्या ३७०० मध्यविक्षेप २७० गुणा

९२।३४।५० त्रिज्या ३४३८ भक्ता २८।८।२५ जातः स्फुटशरः एवंविधुकक्षायर्यां गुलितः १६।१०।२३।३८ हा
रश भक्ताः २४।२८ जातं फलं इदं नत ११।५ गुणितं २४८८।२९ चंद्रदिनार्ध ३३।५ भक्तं १०।३४ इदमपरकपा
१२९ लत्वादस्तकालीनचंद्रे ७।१।३२।४१ स्फुटं ६।२९।४२।६ जातो अयं दृक्कर्मसंस्कृतचंद्रः अथायनदृक्कर्म
अर्थं दृक्कर्मसंस्कृतचंद्रः ६।२९।४२ सायनः ७।१५।१५।०० त्रिराशियुतः २०।१५।१५।०० भुज २।१५।०५
१२९ १०० ज्या २३९९।२० परमपुक्रमज्या २३९१ गुणिता ३३४०६९ २०५० त्रिज्या ३४३८ भक्ता ९७ २६ धनुः १७४
१७ अंशाः १८।२५।१७ विक्षेपकला २६८।३६ गुणिता ४४।१७ जाता विकलाः षष्ट्या ६० भागे कला ७३।१२
स्फुटं सो रवेर्दिक्कात अस्तसंस्कृत चंद्रे ६।२९।४२ स्फुटं ६।२८।१२।१ ०० जातोऽयनदृक्कर्मसंस्कृतचं
द्रः अस्तकालीनोऽर्कः ६।८।४२।१८ षड्राशियुतः ००।९।४२।१८ दृक्कर्मसंस्कृतचंद्रः ६।२८।२८।००
अनयोरंतरांशाः ४०।४२।४२ षड्राशियुतार्कः चंद्रस्य भुभि १३।०८ गुणिताः ५३००।६६।८९ एकराशि
प्राले ६४८००० भक्ता ८।१८।१२ लब्धोऽनुभवः षष्ट्या भागे लब्धा गतागताः कलांशाः १३।३८ चंद्रस्ये
रकालांशाः १३।३८ चंद्रस्यास्तकालांशाः १२ कालांशांतरं १।३८ सूर्यभुक्ति ६२।१८ षड्भुक्त्या विष्टित
मेषादि भुक्ति १३।०८ गुणिता ८९६।१४ लब्धाः द्वादशांशाप्राप्ते भोगे लब्धं ७।३१६० चंद्रभुक्तिः ७।१६ दृक् १२९
र्म संस्कृतस चंद्र चंद्रविष्टित मेषादि भुक्ति १३।०८ गुणिता ०।६३।५।१४ लब्धाः द्वादशांशाप्राप्त १८०० भक्ता
लब्धं ५९।०।६ प्राप्ताः कालगतिः अंशक्रम कालांशांतर १।३८ कलाः ९८ कालभुक्त्यंतरेण ५६।७ भक्ताः लब्धं
दि ००।१०।५४ तथा च द्वितीयायां पंचविंशत्पलाधिकसप्तदशघटिकास्तु अतीतासु उदितश्चंद्रः एवम
मावास्योदयकालीनौ चंद्रार्कौ विधायास्तमयः साध्यः यथा स्पष्टोऽर्कः ००।०।६।१३।५।३ गतिः ५८।१२ स्प

स्पष्टचंद्रः ००।०९।२७।१३ गतिः ८४४।२६ व्यातः ८।२८।१४।०।३० अथ नांशाः ८।१९।३७।४८।२८ रविः सायनाः दिनार्द्ध
२।०।४८।२७ रात्र्यर्द्ध २।०।१२।६ मिश्राः ४।१।४८ चंद्रसायनदिनार्द्ध २।१४।० ८ उदयकालीनोऽर्कः ००।०।५।४८।२।२४ चंद्रः
०।२२।२।३ दृक्कर्मसंस्कृतश्चंद्रः २।२।२५।३।१४ उदयकालीनोऽर्कः ५।०।४१।०।२।२९ गलिता गतकालांशाः
७।२।५ स्थिरकालांशाः १९ अंतरकलाः ३५ सूर्यकालभुक्तिः ४।१।३० चंद्रकालभुक्तिः ६०।१।२ भुक्त्योरं
तरेण ५।६।३।१।२ लब्धं दिनादि ०।०।१२।१८ अमावास्यां ७ अत्रोदयकाले चंद्रस्यास्तानंतरं दर्शस्य
पलाधिकोनत्रिंशत् घटिका अतीताः अथ सूर्यास्तसमयात्परतः सायाह्नेऽस्तकालीनिरूप्यते॥
॥ ॥रवीन्द्वोः षड्भयुतयोः प्रागवल्लग्नांतरासवः॥ तैः कालांशो रवीन्द्वोश्च कार्यो विवर
नाडिकाः॥२॥ तन्नाडिकाहते भुक्ती रवीन्द्वोः षष्टिभाजिते॥ तत्कलान्वितयोर्भूयः कर्तव्या विवरास
वः॥३॥ एवं यावत्स्थिरीभूता रवीन्द्वोर्विवरासवः॥ तैः प्राग्वद्रस्तमेतीन्दुः भुक्तेः को स्तमयात्परं॥४॥
॥ ॥चंद्रार्कौ सूर्यास्तकालिकौ कृत्वा चंद्रस्य दृक्कर्म कृत्वा षड्राशियुतयोः तयोर्लग्नांतरासवः साध्याः
तेषष्ट्या भक्ताः कालांशाः स्युः कालांशाः षड्भिर्भक्ता घटिकाः स्युः ताभिश्चंद्रार्कयोर्भुक्ती संगुण्य षष्ट्या वि
भजेत् लब्धं कलादिकफलं स्वकीयसूर्यास्तकालीनार्के योज्यं दृक्कर्मसंस्कृते चंद्रे स्वकीययोरंतरकला
नयनार्थं षड्भयुतयोस्तयोः स्वप्राक्लग्नांतरासवः साध्याः प्रागवत् घटिकाभिः सूर्येन्द्वोः भुक्ती सं
गुण्य षष्ट्या विभज्य फलं कलादिकं प्रागवत् सूर्यास्तसमयकालिकयोरेव स्वस्वयोर्योज्यं दृक्कर्मसंस्कृते
त्कर्मणि तयोर्लग्नांतरासवः स्थिराः साध्याः स्थिरघटिकाभिस्तद्दिने सूर्यास्तमयात्परतश्चंद्रास्त
मयः स्यात् इत्यर्थो लग्नमासीपर्यंतं मस्तकत्कर्मणा चंद्रार्कयोरंतरास्थिर घटिकाः साध्याः तदेते सूर्यास्त

मयास्त्रं ग्रास्तमयः स्यात् उदाहरणं अस्तकालीनोऽर्कः ६।१०।४३।२७ भुक्तिः ६०।८८ कर्मसंस्कृतो स्त
कालीनश्चंद्रः ६।२८।२७।५० भुक्तिः ८९३।२७ षड्भयुतोऽर्कः ०।१०।४३।२७ चंद्रः ०।२८।२७।५० अंतरांशाः १८
।१४।१३ एवाम सवः ४०।४३।२८ मेषास्तुभिः ३००८ गुणिता: ५३०।१५५१।४४ एकराशिकाले: ६७८०००० भागे
130 लब्धांकलाः ८२८ षष्ठ्या भागे कालांशाः २३।३८ एभिः षड्भागे ...का २।२८ आभिः सूर्यभुक्तिः ६०।१८
130 गुणिता ३३६।२३ षष्ट्याप्तेन २।२६ सूर्ये ०।१०।४३।२७ युतः ०।१०।४४।११ ... घटीभिः २।२८ चंद्रभुक्तिः
८९३।०२ गुणिता १८७१।५० षष्ट्याप्तेन ३१।४ सषड्भास्तकालीनचंद्रे ०।२८।२७।५० युतः ०।२८।५८।४२
अनयोरंतरांशाः १८ असवः २७५५।४४ मेषास्तुभिः ३००८ गुणिता: ५३७५४४६।३२ एकराशिकाले ६७८
००० भागे लब्धं ... षष्ट्याप्तं लब्धं २३।५८ षड्भिर्भागे लब्धाः कलाः २।२८ आभिः सूर्यभुक्तिः ६०।१८ गु
णिता ३३८।०० षष्ट्या भागे लब्धं २।२८ आभिरस्तकालीनः सषड्भोऽर्कः ०।१०।४३।२७ युतः ०।१०।४५।५५ चं
द्रभुक्तिः ८९३।०२ कलाभिः २।२८ गुणिता २२०३।२९ षष्ट्याप्तं ३६।४३ नष्टकर्मसंस्कृतः सषड्भोऽस्तका
लीनश्चंद्रः ०।२८।२७।५० युतः ०।१५।४।६ अनयोरंतरांशाः १८।३।१७ असवः ४।५७।२ मेषास्तु
भिः ३००८ गुणिता: ०५४३८४२८५६ एकराशिकाले: ६७८००००० लब्धं २९ षष्ट्याप्तं ३।२९ सूर्यभुक्तिः
६०।१८ गुणिता: २११०।४४ षष्ट्याप्तेन ३।३१ षड्युतोऽस्तकालीनश्चंद्रो ०।२८।२७।५० युतः ०।१८ 130
।१९।२७ एवं स्थिरघटीभिः सिद्धितो पायां सूर्यास्तमयादनंतरं चंद्रोऽस्तमेष्यतीति सिद्धं यस्मिन् दिने अ
मावास्या स्वदिनप्रमाणं स्यात् तस्मिन् दिने रवीन्दू युगपदस्तमनं स्यात् यस्मिन् दिने रविदिनप्रमा
णादमावास्यातो दर्काद् दिने दिनाधिकत्वात् सूर्यास्तमयात् परतश्चंद्रास्तमयः स्यात् यस्मिन् दिने

रविदिनप्रमाणदमावास्याधिका स्यात् तच्चार्कीं चंद्रस्पष्टत्वात् सूर्यास्तमयात् प्रागेव चंद्रास्तमयः स्या
त् अथोदयकालनिरूपणं ॥ ॥भगुलावैरवौ दत्वा कर्तव्या विवरासवः ॥ तैः प्राणैः क्रम
फलैस्तु प्राप्तां भुक्तदयं व्रजेत् ॥५॥ ॥सूर्यास्तकालिक चंद्रस्य कृतोदयाद्दृक्कर्मणः अस्तकालि
कषड्भयुतार्कस्य चांतरकलानां प्राग्वद् दत्तरासवः साध्याः तन्नाडिका मिश्र्या चंद्रार्कयोर्भुक्तौ संभुक्त
षष्ट्या विभक्त लब्धकीयलिप्तादिकाः सूर्यास्तकालिके कृतदृक्कर्मे दो वड्भयुतार्के चरयं उनत्वया
ंतर कलानां प्राग्वदसवः कृतकर्मणा [illegible] असवः साध्याः तन्नाड्यो ते स्वे दिनकर्मपत्ते सूर्यास्तम
यात् [illegible] तो ऽमावास्यापर्यंतं प्रतिपदादितिथिषु वा चंद्रोदयः स्यात् उदाहरणम् मध्यमोऽर्कः ३।२०।१५
चंद्रः ०।११।१५।२०।४५ चंद्रोच्चं ४।२८।२२।४६ पातः ८।२७।१५।०।५० स्फुटोऽर्कः ३।२५।३८।१० गतिः ५७।८।२५ सूर्य
दिनार्द्धं १५।३०।२५।८ चंद्रदिनार्द्धं १५।२४।१५ अस्तकालीनोऽर्कः ३।२५।५५।१८ चंद्रः ०।१५
।११।२२ पातः ८।२७।१५।५ लग्नषड्भ [illegible] २०।१८ सायनः १०।७।३३।९ सायनचंद्रः १।१।१५।१८
[illegible] पादिकमंतरमतो भोग्यकालं लग्नकस्याथ भुक्तकालदधिकस्यवेति निप्रसमय कारणं चंद्र
[illegible] मानीयते यथा अधिकस्य चंद्रस्य भुक्तासवः ८२ ऊनस्यार्कस्य भोग्यासवः १२२
त[illegible] गतिको मीनमेषयोरसवः २७८ लग्नं योगः ३८४ षष्ठ्याधिका एतत्त्रयेण ३८ भागेनचंद्र
गतं २० [illegible] चंद्रदिनार्द्धं ५।२ ध्रुवगतेः [illegible] दिनं ६।२२ प्राङ्गतं जातं अस्तकालीनचंद्रः ०।१५।३७।१२
त: ८।२०।१५ [illegible] विक्षेपकोटिः ०।१।५८ भुजज्या ४८ २५।३५ मध्यविक्षेपः ४७।० [illegible] लिप्ता [illegible]
[illegible] ५।२ [illegible] पातः लिप्ताः ६१२ पूर्वि ७८८।५८ विक्षेपपर्यायः ६७ लिप्ताः १६।७।५८

स्पष्ट शराः २३ जाते फलं गतं तत्र मतेन ६ गुणितं ८५।१७ स्वदिनार्द्धेन ७।२ भक्तं ५।१७ लब्धं ५।१७
प्राक्कपालत्वात् चंद्रे ऽस्तकालीने ।१९।३७।१२ युते ।१४।८।५४ जातो दृक्कर्मसंस्कृतश्चंद्रः अथा
यन दृक्कर्म अस्तसंस्कृतचंद्रः ।१४।५४ त्रिज्याभिर्युतः ३।१४।८।५४ सायनः ४।२।१४।२ भुज
।२। ज्या ५।१४ क्रांतिज्या २५।७।१ क्रांतिः १५।३७।२५ सौम्या क्रांतिः २०।२१।३५ विक्षेपकला ६।१५८
गुणिता ५।८२ जाता विकला ४ षष्ट्या भागे ३ यनकला ८।१२ अंशाः १।३।२२ क्रांतिशरयो रेक
।३। दिक्त्वात् दृक्कर्मसंस्कृते चंद्रे ।१४।८।५४ हृतं ।१।५।३२ जातो दृक्कर्मसंस्कृतश्चंद्रः अ
स्तकालीनोऽर्कः ७।२१।४।१८ भगणार्द्धयुतः ८।१४।१९ दृक्कर्मसंस्कृतश्चंद्रः २३।१५।३१ भोग्यास्त
नक्षत्राद्यंत्यादि प्रकारेण विवरासवः ३७३३ षष्ट्याधिकशतत्रये ३६० भक्ताः घट्यः ९।१२ आभिः
सूर्यगतिः ५९।८ गुणिता ५८।७।३८ षष्ट्या भागे लब्धेन ५८।७।३० अंशीकृतेन २।१८।७० दृक्कर्मसंस्कृता
स्तकालीनश्चंद्रो ।१।५।३२ युतः ।१४।०।२ अथानयोर्विवरासवः ३८।१८ षष्ट्याधिकशतत्रय
एण भक्ताः ९।१२ अनेनार्कगतिः ५९।८ गुणिता ६०।८।५६ षष्ट्याप्तेन ।०।१८ अस्तकालीनोऽर्कः ७।२१
।०।१८ युतः ७।२१।३।१२८ कलाभिः ~~...~~ ६।१७ चंद्रगतिः ७३।१२ गुणि
ता ८८।३।१८ षष्ट्याप्तकलाभिः ४८।१७ अंशीकृताभिः २।२८।१७ दृक्कर्मसंस्कृतश्चंद्रो ।१३।१४।७ युतः ।१५
।४३।४५ अथानयोरंतरासवः ३८।३ कला ।१२ स्थिर रजपता आभिः कलाभिः सूर्यास्तमयादनंतरं
चंद्रास्तदेवमपतीति सिद्धं यस्मिन् दिने पौर्णमासी दिनप्रमाणतुल्यास्यात्तस्मिन् दिने सूर्यास्तमयचंद्रोद ।३।
यश्च युगपदेवस्यात् यदा दिनप्रमाणतौ तिथिमानं अधिका स्यात्तत ऽवयुताकींव दो न्यूनः स्यात्तदा
र्कास्तमयाद्यागेव चंद्रोदयः स्यात् यदा पौर्णमासी दिनप्रमाणाद् दल्पास्यात्तदा ऽवयुतोर्कान्द्रोधि

४२८६ सूर्यभुजः ०।२५।५५।०७ ज्या २५०।१४७ क्रांतिज्या ६।००।१२४ क्रांतिर्यमिता ८

धिकः स्यात्तदा सूर्यास्तमयात्परतः चंद्रोदयः स्यात् एषचोर्लमास्य धिकारः सूचितः अथ श्रृंगोन्नति
रुच्यते ॥ अर्केंद्वोः क्रांतिविक्षेपदिक्साम्ये युतिरन्यथा ॥ तज्ज्यैंदुर्ककोटिघ्ना सो विस्तेयार्द्धतोन्नता ॥ ६॥
॥ [illegible] ॥ सूर्यचंद्रयोः क्रांती समानेव तयोरेकदिक्त्वे योगः भिन्नदिक्त्वे वियोगः कार्यः तस्य
वियोगस्य वा ज्या कार्या यदा क्रांत्योर्योगः तदा तज्ज्याया अर्कक्रांतिरधिका चेत् चंद्रक्रांतिदिग्वत्तज्ज्या
दिक् स्यात् अन्यथा अर्कस्यादिक् स्यात् यदा क्रांत्योर्विश्लेषस्तदा चंद्रक्रांतिरल्पा चेत् तदा तज्ज्यायाव
स्यादिक् स्यात् तत्क्रांतिरुद्दिष्टा स्यात् उदाहरणम् शुक्लद्वितीयायां अस्तकालीनोऽर्कः ६।२८।४२
१।०७ चंद्रः ६।२८।२६।०० सायनोऽर्कः ६।२५।५५।०७ चंद्रः ७।२६।१८।०४४ चंद्रभुजः १।२६।१८।०४ भुजज्या [illegible]
१।०४ क्रांतिज्या २८७।०० क्रांतिर्यमिता ६।०३।२८ चंद्रः ५।२८।२८।०० चंद्रवामपातः ८।४४।४७ [illegible] विक्षेपकें
द्रं ८।०३।०९।२८ याम्ये भुजः २।३७।२८।४२ ज्या ३०३३ मध्यविक्षेपः ०।३७।११ ९२८८८४।०३ विज्या ३०८२ मत्क्रां
३८८।३७ जातो याम्यः स्पष्टः ग्रासक्रांत्योरेकदिक्त्वाद्योगः २२।६६।०२ जाता स्पष्टा क्रांतिर्यमिता सूर्येंदुक्रां
त्योरेकदिक्त्वाद्विश्लेषः ६।४२।३८ अस्य ज्या तज्ज्या ६८८।४८ अथ माध्याह्निकचंद्रस्यच्छायाकालीनय
॥ मध्याह्ने तु प्रभाकर्णसंगुणा यदि सोन्नता ॥ तदाऽर्कघ्नाद्युजीवाया हृता श्रृंगोन्नतिर्भवेत् ॥
नं ॥
नुद्दिष्टा ॥ ७ ॥ श्रृंगोन्नतौ जपया भक्तं लब्धो बाहुः स्यादिदृनुतेः ॥ कोटिः शंकुस्तयोर्वर्गयुतेर्मू
लं श्रुतिर्भवेत् ॥ ८ ॥ ॥ एवं मध्याह्नकालिकचंद्रस्य त्रिप्रश्नोक्तविधिना छायाकर्णं प्रसाध्य उक्त
प्रदृष्टिलावा तज्ज्याकर्णेन गुण्या सा तज्ज्या उन्नतश्चेत्तदा द्युगुणेन तज्ज्यायां शोध्या दृष्टिलाबेन्नत
तज्ज्यायां योज्या कर्णगुणा तज्ज्या अर्कगुणा तज्ज्यायां यदि श्रृंगं तदा प्राग्बोर्द्धदृष्टिलाप्यात् कर्णगु
लो तज्ज्यां मर्कगुणा तज्ज्या चेत् [illegible] उत्तरदिशि स्यात् ततः श्रृंगोन्नतकेऽर्कक्ष्यभाजनेः लब्धं

स्वदिग्गामिमृगवं चंद्रस्य भुजः स्यात् कोटिश्च छायाग्रगुलान्येव शंकुः तयोर्भुजकोट्योर्वर्गैक्यं तस्य वर्ग
योर्योगस्य मूलं कर्णः स्यात् उदाहरणम् आर्द्रराशिकचंद्र ७।१५।१७।७ चंद्रदिनार्द्ध १७।३३ रात्र्यर्द्ध १२।२७
सूर्यः ८।०।१५।८।१७ दिनार्द्ध १४।१० रात्र्यर्द्ध १५।५० अर्द्धरात्रं ४४।१४ चंद्रदिनार्द्ध १७।३३ नतं २०।४१ अनेनैव चं
१३२ द्रभुक्ति ८२२।० भुक्तिता २४।४६।५२ षष्ठ्या भक्ता २४।५।४६ षष्ठ्या भोग्यांशाः ८।१५।४६ एते आर्द्धरा
१३२ त्रिक चंद्रे ७।०।५१।७।१७ इत्यतः ८।२८।१२ जातः स्वमध्याह्निकालिकचंद्रः सायनः ७।१२।१२।५२।२४ भुजः १।१४
।२४।५२ ज्या २४।०।४।१५।६ क्रांतिज्या ६७।१२।२२ क्रांतिर्याम्या २२।९।१९।६ चंद्रमाध्याह्निककालिकः पातः
०।१२।१५।५८।१२८ स्वमध्याह्नकालिकचंद्रः ८।१२।८।१२।१२९ विक्षेपकेंद्र ८।०।२।१२।१५।७ भुजज्या ३।७।३।१५।१म
ध्यविक्षेप २७०।७ गुणात् ८।२।७।१२।१९।३० त्रिज्या ३४।३८ भक्ता २।९।८।४० जातो याम्यः शरः शरक्रांत्योरेकदि
क्त्वाद्योगे जाता स्पष्टा। क्रांतिर्याम्या २२।६०।१५६ अंशाः २१।०।०।१५६ अक्षांशाः २६।४६ क्रांतिस्पष्टाक्ष
शयोरेकदिक्त्वाद्योगे ४७।३५।१५३ जाता नतांशाः ते नवत्यां ९० शोधिताः ४२।२४।१८ उन्नतांशाः
जाताः नतांशानां ज्या २५३७।३३ जाता दृग्ज्या उन्नतांशज्या २२७१।३० शंकुज्या जाता दृग्ज्या २५
३७।३३ कर्ण १२ गुणात् ३०४५०।३६ कोटिज्यया २२७१।३० भक्ता २३।० जाता छाया त्रिज्या ३४३८ कर्ण १२
गुणात् ४१२५६ शंकुज्या २२७१।३० भक्ता १८।४८ जातो माध्याह्निकचंद्रकर्णः तज्ज्या ८४८।५६
मध्याह्नकर्णः ७।४८ गुणात् २२५।५१ अन्तर ज्या ५७३।१८ हारः १२ गुणात् ८४८।४८।४८ तज्ज्या दृग्ज्या
यारेकदिक्त्वाद्योगः ३००००।४८ लंबज्यया ३०९४।५८ भक्ता ९।४५ जातो भुजो गुलादि याम्यः भुज
वर्गः ८५।०३ कोटि २२ वर्गः ४८४ अनयोर्योगः २३९ अस्य मूलं २५।१८ जातः कर्णांगुलादिः

×अनेन ११७०७ दिनार्द्ध १३।३३ भक्तं २।३३ जातमुन्नतं चंद्रदिनमानं ×८

॥ ॥सूर्योनशीतगोर्लिप्ताः शुक्लं नवभक्तोद्धृताः॥ चंद्रबिंबांगुलाभ्यस्तं हृतं द्वादशभिः

= स्फुटं ॥९॥ - ॥अस्तकालीनचंद्र ... अध्यायोक्तप्रकारेण चंद्रबिंबकला आनीय सोन्न
तं दिनमिस्यादिना तात्कालिक चंद्रबिंबांगुलान्यानीय तैः पूर्वानीतं शुक्लं संगुण्य द्वादशभि
विभज्य लब्धमंगुलादिकं स्फुटशुक्लं स्यात् २ उदाहरणम् अस्तकालीनोर्कः ६।८।४२।७ ग
तिः ६०।०६ चंद्र ७।११।३।१४ गतिः ८९३।०२ सूर्योनचंद्र ००।२५।४८।३४ लिप्ता २०।८३४ नवभ
क्ते २०० भक्ता ०।१३७ जातं शुक्लं गतिः ८९३।०२ चंद्रबिंबकं भ ४८० गुण्य २९०२४८ चंद्रमध्यभुक्त्या ७९
७४ भक्ता ४८७।७ लब्धं ति १५ भक्तं ३२।५४ चंद्रमानलिप्ता जाताः चंद्रदिनार्द्धेन १३।३३ चंद्रयुग
२४।४० हीनं २।१७ जातं नतं ३१।०६ उन्नत २।३३ युतं २९।३९ दिनार्द्ध ७।३३ [redacted] ६।४६ युतं ३६
१२५ दिनार्द्ध १३।३३ भक्तं ०।२।४२ जातो हारः अनेन चंद्रबिंबाः ३२।५४ लब्धं १२।२५ जातमंगुलादि
चंद्रबिंबमानं अनेन शुक्लं ०।३७ गुणितं ७।४५ द्वादशभक्तः १।२८ जातं स्फुटशुक्लं ॥ अ
थ परिलेखमाह ॥ ॥दत्त्वार्कसंज्ञितं बिंदुं ततो बाहुं स्वदिङ्मुखं ॥ ततः पश्चान्मुखे को
टिं कर्णं कोण्गमध्यगं ॥१०॥ कोटिकर्णयुतेर्बिंदोर्बिंबं तात्कालिकं लिखेत् ॥ कर्णसूत्रेण
दिक्सिद्धिं प्रथमं परिकल्पयेत् ॥११॥ शुक्लं कर्णेन तद्विंबयोगाद्दंतर्मुखं नयेत् ॥ शुक्लाग्रयाम्यो
त्तरयोर्मध्ये मत्स्यौ प्रसाधयेत् ॥१२॥ तन्मध्यसूत्रसंयोगाद्बिंदुत्रिस्पृग्लिखेद्धनुः॥ ॥
प्राग्बिंबयाम्योत्तरेखयोर्योगे बिंदुं अर्कं परिकल्पयेत् ततो दिङ्मध्यार्कबिंदुतो दक्षिणोत्तरे
खायां स्वदिशि भुजांगुलप्रमाणं सूत्रं प्रसाधयेत् ततः प्रसाधितभुजाग्रात् पश्चिमाभिमुखीं को

'ग्राह्यं बिंबयोगे वस्यान्नाद गतंत्रे दिने राशी ॥१३॥

२२

त १

पिंडघात ततः कोष्ठगतात मध्यबिंदुगं कर्णद्रघात तत्कर्णकोष्ठगसंयोगे बिंदुं दत्वा तन्मध्यं क
त्वा तात्कालिकचंद्रबिंबार्द्धांगुलप्रमाणेन चंद्रमंडलं विलिखेत ततः कर्णसूत्रं पूर्वापररेखापरिक
ल्पयित्वा साध्यास्ततः चंद्रबिंबस्य पश्चिमदिशि पूर्वापरं नमितकर्णसूत्ररेखा यत्र संलग्ना
१७ ततश्चारभ्य मध्यबिंदुमभिमुखं वलनांगुलानि भुक्तकर्णसूत्रानुसारेण प्रसारयेत तच्छलाग्रे बिंदुं द
133 त्वा बिंबमध्यस्थितदक्षिणोत्तररेखाग्रयोबिंदुद्वयं न्यसेत तद्बिंदुत्रयमध्ये केन्द्रं कृत्वा
चंद्रमंडलार्द्धांगुलप्रमाणेन सूत्रेण वृत्तत्रयं विलिखेत। तद्वृत्तसंयोगाद्बिंबमध्यस्थितभुक्तकोष्ठग
बिंदोरुभयपार्श्वयोर्मत्स्यद्वयं स्यात् यदि भुक्तकोष्ठगबिंदुभ्यां चंद्रमंडलमध्याद्पश्चिमा मतः स्यात तद
मत्स्यद्वयं मध्यस्थितमुखपुच्छगतं सूत्रद्वयं कर्णसूत्रानुसारेण प्राक्प्रसारयेत बिंबमध्यात्सू
त्रतः भुक्तकोष्ठगबिंदुश्च तस्मात तत्सूत्रद्वयं प्रत्यक्प्रसारयेत इत्यं प्रसारितसूत्रद्वयं रा भुक्तिपर्यंतं स्यात्तत्र
बिंदुं दत्वा तद्बिंदोः भुक्तकोष्ठगबिंदुतिर्यग्वृत्तं लिखेत तेन लिखितं तत्स्थित्यर्द्धं चंद्रः खे तथैव दृश्य
ते अथ परं गोनतिश्रूयतां॥ ॥कोष्ठ्यादिकसाधनात्ततिर्यक्सूत्रांतेऽभ्यागममुन्नतं। दर्शयेद्
न्नतां कोटिं कृत्वा चंद्रस्य साकृतिः॥१४॥ ॥कोष्ठगतात् सूर्यवाहक्साधनं तु लोदक्षिणोत्तररेखा
तेऽभ्यगोन्नतिर्ज्ञातव्या एवं चंद्रश्रृंगमुन्नतं कुर्यात् यथा च दर्शयेत्तथा कार्यं चंद्रस्य वाकृतिः स्यात भु
क्तपक्षे घट्यात्प्राक्भुक्तश्रृंगोन्नतिः अष्टम्याः परतः केन्द्रश्रृंगोन्नतिर्ज्ञातव्या यस्यां दिशि दक्षि
णोत्तररेखायां दिशि मध्यात्भुजांगुलानि प्रसारितानि तस्यामष्टम्याः परतश्चेत् भुजप्रसारिते
दिशि श्रृंगोन्नतिरितरत्र दिशि नतिः स्यात् अथ कृष्णपक्षे विशेषमाह॥ ॥कृष्णपक्षे
भुक्तं सर्यं विपरीतं द्वे स्पष्टाख्यातं॥ द[illegible]घादौ भुजं तत्र पश्चिमं मंडले विधेः॥१५॥ १३

॥अथ पाताध्यायो व्याख्यायते॥ एकायनगतौ स्यातां सूर्याचंद्रमसौ यदा। तद्युतौ मंडले क्रांत्योस्तुल्यत्वे वैधृता
भिधः॥१॥ विपरीतायनगतौ चंद्रार्कौ क्रांतिलिप्तिकाः। समास्तदा व्यतीपातो भगणार्द्धे तयोर्युतौ॥२॥ ॥यदा
सूर्याचंद्रमसौ सायनौ एकस्मिन्नयने स्थितौ भिन्नगोलौ स्तः तदा तयोश्चंद्रार्कयोर्योगः कार्यः योगे कृते सति यदि
मंडलं भगणः स्यात्तदा वैधृतिनामा पातः स्यात् तत्रापि यत्र चंद्रार्कयोः क्रांत्योस्तुल्यत्वं स्यात् तत्र वैधृतस्य म
ध्यकालः स्यात् यदि सायनौ चेत्तः स्यात् तच्चंद्रार्कयोः क्रांतिसाम्ये व्यतीपातस्य मध्यकालः स्यात् भिन्नगोल
त्वं तुल्यगोलत्वमनुक्तमप्यत्रानुसंधेयं तत्रांतरदर्शनात् संप्रदायविच्छेदाच्च तथा च सिद्धांतशिरोमणौ व्यतीपातो
यनभेदे गोलैकत्वे व चंद्रयोः क्रांत्योः साम्ये वैधृतिरेकायनेन्यदिक्केप क्रमसमत्वमिति यत्र योगे चक्रं चक्रा
र्द्धं वा स्यात्तत्र पातस्य मध्यकालः तत्रैराशिकेनानुपातः उदाहरणं मध्यमोर्कः जाता क्रांतिज्या अस्याध
नुः ४९।३९ जाता क्रांतिर्याम्या। सायनश्चंद्रः ५।१।२६।३१ भुज ०।२०।३३।२२ ज्या १२०६।९ परमापक्रमज्य
या १३९७ गुणिता १६८४९९२।३३ त्रिज्या ३४३८ भक्ता ४९०।६ धनुः ४९।३९ चंद्रपातः ८।२६।१४।२४ चंद्रः ५।
२३।१३।४३ जाते विक्षेपकेंद्र ८।२६।५९।१९ भुज ०।२६।५९।१९ ज्या १५५९।११ मध्यविक्षेपेण २७० गुणिता ४२
०९७९।३० त्रिज्या ३४३८ भक्ता १२२।२६ जातश्चंद्रस्य याम्यः शरः चंद्रक्रांतिः ४९।३९ याम्ययोः क्रांत्योरंतरं ९

१२२।२६ जातः प्रथमराशिः ३६।२० अनेन सूर्यगति ५९।५८ गुणिता २१६।४० षष्ठ्या भागे कलाः ११।५९ आभिर्दिनादिका
लीनोऽर्कः ६।४।२०।२९ गतपातत्वाद्धनः ६।४।०।३९ जातः इष्टकालीनोऽर्कः इष्टकलाभिः २० अथ चंद्रभुक्ति ७२८।० गुणिता
१३४ १५८६२।४० षष्ठ्या लब्धाः कलाः २६४।२२ अंशाः ।४।२४।२२ एतैर्दिनादिकालीनचंद्रः ४।२।३।२३।४२ ऋणः ४।२८।१९।
२ जातः इष्टकालीनचंद्रः सायनः सूर्यः ६।२०।१३।२४ भुज ०।२०।१३।२४ ज्या ११८७।३० परमापक्रम १३९७ गुणे
134 १६५८०६३।१३० त्रिज्या ३४३८ भक्ता ४८२।३२ जाता क्रांतिज्या क्रांतिः ४८३।५८ सायनचंद्रः ५।५।२३।५५ भुज ०।२४।
३६।५।१४ त्रिज्या २४२९।५२ परमापक्रम १३९७ गुणे १९९७५२३।१४४ त्रिज्या ३४३८ भक्ता ५८१।० क्रांतिः सौम्या ५३।
४७ इष्टकालीनः पः ११।२६।२५।२७ चंद्रः ४।१९।२२।१ विक्षेपकेंद्रं याम्यं ६।२२।५५।३६ भुज ०।२२।५५।३६ ज्या १३३८।
७ मध्यविक्षेप २७० गुणे ३६१३३६।३० त्रिज्या ३४३८ भक्ता १०५।६ जातो याम्यः शरः ।शरक्रांत्योर्भिन्नदिक्त्वादंत
रं ४७८।४१ जाता स्पष्टक्रांतिः सौम्या सूर्यक्रांतिः ४८३।५८ याम्या पुनः पातकालो गतः क्रांत्योरंतरं ५।१७ अनेन ५।१७
प्रथमराशि १२२।२६ हनः ११०।९ जातो द्वितीयो राशिः प्रथमराशि १२२।२६ इष्ट २० गुणः २४४८।४० द्वितीयराशि १०९। १३४
९ भक्ता २०।५४ अनेन सूर्यभुक्तिः ५९।५९ गुणिता १२५१।३९ षष्ठ्या लब्धाः कलाः २०।५१ दिनादिकालीनोऽर्कः ६।४।
२०।२९ ऋणं ६।३।५९।३६ सायनोऽर्कः ६।२०।१२।३० भुज ०।२०।१२।३० ज्या ११८०।६।४० क्रांतिज्या ४८२।२१ क्रांतिः ४८३।
३७ चंद्रभुक्ति ७२८ इष्ट २०।५४ गुणे १५२१७।५२ षष्ठ्या लब्धाः कलाः २५३।३७।५२ अंशाः ४।१३।३७।५२ दिनादि

कालीनस्पष्टचंद्रः ४।२३।१३।४३ ऊनः ४।११।१०।०।६ सायनस्पष्टचंद्रः ५।५।१३।०० भुजः ०।२४।४७।१० ज्या १४।३९।
४९ क्रांतिज्या ५८।५।३ धनुः ५८।१५३ जाता सौम्या क्रांतिः १६ २०।५४ कालीनः पातः ९।२६।१५।३० विक्षेप
केंद्र ६।२२।४४।३६ भुजः ज्या १२।२८।१८ मध्यविक्षेप २७० गुणा ३५८६४।१० त्रिज्या ३४३८ भक्तो लब्धं १०४।
१९ याम्यः स्फुटः क्रांत्योरंतरं ४८।३।३४ जाता चंद्रस्पष्टक्रांतिः सौम्या सूर्यः क्रांति याम्यः ४८।३।२७ पुनः पात
कालो गतः क्रांत्योरंतरं ०।३। अनेन न दिती यराशिः ७।१०।१९ ऊनः ७।१६ जाततृतीयराशिः प्रथमराशिः
२२।३६ प्रथमेष्ट ०२ गुणः २८।४८ तृतीयराशिः ७।१६ भक्तः २०।५४।३९ अनेनार्कभुक्तिश्च गुणएपतेतात
दासन्नार्कः स्थितः ६।३।५८।३६ सूर्यक्रांतिः स्थिरा ४८।३।४५ सायनस्पष्टचंद्रः ५।५।२२।५२ भुजः ०।२४।४७।१०
० ज्या १४।३९।५६ क्रांतिज्या ५८५।६ क्रांतिः ५८।५६ १६ कालीनः पातः ५८।५६ १६ कालीनः पातः ९।
२६।१५।३० चंद्रः ४।२८।५२।५८ विक्षेपकेंद्रं याम्यं ६।२२।४४।२८ ज्या १३।२८।१० चंद्रशरो याम्यः १०४।१९
स्पष्टक्रांतिः ४८।३९ पातकालस्याभावित्वात् युतः ७।७ प्रथमराशिः २२।२६ रिष्ट गुणः २५।४८।४० च
तुर्थराशिः ७।०। भक्तः २०।५४।१९ अनेन चंद्रभुक्तिः ७२८।०७ गुणितं तापि २२३।५२ कलाः २५३।४३।५१
सूर्यः ४।१३।४३।५१ दिनादिकालीनस्पष्टचंद्रः ४।२३।१३।४३ ऊनः ४।२८।५२। अत्र नव षष्ठ्यू नाश्च तु
श्चत्वारिंशद्विकला अनुरिंशदेव स्थापिताः सायनस्पष्टचंद्रः ५।५।२२।५३ भुजः ०।२४।४७।१७ ज्या १४।३९।५५

क्रांतिज्या ५८५।५ क्रांतिः ५८७।५५ सौम्या चंद्रपातः ९।२६।२५।३० विक्षेपकेंद्रयाम्यं ६।२२।४४।२९ ज्या १३२८।१० शरो या
म्यः २०५।१८ जाताः स्पष्टा क्रांतिः ४८२।२७ जातं क्रांतिसाम्यं॰ अत्रोपपत्तिः। चंद्रार्कयोर्व्यतीपातसंभवे एकगोले भवतः
१३५ तेनैकदिगवस्थितयोः क्रांत्योरंतरे लौकिके चंद्राहोरात्रयोरंतरं लभ्यते॰ यत्र लीदा पुनः द्वयोरंतरं भिन्नदिक्क्रांत्योरैक्य
मिति सिद्धं॰ वैधृतसंभवे तु भिन्नगोलता भवति॰ तेनार्कस्य क्रांतिर्यावती तावत्येव चेच्चंद्रस्य स्फुटा क्रांतिरन्यदिक्
135 स्या भवति॰ तदा वैधृतसंभवः। एतेन रवेरहोरात्रे विषुववृत्तात् यावतांतरेण दक्षिणतस्तिष्ठति तावतांतरेणैव यदि चं
द्राहोरात्रमुत्तरतो भवति॰ तदा वैधृतसंभव इति॰ एतादृगवस्थानेन च क्रांतिसाम्यसमये भवति॰ यदि शरचालितात
ल्लौकिकचंद्रक्रांतिर्दक्षिणा रविक्रांतिरपि दक्षिणा तदा विषुवन्मंडलादुदङ्मंडलं यद्वैधृतजनकगौ वैषम्या
स्वभावादुत्पन्नं तस्य चंद्रक्रांतेरपयदंतरं तदर्कक्रांत्योर्योगेनैकं लभ्यते॰ अतस्तदन्यथा वैधृतमिति सिद्धं॰ एवं पात
संभवकालीने स्वाहोरात्रवृत्ते चंद्रार्कौ यावता क्रांतिखंडेन तिष्ठतः तस्य प्रथमसंज्ञा कृता॰ अस्या भावकालपरिच्छे
दकं तु मध्यमक्रः तदर्थं तिष्ठ घटीभिश्चालितयोश्चंद्रार्कयोरन्यात्पातसंभवकालीनाहोरात्रवृत्तव्यवधानात्मकं यत्
क्रांतिखंडं साधितं तत्स्यान्यसंज्ञा कृता॰ अस्याभावे क्रांतिसाम्यमेव यतः अथ यद्यन्यस्तदाद्यान्यपयोगतल्लेगम्यत्वे १३५
नवांतरं यदि प्रथमो गतलक्षणो न्यो गतलक्षणस्तदा प्रथमे क्रांत्यंतरमपचीयमानमभावमवाप्य पुनरुपचितेय
दि वा प्रथमो गतलक्षणस्तदा प्रथमे क्रांत्यंतरमपचीयमानमभावमवाप्य पुनरुपचितं॰ यदि वा प्रथमो गतल

तद्गोलान्योगतलग्नत्वालस्तदाप्यभावमवाप्याद्येसंज्ञं चक्रोत्थंतरं पुनरुपचितं· तेनाद्यान्ययोर्योगे कृते सत्यंतरं ज्ञातं भवति· तत्
तोनुपातः यद्येतावताक्रांत्यंतरेण ६० घट्यो लभ्यंते तदाद्युतुल्येन किमिति फलं मिष्टघट्यः स्पष्टाको सन्नाभवति· एवमसकृ
त्कर्मणा स्थिरा भवतीति सर्वमुपपन्नं· तुल्यांशुजालसंपर्कात्तयोस्तु प्रवहाहतः। नद्दृक्क्रोधभवो वह्निर्लोकाभावाय जाय
ते·॥३॥ विनाशयति पातोस्मिन्लोकानामसकृद्यतः। व्यतीपातः प्रसिद्धोथ संज्ञाभेदेन वैधृतः।४। स कृष्णो दारुणव
पुर्लोहिताक्षो महोदरः। सर्वानिष्टकरो रौद्रो भूयोभूयः प्रजायते॥५॥ ॥एकपदस्य [illegible] योश्चंद्रार्कयोः क्रांतिसा
म्येपि न पातः क्रांत्योराभिमुख्यगमनाभावात्· त्वाभिमुख्यं च ओजयुग्मपदस्थयोर्भवति· यत ओजपदस्थक्रांतिर्वर्धते
युग्मपदस्थस्य क्रांतिर्हीयते· तस्मात्तयोरुदग्दक्षिणाभिमुखक्रांत्योः सत्योराभिमुख्येन गमनान्मंडलसंनिकर्षकाला द्वि
भकृषिकालपर्यंतं तत्तयोरंसमुहेदसंपर्को भवति· प्रवहानिलवेगप्रांतयोर्दृष्टिसंयोगोत्पन्नो वह्निर्लोकस्य शुभकार्यवि
नाशाय पुनः पुनर्भवति· तस्य व्यतीपात इति नाम· तस्यैव च वैधृत इति नामांतरं। अस्तो पातः प्रतिमासं तत्र योदग्द
भिस्थयोदग्दक्षिणहीनैः संभवति· कदाचित्तस्याभावश्च भवति· सूर्ये चंद्रे च भुजप्रथमचरणस्थे स्पर्शस्तोस्य कालः दश
वा घटिका भवंति· यदि सूर्यश्चंद्रस्य भुजद्वितीयराशिपरार्द्धस्थः स्यात्तदा [illegible] तदा द्विगुणोस्य
स्य कालः स्यात्· व्यतीपातो व्याघातहर्षणयोर्योगयोः समीपेऽन्वेष्यः· वैधृतश्चेंद्रवैधृतयोर्योगयोः समीपेऽन्वेष्यः॥
॥ ॥-------- भचक्रावधिचसंस्थयोः॥ दृक्तुल्यसाधितांशादियुक्तयोः स्वापक्रमो॥६॥ ॥
त्रिप्रश्नोक्तरीत्यानीतच्छायार्कस्फुटार्कयोरंतरसाधितैरयनांशैः संस्कृतयोश्चंद्रार्कयोर्योगाय दा चक्रार्द्धं चक्रं वा स्या

तदा चंद्रार्कयोः क्रांती समाने ये । अथौजपदगस्येंदोः क्रांतिर्विक्षेपसंस्कृता । यदि स्यादधिका भानोः क्रांतेः पातो गतस्तदा ।७। ऊना चेत्स्या-
त्तदा भावी वामे युग्मपदस्य वा । पदान्यत्वं विधोः क्रांतिर्विक्षेपाच्चेद्विशुध्यति ।८। ॥ यदि सायनश्चंद्र ओजपदस्थो भवति तदा वि-
क्षेपसंस्कृतिर्युग्मपदस्य सभानोरधिका चेत्स्यात्तदा पातकालो गतः स्यात्. ऊना चेत्स्यात्तत्कालो भावी स्यात्. युग्मपदस्थस्येंदोः क्रां-
१३९ तिर्विक्षेपसंस्कृता । ओजपदस्थस्यार्कस्य क्रांतेरल्पा चेत्स्यात्तदा पातो गतः स्यात्. अधिका चेद्भावी स्यात्. विधोश्चंद्रस्यौजपदस्थ-
136 स्य क्रांतिर्विक्षेपाद्यदि शुध्यति. विक्षेपादल्पा चेत्स्यादित्यर्थः तदा सूर्यक्रांतेरधिकापि सा क्रांतिर्न्यूनैव कल्पनीया. तदा पातकालो
भावी एवेत्यर्थः । युग्मपदस्य चंद्रस्य क्रांतिर्यदि विक्षेपात् शुध्यति. शुद्धा च सूर्यक्रांतेरल्पा स्यात्तदा सा क्रांतिरधिकैव कल्पनीया ।
तदा पातकालो गतः स्यादित्यर्थः । अत्रोपपत्तिः । रविस्तावत्स्थिरगतिः चंद्रोऽतीव चलः तस्यैव क्रांतेः प्रतिक्षणमन्यथात्वं. अत-
श्चंद्रमधिकृत्योच्यते. ओजपदे वर्त्तमानस्य विधोरवेर्वा क्रांतिरुपचयेव वर्त्तते. यथा यथाऽग्रेऽग्रे याति तथा तथा क्रांतिः विषमपदे उप-
चीयते. प्रथमस्य पदस्य तृतीयस्य वा गोलसंधौ अग्रगतस्त्रिभेऽन्तरे क्रांतेः परमत्वं. अतो विषमपदे वर्त्तमानस्य यथा यथाऽग्रतो
याति. तथा तथा क्रांतिरुपचीयते. अत ओजपदे वर्त्तमानस्य विधोः क्रांतिर्यदा सूर्योपमान्महती न तदाऽतिरूनैव भवति अतस्तून-
या रविक्रांत्या सह साम्यांतरमेवानुमितं. यथा समपदे वर्त्तमानस्य विधोः क्रांतिः सूर्योपमाद्भवति. तदाऽपि तस्माल्लिनस्येंदोः
क्रांतिर्महती भवति. गतमिति सिद्धं ॥ ॥ क्रांत्योर्ज्ये त्रिज्ययाभ्यस्ते परक्रांतिज्ययोद्धृते. तच्चापांतरमर्द्धं वा योज्यं भाविनि १३९.
शीतगौ. ।१२। शोध्यं चंद्रगते पाते तत्सूर्यगतिताडिता. चंद्रभुक्त्याहृतं भानौ लिप्तादिशशिवत्फलं ।१०। तद्वच्छशांकपातस्य फ-
लं देयं विपर्ययात्. कर्मेतदसकृत्तावद्यावत्क्रांती समे तयोः ।११। चंद्रसूर्यक्रांत्योरसमत्वे सति तयोः क्रांत्योर्ज्ये कार्ये ते ज्ये त्रि-

कृष्य कृत्रिज्यया गुणनीये · परमक्रांतिज्यया भाज्ये · लब्धयोः फलयोर्धनुषी कार्ये धनुषोरंतरं लिप्तादिकं पातकाले तत्फलं
चंद्रेष्टो ध्वं अथवा तच्चापांतरं महद्वा लघु वा स्वार्द्धयुक्तमर्द्धीकृत्य भाविनि पाते ज्ञाते चंद्रेष्टयोर्ज्यं · गते पाते ष्टो ध्वं इत्थं चंद्रे यथा
संस्कृतचापांतरमर्द्धं वा स्वार्द्धयुक्तार्द्धं वा सूर्यभुक्त्या संगुण्य चंद्रभुक्त्या विभज्य लब्धं लिप्तादिकं चंद्रवद् देवं रवौ ऋणं धनं वा कार्यं
पुनस्तद्वच्चापांतरमर्द्धं वा सकलं वा स्वार्द्धयुक्तार्द्धं वा चंद्रपातभुक्त्या संगुण्य चंद्रभुक्त्या विभज्य लब्धं लिप्तादिकं चंद्रपाते चं
द्रवैपरीत्येन धनमृणं वा कुर्यात् · एवं संस्कृतयोश्चंद्रार्कयोः क्रांती च समे एव चेत्स्तः तदा पुनः पूर्ववत्क्रांत्योर्ज्ये त्रिज्येत्यादि
नानीतचापांतरेण संस्कृतयोश्चंद्रार्कयोः क्रांती साध्येत् तयोरसमत्वे पुनरेवं यावत्क्रांत्योः समत्वं स्यात्तावत्कर्म कार्यं उदा
हरणं · मध्यमोऽर्कः ६।६।२।२४ चंद्रः ५।२२।५।६ चंद्रोच्चं २।२३।५८।५६ चंद्रपातः ९।२६।२५।३४ स्पष्टोऽर्कः ६।३।५८।२९ गत
तिः ५९।५९ चंद्रः ४।१८।४६।४० गतिः ७९८।८ अयनांशाः १६।१२।५४ सायनोऽर्कः ६।२०।११।२३ ज्या ११८५।३७ परमापक्र
म १३९७ गुणो १६५६।६।२९ त्रिज्या ३४३८ भक्तो ४८२।४५ क्रांतिः ४८३।११ अस्या ज्या ४८१।४४ त्रिज्या ३४३८ गुणो १६५
६२९।१२ परमापक्रम १३९७ भक्तो ११८५।३२ धनुः १२११।७ सायनश्चंद्रः ५।४।५१।३४ भुजं ०।२५।०।२६ ज्या १४५२।३ परमापक्रम १३९७
गुणो २०२८५१२३।३।५१ त्रिज्या ३४३८ भक्तो ५९०।१ क्रांतिः ५९२।५५ सौम्या चंद्रः ४।१८।४६।४० चंद्रपातः ९।२६।२५।३४ विक्षेपकेंद्र
याम्ये ६।२२।३।६ भुजं ०।२२।३।६ ज्या १३१६।० चंद्रमध्यविक्षेप २७० गुणो ३५५३२० त्रिज्या ३४३८ भक्तो १०३।२२ जातः श
रो याम्यः १०३ चंद्रक्रांतिः ४९९।३६ युग्मपदस्थस्य चंद्रस्य क्रांतिः सूर्यक्रांतेरधिकातो भावी पातकालः चंद्रक्रांतेः ४८८।३४
ज्या ४८८।२ त्रिज्या ३४३८ गुणो १६७७८५८।३६ परमापक्रम १३९७ भक्तो १२०१।०२ धनुः १२२७।५३ सूर्य धनुः १२११।७ चापां

योरंतरं१६।३६अनेनपातस्यभाविलाचंद्रो युतः४।२८।५६।४०युतः४।२९।३।२६चापांतरे ११।१६।३६सूर्यगतिपर।०गुणिता९९५।४३
७२८।८ चंद्रभुक्त्याप्तलब्धेन०।२२सूर्यो६।३।५८।२९युतः६।३।५२।५१चापांतरे११।१६।३६पातभुक्तिः३।११गुणिता५२।५०चंद्रभुक्त्या७२
८।०लब्धेन०।०४चंद्रपातः९।२६।२५।३४ऊनः९।२६।२५।३०सायनोऽर्कः६।२०।२।४५भुज०।२०।२।४५ज्या११८६।५३क्रांतिज्या
१३७ ४८२।२६क्रांतिः४८३।४२अस्याज्या४८२।२५त्रिज्या३४३८गुणा१६५७८९५।३०परमापक्रमज्या१३९७भक्ता११८६।४८धनुः१२
।२।३८सायनश्चंद्रः५।५।१६।१०भुज०।२४।४३।५०विक्षेपकेंद्रयाम्य६।२३।४७।४६भुजज्या१३३।१८मध्यविक्षेप२७०गुणा
137 ३०९४१९।३०त्रिज्या३४३८भक्ताज्जातः शरोयाम्यः९०।३४स्पष्टाचंद्रक्रांतिः४८२।१०गुणम१८स्य सदोः क्रांतेः सूर्यक्रांतिर
धिकातोगतः पातकालः चंद्रक्रांतेः४८२।१०ज्या४८०।४४त्रिज्या३४३८गुणा१६५२७६।१२परमापक्रम१३९७भक्ता११८३
धनुः१२८।३८सूर्य धनुः१२१।३८धनुषोरंतरं४।०अनेनपातकालस्यगतत्वाचंद्रो४।२९।३।१६हीनः४।१९।५२।२६चा
पांतरे११।४।०सूर्यगतिपर।५८गुणिता२३९।५६चंद्रभुक्त्या७२८।८भक्ता०।१९अनेनसूर्य६।३।५९।५१ऊनः६।३।५९।३२
पातः९।२६।२५।३०सायनः सूर्यः६।२०।१२।६भुज०।२०।१२।६ज्या११८६।३६क्रांति[illegible]ज्या४८२।१९क्रांतिः४८३।३५
अस्यज्या४८२।०त्रिज्या३४३८गुणा१६५७१२४१परमापक्रम१३९७भक्ता११८६।३१धनुः१२।२।२०सायनश्चंद्रः५।५।१२।१०
भुज०।२४।४५।५०ज्या१४४०।३क्रांतिज्या५८३।२३क्रांतिः५८८।१२चंद्रपातः९।३९।१५।३१चंद्रः४।२८।५२।२६विक्षेपकेंद्रया १३७
म्य६।२२।४३।४५भुज०।२२।४३।४४ज्या१३२७।३१शरोयाम्यः१०४।१५चंद्रस्पष्टाक्रांतिः४८३।५८पुनः पातकालोभावीक्रां
ते४८३।५८ज्या४८२।३०त्रिज्या३४३८गुणा१६५५४८३४।०परमापक्रमज्यया१३९७भक्ता११८७।२५धनुः१२१।३।१८सूर्यध
नुः१२१।२।२०धनुषोरंतरं०।५८अनेनपातकालस्यभाविलाचंद्रो४।१४।५९।१६युतः४।१९।०।१४सूर्यभुक्तिः५९।५९चापांतर

०।५८गुणा५७।५९चंद्रभुक्त्या७२८।०८भक्ता०।४सूर्यः६।३।५९।३२लब्धेन०।४युतः६।३।५९।३६चंद्रपातः९।६।१५।३१सायनोऽर्कः
६।२०।१२।३०ज्या भुजं०।२०।१२।३०ज्या ११८६।४० क्रांतिज्या४८२।११क्रांतिः४८३।३७ अस्या ज्या४८२।१० त्रिज्या ३४३८ गुणा २६५
१६८९।०१ परमापक्रम १३९७ भक्ता ११८६।३६ धनुः १२।१२।२४ सायनश्चंद्रः ५।५।१३।०८ भुजं ०।२४।४६।५२ ज्या १४३९।४२ क्रांति
ज्या ५८५।० क्रांतिः ५८७।५० चंद्रः ४।१९।०।२४ पातः ९।२६।५।३१ विक्षेपकेंद्रः ६।२२।४४।४३ भुजं ०।२२।४४।४३ ज्या १३२८।
२४ शरो याम्यः १०४।१९ स्पष्टक्रांतिः ४८२।१३ युतः पातकालो गतः क्रांते ४८३।३ ज्या ४८२।०४ त्रिज्या ३४३८ गुणा २६५७२
४५।१२ परमापक्रम १३९७ भक्ता ११८६।२१ धनुः १२।१२।९ सूर्यधनुः १२।१२।२४ धनुषोरंतरं ०।१५ गतपातलाघवेन चंद्रक्रांतेः ४।१९।
०।१४। [struck out] हीनः ४।१८।५९।५९ सूर्यगतिः ५९।५९ चापांतर २०।१५ गुणा २४।१५ चंद्रभुक्त्या ७२८।०८ भक्ता ०।१ सूर्यः ६।३।
५९।३१ लब्धेनो ०।१ ऊनः ६।३।५९।३५ चंद्रपातः ९।६।१५।३१ सायनोऽर्कः ६।२०।१२।२९ भुजं ०।२०।१२।२९ ज्या [struck out] ११८६।
३९ क्रांतिज्या ४८२।११ क्रांतिः ४८६।३० सायनश्चंद्रः ५।५।१२।५३ भुजं ०।२४।४७।१ ज्या १४३९।५५ क्रांतिज्या ५८५।०५ क्रांतिः
५८७।५५ चंद्रः ४।१८।५९।५९ पातः ९।२६।१५।३१ विक्षेपकेंद्रं याम्यं ६।२२।४८।२८ भुजं ०।२२।४८।२८ शरो याम्यः १०४।१८ क्रां
तिः स्पष्टा ४८३।३७ जातं क्रांतिसाम्यं। अत्रोपपत्तिः अत्र किल क्रांतिमंडलस्य मेषादेः पश्चिमतोऽयनांशैस्तुल्येंतरे विषुव
न्मंडलेंतरे विषुवन्मंडलेन सहसंपातः तत्रस्थोर्कगोलसंधौ विषुवन्मंडलं हि याम्योत्तरगोलविभागयोः संधिः एवं तस्मात्सं
पातादग्रतस्त्रिभेंतरे उत्तरा परमा क्रांतिः तत्रस्थोरविर्दक्षिणायनसंधौ वर्त्तते दक्षिणगमनप्रवृत्तिः। एवं पृष्ठतो त्रिभेंतरे पर
मा याम्या क्रांतिः तत्रस्थोत्तरगोलप्रवृत्तिः। अर्कगोलायनसंध्यारभ्यत्वे कारणमुच्यते। रवेः किल क्रांतिमंडलविषुवन्मंडल
संपाते गोलसंधिः विषुवन्मंडलसंपाते यतो सो विमंडले भ्रमति। तत्संपातस्य एवं प्राच्यामुदेति। तत्रस्थस्य विधोः क्रांतिः २

स्फुटेन शरेण संस्कृता सती स्पष्टं भवतीत्यर्थः तदग्रतः स्पष्टतः अतश्चेमें तरे स्फुटा परमक्रांतिः तत्रस्थो हि राशीय यासं ख्यमुत्तरां याम्यां च परम
काष्ठां प्राप्य निवर्त्तते । अतस्तावेवायनसंधी चंद्रस्येत्युपपन्नं । अथ समायां भूमौ त्रिभेष्टकर्केटेन वृत्तमालिख्य तच्चक्रकलांकितं ध्रुवं विलोक्य
दिना सम्यक् दिगंकितं च कृत्वा दिङ्मध्ये ऋजुं सूक्ष्मं कीलकं निवेश्य ततः पश्चिमभागस्थो दृष्टकर कलितावन्तं कवस्त्रेण तेन की
१२८ लकेन प्रत्यग्गतोदितमादित्यं विध्वा वृत्तांक प्राग्विभागे तत्र चिह्नानि कुर्यात् । एवं विध्यतो यस्मिन् दिने सम्यक् प्राच्यां रविरुदितो दृष्टः तद्वि
षुवद्दिनं । तस्मिन् दिने नरविः स्फुटः कार्यः तस्य रवेर्मेषादेरयं तदंतरं तदयनांशा ज्ञेयाः एवमुत्तरगमने सति । दक्षिणे तु तस्यार्कस्य तुलादेरंत
134 रमयनांशाः एवं प्रतिदिनं वेधेनोत्तरां परमां काष्ठां प्राप्नोति यस्मिन् दिने दक्षिणत उदगतः दृष्टः तदयनदिनं । ततः प्रभृति दक्षिणगमनं तस्मिंश्च
दिने गणितेन रविः स्फुटः कार्यः तस्य चिह्नेन सहांतरे पि तावंत एवायनांशा भवंति । एवं यस्मिन् दिने दक्षिणां परमकाष्ठां प्राप्य निवृत्तो दृष्टः तदुत्त
रायनदिनं ततः प्रभृत्युत्तरगमनमित्यर्थः एवं चंद्रस्यापि गोलायनसंधयो वेधे ज्ञेयाः । अथ क्रांत्योर्ज्यैक्यस्योपपत्तिः क्रांत्योरयनं दक्षि
णोत्तरमेव । परं तु क्रांतिसाम्यार्थं कल्पनया क्रांतिद्वयतो ज्यैक्यचापो समानीयचांतरमानीतं । तच्च पूर्वापरमेव तत्र परमक्रांतिज्याहारः
फलं भुजज्यातश्चापानयनोत्पत्तिर्दर्शितैव माविनिपाते । यावच्चापांतरं तेनांतरेण घट्यात्मकेन चंद्रो याति तेनैवांतरेण सूर्योपि
किंचिच्चलतीति कृत्वा अंतरं सूर्यगत्या संगुण्य चंद्रगत्या विभज्यते तेन सूर्ये संस्कृत्य सूर्यचंद्रे परिणतः कृतः । परं तत्सकृत्कर्मणा क्रां
तिसाम्यं भवतीति सिद्धं ॥ ॥ ॥ क्रांत्योः समत्वे पातोथ प्रक्षिप्तो शोनिते विधौ । कृत्वार्द्धरात्रिकाद्यातो भावी तत्कालिके ॥२२॥ स्थि
रीकृतार्द्धरात्रेंद्वोर्द्वयोर्विवरलिप्तिकाः । षष्टिघ्नाश्चंद्रभुक्त्याप्ता पातकालस्य नाडिकाः ॥२३॥ । पूर्वोक्त ~~कर्मस्य~~ प्रकारेण सकृत्क १२८
मेण स्थिरीकृतयोरर्केंद्वोः क्रांतिसाम्यपातस्य मध्यकालः स्यात् । तत्र यदि स्थिरीकृतः क्रांतिसाम्यकालिकश्चंद्र अर्द्धरात्रिकचंद्राद्
नो भवति तदा मध्यार्द्धरात्रात् आगे व पातमध्यकालो गतः स्यात् । स्थिरीकृतश्चंद्रोर्द्धरात्रिकचंद्रादधिकश्चेत्तदा पातमध्यकालोर्द्धरा

आत्परतो भविष्यति। तत्र स्थिरीकृतचंद्रार्द्धरात्रिकचंद्रयोः कलाः षष्ट्या गुणनीया चंद्रभुक्त्या भाज्याः लब्धं घटिकादिफलं स्यात्
तच्चागतपाते मिश्रं [illegible] ध्यंतः सूर्योदयादारभ्य पुनगतासु पातमध्यकालः स्यात् तस्मिन्निपाते तत् घटिकादिफलं मिश्रे योज्यं
तद्यदि षष्टेरूनं स्यात् तदा सूर्योदयादिपातमध्यकाल घटिकाः स्युः यदि षष्टेरधिकं तदा तस्मात् षष्टिमपनीय शेषघटिकाः स्युः
~~यदि षष्टेरधिकं तदा तस्मात् षष्टिमपनीय शेषघटिकाः स्युः~~ यदि षष्टेरधिकं तदा तस्मात् षष्टिमपनीय शेषघटिकाः परदिने सूर्योद
यादिपातमध्यकालः स्यात् अत्रोदाहरणं। स्थिरीकृतार्कः ४।२८।५२।५९ आर्द्धरात्रिकचंद्रः ४।२८।४६।४० अत्र स्थिरीकृतचंद्र
स्याधिकत्वात्पातकालो भावी चंद्रयोरंतरं ०।०।२३।०९ षष्टिघ्नं गुणितं ७९९। [illegible] भक्तं १५ एताः पातनाडिकाः मिश्रे ४४।२६ योजिताः
५९।४१ जातः पातस्य मध्यकालः। अत्र वासना। यदि षष्टिसावनघटीषु चंद्रस्पष्टगतिः सूर्येते तदा विलोमगणिते न ऊनविंशतिप
लाधिक [illegible] त्रयोदश [illegible] भुक्ति सावनघटः इति। षष्टिर्गुणकः चंद्रस्फुटगति भाजकः। सूर्ये सावनघटः फलं। अथ स्थित्य
र्धानयनं॥ ॥रवींदुमानयोगार्धं षष्ट्या संगुण्य भाजयेत्। तयोर्भुक्त्यंतरेणाप्तं स्थित्यर्धं नाडिकादितत्॥१४॥ पातकालः
स्फुटो मध्यः सोऽपि स्थित्यर्धवर्जितः। तस्य संभवकालः स्यात्तत्संयुक्तोंत्यसंज्ञितः॥१५॥ ॥पूर्वोक्तप्रकारेण रवींद्वोर्मानक
ले आनीय तयोर्योग [illegible] षष्ट्या गुणनीयाः ततः पातस्य मध्यकालिकस्थिरीभूतार्केन्द्वोः स्वकीयस्फुटभुक्त्यंशोध्य
चंद्रपाते योज्यं तत्स्पष्टयोः क्रांती आनेये वैधृतसंभवे एकदिक्कयोः क्रांत्योर्योगः कार्यः योग एव भागहारः स्यात्। वैधृतसंभ
वे भिन्नदिक्कयोः क्रांत्योरंतरं भागहारः स्यात्। तेन भागहारेण षष्टिघ्नमानैक्यार्द्धकला विभजेत्। लब्धं घटिकादिकं प्रवेश
स्थित्यर्धं [illegible] मध्यस्थिरीकृतार्केन्द्वोः स्वकीयभुक्तिं संयोज्य चंद्रपातं विशोध्य स्फुटक्रांति संसाध्य पूर्वोक्तप्रकारेण तयोर्यो

गेतांतरे लं[illegible]पातमैध्य। तयोर्निर्गमकालनिरूपणे [illegible]गहारः स्यात् तेन [illegible]ष्टिघ्नमानैक्यं
दकलाविभज्य लब्धं घटिकादि मोक्षस्थित्यर्धं स्यात् एवं साधितमध्यकालः प्रवेशस्थित्यर्धेनोनितः पातसंप्रवेश
कालः स्यात् स एव मध्यकालो निर्गमस्थित्यर्धेन युक्तो निर्गमकालः स्यात् प्रवेशनिर्गमयोरंतरं पुण्यकालः स्यात् २
१३९ अत्रोपपत्तिदाहरणं स्थिरीकृतोऽर्कः ६।३।५९।३५ स्फुटभुक्तिः ५९।५९ अनेन योजितोऽर्कः ६।२।५९।३६ सायनः ६।१९।१२।
३० अस्य ज्या [illegible] २२३०।४० क्रांतिज्या ७५९।३६ क्रांतिर्याम्या ४६०।३४ स्थिरीकृतेंदुः ४।२२।८।५९
स्फुटभुक्त्या ७२८।८ ऊनः ४।६।५१ सायनः ४।२३।४।४५ ज्या २०६४।४४ क्रांतिज्या ८२३८।५९
क्रांतिः सौम्या ८४७।३५ चंद्रपातः ९।२६।५१।३१ भुक्त्या ३।११ युतः ९।२६।२८।४२ चंद्रः ४।६।५१।
५१ विक्षेपकेंद्रं ६।१०।३२।९ भुजः ०।१०।३२।९ ज्या ६२२।४२ मध्यविक्षेपकेंद्रं ~~६।[illegible]~~
~~भुजः ०।[illegible]~~ २७०।२१।० त्रिज्या ३४३८ भक्तं ४९।३७ जातो याम्यः शरः चंद्रक्रांतिः
४६०।४० याम्या २ वैधृतसंभवे भिन्नदिक्कत्वे क्रांत्योरंतरं ३३।११२८ भागहारः सूर्यमानकलाः ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ ३२।५८ चंद्रमानकलाः २९।३१ योगः ६२ योगार्धं ३१।१४ षष्टिघ्नं १८७४ भागहारः ३३।१२८
भक्तं ५।३२ जातं स्थित्यर्धं अनेन सूर्यगतिः ५९।५९ गुणिता ३३२।५४ क्रांतिसाम्यकालिकोऽर्कः १३९
६।३।५९।३५ कलादिः ५।३३ हीनः ६।३।५४।३ चंद्रगतिः ७२८।८ स्थित्यर्धं ५।३३ गुणिता ४०४१।८

षष्ट्या कला: ६१।२२ क्रांतिसाम्यकालीनश्चंद्र: ४।१८।५२।५८ कला ६१ हीन: ४।१७।५२।५७ सायनोऽर्क: ६।२०।६ साय
नश्चंद्र: ५।४।५।३२ स्थित्यर्द्धकालीन: पात: ५।२६।१२।४८ सूर्यभुज ०।२०।६।५० ज्या ११८७।२९ क्रांतिज्या ४८०।५
श्री क्रांति: ४८१।३० पात: ५।२६।१२।५।४८ विक्षेपकेंद्र ६।२२।३६।५० ज्या १२६५।२२ मध्यविक्षेप २७०गु लि० ३४।६ ४२।०
त्रिज्या ३४३८ भक्तो जात: शरो याम्य: ९९।२२ चंद्रक्रांति: सौम्या ६१।३।११ शर: ९९।२२ क्रांत्यो ६१।३।११ रंतरं ५१।३।४
९ जाता स्पष्टा क्रांति: सूर्यक्रांति: ४८१।३० चंद्रक्रांत्यो ५१।३।४९ रंतरं ३३।१९ अंतरकला मानैक्यार्द्धतुल्या अंतरा
सात्तास्यवेश काल: स्यात् अत्र मानैक्यार्द्धकलाभ्यो ३१।२४ तरकला ३३।१९ अधिका: २५ ततो मानैक्यार्द्धांतर
कलानामंतरं १।५ षष्टिघ्नं १५ पत्रवेशभागहारा ३३।२८ प्तं ०।११।३३ अनेन सूर्यगति ५९।५ गुणिता ११।३२ षष्ट्याप्ता
०।११।३२ स्थित्यर्द्धकालीनोऽर्क: ६।३।५४।३ लब्धे ०।११।३२ युत: ६।३।५४।२४ चंद्रगति: ७२०।० अनेन ०।११।३३ गु
णिता १३३।२९ षष्ट्याप्ता २।१३ स्थित्यर्द्धकालीनश्चंद्र: ४।७।५२।३८ लब्ध ४।२।१३ युत: ४।७।५४।५२ चंद्रपात: ९।२६।१२।५
१४८ सायनोऽर्क: ६।२०।१७।१८ भुज ०।२०।१७।१८ ज्या ११८१।३९ क्रांतिज्या ४८०।९ क्रांति: ४८१।३४ सायनश्चंद्र: ५।४।१७।४५
श्री भुज ०।२५।५।५२।२५ ज्या १४९१।२६ क्रांतिज्या ६०९।१२ चाप: ६।२।२१ चंद्र: ४।७।५४।५२ चंद्रपात: ९।६।१२।५।४८ केंद्र
६।२२।१३९ भुज ०।२२।३९।३ ज्या १२६९।२ ६।२६ शर: ९९।३२ स्पष्टा चंद्रक्रांति: सौम्या ५१।२।४९ सूर्यक्रांति: ४८१।३४
क्रांत्यो रंतरं ३१।१५ मानकला: ३१।२४ अंतरं ०।१ स्पर्शभागहारा प्तं ०।०।१२ अनेन गुणितार्कगति: षष्ट्या भक्ता से व स्थि

ता अत: संवार्क: ६।२०।१।१८ क्रांति: ४८।१३।२४ चंद्रगति: ११८०।०८ तेन ०।०।२० भुक्तिता ०।०।२।२४ षष्ट्या प्ता ०।२ चंद्र: ४।७।५४।५१ लब्ध
०।२ युत: ४।७।५४।५३ सायनचंद्र: ५।४।१।४७ भुज ०।२५।५२।२२ ज्या २४९९।२४ क्रांतिज्या ६०९।१९ क्रांति: ६।२२।२० चंद्र:
४।७।५४।५३ पात: ९।२६।२५।४८ विक्षेपकेंद्र ६।२१।२१।५ भुजज्या १२६७।२८ शर: ९९।३२ सष्ट क्रांति: ५१।२।४८ सूर्यक्रां
140 ति: ४८।१३।२४ अंतरं ३।२।२४ जात: साम्य स्पर्शकाल: ५।२२।१०७ प्रथमो ह्य स्थित्यर्द्धमानीयते। स्थिरीकृतोऽर्क: ६।३।५९
।२५ स्वभुक्ति ५९।५८ युत: ६।४।५९।२३ चंद्र: ४।२८।५९।५९ स्वभुक्ति ११८०।८ युत: ५।१।८।७ चंद्रपात: ९।२६।२२।२०
सायनोऽर्क: ६।२२।१२।२८ ज्या १२४२।३८ क्रांतिज्या ५०४।५५ क्रांति: ५०६।५० सायनचंद्र: ५।७।२१।२ भुज ०।२२।३८।
५९ ज्या ७५२।४४ क्रांतिज्या ३०५।५१ चापं क्रांति: ३०६।१२ चंद्र: ५।१।८।७ चंद्रपात: ९।२६।२२।२० विक्षेपकेंद्रं ७।४।५५।
४७ भुज: २।४।५५।४७ भुजज्या २९७१।२४ शरो याम्य: २५४।३२ चंद्रक्रांति: सौम्या ३०६।१२ जातास्पष्टा २८।१४।२२ विक्षे
पक्रांति: ५०६।५० क्रांत्योरंतरं ३६४।५९ जातो मोक्ष भागहार: मान योगार्द्धं ३२।२४ वष्टिगुण: १८७४ मो दो हार ३६४।५९
नं ५।०८ जातौ मोक्षस्थित्यर्द्धं। अनेन सूर्यगति: ५९।५८ गुणिता ३०२ षष्ट्या ६० प्ता ५।२।५८ जाता: कला: स्थिरीकृतस्
र्य: ६।३।५९।३५ युत: ६।४।४।३८ चंद्रभुक्ति: ११८०।८ मोक्षस्थित्यर्द्धेन ५।०८ गुणिता ३७१९।४५ षष्ट्या ६० प्ता ६२।७
जाता: कला: स्थिरीकृतचंद्र: ४।२८।५९।५८ युत: ४।२०।२।१६ चंद्रपात: ९।२६।२५।० सायन: सूर्य: ६।२५।७।३२ भुज: १४०
०।२०।७।३२। भुजज्या ११९।२९ क्रांतिज्या ४८४।०५ क्रांति: ४८५।२९ सायनचंद्र: ५।६।२५।१७ भुज ०।२३।४४।५० भुजज्या२

१३८५।१० क्रांतिज्या ५६२।२ क्रांतिः ५६४।३३ चंद्रः ४।१०।२।२।२६ चंद्रपातः ९।२६।२५।२५ विक्षेपकेंद्रं ६।२३।४७।१ भुजं ०।२३।४७।
१ भुजज्या १३८५।१० एते याम्यः १०८।४६ चंद्रस्पष्टक्रांतिः ४५५।४७ सौम्या सूर्यक्रांतिः ४८५।२९ याम्या अनयोरंतरं २४।४२
मानयोरंतरं ११।३२ षष्टिगुणं ६९२ मोक्षहार २३६।४।४।३८ ऽनेन २४।५२ युतः ६।४।४।५३ एवं सायनः ६।२०।७।४७ भुजं ०।२०
७।४७ भुजं ०।२०।७।४७ ज्या ११९१।३५ क्रांतिज्या ४८४।११ क्रांति – १३९ चंद्रभुक्ति ७२०।८ मोक्षहारांतरेन ०।१५ गुणिता १८२।०
षष्ट्याप्तेन ३।२।० स्पष्टार्द्धसंस्कृते स्थिरीकृतेंदो ४।२०।२।२६ युतः ४।२०।५।२८ सायनः ५।६।२८।२२ भुजं ०।२३।४७।४८ ज्या
१३८।२७ क्रांतिज्या ५६०।५४ क्रांतिः ५६३।२७ चंद्रः ४।२०।५।२८ चंद्रपात ९।२६।१५ विक्षेपकेन्द्रं ६।२३।५०।३ भुजं ०।२३।२०।
३ ज्या १३८७।५६ याम्यशरः २०९।० स्पष्टक्रांतिः ४५४।२४ रविक्रांतिः ४८५।३९ अंतरं ३१।१५ अस्पयोगपातयोगार्द्धस्य ३।११६
अंतरं ० मोक्षहारभक्तं ०।९ एतच्चंद्रभुक्त्या ७२०।८ गुणितं १४९ अनेनार्द्धाधिककालात्मलब्ध्यात्मकेनेंदु ४।२०।५।२८ ऊनः ४।
२०।५।७ सायनः ५।६।२८।१० भुजं ०।२३।४२।४९ ज्या १३८०।२५ क्रांतिज्या ५६०।५५ क्रांतिः ५६३।२५ चंद्र ४।२०।५।७ पातः ९।
२६।२५।२५ विक्षेपकेंद्रं ६।२३।५०।२ भुजं ०।२३।५०।२ ज्या १३८७।५५ शरः २०९।० स्पष्टक्रांतिः ४५४।२५ रविक्रांतिः ४८५।३९
अंतरं ३१।१४ जातः साक्षान्मोक्षकालः ५।२२।५१ एवं साधिते वेध्यतस्य मध्यकालः ४५।३९ एवं प्रवेशस्थित्यर्द्धेन ५।२२ ऊनः ४०।
१७ जातः प्रवेशकालः मध्यकाल एवं ४५।३९ मोक्षस्थित्यर्द्ध ५।२२ युतो ५०।५३ जातो निर्गमकालः प्रवेशकाल ४०।१७ निर्गम

कालयोरं ५०।५३ तरं २०।४४ पुण्यकालः अत्र भुक्त्यंतरेण तं स्थित्यर्द्धमित्युक्तं भुक्त्यंतरं चाद्वि विधं आगगतिवक्रगत्यागाव
१५१ शाच्च । आग्यायिनोरवीन्द्वोर्भुक्त्यंतरं ग्रहणस्थित्यर्द्धानयनार्थे ग्रहणद्वये भागहारः प्रोक्तः तत्र ग्राहकयोरुदगपागयनोपयोगिग्रहाणां विषुवत्कं
द्रावक्रात्साकूत्रस्यग्याय्यिनां क्रांतिकक्षावक्रादुदगपाग्यायिनोऽप्रतिदिनमेतदुभयं ज्ञातव्यं तस्मादत्र पूर्वापरदिनक्रांत्योरुदगपायनांतरं स्यात् त
त्कथमित्युक्ते चंद्रार्कयोर्मध्ये ओजपादस्थितस्य पूर्वदिनक्रांतेः परदिनक्रांतिरधिकैव तयोरंतरमेकदिनभुक्तिः स्यात् युग्मपादस्थितस्य पूर्वदिनक्रां
तेः परदिनक्रांतिरल्पैव स्यात् तयोरंतरं तस्य ग्रहस्य दिनभुक्तिः स्यात् एकदिग्याय्यिनोरेव भुक्त्यंतरं भागहारः अत्र पुनश्चंद्रार्कयोरेकदिग्या
यित्वं नास्ति एकदिग्यायित्वे त्वनुगम एव स्यात् तदा तयोः परस्परं दृष्टिसंपर्को न स्यात् तस्मादुदगपाग्यायित्वं ज्ञातव्यं अथ प्राहूतस्तु च्यते ॥
आद्यंतकालयोर्मध्ये कालो ज्ञेयोतिदारुणः। प्रज्वलज्ज्वलनाकारः सर्वकर्मसुगर्हितः॥ २६॥ एककाष्ठागतयावद्यर्केन्द्वोर्मंडलांतरां संभवस्ताव
देवास्य सर्वकर्मविनाशकृत् ॥ २७॥ ॥ पूर्वं निरूपितयोः प्रवेशनिर्गमकालयोरंतराल घटिकाः पातवेध तयोः कृत्स्नकालोतिदारु
णः तस्मिन्काले यात्राविवाहादिशुभकार्य्यं मनसापि न चिंतनीयं अयं कालः प्रज्वलाग्निरिव विनाशकृत् अत्र काष्ठाशब्देन क्रांतिकक्षाया उ
पर्य्यधोभावेन साधा स्वकीयक्रांतिमानस्थानमुच्यते पातप्रवेशकाले रवींद्वोर्मंडलांतयोरेककाष्ठा स्पर्शो भवति मध्यकाले रवींदुमंडलयोः
साक्षादेककाष्ठागतयोरुपर्य्यधोभावेनैककाष्ठायामेव स्थितिः अयनद्वयमध्यस्थितयाम्योत्तररेखोभयपार्श्वस्थितक्रांतिकक्षान्तः पूर्वापरसूचीरे
खोभयाग्रगतौ परस्परं संकलनदृष्ट्या पश्यतः इत्थं व्यतीपातयोगे वैधृते तु विषुवल्कोभयपार्श्वस्थितक्रांतिकक्षायां मध्यकाले साक्षादृष्टिलोत्तर २५१
सूचीरेखोभयाग्रगतौ परस्परं पश्यतः निर्गमकाले रवींदुमंडलयोरेककाष्ठागतयोः स्थितिकाल एव पातस्य — कालः स्यात् तस्मिन्नेवकाले त

योर्दृष्टिसंपर्कः स्यात्.॥ ॥स्नानदानजपश्राद्धव्रतहोमादिकर्मभिः। प्राप्यते सुमहच्छ्रेयस्तत्कालज्ञानतस्तथा।१८॥ ॥तस्मिन्का
ले स्नानदानादिना महत्पुण्यं भवति. तं च कालं गणयित्वा सम्यग्ज्ञात्वा नितस्य स्नानदानादिकृते तुल्यं पुण्यं भवति.॥ ॥रवीन्द्वोस्तुल्यताक्रा
न्त्योर्विषुवत्संनिधौ यथा. द्विर्भवेद्धि तदा पातः स्यादभावो विपर्ययात्.।१९॥ ॥यथा प्रतिसंवत्सरं विषुवद्द्वयेऽर्कचक्रे चक्रार्द्धतुल्ये रवी
न्द्वोः क्रान्त्योस्तुल्यत्वे पातोस्ति. उक्तलक्षणाभावे च चक्रार्द्धतुल्येपि कदाचित्पाताभावः स्यात्.॥ ॥शशांकार्कयुते लिप्ताभभोगेन विभाजि
ताः। लब्धं सप्तदशाप्तस्तत्र व्यतीपातस्तृतीयकः।२०॥ ॥रवीन्द्वोर्योगे सप्तदशयोगा भागाः षोडशकलिप्ताश्चत्वारिंशद्भवंति. १।१६।४०। तल्लि
प्ताराशिरष्टशता ८००प्तः लब्धं सप्तदश भवति. तदन्ते सप्तदशो विष्कंभादियोगपावतो व्यतीपातसंज्ञकः सोपि सार्जूरिकचक्रे एकरेखाग्रस्थ
योरनुलोमविलोमयोश्चंद्रार्कयोर्दृष्टुर्भवो वह्निरेव रुद्रः पुरुषो लोके शुभकार्यं विना शार्थमुत्पद्यते. असो व्यतीपातः सकलोपि शुभकार्ये
विनाशकृत्.॥ ॥सार्पेंद्रपौष्णधिष्ण्यान्ताः सन्धयः पादभसंधयः। तदग्रभेष्वाद्यपादो गंडान्तमिति कीर्त्यते।२१। व्यतीपातत्रयं घोरं गंडा
न्तत्रितयं तथा। एतद्भसंधित्रितयं सर्वकर्मसु गर्हितम्.।२२॥ ॥अश्लेषान्ते मघादौ च स्वकीयप्रमाणघटिका षोडशान्त उभयतस्तद्दे
कर्यंत संधौ याममात्रं नक्षत्रगंडान्तमित्युच्यते. तथैव ज्येष्ठामूलयोः संध्योर्द्वितीयं तावदेव. तथा रेवत्यश्विन्योः संधौ तृतीयं तावदेव. एतत्त्रित
यं चंद्रनक्षत्रेष्वेव नाक्षत्रदिनक्षत्रेषु. लक्ष्मः। आद्यः पितृमूले श्विपुष्यौ सेन्द्र भुजंगमे चान्त्यभावः षोडशभागो नेष्टः तदैक्यकालः सगंडान्तः.
॥ ॥इत्येतत्परमं पुण्यं ज्योतिषां चरितं महत्. रहस्यं महदाख्यातं किमन्यच्छ्रोतुमिच्छसि।२३॥ सुगमं.॥ ॥इति ज्योतिर्वि
द्भूधरकृते सूर्यसिद्धान्तविवरणे पाताध्याय एकादशोध्यायः॥११॥ ॥ ॥अथ गोलाध्यायो व्याख्यायते. ॥अथार्कांशसमुद्भूतं
प्रणिपत्य कृतांजलिः॥ [redacted] परमया [redacted] भ पप्रच्छेदं मयासुरः॥१॥ ॥अथानंतरं मयोसुरः कृतांजलिपुटः सन्नर्कांशसमुद्भूतमा
भक्त्या

कीदृशं पुरुषं क्षेत्रे ह्याभतत्त्वा प्रणिपत्याभ्यर्च्य चेदं पृच्छमाणेऽपृच्छत् कृतवान्· तदेवाह·॥ ॥भगवन् किंप्रमाणा भूः किमाकारा किमाश्र
१५२ या· किंविभागा कथं चात्र सप्त पातालभूमयः।२। अहोरात्रव्यवस्थां च विदधाति कथं रविः। कथं पर्येति वसुधां भवनानि विभासयन्।३। सु
रासुराणामन्योन्यमहोरात्रं विपर्ययात्· किमर्थं तत्कथं वा स्यात् ज्ञानो भगणस्य रणं।४। पित्र्यं मासेन भवति नाडीषष्ट्या तु मानुषं· तदेव किमु
सर्वत्र न भवेत्केन हेतुना।५। दिनाब्दमासहोराणामधिपा न समाः कुतः। कथं पर्येति भगणः सग्रहोऽयं किमाश्रयः।६। भूमेरुपर्युपर्यूर्ध्वाः
किमुत्सेधाः किमन्तराः। ग्रहर्क्षकक्ष्याः किंमात्राः स्थिताः केन क्रमेण ताः।७। ग्रीष्मे तीव्राः कथं भानोर्न हेमन्ते यथाविधाः। कियती तत्करव्याप्ति
मानानि कति किं च ते।८॥ ॥भूः किंप्रमाणा भूमेः परिधियोजनानि कियन्तीत्यर्थः किमाकारा आकारोऽस्याः कीदृशः तथा
स्या आश्रय आधारः कः विभागो देवासुरादिस्थानविभागः अस्याः सप्त पातालभूमयः कथं तिष्ठन्ति· रविरहोदिनं रात्रिं च कथं करोति·
भुवनानि लोकान् विभासयन् प्रकाशयन्नर्कः वसुधां कथं तिष्ठति· रविरहोदिनं रात्रिश्च विपर्ययाद्वैपरीत्येन यदा देवानामहस्तदाऽ
सुराणां रात्रिर्यदा देवानां रात्रिस्तदाऽसुराणामह इति किमर्थं भवति सूर्यस्य भगणस्य वृत्तौ सत्यां वर्षस्पर्शे सति तद्देवासुराणामहोरात्रं क
थं भवति सूर्यस्य भगणस्य वृत्तिं च· मासेन स्यादहोरात्रः पित्र्यो वर्षेण दैवत इति· नाडीषष्ट्या यन्मानुषमहोरात्रं तदेव सर्वत्र कथं भवति न
दिनाब्दादीनामधिपानां साम्यं कुतो न भवति· ग्रहसहितो भगणः ज्योतिश्चक्रं कथं भ्रमति· भगणस्याश्रयश्च कः भूमेरुपर्युपरिगतानां
ग्रहकक्ष्याणां पृथक् क्रिया उत्सेध उच्छ्रायः कक्ष्यान्तरालप्रमाणं च कियत्· केन क्रमेण ताः कक्ष्याः स्थिताः ग्रीष्मे ऋतौ रश्मयस्तीव्राश्च १५२
तुल्या भवन्ति हेमन्तेऽपि· तथाविधास्तीव्राः कथं न स्युः भानोः करः समन्ततः कियद्देशं व्याप्नुवन्ति मानानि संख्याकानि तेषां किं भवति॥ ॥

एतन्मे संशयं छिंधि भगवन्भूतभावन· अन्यो न त्वामृते छेत्ता विद्यते सर्वदर्शिवान्।१८इति भक्त्योदितं श्रुत्वा मयेनेदं स पूरुषः।रहस्यतर
माध्यायततः प्राह पुनः स ततः।२०॥ ॥एवं प्रश्नान् कृत्वा मयः प्रार्थयति· एतन्मे इति· भो भगवन् सर्वज्ञ त्वां विनान्यो मम संशयछेत्ता
सर्वदर्शी च कोपि नास्ति· इति भक्त्या मयेनोक्तमिदं वाक्यं सूर्यांशपुरुषः श्रुत्वा तद्वाक्यमतिरहस्यार्थं संहत्य तदनंतरं पुनस्तं प्राह· ।
पुरुषः कथयति·॥ ॥शृणुष्वैकमना भूत्वा गुह्यमध्यात्मसंज्ञितं· प्रवक्ष्यामि त्वभक्तानां नादेयं विद्यते मम।२१॥ ॥एकम
ना एकचित्तो भूत्वा एतत्सर्वं शृणु· एतत्गुह्यं गुप्तं स्वतो ज्ञातुमशक्यत्वात्· अत एवाध्यात्मसंसंज्ञितं· यथात्मज्ञानमतिकठिनं तथेदमित्यर्थः
उपदेशमात्रगम्यमिदमिति भावः· एतच्चातिभक्ताय तुभ्यं दातव्यमेव·॥ ॥वासुदेवः परं ब्रह्म तन्मूर्त्तिः पुरुषः परः।अव्यक्तो निर्गुणः
शांतः पंचविंशात्परोव्ययः।२२।प्रकृत्यंतर्गतो देवो बहिरंतश्च सर्वगः।संकर्षणोऽयः सृष्ट्वादौ अप्सु वीजमथासृजत्।२३।तदंडमभवद्धै
मं सर्वतस्तत्तमोवृतं· तत्रानिरुद्धः प्रथमं व्यक्तीभूतः सनातनः।२४।हिरण्यगर्भो भगवानिष छंदसि पठ्यते।आदित्यो ह्यादिभूतत्वात्प्रसू
त्या सूर्य उच्यते·।२५।परंज्योतिस्तमः पारे सूर्योयं सवितेति च· पर्येति भुवनान्येष भावयन्भूतभावनः।२६।प्रकाशात्मा तमोहंता महानित्येष वि
श्रुतः।ऋचोस्य मंडलं सामान्यस्य मूर्त्तिर्यजूंषि च·।२७।त्रयीमयोयं भगवान् कालात्मा कालकृद्विभुः।सर्वात्मा सर्वगः सूक्ष्मः सर्वमस्मि
न्प्रतिष्ठितं।२८।रथे विश्वमये चक्रं कृत्वा संवत्सरात्मकं।छंदांस्यश्वास्तत्र युक्ताः पर्येत्येष वशी सदा·।२९।त्रिपादममृतं गुह्यं पादोयं प्रकटो
भवेत्· सोहंकारं जगत्सृष्ट्यै ब्रह्माणमसृजत्प्रभुः।३०।तस्मै वेदान्वरान्दत्वा सर्वलोकपितामहः।प्रतिष्ठाप्यांडमध्यस्थः स्वयं पर्येति भावयन्।
३१॥ ॥वासुदेव पदेन परं ब्रह्म प्रोच्यते· प्रकृतेः परः पुरुषो परब्रह्मण एव स्वरूपं तेन रसपुरुषो अव्यक्तो प्रकटः निर्गता गुणाः सत्वर

जस्तमो स्तियस्मात्सः प्रकृतेरेव गुणसंबंधात् शांतः रागद्वेषादिरहितः तथा पंचविंशात्परः । पंचविंशतितत्वातिरिक्तः । उक्तं च मूलप्रकृतिरविकृति
143 महदाद्याः प्रकृतिविकृतयः सप्त षोडशकश्च विकारो न प्रकृतिः पुरुष इति । अव्ययः क्षयरहितः नित्य इत्यर्थः प्रकृतिरंतरिता प्रवर्त्तनीयस्य पुरुषाधि
ष्ठिताया एव तस्याः सृष्ट्यादौ प्रवर्त्तनायतः प्रकृतिरचेतना पुरुषश्चेतन देवः दीव्यतीति देवः सर्वगः सर्वव्यापकः यतो बहिर्गतोत्तेजस्स वर्त्तुलमंडम
भवत् तदंडं सर्वमंतर्मध्ये तमसांधकारेणावृतमभूत् तत्र तदंडमध्ये प्रथमं सनातनः शाश्वतोऽनिरुद्धाख्यः पुरुषो जातः स एव हिरण्यगर्भेति नाम्ना
भिधीयते । एवमेव वेदेषु पठ्यते स एव भगवान्प्रकाशात्मा सूर्यादिनामभिः कीर्त्यते सर्वेषामादिनामभिः कीर्त्यते सर्वेषामादिभूतत्वादादित्य उच्यते स
र्वेषां प्रसवस्थानत्वात्सूर्य इत्युच्यते । यथा । अयं सर्वस्मात्परमुत्कृष्टं ज्योतिस्तेजोभाः सूर्यशब्दवाच्यः । तमसांधकारस्य पारे वर्त्तमानत्वात्सवितृत्वश्च इत्वा
च्यो भवति । ए[redacted]स्यादिगाहिरेवार्च्यनेति भमांतरे त्रिज्याहृतेन पलांशांशिनिः हृते तमेव त्रिज्याहृते सं[redacted]न
सूत्रं वक्षितिजेऽकगेवसंस ऋमनस्तयोरंतराभावादतो वलनाभावः परमनतेंशाः क्षितिजे स्वमेयविनतं स्यात् अहाभारितोनयंवतिभमांतरेष्टे
न्यस्तेसमवृत्ते विषुवद्वृत्तयोर्मध्यभागमेत्रिज्याहृते तेलगति तत्र स्वस्तिकाद्वक्षिणतो भागे भैरिति विषुवद्वृत्तेनालसमवृत्तान्तर समदोर्लग्नां तरवंश
वति । अंतरानुपातात् अयनवलनेन विषुवत्क्रांतिवृत्तांतरस्ले नदर्थं सार्धोन्नतत्रिज्याहृतं क्षितिजस्वभमवंतितरोमपस्थे प्रहे ऽयनवलनस्यम
नत्वाद्धनुषोंतेक्रांतिवृत्तविषुवद्वृत्तांतरस्ले जिनांशमितमयनवलनं परमं भवति वृषस्थे प्रहे मकरे क्रांतिवृत्तविषुवद्वृत्तांतराले ऽयनवलनं भवतीस
वम्यं सं । अयस्फुटवलनेन समवृत्ते किलप्राचीविज्ञातमेषादिराशिभिरंकितेः तस्माद्वृत्तेते मध्यलग्नत्वात् मेषविके सर्वक्षितिजे त्रिज्याहृतेलगति ।
नतो दिगादिक्षेत्र वलनाभावाद्यनवलनमेव क्रांतिसमवृत्तांतरे स्फुटं क्षितिजे विषुवद्वृत्तसमवृत्तयोरैक्यात् अथ परमवलने मेषादिस्थो ग्रहो मध्य
लग्नत्वाद्धनुरंते क्रांतिवृत्तस्योग्रहः कल्पितो भवति । तस्माद्वृत्रिज्याहृते लगति । तत्र धनुरंते क्रांतिवृत्तविषुवद्वृत्तांतरे जिनांशमितं परमम य 143

नवमंडलं नविषुवत्समंडलं तां तारे परमाद्रौय नवेलनेलक्ष्यं भवतीति नयोः समन्तात् एवमन्तमास्त्वसे अथ शरसंस्थाने तत्र शरसंस्थाने प
ममंडले नाधितदुत्तरतो दक्षिण तत्र प्रसरति इति तस्मात्कलामात्र्यकेमैः सरः क्षिप्तः से समम दृष्टेः एवं ज्ञानवं संस्थाप्य कोमंज्याद्दष्टिके
रसे सफलं कं एवं श्रमण्यापोतरे इति एनः यतो नक्रान्तिः सोमण्यमयनं तनं श्रायवनवलनं सोभमति तत्रकरदेवी ज्ञुदृक् सत्तं तत्र
सार्थते मत्तोमण्कर्दं गंमुद्रति आतः समयाणां नरमाते उयवनवलनमा भवः एवं [redacted] वमुवनानिलोकानिभावयन्नेकाशन्नहोरा
त्रं पर्यंदति एवं तेजोमयत्वात्वंकाशात्मा तमोहंता च महाश्चोच्यते अस्य मंडलं ऋङ्मयं सामान्येवास्योस्त्राः किरणाः यजूंष्येवास्य मूर्
र्तिः एवं वेदत्रयात्मकः कालात्मा कालरूपस्तदुदयादिनैव कालपरिगणनात् अत एव कालः कालस्याहो आदेः कर्त्ता विभुरीश्वरो व्यापकेः
इति यावत् अत एव सर्वात्मा सर्वस्वरूपी अत एव सर्वगः सर्वगोपि स्वदेहत्वान्नोपलभ्यते अस्मिन्सर्वं प्रतिष्ठितं सर्वधारकः समर्थः विश्वमयेसं
सारात्मरथे संवत्सरात्मकं कीले चक्रं कृत्वा तत्र रथे छंदांसि वेदान्नश्वान्संयोज्याधिरूढो भ्रमति सवेदाः यद्वा गायत्र्युष्णिगनुष्टुब्बृहती
पंक्तिस्त्रिष्टुब्जगत्यः सप्त छंदांस्यश्वास्तस्मिन्रथे युक्ताः इत्यंतस्य वेदात्मनश्चतुर्थोंशः स्थावरजंगमात्मकः सर्वजगद्रूपः श्रकटो भवेत् अप
रं पादत्रयमस्तं तदिवि विद्धिज्ञेयं अत एवाहंकारात्मकं ब्रह्माणमस्त्रक्षोभ्य सृष्टर्थमुत्पादितवान् तस्मै ब्रह्मणे वेदान्दत्वा वेदानन्तसृष्टिकरणसा
मर्थ्यरूपां श्रद्धत्वा तत्र ब्रह्मांडमध्ये स्वात्पप्रतिष्ठाप्य च स्वयं तदनुमध्यगतो जगत्प्रकाश [illegible] यन्भ्रमति ॥ ॥ अथ सृष्टिमाम
नश्चके ब्रह्माहंकाररूपधृक् मनसश्चंद्रमा जज्ञे सूर्यो दृष्णस्तेजसां निधिः ॥ २२ ॥ मनसः खं ततो वायुरग्निरापो धरा क्रमात् गुणैकैकवृद्ध्या पं
चैवं महाभूतानि जज्ञिरे ॥ २३ ॥ अग्नीषोमौ भानुचंद्रौ ततस्त्वंगारकादयः तेजोभूखांबुवातेभ्यः क्रमशः पंच जज्ञिरे ॥ २४ ॥ पुनर्द्वादशधात्मानं वि

मेदराशिसंज्ञकं । नक्षत्ररूपिणं भूयः सप्तविंशात्मकं वपुः ॥२५॥ ॥ततोऽहंकारात्मको ब्रह्मा सृष्टौ मनश्चकार ततो मनसश्चंद्रोऽयं तेन र
सृष्ट्या यावद् सलिलात्मकोऽजातः तेजोनिधिः सूर्यस्तस्य नेत्राज्जज्ञे ततस्त्वाकाशादीनि पंचमहाभूतानि गुणोर्ध्वजातानि । तत्र प्रथमं मनसः र
144 खमाकाशं शब्दैकगुणमुत्पन्नं । तयोः वायुः शब्दस्पर्शगुणवान् जातः ततः शब्दस्पर्शरूपगुणं तेज उत्पन्नं । ततः शब्दस्पर्शरूपरसगंधगुणा र
पृथिवी जाता ततश्चाग्नीषोमात्मकौ भौमो पूर्वजो भानुचंद्रौ जातौ ततः पंचमहाभूतेभ्यो भौमादयो जाताः ततस्तेजसो भौमः पृथिव्या बुधः आका
शात् गुरुः अप्सु शुक्रः वायोः शनिः ततो ब्रह्माद्यादश धामेषादिराशिरूपा जातः सप्तात्मानं अश्विन्यादि सप्तविंशतिरूपं चकार ॥ ॥
ततश्चराचरं विश्वं निर्ममे देवपूर्वकं । ऊर्ध्वमध्याधरेभ्योऽथ स्रोतेभ्यः प्रकृतिं श्रितः ॥२६॥ गुणकर्मविभागेन सृष्ट्वा प्राग्वदनुक्रमात् । विभा
गं कल्पयामास यथा स्वं वेददर्शनात् ॥२७॥ ग्रहनक्षत्रताराणां भूमेर्विश्वस्य वा प्रभुः । देवासुरमनुष्याणां सिद्धानां च यथाक्रमं ॥२८॥ ॥
ततो ब्रह्मा प्रकृतिमाश्रित्य स्थावरजंगमात्मकं देवपूर्वकं जगत्ससर्ज । तत्रोर्ध्वस्रोतसो देवगंधर्वादीन् । मध्यस्रोतसः पशुपक्ष्यादीन् । अधःस्रो
तसः मनुष्यजातीः सृष्ट्वा स्थावरात्मकं गिरिवृक्षादिकं सर्वं ससर्ज । एषां सृष्टिर्गुणकर्मकृतयस्य यादृशगुणादनुसारेणैव तस्य सृष्टिः । एव
मेतान् सृष्ट्वा तेषां देवादीनां ग्रहादीनां च भूमेश्च विश्वस्य विभागं वेदोक्तं यथा स्वस्वकीयकर्माद्यनुरूपं कल्पितवान् ॥ ब्रह्मांडमंतः सुषिरं य
त्रेदं भूर्भुवादिकं । कटाहद्वितयस्येव संपुटं गोलकाकृति ॥२९॥ ॥ अंतर्मध्ये सुषिरं छिद्रं यस्य तदिदं ब्रह्मांडं कटाहद्वयसंपुटरू
पं गोलेकारेण स्थितं । यत्र ब्रह्मांडे इदं भूर्भुवादिकं सर्वं लोकजातं तिष्ठति ॥ ॥ब्रह्मांडमध्ये परिधिर्व्योमकक्षाभिधीयते । तन्म १४४
ध्ये भ्रमणं भानामधोऽधः क्रमशस्तथा ॥३०॥ मन्दामरेज्यभूपुत्रसूर्यशुक्रेंदुजेंदवः । परिभ्रमंत्यधोऽधस्थाः सिद्धविद्याधरा घनाः ॥३१॥ मध्ये स
मंताद् अंडस्य भूगोलो व्योम्नि तिष्ठति । बिभ्राणः परमां शक्तिं ब्रह्मणो धारणात्मिकां ॥३२॥ ॥ब्रह्मांडमध्ये यः परिधिः सम्यगाकाशकक्षा

भिधीयते. तस्याः प्रमाणं योजनानि वक्ष्यति. तस्मिन्नाकाशमध्ये भानां नक्षत्राणां भ्रमणं तदभ्यंतरे नक्षत्रकक्षेत्यर्थः। तस्या नक्षत्रकक्षा
या अधोधो मंदादयः क्रमेण भ्रमंति. तत्र नक्षत्रकक्षाभ्यंतरे शनिकक्षा. तदभ्यंतरे गुरुकक्षा. तदभ्यंतरे भौमकक्षा. तदभ्यंतरेऽर्ककक्षा. तदभ्यं
तरे शुक्रकक्षा. तदभ्यंतरे बुधकक्षा. तदभ्यंतरेऽधोधः सिद्धविद्याधरमेघाश्च क्रमेण भ्रमंति.॥ ॥तदनंतरपुटाः सप्तनागासुरस
ता माश्रयाः। दिव्यौषधिरसोपेता दिव्याः पातालभूमयः।३३॥ ॥तस्या भूमेरभ्यंतरतः दिव्यरमणीया दिव्यौषधिभिर्दिव्यरसैश्चान्वि
ताः सप्तपातालभूमयस्तिष्ठंति. तासु नागा असुराश्च तिष्ठंति.॥ ॥अनेकरत्ननिचयो गिरिः भूगोलमध्यगः। - - - - - - मेरु
रूभयत्र विनिर्गतः।३४। उपरिष्टात्स्थितास्तस्य सेंद्रा देवा महर्षयः। अधस्तादसुरास्तद्वत् द्विषंतोन्योन्यमाश्रिताः।३५। ततः समंतात्परि
धिः क्रमेणायं महार्णवः। मेखलेव स्थितो धात्र्या देवासुरविभागकृत्।३६। वऊविधारत्नहरितः स्वर्णमयो मेरुपर्वतो भूगोलमध्ये भूगो
लस्योभयत्र विनिर्गतस्तिष्ठति. तस्य मेरोरधोभागे. असुरा निवसंति ते देवा दैत्याश्च परस्परं द्विषंतः शत्रवो भवंति समंतात् भूमिं परिवेष्ट्य
भुवो मेखले समुद्रस्तिष्ठति. असौ देवासुरविभागयोः संधिभूतः॥ ॥समंतान्मेरुमध्यात्तु तुल्यभागेषु वारिधेः। द्वीपेषु दिक्षु पूर्वादिनग
र्यो देवनिर्मिताः।३७। भूवृत्तपादे पूर्वस्यां यमकोटीति विश्रुता। भद्राश्ववर्षे नगरी स्वर्णप्राकारतोरणा।३८। याम्यायां भारतवर्षे लंका तद्वन्म
हापुरी। पश्चिमे केतुमालाख्ये रोमकं परिकीर्तितं।३९। उदक् सिद्धपुरी नाम कुरुवर्षे प्रतिष्ठिता. तस्यां सिद्धा महात्मानो निवसंति गतव्यथाः
।४०। भूवृत्तपादविवरास्ताश्चान्योन्यं प्रतिष्ठिताः। ताभ्यश्चोत्तरयोर्मेरुः स तु देवासुराश्रयः।४१। मेरुमध्यात्समंतान्मेखलाकारेण स्थितजल
धेः पूर्वादिदिक्षु तुल्यस्थानेषु द्वीपेषु देवनिर्मितं पुरीचतुष्टयं तिष्ठति. तत्र पूर्वस्यां दिशि भूपरिधिचतुर्भागे भद्राश्ववर्षे यमकोटीति विख्या
ता पुरी तिष्ठति. स्वर्णप्राकारतोरणेति पुरीचतुष्टये योज्यं. तथा दक्षिणस्यां दिशि भारतवर्षे भूवृत्तचतुर्थभागे रोमकाख्या तिष्ठति. एवमुत्तर

स्यां दिशि भूवृत्तचतुर्थभागे कुरुवर्षे सिद्धपुरी तिष्ठति. तस्यां महात्मानो देवसदृशाः सिद्धा निवसंति. तत्र यमकोटी रोमकाख्येभ्याचांचैकस्य
145 ग्रयोः स्थिते दक्षिणोत्तरयोर्लंकासिद्धपुरी च तथैव स्थिते. तासामुभयपार्श्वयोर्देवासुरविभागः तासामुत्तरतो देवविभागः यतः पुरीचतुष्टया
दुत्तरतो मेरुः स्थितः. तासां दक्षिणतोऽसुरभागः सूर्यो विषुवद्दिनद्वये तासां पुरीणां सदा तदुपरि भ्रमति. अतस्तासु तद्दिने मध्याह्ने छायाभावाद्विषु
वच्छाया नास्ति. तस्मिन्दिने ध्रुवसूर्ययोरंतरं नवतिभागा एव. अतस्तासु अक्षोन्नतिर्नास्ति. मेरोरुभयतो मध्ये ध्रुवतारे व्यवस्थिते. निरक्ष
देशसंस्थानामुभयक्षितिजाश्रिते ।४३। अतो नाक्षोच्छ्रयस्तासु ध्रुवयोः क्षितिजस्थयोः । नवतिर्लंबकांशास्तु मेरावक्षांशकास्तथा ।४४। मेषादौ
देवभागस्थो देवानां याति दर्शनं असुराणां तुला-- -सूर्यस्तद्भागसंचरः ।४५। अत्यासन्नतया तेन ग्रीष्मे तीव्रकरा रवेः । देवभागे सुराणां तु हे
मंते मंदतान्यथा ।४६। देवासुरा विषुवति क्षितिजस्थं दिवाकरं । पश्यंत्यन्योन्यमेतेषां वामसव्ये दिनक्षये ।४७। ।मेरोरुभयपार्श्व
योरुपरि नभसि ध्रुवताराद्वयं तिष्ठति. एकं देवस्थानं मेरोरग्रोपरि. अपरमसुरस्थानं मेरोरपराग्रोपरि नभसि तिष्ठति. तत्तीरकाद्वयं नि
रक्षदेशे पुरीचतुष्टयस्थितानां जनानामुभयतः क्षितिजकक्षामाश्रित्य तिष्ठति. अतस्तासु पुरीषु अक्षोन्नतिर्नास्ति. ध्रुवयोः क्षितिजस्थ
त्वात्. अत एव तासु पुरीषु लंबकांशा नवतिरेव मेरोरुपरिस्थितत्वात्. ध्रुवस्याक्षांशा अपि नवतिरेव निरक्षपुरीणां क्षितिजस्थत्वात्. मेषादि
षट्के संचरन्सूर्यः स्वस्थानस्थितानां देवानां दर्शनं याति. तुलादिषट्के स्थितोऽर्को दैत्यानां स्वस्थानगतानां दर्शनं याति. देवभागे मेषादौ स्थितस्या
र्कस्य निकटस्थत्वात्. ग्रीष्मे तीव्रा रश्मयो भवंति. दैत्यानां भागे तुलादौ स्थितस्यार्कस्य दूरवर्तित्वाद्धेमंते रश्मीनां मंदता भवति. मेषादौ विषुव २४५
ति देवाः क्षितिजस्थमुद्यंतं पश्यंति दैत्या अस्तं गच्छंतं पश्यंति. तुलादिविषुवति वा अस्तं यातमर्कं पश्यंति. असुरा उद्यंतं पश्यंति. तस्माद्देवासु

राणामन्योन्यं दिनरात्रिव्यत्ययो ज्ञातव्यः मेषादावुदितः सूर्यस्त्रीन्राशीनुदगुत्तरं संचरन्प्रागहर्मध्यं पूरयेन्मेरुवासिनां ।४८। कर्कादीन्संचरं
स्तद्वदह्नः पश्चार्धमेव सः । तुलादींस्त्रीन्मृगादींश्च तद्वदेव सुरद्विषां ।४९। अतो दिनक्षपे तेषामन्योन्यं हि विपर्ययात् । अहोरात्रप्रमाणं च भानोर्भ
गणपूरणात् ।५०॥ ॥दिनक्षपार्धमेतेषामयनान्तविपर्ययात्॥ मेषान्तं क्रांतिदिरेव प्राकक्षितिजे उदितोऽर्कः उदगुत्तरस्थेषु मेष
वृषमिथुनस्थेषु संचरन्परिभ्रमन्सन् मिथुनान्ते देवानां मध्याह्नं पूरयति । ततः कर्कटसिंहकन्यासु प्रतिभ्रमन्दक्षिणं संचरन्कन्यान्ते प्र
त्यक्क्षितिजे दिनान्ते पूरयित्वास्तमुपयाति । ततस्तुलासंक्रांतिदिने प्राकक्षितिजे देवद्विषामुदितो मुदितः सूर्यः तुलावृश्चिकधनुः परिभ्रमन्
दक्षिणस्यां संचरन् धनुरन्ते देवद्विषां प्रत्यक्क्षितिजेऽर्कोऽस्तगः स्यात् । तस्माद्देवासुराणां दिनरात्रिव्यत्ययः सिद्धः तथाप्युभयेषां रविभ्रमणादे
वाहोरात्रं स्यात् । मिथुनान्ते देवानां दिनार्धमसुराणां रात्र्यर्धं स्यात् । धनुरन्ते देवानां निशार्धमसुराणां दिनार्धं स्यात् । ।उपर्यात्मानम
न्योन्यं कल्पयन्ति सुरासुराः ।५१। अन्येऽपि समसूत्रस्था मन्यन्ते धः परस्परं । भद्राश्वकेतुमालस्था लंकासिद्धपुराश्रिताः ।५२। सर्वत्रैवं महीगोले
स्वस्थानमुपरिस्थितं । मन्यन्ते ये यतो गोलस्तस्य क्वोर्ध्वं क्व वाप्यधः ।५३। अल्पकायतया लोकाः स्वस्थानात्सर्वतो दिशं । पश्यन्ति वृत्तामप्येतां चक्
राकारां वसुंधरां ।५४॥ ॥सुरासुरा देवदानवाः परस्परं स्वयमेवोपरिस्थिता इति मन्यन्ते । तथैव निरक्षदेशे समसूत्रस्था भद्राश्वकेतुमा
लस्थाः परस्परं लंकासिद्धपुरीस्थिताः परस्परं मदीयमेव स्थानमुपरिस्थितमिति मन्यन्ते । यतो भूगोलस्य व्योम्नि स्थितत्वादूर्ध्वाधोभाव एव
नास्ति । अत एव सर्वेऽप्यल्पशरीरत्वाद्गोलाकारामपि भूमिं स्वस्थानात्परितश्चक्राकारमेव पश्यन्ति न गोलकाकारं ॥ ॥सव्यं भ्रमति
देवानामपसव्यं सुरद्विषां । उपरिष्टाद्भगोलोऽयं व्यक्षे पश्चान्मुखः सदा ।५५। एवमत्र दिनं त्रिंशन्नाडिकाः शर्वरी तथा । हानिवृद्धी तथा वामं देवा
सुरविभागयोः ।५६। मेषादौ प्रत्यहं वृद्धिरुदगुत्तरतो दिवा । देवभागे क्षपाहानिर्विपरीतं तथासुरे ।५७। तुलादौ द्युनिशोर्वामं क्षयवृद्धी तयोः

समे देशे क्रांतिवशान्निरक्षतद्दिशाने पुरोदिते ॥५८॥ ॥मेषचक्रं देवानां प्रदक्षिणं भ्रमति । असुराणां प्रदक्षिणं भ्रमति । निरक्षदेशे उभयक्षि
146 तिजांतराले साक्षान्मेषचक्रमेव सदा दृश्यते तस्मात्तत्र दिनं त्रिंशद्घटिका रात्रिरपि त्रिंशदेव । निरक्षदेशाद्देवासुराणां विभागयोर्विषुवद्द्वयव्यतिरि
क्तेषु दिनेषु उभयक्षितिजांतरालक्षेत्रे मेषचक्रार्द्धादधिकं न्यूनं च स्वदेशाक्षांशवशात् भवति । यदार्द्धादधिकं दृश्यते तदा दिनमधिकं भवति । रा
त्रिरल्पा स्यात् यदार्द्धान्न्यूनं दृश्यते । तदा दिनं त्रिंशतोपि न्यूनं रात्रिरधिका स्यात् । तत्र रवौ देवभागे मेषादिषट्कस्थे रविक्रांतिरुत्तरा भवति ॥
अतः सूर्यः विषुवत्संपातस्थानादुदगेव याति । अतः स्वदेशक्षितिजं निरक्षक्षितिजादगतं भवति । तत्राहोरात्रवृत्तखंडं ऊर्ध्वं अर्द्धादधिकं भव
ति । अतो महान् दिवसः क्षितिजादधोगतं अहोरात्रवृत्तखंडमर्द्धान्न्यूनमतोऽल्पा रात्रिः । तुलादिषट्कस्थेऽर्के निरक्षक्षितिजात्स्वक्षितिज
मूर्ध्वं भवतीत्यहोरात्रवृत्तस्योर्ध्वखंडमर्द्धान्न्यूनमिति दिवसोऽल्पः अधःखंडमर्द्धादधिकमिति दीर्घरात्रिः । उभे हानिवृद्धी दक्षवशात्क्रांतिवशा
च्च भवतः । तद्विज्ञानं पुरमग्नेउदितकथितं तदेवाह ॥ ॥भूवृत्तं क्रांतिभागघ्नं भगणांशविभाजितं । अवाप्तयोजनैरर्को व्यक्षाद्यात्युपरि
स्थितः ॥५९॥ ॥भूवृत्तं ~~भूमध्य क्रांतिभागघ्नं भगणांशविभाजितं अवा~~ भूमध्यपरिधियोजनानि दृष्टदिनक्रांतिभागैः संगुण्य भग
णांशैर्विभजेत् । लब्धं योजनानि सूर्यः तैर्योजनैरुत्तरक्रांतिश्चेत्तदा निरक्षदेशादुत्तरतः सूर्य उपरिष्टाद्गच्छति । दक्षिणक्रांतौ निरक्षदे
शाद्दक्षिणतस्तैर्योजनैरुपरिष्टादर्को व्रजति । उदाहरणं । भूमध्यपरिधियोजनानि ५०५९ परमक्रांतिभागैः २४ गुणितानि १२९४ भग
३६ णांशैर्भक्तानि ३३७ लब्धयोजनानि । अतः परमुत्तरतो रवेर्गमनमेव नास्ति । अनेनैव प्रकारेण स्वदेशनिरक्षदेशयोरंतरयोजनानि सा १४६
ध्यानि । यथा कांपिल्येऽक्षांशाः २७ भूमध्यपरिधियोजनैः ५०५९ गुणिताः १३६५९३ भगणांशैः ३६० राप्तानि ३७९ ।१ — — — — — —
योजनानि विशोधयेत् । भूवृत्तपादे षष्ठाशीत्यानि स्युर्योजनानि तैः ।६०। अयनांते विलोमेन देवासुरविभागयोः ॥ नाडीषष्ट्या सकृदहर्निशा

न्यस्मिन्स्फुटं तथा ॥६१॥ ॥एवं मिथुनान्तगे रवौ परमोत्तरक्रान्तिभागाश्चतुर्विंशतिः २४ एभ्यः समानीतयोजनानि ३३१०७ परिधि
चतुर्थांशयोजनेभ्यः १२६५ शोधितानि ९२० निरक्षदेशादुत्तरतो देवभागेऽष्टाविंशत्यधिकनवशतयोजनान्तरिते स्थाने मिथुनान्तगे र्के
तस्मिन्नेव दिने षष्टिघटिकादिप्रमाणं तदा रात्रेरभाव एव । तस्मिन्नेव देशे धन्वन्तगे रवौ षष्टिघटिकात्मिका रात्रिः स्यात् । तदा दिनाभाव ए
व तत्रांशाः षट्षष्टिः ६६ किंचिदधिकाः नवकलाश्च ६६।९ तत्र विषुवन्मण्डलं उत्तरक्षितिजादधो दक्षिणक्षितिजादुपरि चतुर्विंशत्यंशैर्भ
वति । तत्र दृग्गोले परमक्रान्त्यंशैर्नाडीवृत्तादुत्तरतोऽहोरात्रवृत्ते कृते उत्तरक्षितिजे रविबिंबमर्द्धोदितं भवेत्तदा दक्षिणक्षितिजादुपर्यष्टचत्वा
रिंशदंशैर्मध्यार्कः उन्नतं भवति । तदाक्षज्या ३२२४।३६ लंबज्या १३९९ विषुवत्प्रभा ३७ क्षितिज्या ३२४३।३६ द्युज्या ३१४३ चरज्या ३१३८
चर २५४०० दिनार्द्धं ३०।० एवं दक्षिणायने निशार्द्धं ३० षष्टि[illegible] घट्यात्मकं दिने रात्रेरभावः । ।तदंते पि च षण्मासान्ते दृत्यहर्निशो:
। परतो विपरीतोयं भगोलः परिवर्त्तते ॥६२॥ ॥तदन्तरे निरक्षदेशान्नल्पतायां क्षितिजादहोरात्रवृत्तस्याधोगतत्वाद्दिने षष्टिघटी
भ्यः किंचिन्न्यूनं जाते ततस्तत्र रात्रेः संभवः ततोर्कोयथा यथा दक्षिणतो याति तथा तथा रात्रिवृद्धिः तत्रापि विषुवद्दिने दिनरात्र्योः
साम्यमेव । याम्यायां परमक्रान्तौ दिनाभावः परतो निरक्षतो देशाद्दक्षिणोत्तरयोरष्टाविंशत्यधिकनवशतयोजनेभ्यः परतो भचक्र
मुपरिष्टान्नभ्रमति । तत्राहोरात्रमपि घट्यात्मकं न भवति । किन्त्वन्यदेव दिन[illegible] निशाप्रमाणं भवति । तदेवं निरूपयति ॥ ॥
ऊने भूवृत्तपादे तु द्विज्यापक्रमयोजनैः । धनुर्मृगस्थः सविता देवभागे न दृश्यते ॥६३॥ तथासुरविभागेपि मिथुने कर्कटे स्थितः । नष्टच्छा
यं महीवृत्तपादे दर्शनमादिशेत् ॥६४॥ ॥अत्रोदाहरणमेव व्याख्या । राशिद्वयं क्रान्तिभागा विंशतिरष्टत्रिंशत्कलाश्च । तज्जो
नितयोजनानि नवत्यधिकशतद्वयमितानि २९०९ तैर्भूवृत्तपादयोजनानि १२६५ हीनानि निरक्षेषु पंचसप्तत्यधिकनवशतयोजनानि ९७५

तत्रात्तांशा एकोनसप्ततिस्त्रयो विंशत्कलाश्च ६९।२३ निरक्षदेशादुत्तरत एतावद्योजनांतरित ८७५ स्थाने धनुर्मकरयोः स्थितोऽर्को देव
147 भागे न दृश्यते एवं निरक्षादेतावद्योजनां ८७५ तरितस्थाने मिथुनकर्कटयोः स्थितोऽर्को देवभागे न दृश्यते यत्रैतावतः पलांशाः ६९।२३ तत्र
विंशतिभागाः सत्रिंशत्कलाश्च लंबः तत्र देशे विषुववृत्तं विंशतिभागे दक्षिणक्षितिजादुपरि उत्तरक्षितिजात्तावद्भिरंशैरधश्च भव
ति यदा रवेर्विंशतिभागोत्तरक्रांतिर्भवति तदुत्तरक्षितिजे रविबिंबमर्द्धोदितं मूलान्मध्याह्ने दक्षिणक्षितिजादुपरि चत्वारिंश
द्भागे ४० रुन्नतं भवति तत्र दिनं षष्टिघटिकाः रात्रिः शून्यं ततो द्वितीयदिने उत्तरक्रांतेराधिक्याद्रविरुत्तरक्षितिजं न स्पृशति ततोन्येषु
दिनेषु परमक्रांतियावदुपर्युपरि भ्रमति तथा मिथुनांते उत्तरक्षितिजादुपरि भागचतुष्टयं याति पुनस्तेनैव क्रमेणावरोहति त
था च कर्कटांते पुनः क्षितिजं स्पृशति अत एव मासद्वयं देवभागे सततं दृश्यः असुरभागे एवं मासद्वयमदृश्यः अनयैव युक्त्या धनुर्मृग
स्थोऽर्को देवभागेऽदृश्योऽसुरभागे च दृश्यो भवति एतावद्योजनां ८७५ तरितदेशस्थाः गिरिवृक्षादिव्यवधायकसद्भावात् स्थिति
जासक्तमकात्यंपश्यंपति। ।एकज्यापक्रमानीतैर्योजनैः परिवर्जितैः। भूमिकक्षाचतुर्थांशैर्व्यक्षाच्छेषैस्तु योजनैः। ६५। ध
नुर्मृगालिकुंभेषु संस्थितोऽर्को न दृश्यते। देवभागेऽसुराणां तु वृषाद्ये भचतुष्टये। ६६। ।धनुरेकराशिक्रांतिभागा एकादश त्रिच
त्वारिंशत्कलाश्च ११।४३ तज्जनितयोजनानि पंचषष्ठ्यधिकशतं १६५ एतैर्भूक्षापादयोजनानि १२६६ हीनानि ११०१ शेषमेकादश
शतयोजनानि अत्रात्तांशाः ७८।१७ निरक्षदेशादेतावद्योजनां ११०० तरितस्थाने वृश्चिकादिराशिचतुष्टयगतोऽर्को देवभागे न दृश्य
ते वृषादिराशिचतुष्टयगोऽर्कोऽसुरभागे न दृश्यते अत्र देशे विषुववृत्तं त्रिचत्वारिंशत्कलाधिकैकादशभागे दक्षिणक्षितिजादुप १८७
रि उत्तरक्षितिजात्तावद्भिरंशैरधो भवति यदा रवेरुत्तरक्रांतिरेकादश ११।४३ भागा भवति तदोत्तरक्षितिजे रविबिंबमर्द्धोदितं मूला

मध्याह्नेदक्षिणक्षितिजादुपरितयोर्विशालत्वेशेषन्यूनंभवति· तत्रदिनंषष्टिघटिकाः रात्रिःशून्यं· ततोपरदिनेशूत्तरक्रांतेराधिक्या
द्रविःपरमक्रांतिंयावत्क्षितिजमस्पृशन्नेवोपर्युपरिगच्छति· तथाचवृषमिथुनयोरुत्तरक्षितिजादुपरित्रयोदशभागानधिरोहति· पुन
स्तेनैवक्रमेणावरोहति· तथाचसिंहांतेपुरःक्षितिजंस्पृशति· अतएवार्कोमासचतुष्टयंसततंदृश्यते· असुरभागेतन्मासचतुष्टयम
दृश्योभवति· अनयैवयुक्त्यावृश्चिकादिमासचतुष्टयस्थितोर्कोदेवभागेऽदृश्योऽसुरभागेचसततंदृश्योभवति।   ।मेरौमेषादिच
क्रार्द्धंदेवाःपश्यन्तिभास्करं· सकृदेवोदितंतद्वदसुराश्चतुलादिगं।६७।   ।मेषादौप्राच्यांसकृदेवोदितंमेषादिराशिषट्केपरि
भ्रमंतंसूर्यंदेवाःपश्यन्ति· कन्यांतेऽस्तंयांतंपश्यन्ति· तथातुलादौसकृदेवोदितमसुराःपश्यन्ति· मीनांतेस्तमपिनपश्यन्ति· तत्रनवति
रस्तांशाः९० ध्रुवद्वयस्योर्ध्वाधःस्थितिः तत्रविषुवन्मंडलक्रांतिवृत्तसंपातस्थानेमेषाद्यावुदितेविषुवद्वृत्तेभ्रमन्नर्कोदेवैर्दृष्टः
ततोग्रिमदिनेसुविषुवद्वृत्तमस्पृशन्नेवक्रांतेरुपचीयमानत्वादुपर्युपरिगच्छति· तथाचमासत्रयेणचतुर्विंशतिभागपर्यंतमधि
रोहति· तत्रमिथुनांतेदेवानांमध्यदिनंभवति· पुनस्तेनैवक्रमेणराशित्रयंयावदवरुह्यकन्यांतेपुनर्विषुवद्वृत्तंस्पृशति· तत्रकन्यांते
देवाअस्तंयांतमसुराउदयंतमर्कंपश्यन्ति· अनयैवयुक्त्याऽसुराणांपारव्यासिकंदिनंरात्रिश्च·।   ।इंदोर्मंडलतलस्थोर्द्ध्वस्थितास्ते
पितरोरविं· उदितंकृष्णपक्षार्द्धेपश्यन्त्यस्तंसितार्द्धके।६८।पितरश्चंद्रमंडलादूर्द्ध्वस्थिताःकृष्णपक्षाष्टम्यांउदितमर्कंपश्यन्तिपितृ
णाममावास्यायांमध्यदिनंभवति· अतएवदर्शेमध्याह्नस्पर्शाद्द्विनिष्ठकालत्वमुक्तं· पितरःशुक्लाष्टम्यामस्तगामिनमर्कंपश्यन्तिपू
र्णिमायांपितृणांनिशीथोभवति।   ।मंडलात्पंचदशमेभागेदेवेतथासुरे· उपरिष्टाद्व्रजत्यर्कःसौम्ययाम्यायनांतगः।६९।तदंत
रालयो[illegible]योर्याम्योदिनंभविष्यति· मेरोरभिमुखंयातिपरतःस्वविभागयोः।७०।   ।भूमंडलात्पंचदशेभागेसप्तत्रिंशदधिकपात

त्रययोजनस्थाने ३३७ मिथुनांतगोऽर्को मध्याह्ने साक्षादुपरि भ्रमति· तस्मात्तत्र मध्याह्ने छाया नास्तीत्यर्थः तत्र चतुर्विंशतिभागाः क्रांतिः
148 यत्र देशेऽंशाश्चतुर्विंशतेरूनास्तत्रस्थानां मेरोरवेरुत्तरक्रांतिभागाः अधिकाश्चेत्तदा शंकोर्मध्याह्नछाया दक्षिणदिक्स्था भवति· स्वाक्षांशे
भ्योरवेरुत्तरक्रांतिभागा न्यूनाश्चेत्तदा मध्याह्नछाया शंकोरुदक्स्थैव स्यात्· असुरभागेपि निरक्षदेशात् सप्तत्रिंशदधिकशतत्रययो
जनांतरितस्थाने धनुरंतगोऽर्को मध्याह्ने साक्षादुपर्येव भ्रमति· तत्रापि तदा छायाभावः ततो न्यूनाधिकाक्षांशदेशेषु मध्याह्नछाया
याम्या सौम्या च पूर्ववज्ज्ञातव्या· एवमेवासुरभागे मेरोरभिमुखी सदैव याम्या स्यात्। ॥भद्राश्वोपरिगः कुर्याद्भारते भ्युदयं रविः।
रात्र्यर्द्धं केतुमालाख्ये कुरुष्वस्तमयं तथा· ७१ भारतादिषु वर्षेषु तद्वदेव परिभ्रमन्· मध्योदयार्द्धरात्र्यारंभकालान्क्रमात् प्रदक्षिणं·
॥७१॥ भद्राश्वोपरिगो यमकोट्यां मध्याह्नगोर्को भारते लंकायामुदयं करोति· केतुमालाख्ये रोमकाख्यायामर्द्धरात्रं कुरुषु सिद्धपुरेस्त
मनं करोति· एवं लंकायां मध्याह्नगोर्को रोमके उदयं सिद्धपुरेर्द्धरात्रं यमकोट्यामस्तं करोति· रोमके मध्याह्नगोर्कः सिद्धपुरे उदयं य
मकोट्यामर्द्धरात्रं· लंकायामस्तं करोति· सिद्धपुरे मध्यगोर्को यमकोट्यामुदयं· लंकायामर्द्धरात्रं रोमकेस्तं करोति· इत्थमेवान्येष्वं
तरालदेशेषु सर्वत्र मध्योदयार्द्धरात्र्यस्तमयाश्चैवं ज्ञातव्याः॥ ॥ध्रुवोन्नतिर्भचक्रस्य नतिर्मेरुं प्रयास्यतः॥ निरक्षाभि
मुखं यातुर्विपरीते नतोन्नती· ७२॥ ॥सर्वत्रोन्नतिज्ञानं क्षितिजादेव नतिज्ञानं तु खमध्यात् मेरौ ध्रुवस्योन्नतिः पूर्णनवतिभागाः
भचक्रस्य नतिः संपूर्णनवतिरेव भागाः मेरुं गच्छतो नरस्य निरक्षदेशादुत्तरतः सप्तत्रिंशदधिकशतत्रययोजनस्थाने उत्तरक्षितिजा १४८
त् ध्रुवस्योन्नतिश्चतुर्विंशतिभागाः तस्मिन्नेव देशे खमध्यादुत्तरतो ध्रुवस्य नतिः षट्षष्टिभागाः तस्मिन्नेव देशे दक्षिणक्षितिजतो भ
चक्रस्य नतिः स्यात्· उत्तरक्षितिजात् ध्रुवस्योन्नतिरिति· सर्वत्र स्वदेशाक्षांशपूर्णनवतिभागाः खमध्यादुत्तरतो ध्रुवस्य नतिः ने

न्यर नतो

वद्दक्षिणक्षितिजादूर्ध्वं चक्रस्योन्नतिरिति ज्ञातव्यं एवं निरक्षाभिमुखं गच्छतोऽन्नतीवैपरीत्येन भवतः॥ ॥भचक्रं ध्रुवयोर्बद्धमाक्षिप्तं प्र
वहानिलैः। पर्येत्यजस्रं तन्नद्धा ग्रहकक्षा यथाक्रमं॥७४॥ उपरिस्थस्य महती कक्षाल्पाधःस्थितस्य च। महत्या कक्षया भागा महान्तोल्पास्तथा
ल्पया॥७५॥ कालेनाल्पेन भगणं भुंक्तेल्पभ्रमणाश्रितः। ग्रहः कालेन महता मंडले महति भ्रमन्॥७६॥ ॥ऊर्ध्वाधःस्थितमेरोर
ग्रध्रुवयोः पर्यधःस्थितयोर्ध्रुवे तापकयोर्बद्धं भचक्रं प्रवहाख्यमरुद्भिर्युमानं निरंतरं भ्रमति तन्नद्धा नक्षत्रकक्षायां बद्धाः सर्वे ग्रहकक्षा
स्तिष्ठंति। कक्षागता ग्रहाः प्रवहमारुतप्रेरिता भचक्रेण सह नित्यं भ्रमंतीत्यर्थः। प्राग्व्याख्यातं च ग्रहाणां सर्वं निरूपितं। सर्वग्रहकक्षाभ्यो नक्ष
त्रकक्षा महती सर्वग्रहकक्षोपरि तिष्ठति। ततोल्पा शनिकक्षा तदधःस्था। ततो धोधोल्पाः क्रमेण भौमसूर्यशुक्रबुधचंद्राणां कक्षाः अत्र ३रु
भागा अपि महत्या कक्षया महाप्रमाणा भवंति। अंतरस्य महत्वात् अल्पकक्षाया भागा अप्यल्पप्रमाणा अंतरस्याल्पत्वात्। अत एव महाक
क्षागतो ग्रहो महता कालेन भगणं भुंक्ते। अल्पकक्षागामी ग्रहोल्पकालेन भगणं भुंक्ते॥ ॥स्वल्पपातो वहन्भुंक्ते भगणान् शीतदीधि
तिः महत्या कक्षया गच्छंस्ततः स्वल्पान् शनैश्चरः॥७७॥ ॥चंद्रकक्षा सर्वकक्षाभ्योल्पा तस्मात्तया कक्षया भ्रमंश्चंद्रः सर्वेभ्योऽल्पकाले
नैव भगणं भुंक्ते शनिकक्षा सर्वकक्षाभ्यो महती तस्मात्तया कक्षया भ्रमन् शनिर्महता कालेन भगणं भुंक्ते॥ ॥मंदादधः क्रमेण स्युश्चतु
र्था दिवसाधिपाः। वर्षाधिपतयस्तद्वत्तृतीयाः परिकीर्तिताः॥७८॥ ऊर्ध्वक्रमेण शशिनो मासानामधिपाः स्मृताः। होरेशाः सूर्यतनयादधो
धः क्रमशस्तथा॥७९॥ ॥अत्र मंदादधः क्रमं कक्षाक्रमः पूर्वोक्त एव ज्ञातव्यः॥ मंदा ॥मंदामरेज्यभूपुत्रसूर्यशुक्रेंदुजेन्दवः॥ ।
इति। तथा चाधोधःक्रमेणैव चतुर्था दिवसाधिपो भवति। यथा मंदाच्चतुर्थः रविः रवेश्चतुर्थः चंद्रः चंद्राच्चतुर्थो भौमः भौमाच्चतुर्थो बुधः बु
धाच्चतुर्थो गुरुः गुरोश्चतुर्थः शुक्रः शुक्राच्चतुर्थः शनिरेवेति सावनदिवसाधिपाः। तथा मंदात्तृतीयस्तृतीयो वर्षाधिपः स्यात्। यथा शनेस्तृती

योभौमो भौमात्तृतीयः शुक्रः शुक्रात्तृतीयश्चंद्रश्चंद्रात्तृतीयो गुरुर्गुरोस्तृतीयः सूर्यः सूर्यात्तृतीयो बुधः बुधात्तृतीयः शनिरिति क्रमेण सू
१५९ र्य्यादितो वर्षाधिपा भवंति। तथा चंद्रादूर्ध्वक्रमेण चंद्रबुधशुक्रसूर्यभौमगुरुमंदाः सूर्यादितस्तृतीयस्तृतीयक्रमेण सावनमासाधि
पा भवंति। तथा शनेरधोधः क्रमेण कक्षक्रमात् होराधिपास्तातव्याः। अत्र यो दिनाधिपतिः स एव प्रथमहोरेशः स्यात्। तत्र रविवारे द्वि
तीयहोरेशः ततः शुक्रबुधचंद्रशनिजीवभौमाः स्युः एवं पुनः पुनः प्रतिवारमहोरात्रे चतुर्विंशति होरा भवंति। तदधिपाश्च स्ववारादारभ्य
चतुर्विंशतिरेव। षष्टः षष्ठश्च होराधिपो भवति॥ ॥भवेद्भकक्षा तिग्मांशोर्भ्रमितयोष्टिताडितजनैस्त्रे भमंडलं।८०॥ ॥ति
ग्मांशोरर्कस्य भ्रमणं कक्षा षष्टिगुणं भकक्षा योजनानि भवेयुः। तैर्योजनैर्नक्षत्रमंडलं सर्वोपरिष्टात् भ्रमति। उदाहरणं। सूर्यकक्षा ४३३१५
००१२ षष्टि ६० गुणं २५९८९००७२ जाता भकक्षा। ।कल्पोक्तचंद्रभगणा गुणिताः शशिकक्षया। आकाशकक्षा विज्ञेया करव्याप्ति
स्तथा रवेः॥८१॥ ।कल्पोक्तचंद्रभगणाः ५७७५३३३३६००० शशिकक्षया ३२४००० गुणिताः १८७१२०८०८६०००००० जाता आका
शकक्षा। ।तथा रवेः करव्याप्तिः रश्मिप्रचारव्याप्तिर्वास्याः।८२॥ ॥सा आकाशकक्षा यस्य कल्पभगणैर्विभज्यते तस्यैव भ्रमणं भवेत्
सैवाकाशकक्षा भूदिनैर्भक्ता सर्वग्रहाणां पूर्वदिशं प्रति योजनरूपा दिनगतिः स्यात्। उदाहरणं। आकाशकक्षा १८७१२०८०८६००००००
सूर्यकल्पभगणैः ४३२००००००० भक्ता ४३३१५००१२ जाता सूर्यकक्षा आकाशकक्षा १८७१२०८०८६००००००० चंद्रस्य कल्पभगणैः
५७७५३३३३६००० भक्ता ३२४००० जाता चंद्रकक्षा भौमकल्पभगणै २२९६८३२००० भक्ता जाता भौमकक्षा ८१४६९०८१४८ बुधोच्चकल्प १५९
भगणैः १७९३७०६०००० भागे लब्धा बुधोच्चकक्षा १०४३२०७१४७ गुरुकल्पभगणै ३६४२२०००० भागे लब्धा गुरुकक्षा ५१३७६६४।
१६ शुक्रोच्चकल्पभगणै ७०२२३९६००० भागे लब्धा शुक्रोच्चकक्षा २६६६४६३६।४२ शनिकल्पभगणै १४६५६८००० भागे लब्धा शनिक
क्षा १२७६६८२५५।२६। चंद्रोच्चकल्पभगणै ४८८२०१००० भागे लब्धा चंद्रोच्चकक्षा ३८३२९४८३१५९ पातकल्पभगणै २३२२३८००० भा

गेलब्धा पातकक्षा ८०५१२८६६।१९२२ रविमंदोच्चभगणे ३८७ भागेलब्धार्कमंदोच्चकक्षा ५०८४८०४५२६०८६।५१ भौममंदोच्चभगणाः
२०४ भागेलब्धा भौममंदोच्चकक्षा १९७२५८०६५८८२३५।१३ बुधमंदोच्चभगणे भागेलब्धा बुधमंदोच्चकक्षा ५०८४८०४८०००
००० गुरुमंदोच्चभगणे ९०० भागेलब्धा गुरुमंदोच्चकक्षा २०७९१२००९ ५५५५५ शुक्रभगणे ५३५ भागेलब्धा शुक्रमंदोच्चकक्षा ३४९७५८
५२०८२२४२।५९ शनिमंदोच्चभगणे ३९ भागेलब्धा शनिकक्षा ४१९७९६९४५२३०७६२।१३ भौमपातभगणे २१४ भागेलब्धा भौमपातकक्षा
६७४३४६३०२०५६०७।२८ बुधपातभगणे ४८८ भागेलब्धा बुधपातकक्षा ३८३४४४२८०००००० गुरुपातभगणे ७४ भागेलब्धा गुरुपा
तकक्षा १०७५४०६९४६२०६८।३९ शुक्रपातभगणे ९०३ भागेलब्धा शुक्रपातकक्षा २०७२२१३७२०२६५७।४२ शनिपातभगणे ६६२ भागे
लब्धा शनिपातकक्षा २८२६५९८३७८२४७।४४ आकाशकक्षा १८७१२०८०८६४०००००० कल्पभूदिने १५७९१७८२८००० भक्ता ११
८५८। जातानि सर्वग्रहाणां दिनगतियोजनानि॥ ॥भुक्तियोजनसंख्येंदोः सैव भ्रमणसंगुणा। स्वकक्षाप्ता तु सा तस्य तिथ्याप्ता गतिलिप्तिकाः
।८३॥ ॥पूर्वानीता भुक्तियोजनसंख्या चंद्रभ्रमणेश्चंद्रकक्षया गुणनीया स्वस्वकक्षया भाज्या। ततो लब्धा तिथ्या भागे लिप्तात्मिका ग
तिर्भवति। उदाहरणं। भुक्तियोजनानि ११८५८ चंद्रकक्षया ३२४००० गुणितानि ३८४२२२४२०० एभ्यः सूर्यकक्षया ४३३१५००० भागेल
ब्धा ८८७।२।३० तिथि १५ भक्ता लब्धाः सूर्यगतिलिप्ताः ५९।८।१० एभ्य एव ३८४२२२४२ चंद्रकक्षया ४३२४००० भागेलब्धं ११८५८
अस्मात्तिथ्या १५ भागेलब्धा चंद्रगतिलिप्ताः ७९०।३४।५२ एवं भौमस्य गतिः ३१।२६ बुधशीघ्रोच्चस्य २४५।३२ गुरोः ४।५९ शुक्रशीघ्रोच्च
स्य ९६।८ शनेः २।०० चंद्रोच्चस्य ६।४१ पातस्य ३।११ अत्रोपपत्तिः यदि कल्पभूदिनेराकाशकक्षामितानि योजनानि ग्रहागच्छंति। तदैके
न भूदिनेन किमिति। फलं दिनगतियोजनानि ११८५८ तथा च स्वस्वकक्षायामेतावंति योजनानि कतिभिर्गच्छंतीति गतीनां घदात्मकता
कृता॥ ॥कक्षाभूकर्णगुणिता महीमंडलभाजिता। तत्कर्णा भूमिकर्णेनो ग्रहाच्चैस्स्वदलीकृतः।८४॥ ॥कक्षाभूकर्णेन षोडशगुणिता

मकेन गुणनीया महीमंडलेन भाज्या लब्धं यस्य कक्षा तस्य कर्णः स्यात् स कर्णो भूकर्णेनो नः कार्यः अवशिष्टग्रहस्योच्चैस्त्वं भवति भूमेरुपरि
150 ष्टादेतावत्सु योजनेषु ग्रहः स्वकक्षायां भ्रमतीत्यर्थः उदाहरणं चंद्रकक्षा ३२४००० भूकर्णेन १६०० गुणिता ५१८४००००० भूपरिधि ५०५९
भक्ता लब्धं १०२४७१५० जातः चंद्रकर्णः एवं भूकर्णो १६०० नः १००८७०।५० अर्द्धीकृतः ५०४३५ जातानि चंद्रोच्छ्राययोजनानि बुधकक्षा १०
४३२०९ भूकर्णेन १६०० गुणिता १६६९१३४४०० भूपरिधि ५०५९ भक्ता ३२९९३३।३९ जातो बुधकर्णः एवं भूकर्णो १६०० नः ३२८३३३।३९ अर्द्धी
कृतः १६४१६६।५० जातानि बुधोच्छ्राययोजनानि शुक्रकक्षा २६६४६३७ भूकर्ण १६०० गुणिता ४२६३४१९२०० परिधि ५०५९ भक्ता ८४
२७३९ जातः शुक्रकर्णः भूकर्णो १६०० नो ८४११३९ अर्द्धीकृतः ४२०५६९ जातानि शुक्रोच्छ्राययोजनानि एवं सूर्यकर्णः १३६९९२५।० सू
र्योच्छ्राययोजनानि ३८४१५७।३० भूमध्यकर्णः २५७६२१२।४५ भौमोच्छ्राययोजनानि १२८७५०२ चंद्रोच्चकर्णः १२२२२०७४।२१ चं
द्रोच्चोच्छ्राययोजनानि ६०६०२३७ गुरुकर्णः १६२४८५१२।१२ गुरोरुच्छ्राययोजनानि ८१२३४५६ राऊकर्णः २५४८२६२१।३० राहो
रुच्छ्राययोजनानि ७८४१७५।२० शनिकर्णः ३८१६२५१२।१५ शनेरुच्छ्राययोजनानि १९०८०९५६ नक्षत्रकर्णः ८२१९४९०३।५० नक्षत्रो
च्छ्राययोजनानि ४१०९६६५१।५९ अथांतरयोजनानि तत्र चंद्रबुधांतरयोजनानि ११३७३१ एवमन्येषामपि कार्याणि अथानीताः
कक्षाः स्वयमुदाहरति ॥ ॥खत्रयाब्धिद्विदहनाः कक्षा तु हिमदीधितेः ।३२४००० ज्ञशीघ्रस्य पुष्टखाद्वित्रिकृतभून्येंदवः १०४३२०८ स्तर
था ॥८५॥ शुक्रशीघ्रस्य सप्ताग्निरसाब्धिरसषट्यमाः ।२६६४६३७ ततोऽर्कबुधशुक्राणां खखार्थकसुरार्णवाः ४३३१५०० ॥८६॥ कुजस्या
पंकृष्टन्नाकषट्वेदैकभुजंगमाः ८१४६९०९ ।चंद्रोच्चस्य कृताष्टाब्धिवसुद्वित्र्यष्टवह्नयः ।३८३२८४ ॥८७॥ कृतर्त्तुमुनिपंचाद्रिगुणेंदुवि २५०
षयाः गुरोः ५१३७५७६४ खखभूनो वेदनक्षत्रद्विशैलार्थखकुंजराः ।८०५७२८६४ ॥८८॥ पंचबाणाग्निनागर्त्तुरसाब्धयोऽर्काः शनेरतः ।१२७६६८२
५५ भानां [illegible] खपृष्ठन्नाकवसुरध्रशराश्विनः २५९८८९००१२ ॥८९॥ खव्योमखत्रयखसागरषट्कनागव्योमाष्टषट्पयमरूपनगाष्टचंद्राः ॥

१८७१२०८०८६४००००००ब्रह्मांडसंपुटपरिभ्रमणं समंतात् अंतराद्दिनकरस्य करसंचारः ॥२०॥ अत्रांककलनमेव व्याख्या श्लोकाना
मर्थस्य सुगमत्वात्. खव्योमेत्यादीन्याकाशकक्षायोजनानि. ब्रह्मांडकटाहाभ्यंतरपरिधिप्रमाणं. तावत्पर्यंतं समंततः सूर्यरश्म
यः प्रसरंति. ॥ इति श्रीज्योतिर्विद्देवदत्तात्मजमथुराकृते सूर्यसिद्धान्तविवरणे कक्षाध्यायो द्वादशः ॥१२॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
अथ गोलरचनाध्यायो व्याख्यायते। ।अथ गुप्ते शुचौ देशे स्नातः शुचिरलंकृतः। संपूज्य भास्करं भक्त्या ग्रहान्भान्यथ गुह्यकान् ॥१॥ पा
रंपर्योपदेशेन यथाज्ञातं गुरोर्मुखात्. आचार्यः शिष्यबोधार्थं सर्वं प्रत्यक्षदर्शिवान् ॥२॥ भूभगोलस्य रचनां कुर्यादाश्चर्यकारिणीं ॥ ॥
कृतस्नानो मलवर्जितः शुद्धो लंकारैः सितवस्त्रादिभिरलंकृतः आचार्यः परीक्षितशिष्यज्ञानार्थं गुप्ते सत्राभामीये शुद्धे स्थाने भा
स्करं ग्रहान् भास्करेतरान् भान्यश्विन्यादीनि तदनु गुह्यकान् संपूज्य गुरोर्मुखात् यथा यथा स्वयं ज्ञातं तथा स्वशिष्यज्ञानार्थं भूभ
गोलरचनां कुर्यात्. ॥ ॥अभीष्टपृथिवीगोलं कारयित्वा तु दारवं. दंडं तन्मध्यगं मेरोरुभयत्र विनिर्गतं ॥३॥ ॥अभीष्टम
ल्पवृहत्प्रमाणेच्छया पृथिवीगोलं गोलकाकारां पृथ्वीं दारुमयीं मसृणां मध्यछिद्रां कृत्वा ततः सारदारुमयं दंडं पृथ्वीमध्यछिद्रेव
स्थाप्य पृथ्व्या उभयत्र साम्येन विनिर्गतं सम्यक्संस्थाप्य पृथ्वीगोलं दंडमध्ये स्थिरं कृत्वेत्यर्थः तमेवोभयत्र विनिर्गतं मेरुं परिकल्प
येत्. ततो धाराया आधाराया अध ऊर्ध्वं चाविनिर्गते मेर्वात्मके दंडे चक्राकारं मध्ये छिद्रितं नलिकाद्वयमूर्ध्वमधश्च तथाविधं न
लिकायंत्रत्रयं प्रोतं कुर्यात्. तत्र मध्यनलिके खगोलसंबंधिन्यो कादिनाऽचलं कुर्यात्. यथा भ्रामणेपि न भ्रमतः तन्नलिकयोः परि
धिः षष्टिकृष्टांकसाम्येनाष्टधा विभज्य षष्टकृष्टांक अष्टाष्टछिद्राणि दिग्भिधानि विदलप्रवेशार्थं कुर्यात्. ततो नलिकाद्वयस्य

पूर्वापरसंज्ञकछिद्रचतुष्टये सुसरलवंशशलाकाद्वयस्याग्रद्वयमूर्ध्वाधः तथा प्रवेशयेत्. यथा तच्छलाकाद्वयं मंडलाकारं स्यात्. तन्मंडलं पूर्वापरसंज्ञं पूर्वमं
डलं परमंडलसंज्ञं च तदेव मेरोरुन्मंडलं. मेरोरुपरितनाद्वृत्तस्यास्थिते तदेव लंकायां क्षितिजसंज्ञं च. ततस्तस्मिन्नेव नलिकाधारस्योर्ध्वाधोगतदक्षिणोत्तर
151 छिद्रचतुष्टये प्रोतवंशशलाकाद्वयोद्भूतमंडलस्य दक्षिणोत्तरवृत्तसंज्ञा. एवमाग्नेयवायव्याख्याछिद्रचतुष्टये. ईशाननैरृत्याख्याछिद्रचतुष्टये च
शलाकायुग्मयोः प्रवेशनाद्वृत्तद्वयं भवतीति वृत्तचतुष्टयं निष्पन्नं. तद्वृत्तचतुष्टयसंलग्नं उपरितिर्यग्वृत्तं बद्धं तत् विषुववृत्तं मेरौ क्षितिजं च तद्वृत्ते
कामस्तकोपरि भ्रमतीति लंकायां सममंडलं च. एतद्वृत्तपंचकं साम्येन विभज्य भगणांशांगुलै रंकयेत्. तदेतत्सर्वमुक्तं सिद्धांतशिरोमणौ. पूर्वाप
रं विरचयेत्सममंडलाख्यं याम्योत्तरं च विदिशोर्वलयद्वयं च. ऊर्ध्वाध एवमिह वृत्तचतुष्कमेतत्तद्वेष्टितिर्यक्परं क्षितिजं तदर्धे इति. ततः खगोलनलि
काद्वयस्य परिधौ शलाकाद्वयमुभयपार्श्वयोः समेनांतरेण प्रोतं कुर्यात्. तद्वृत्तस्य दृग्मंडलसंज्ञा. तद्वृत्तं च यत्र यत्र क्रांतिविमंडलादौ ग्रहो गच्छति तत्र
तत्र भ्रामयित्वा नेयं. तत्र दृग्ज्याशंकोर्दिक् दर्शनीयं. अथ यथावद्दृक्क्षेपदृग्गतिदृग्मंडलानि विरचयेत्. तत्राष्टमं मध्यलग्नस्य. तदेव दृक्क्षेपवृत्ताख्यं. उक्तं
च सिद्धांतशिरोमणौ. ऊर्ध्वाधरस्वस्तिककीलयुग्मे प्रोतं प्रलंबं दृग्वलयं तदंतः. क्षेत्रोपरि भ्राम्यं च तत्र तत्र नेयं ग्रहो गच्छति यत्र यत्र. ज्ञेयं तदेवाखिलखे
चराणां दृक्क्षेपदृग्गत्यधिकारचये तथाष्टौ. दृग्मंडलं वित्रिभलग्नकस्य दृक्क्षेपवृत्ताख्यमिदं वदंति. अथ भगोलबंधः॥ आधारकक्षाद्वितयं कृता
वे ध्रुवतीतथा भगणांशांगुलैः कार्याश्चांकितास्तिस्र एव ताः॥४॥ खगोलनलिकाद्वयस्योर्ध्वाधोंगुलत्रयांतरेण स्थितभगोलसंबंधिनानलिकाद्वय
स्य परिधिद्वयं साम्येन चतुर्धा विभज्य पूर्वापरयोश्छिद्रचतुष्कं दक्षिणोत्तरयोश्च छिद्रचतुष्कं कुर्यात्. तन्नलिकाद्वयं शिथिलं कार्यं. यथा भ्राम्यमाणं भ्र
मति. तत ऊर्ध्वाधःस्थितनलिकाद्वयस्य पूर्वापरसंज्ञकछिद्रचतुष्के वंशशलाकाद्वयप्रवेशनोद्भूतवृत्तस्य पूर्वापरस्य सममंडलसंज्ञा तदेव लंकायां क्षिति १५२
जं च. तथा तन्नलिकाद्वयस्य दक्षिणोत्तरसंज्ञके छिद्रचतुष्के वंशशलाकाद्वयप्रवेशनोत्पन्नवृत्तांतरे आसेव वृत्तद्वयस्याधारकक्षेति संज्ञा. तद्वृत्तद्वयस्य ब
हिर्वृत्तद्वयसंलग्नं यद्वृत्तं तिर्यक् स्थापितं सा विषुवत्क्रांतिरुच्यते. तदेव मेरोः क्षितिजं लंकायां सममंडलं च. तदेतत्कक्षात्रयं भगणांशांगुलैः षष्ट्यधिकशत

ज्य संख्येः समविभागेनांकितं कार्यं॰ एतेन लंकायाः क्षितिजसममंडलोन्मंडलानि स्युः मेरोः क्षितिजसममंडलानि तिर्यग्वृत्तानि॰ यथा लंकास्वक्षितिजयोरंत
रं न वलनेन परिमितं भवति॰ तथान्यदेशेष्वपि स्वस्वक्षितिजस्वतः स्वतो न वलयांशांतरे लैव तिष्ठति॰ अतः पूर्वापरयोर्विषुवत्सममंडलयोर्यौ संपातौ स्वस्तिकाख्यौ तयोः
संलग्नं याम्योत्तरवृत्ते च स्वस्वस्तिकाद्दक्षिणतः अतः पूर्वापरयोर्विषुवद्वृत्तसममंडलयोर्यौ संपातौ स्वस्तिकाख्यौ तयोः संलग्नं याम्योत्तरवृत्ते च स्वस्वस्तिका
द्दक्षिणतः अतः स्वस्तिकादुत्तरतो यद्देशस्याक्षांशांतरेण यद्वृत्तं निबध्यते तद्देशस्य क्षितिजं भवति॰ तत्रापि तद्देशज क्षितिजयोरंतरं न तिर्यग्वलनैः यथा कांपिल्ये
सप्तविंशतिरक्षांशाः दक्षिणोत्तरवृत्ते स्वस्वस्तिकाद्दक्षिणतः सप्तविंशत्यक्षांशांतरे चिह्नं कृतं॰ तथाधः स्वस्तिकादुत्तरस्तदक्षांशांतरे चिह्नं कृतं॰ तयोर्यद्वृत्तं पूर्वा
परस्वस्तिकयोः संलग्नं निबद्धं तत्कांपिल्यस्य क्षितिजं जातं॰ एतदुक्तं सिद्धांतशिरोमणौ पूर्वापरस्वस्तिकयोर्विलग्नं खस्वस्तिकाद्दक्षिणतोक्षभागैः॥ अथ धन्वनेरुत्तरतोंऽकि
तं च मध्यात्खनाडीवलयं विदध्यादिति॰ अथ स्वदेशोन्मंडलं॰ तत्र याम्योत्तरवृत्ते सौम्ये विषुवद्वृत्तादुपरि पलांशांतरे एकं ध्रुवचिह्नं कार्यं॰ दक्षिणे तु विषुवद्वृत्ता
दधस्तेनैवांतरेण स्यात्॰ सौम्याध्रुवचिह्नं निरक्षादुत्तरतो ज्ञेयं॰ समवृत्तक्षितिजयोर्यौ पूर्वापरसंपातौ तथा ध्रुवचिह्नयोश्च संसक्तं यद्वृत्तं निबध्यते तदु
न्मंडलसंज्ञं॰ उक्तं च सिद्धांतशिरोमणौ॰ पूर्वापरक्षितिजसंगमयोर्विलग्नं याम्ये ध्रुवे पललवैः क्षितिजादधःस्थे॰ सौम्ये कुजादुपरि चाक्षलवैर्ध्रुवे तदुन्मंडलं निगद
ति निरक्षोः क्षयवृद्धिकारीति॥ ॥स्वाहोरात्रार्धकर्णैरथ तत्प्रमाणानुपाततः॥४॥ क्रांतिविक्षेपभागेषु दलितेषु दक्षिणोत्तरं॥ पार्श्वे खेचरपक्षे मेस्त्र मेषादीना
मुदक्कर्कमात्॰ कक्षाः प्रकल्पयेत्ताः कर्कादीनां विपर्ययात्॥ तद्वत्तिस्रस्तुलादीनां मृगादीनां विलोमतः॥ याम्यगोलाश्रिताः कार्याः कक्षाधारद्वयोरपि॥६॥
॥ ॥भपंजरमध्यादूर्ध्वमधश्च परितो विषुवत्कक्षापर्यंतांतरालस्य त्रिज्यैव सा त्रिज्या ३४३८ षष्टिहृता भक्तो लब्धं ५७।१८ व्यासार्धांगुलानि तान्येव ५७।
१८ द्विगुणानि भपंजरव्यासः स्यात्॰ ११४।३६ अंगुलात्मकः॥ मेषादीनां स्वाहोरात्रार्धकर्णैर्दलितैर्द्विकृतेस्तैस्तैः कक्षा उदग्भागे कल्पनीया॰ स्वाहोरात्रा
र्धकर्णैः कथमित्यपेक्षायामाह॰ तत्प्रमाणानुपाततः इति॰ तत्प्रमाणं स्वाहोरात्रार्धप्रमाणं तयोरनुपातस्तस्मात्॰ खेः खेचरपक्रमस्थाने कक्षाः कल्प्याः यथा विषुव
त्कक्षा उत्तरतः स्वक्रांत्यंशांगुलानि एकादश च त्वारिंशाद्यंगुलानि प्रसार्य सर्वत्र विषुवत्कक्षातस्तुल्यांतरे यद्वृत्तं बध्यते॰ सा मेषकक्षा॰ मेषांते तद्वाहोरा
त्रवृत्तं विषुवत्कक्षा मेषकक्षयोरंतराले दैनंदिनक्रांतिवशात्॰ विषुवद्वृत्तमेषवृत्तयोर्मध्ये सह त्रिंशदहोरात्रवृत्तानि भवंति॰ यदि विषुवत्कक्षायां चतुर्दशाधि
केकशतांगुलात्मको व्यासः तदा विषुवत्कक्षात एकादशभागे रुद्रकस्थितमेषकक्षायां किं स्यादिति॰ एकराशिज्या १७१९ परमापक्रमः १३९७ गुणः २४०।१४४३ त्रि

ज्या ३४३८ भक्ता ६९८३० जातौ कराग्निक्रांतिज्या। अस्या धनुः १०३ २४ क्रांतिः॥ अस्या उत्क्रमज्या १२२४ त्रिज्यायां ३४३८ शोधिता जातमेर
52 कराग्रदिनव्यासदलं ३३६५३६ एतत् त्रिभिर्भक्तं ५६।·६ जातानि द्विगुणान्येतानि व्यासांगुलानि ११२।१२ व्यासवर्गः १२५८८।५० दशगुणः
१२५८८८२० अस्य मूलं ३५४।४८ जातानि परिध्यंगुलानि। परिधिरेव कक्षा। विषुवत्कक्षायां अष्टत्रिंशदंगुलाधिकविंशत्यंगुलांतरित
स्थाने वृषकक्षा। तत्र दिनव्यासः ३२१६।३९ अहोरात्रार्द्धकर्णः ५३।३६ व्यासः १०० परिधिः ३२८ विषुवत्कक्षायाश्चतुर्विंशतिभागांतरित
स्थाने मिथुनकक्षा। तत्र दिनव्यासः ३१२९४८ अहोरात्रार्द्धकर्णांगुलानि ५२।१९ व्यासः १०४।२८ परिधि ३३०।० यथा विषुवन्मेषकक्ष
योरंतराले त्रिंशदहोरात्रवृत्तानि। तथा मेषवृषकक्षयोरंतराले त्रिंशात्त्रिंशदहोरात्रवृत्तानि भवंति। ता एव तिस्रः कक्षा वैपरीत्येन क
र्कादीनां भवंति। मिथुनकक्षैव कर्कटकक्षा। वृषकक्षैव सिंहकक्षा। मेषकक्षैव कन्याकक्षाधारद्वयोरपि तद्वद्विषुवत्कक्षातो दक्षिणभागे
तुलादिकक्षात्रयं कल्पनीयं। तत्र विषुवत्कक्षातो दक्षिणत एकादशांगुलत्रिचत्वारिंशदंगुलांतरित ११।४३ स्थाने यद्वृत्तं बध्यते सा तु
लाकक्षा। तत्रस्थाहोरात्रार्द्धकर्णांगुलानि ५६ व्यासांगुलानि ११२ परिध्यंगुलानि ३५४ तथा विषुवत्कक्षातो दक्षिणतो विंशत्यंगुलाष्टत्रिं
शदंगुलांतरितस्थाने २०।३८ यद्वृत्तं सा वृश्चिककक्षा। तत्राहोरात्रार्द्धकर्णांगुलानि ५३।३० व्यासांगुलानि १०७ परिध्यंगुलानि ३३८ तथा
विषुवत्कक्षातो दक्षिणभागे चतुर्विंशत्यंगुलांतरित २४ स्थाने यद्वृत्तं सा धनुकक्षा। तत्राहोरात्रार्द्धकर्णांगुलानि ५२।२० व्यासांगुला
नि १०४।३८ परिध्यंगुलानि ३३० पुनरुत्क्रमेण धनुःकक्षैव मकरकक्षा कक्षैव कुंभकक्षा तुलकक्षैव मीनकक्षा। ततो मेषादि १५२
कक्षात्रये च षट् षट् षड् दक्षिणोत्तरं दक्षिणोत्तरपार्श्वयोः यस्य ग्रहस्य परमविक्षेपांगुलतुल्यांतरितस्थाने यद्वृत्तं बध्यते तद्वृत्तं तस्य ग्र
हस्य विमंडलवृत्तं भवति। एतद्वृत्ते राश्यंकं कृत्वा तत्र मेषादेर्व्यस्तं स्फुटं क्षेपपातं दत्वा दग्ने चिन्हं कर्त्तव्यं। अथ क्रांतिवृत्तस्य विमंडल

सविक्षेपपातयोः संपातं कृत्वा· तस्माच्च षड्भांतरे ऽन्यच्च संपातं कृत्वा क्षेपपाताग्रतस्त्रिभेंतरं क्रांतिवृत्ते च दुत्तरतः स्फुटैः पभागैः
दृष्ट्वतश्च त्रिभेंतरे तैरेव भागैर्दक्षिणतः स्थिरं कृत्वा विमंडलं निवेशनीयं· अथ ये पाठिता विक्षेपभागास्ते त्रिज्यागुणाः शीघ्रकर्णेन
भक्ताः स्फुटास्ते स्युः अत्रानुपातः यदि कर्णाग्रे एतावतस्त्रिज्याग्रे एते शीघ्रकर्णेन किं यत इति· यतो भगोले त्रिज्यैव व्यासार्द्धं· एवं
चंद्रादीनां षड्विमंडलानि कार्याणि यतः स्वस्वविमंडले· ग्रहगोले ग्रहा भ्रमंतीति विषुवद्वृत्तात् क्रांतिवृत्तपर्यंतं यत्तिर्यगंतरं सा
क्रांतिः क्रांतिवृत्ताद्विमंडलवृत्तपर्यंतं यत्तिर्यगंतरं स विक्षेपः विषुवद्वृत्ताद्विमंडलग्रहपर्यंतं यत्तिर्यगंतरं सा स्फुटा क्रांतिः उक्तं च सिद्धां
तशिरोमणौ· नाडिकामंडलात्तिर्यग्गत्या ऽपमः क्रांतिवृत्तावधिः क्रांतिवृत्ताच्छरः क्षेपवृत्तावधिस्तिर्यगेवं स्फुटो नाडिकाखेटांतराले
ऽपम इति· अथाश्विन्यादीनां कक्षाः॥ ॥याम्यदृग्गोलसंस्थानां भानामभिजितस्तथा· सप्तर्षीणामगस्त्यस्य ब्रह्मादीनां च क
ल्पयेत्॥ ८॥ ।कानिचिन्नक्षत्राणि याम्यगोलाश्रितानि· तेषामश्विन्यादिनक्षत्राणामभिजित्सप्तर्षीनां च क्रांतिविक्षेपभागैः क
क्षाः परिकल्प्याः। तत्राश्विनी ध्रुवः ०।८।०।० उत्तरक्रांतिभागाः ९।३३।४३ जाता स्पष्टा क्रांतिः। सौम्या· तथा च विषुवत्कक्षाया उ
दग्भागे कृत्तविंशत्यंगुलं चतुस्त्रिंशद्धांगुलस्थाने ऽश्विनी कक्षेति सिद्धं· तत्र दिनव्यासार्द्धं ३२३८ षष्टिमितकं ५३।५८ ध्रुवांगुला
लकमश्विनीकक्षाव्यासः १०८ अश्विनीकक्षापरिधिः ३४१ भरण्या ध्रुवः ०।२०।०।० उत्तरक्रांतिभागाः २३।५२।५७ विक्षेपभागाः सौ
म्या १२ योगः २५।५२।५७ जाता स्फुटा क्रांतिः। विषुवत्कक्षातउदग्भागे पंचाशद्धांगुलस्थाने भरणीकक्षा दिनव्यासदलं ३०८३।३२
कर्णांगुलानि ५२।३३ व्यासः १०३।६ परिधिः ३२३।५१ कृत्तिका ध्रुवः ३७।३०।०।० क्रांतिः सौम्या १८।१६।२८ विक्षेपः सौम्यः ५ स्फुटक्रांतिः सौ

म्या २४।६।१८ दिनव्यासदलं ३१५।१२ कर्णांगुलानि ५२।१७ व्यासः १०४।३४ परिधिः ३२८।४० रोहिणी ध्रुवः १।१९।३०।०० स्फु
१५३ टक्रांतिसौम्याः १६।४४।१७ दिनव्यासदलं ३२९ कर्णांगुलानि ५४।५० व्यासः १०९।४० परिधि ३४६।४८ मृगशिरो ध्रुवः २।
३।०।० स्फुटक्रांतिः सौम्या १३।३२।२ दिनव्यासदलं ३३४०।५३ कर्णांगुलानि ५५।४१ व्यासः १११।२२ परिधिः ३२५ आर्द्रा ध्रुवः २।३।
०।० सौम्या स्फुटक्रांतिः २४।५९।२५।३१।५० पुनर्वसो ध्रुवकः ३।३।०।० स्फुटक्रांतिः सौम्या २८।३५।० दिनव्यासदलं ३०१८।३ अ
श्लेषाया ध्रुवकः ३।१९।००।०० स्फुटक्रांतिः सौम्या १२।२४।२४ दिनव्यासदलं ३३५६।१७ कर्णांगुलानि ५५।५६ व्यासः १११।५२
परिधिः ३५३।४४ मघा ध्रुवः ४।९।००।०० स्फुटक्रांतिः सौम्या १३।२५।१७ दिनव्यासदलं ३३४२।२९ कर्णांगुलानि ५५।४२ व्यासः
१११।२४ परिधिः ३५२।१३ पूर्वाफाल्गुण्या ध्रुवः ४।२४।०।० स्फुटक्रांतिः सौम्या १९।५५।११ दिनव्यासदलं ~~[illegible] कर्णां~~
~~गुलानि~~ ३२३१।२१ कर्णांगुलानि ५३।५१ व्यासः १०७।४२ परिधिः ३४०।३४ उत्तराफाल्गुण्या ध्रुवः ५।५।०।० स्फुटक्रांतिः सौम्या १६।
३४ उत्तराफाल्गुण्या ध्रुवः ५।५।०।० स्फुटक्रांतिः सौम्या १६।३४।४७ दिनव्यासदलं ३२९३।३८ कर्णांगुलानि ५४।५३ व्यासः १०९।४७
परिधि ३४७।६ हस्तस्य ध्रुवः ५।२०।०।० स्फुटक्रांतिर्याम्या १३।२९।४८ दिनव्यासदलं ३२४७।२७ कर्णांगुलानि ५५।४१ व्यासः १११।२२ प
रिधि ३५२।९ चित्राया ध्रुवः ६।०।०।० स्फुटक्रांतिर्याम्या ४०।४४।३४ दिनव्यासदलं ३३२९।१९ कर्णांगुलानि ५६।३९ व्यासः ११३।१८ परि १५३
धिः ३५८।१७ स्वात्या ध्रुवः ६।१९।०।० स्फुटक्रांतिः सौम्या २३।२८।२४ दिनव्यासदलं ३१५२ कर्णांगुलानि ५२।३२ व्यासः १०५।४ परिधिः ३३१।
७ विशाखा ध्रुवः ७।०।२।०।० स्फुटक्रांतिर्याम्या १९।२४ दिनव्यासदलं ३२४२।२० कर्णांगुलानि ५४।०२ व्यासः १०८।४ परिधिः ३४२।४७
अनुराधाया ध्रुवः ७।१८।०।०० स्फुटक्रांतिर्याम्या २३।३९।२८ दिनव्यासदलं ३१४८।१८ कर्णांगु ~~लानि ५२।[illegible]~~

लानि ५१।२८ व्यासः २०४।५८ परिधिः ३३२२७८ अभिजितो ध्रुवः ७।२८।०।० स्फुटक्रांतिर्दिनव्यासः २।८
१२ कलांगुलानि ३५।०८ व्यासः ७०।१८ परिधिः २२१५८ अथ सप्तर्षीणां ध्रुवानयनं तत्रादौ नक्षत्रानयने
ललाचार्यपद्यं चतुर्दशाब्जभक्ते कलेः समागणे धृतिमितानि भानि कलेर्जगुर्बुधाः मरीचिपूर्वैर्मुनिभि
र्विरिंचि भाज्यैर्वंति भुक्तानि नभोविमध्ये इति उदाहरणम् गतकलिः ४८८८ चतुर्दशाब्जैः ४८ हृत्वा
तेन ९० भागे लब्धानि भुक्तनक्षत्राणि ४८ शुभं भोग्यनक्षत्रवर्षाणि ६८ तत्र मरीचिभादभिजितो गुण
नाकार्या तथा च सर्वाः कालगुप्ता भुक्तनक्षत्रं भोग्यमुक्तं शताकालगुनी तेन भुक्तानि वर्षाणि ६८ तथा नयति
वर्षशतेनैकनक्षत्रभोगः तदा कति वर्षैरेकांशभोग इति त्रिंशन्नक्षत्रभोगस्य दशांशस्त्रिंशतिकलाः
एव तथा च सर्वाणि तेन नक्षत्रभोगेन सर्वाणि तवर्षशतात् धृतो शभागाः सर्वसप्तवर्षाणि १८ अनेन
७।८ भुक्तानि लब्धमंशाः २२ जातः सप्तर्षि ध्रुवः ५।८।२०।० उत्तरक्रांतिः ५०७ स्पष्टाः २६।२१ अ
होरात्रार्धकर्णः २८६२ कर्णांगुलानि ३७।२८ व्यासः ६८।५८ परिधिः २४१३८ अत्र क्रांतिरेव विक्षेपः परिक
ल्पनीयः एतत्सर्वं ध्रुवादिकमार्यभट्टलल्लाचार्योक्तप्रकारेणानीतं मरीचेरेवं शालाया यथोगस्थानं तं
ता विषुवत्स्थानं तथा दक्षिणोत्तराधारके ते विषुवत्कक्षयोर्युतिद्वये षड्राश्यंतरिते अयनस्था
ने तत्रांतरपतिस्थाने कर्कटायनं दक्षिणयुतिस्थाने मकरायनं॥ ॥विषुवत्स्थानतो
भागैः स्फुटभगणसंचरणात् हैत्रा त्वेव मजादीनां तिर्यग्ज्याभिः प्रकल्पयेत॥१०॥ यस्मिन् देशे गो
लरचना कर्तुमिष्यते तद्देशानुसारेण विषुवत्कक्षा कर्तव्या तत्प्रकारः स्वदेशमध्याह्नच्छायासर्वः पद्दि
भक्ताः स्वदेशमेषस्फुटप्रमाणकालांशा भवंति ते लंबांगुलत्वेन परिकल्प्याः तान्यंगुलानि मेषविषुवत्स्थानादि

षुवत्कर्णाग्रां प्राक् प्रसार्य तदंते मेषराशिपरिच्छेदः परिकल्प्यः तस्मात्स्थानात् सौम्यात् दक्षिणतो मेषकर्णाग्रां मे
षादितआरभ्य मेषज्या तत्स्थाने पर्यंता भवति मेषपरिच्छेदादारभ्य स्वदेशीयवृषस्फुटकालांशप्राणगुलानि विषु
२५४ वत्कर्णाग्रां मेव प्रसार्य तदंते वृषस्यात्र परिच्छेदः कल्प्यः तस्मादुत्तरतो वृषकर्णाग्रां मेव मेषादितआरभ्य मेष
वृषकालांशज्या तत्स्थाने संलग्ना भवति वृषपरिच्छेदादारभ्य मिथुनस्फुटकालांशप्राणगुलानि विषुवत्कर्णा
१५ ग्रां प्रसार्य तदंते मिथुनपरिच्छेदः कार्यः तस्मादुत्तरतो मिथुनकर्णाग्रां मेषादितआरभ्य मेषवृषमिथुन
कालांशज्या तत्स्थाने संलग्ना भवति ततो मिथुनपरिच्छेदादारभ्य कर्कटकालांशप्राणगुलानि विषुवत्कर्णा
ग्रां प्रत्यक् प्रसार्य तदंते कर्कटस्यात्र परिच्छेदः कार्यः तस्मात्स्थानादुत्तरतो मिथुनकर्णाग्रामेव तुलादितआ
रभ्य कर्कटसिंहकन्यानां कालांशज्या तु कर्कटादि संलग्ना भवति कर्कटपरिच्छेदादारभ्य सिंहकालांशप्राणतुल्यां
गुलानि विषुवत्कर्णाग्रां प्रत्यक् प्रसार्य तदंते सिंहस्यात्र परिच्छेदः तस्मात्स्थानादुत्तरतो वृषकर्णाग्रा कार्यः ।
मेव तुलादितआरभ्य सिंहकन्ययोः कालांशज्या तत्स्थाने संलग्ना भवति सिंहपरिच्छेदादारभ्य कन्या
कालांशप्राणतुल्यांगुलानि विषुवत्कर्णाग्रां प्रत्यक् प्रसार्य प्रत्यक्पर्यंत तदंते तुलादि विषुवत्स्थाने स्यात् तत्रै
व कन्यायाः अत्र परिच्छेदः तस्मात्स्थानादुत्तरतो मेषकर्णाग्रामेव तुलादितआरभ्य कन्याकालांशज्या सं
लग्ना भवति तुलादि विषुवत्स्थानादारभ्य तुलस्फुटकालांशतुल्यांगुलानि विषुवत्कर्णाग्रां प्रत्यक् प्रसा
र्य तदंते तुलस्यात्र परिच्छेदः परिकल्प्यः ततः स्थानात् सौम्यात् दक्षिणतः तुलादितः आरभ्य २५४
तुलकालांशज्या तिर्यग्रूपिणी संलग्ना भवति । तुलपरिच्छेदादारभ्य विषुवत्कर्णाग्रां वृश्चिककालांशतु
ल्यांगुलानि प्रसार्य तदंते वृश्चिकच्छेदः कार्यः ततः स्थानाद्दक्षिणतो वृश्चिककर्णाग्रां तुलादितआरभ्य तु

ल वृश्चिककालांशज्यासंलग्ना स्यात् वृश्चिकक्षेत्रपरिच्छेदादारभ्य विषुवत्कक्षायां धनुःकालांशतुल्यांगु
लानि प्रसार्य तदन्ते धनुःक्षेत्रपरिच्छेदः कर्तव्यः तस्माद्दक्षिणतो धनुःकक्षायां तुलादितस्मादारभ्य तुलावृश्चि
कधनुःकालांशज्यासंलग्ना भवति तस्मिन्नेव स्थाने ऽन्यजलांशध्यानतिर्यक्प्रसार्य मेषविषुवत्स्थानेव धी
यात् सा मकरकुंभमीनानां कालांशज्या स्यात् धनुःपरिच्छेदादारभ्य विषुवत्कक्षायां मकरकालांशतुल्यानि
प्रसार्य तदन्ते मकरक्षेत्रपरिच्छेदः कार्यः ततः स्थानाद्दक्षिणतो मेषादितस्मादारभ्य धनुःकक्षायां मकरकुंभका
लांशज्यासंलग्ना भवति मकरक्षेत्रपरिच्छेदादारभ्य विषुवत्कक्षायां कुंभकालांशतुल्यांगुलानि प्रसार्य त
दन्ते कुंभक्षेत्रपरिच्छेदः कार्यः ततः स्थानाद्दक्षिणतो मेषादितस्मादारभ्य मकरकक्षायां कालांशज्यासंलग्ना भव
ति कुंभपरिच्छेदादारभ्य मीनकालांशतुल्यांगुलानि प्रसार्य मेषविषुवत्स्थाने संस्थापयेत् तानि न स्युर्यता
न्मा व भवंति तत्रैव मीनक्षेत्रपरिच्छेदः कार्यः अथ प्रकारांतरेण मेषादीनां क्षेत्रपरिच्छेदः क्रियते तत्र मेषक
क्षाक्रांतिकर्णयोः संपातस्थानादधोलंबितसूत्रं विषुवत्कक्षायां यत्र संलग्नं भवति तत्स्थानपर्यंतं मेषा
दितस्मादारभ्य मेषक्षेत्रपरिच्छेदः तथा वृषकक्षाक्रांतिकर्णयोः संपातस्थानादधोलंबितसूत्रं यत्र विषुवत्क
क्षासंलग्नं ततः आरभ्य मेषक्षेत्रपरिच्छेदांतं वृषक्षेत्रं मिथुनकक्षाक्रांतिकर्णयोः संपातादधोलंबितसूत्रं य
त्र विषुवत्कक्षालग्नं ततो वृषक्षेत्रपरिच्छेदांतं मिथुनपरिच्छेदः तस्मात् ककर्कटक्रांतिकर्णयोः
संपातादधोगतसूत्रं विषुववृत्तसंपातात् मिथुनपरिच्छेदांतं कर्कटपरिच्छेदः अस्मात् सिंहक्रांतिक
र्णसंपातादधोलंबितसूत्रं विषुववृत्तसंपातात् कर्कटपरिच्छेदादारभ्य सिंहपरिच्छेदः अस्मात् कन्याक्रां
तिकर्णसंपातादधोलंबितसूत्रं विषुववृत्तसंपातांतं सिंहपरिच्छेदादारभ्य कन्यापरिच्छेदः अस्माद्दक्षिणतो विषु
ववृत्तादधोगतसूत्रे तुलकक्षाक्रांतिकर्णसंपाताद्विषुवत्कक्षामामिलितसूत्रं यत्र विषुवत्कक्षासंलग्नं ततः तस्मादारभ्य

कन्यापरिछेदपर्यंतं तुलक्षेत्रपरिछेदः अस्माद्दक्षिणतो वृश्चिककक्षासंपातात्प्रसारितसूत्रविषुवद्वृत्त
संपातात्तुलपरिछेदपर्यंतं वृश्चिकक्षेत्रे परिछेदः अस्माद्दक्षिणतो धनुःकक्षाक्रांतिकक्षासंपातात्प्रसारि
तविषुवद्वृत्तसंपाताद्धनुःपरिछेदपर्यंतं धनुःक्षेत्रे परिछेदः अस्मात्प्राक् मकरक्रांतिकक्षासं
पातात्प्रसारितसूत्रविषुवद्वृत्तसंपाताद्धनुःपरिछेदपर्यंतं मकरपरिछेदः अस्मात्प्राक् कुंभकक्षा
२५५ क्रांतिकक्षासंपातात्प्रसारितसूत्रविषुवद्वृत्तयोगस्थानान्मकरपरिछेदपर्यंतं कुंभक्षेत्रपरिछेदः
155 अस्मात्प्राक् मीनकक्षाक्रांतिकक्षयोः संपातोत्प्रसारितसूत्र प्राकविषुवद्वृत्तसंपातस्थानात्कुंभ
परिछेदपर्यंतं मीनक्षेत्रे परिछेदः कार्यः अथाश्विन्यादिक्षेत्रपरिछेदस्य रीतिकेन क्रियते मेषेऽश्वि
नीध्रुवे षष्ठो भागाः तेस्वदेशमेषकालांशेर्गुणनीयाः त्रिंशता भाज्या लब्धा मश्विनीध्रुवकालांशा भ
वंति तान्येवांगुलानि परिकल्प मेषविषुवत्स्थानाद्विषुवत्कक्षायां प्रसार्य तदंते विद्धं दत्त्वा तत्त्वात
स्मात्स्थानाद्विषुवत्कक्षायां प्रसार्य तदंते विद्धं दत्त्वा तस्मात्स्थानादुत्तरतो मेषभागस्वक्रां
त्यंशांगुलानि ऊनविंशतिश्च त्रिंशद्वांगुलानि प्रसार्य तदंते स्वकक्षायामश्विनीनक्षत्रं तिष्ठति
एवमेव भरणीध्रुवभागा विंशति मेषकालांशैर्गुण्या त्रिंशता भाज्याः लब्धं स्वदेशे भरणीध्रु
वकालांशा भवंति तत्तुल्यं मेषादितोंगुलं तत्सूत्रेण विषुवत्कक्षायां प्रसारणीयाः तदंते स्वकक्षायां प्रसार्य
तदंते भरणीध्रुवपरिछेदः कार्यः तस्मात्स्थानादुत्तरतो मेषभागे स्वक्रांत्यंशांगुलानि पंचविंशति द्वे
पंचाशद्वांगुलानि प्रसार्य तदंते स्वकक्षायां भरणी तिष्ठति तथा द्वे कृत्तिका ध्रुवः सार्द्धसप्तभागाः २५५

तान् वृषकालांशाङ्गुलान् तान् त्रिंशता विभज्य लब्धं कृत्तिकाध्रुवकालांशाः स्युः तान्येवाङ्गुलानि वृ-
षादितो विषुवत्कक्षायां कृत्तिका तिष्ठति तथा वृषे सार्द्धैकोनविंशतिभागा रोहिणीध्रुवः तं वृषकालां-
शेगुणितं त्रिंशता विभक्तं लब्धं रोहिणी तिष्ठति अथ मिथुने मृगशिरोध्रुवस्त्रयोंशाः मिथुनकालां-
शेगुणनीयाः त्रिंशता भाज्याः लब्धं मृगशिरोध्रुवकालांशा भवंति तान्येवांगुलानि मिथुनादिनीयात्रिं-
शता भाज्या लब्धं मृगशिरोध्रुवकालांशा भवंति तान्येवांगुलानि मिथुनादितो विषुवत्कक्षायां प्रसार्य
तदंतादुत्तरतः स्वकांसंख्यांगुलानि प्रसार्य तदंते स्वकक्षायामार्द्रा तिष्ठति अथार्द्राध्रुवो मिथुने रूपघटि-
काधिकत्रयोदशभागास्ते मिथुनांशेगुणनीया त्रिंशता भाज्या लब्धान् पुनर्वसुध्रुवकालांशान् मिथुना-
दितो विषुवत्कक्षायां प्रसार्य तदंतादुत्तरतः स्वकांसंख्यांगुलानि प्रसार्य तदंते स्वकक्षायामार्द्रा तिष्ठति अ-
थ पुनर्वसुध्रुवः कर्कटे भागत्रयात्मकास्तत् कर्कटांशगुणितान् त्रिंशता भक्ता लब्धे पुनर्वसुध्रुवकालांशे
कर्कटादितो विषुवत्कक्षायां प्रसारिते तदंतादुत्तरतः स्वकांसंख्यांगुलानि प्रसार्य तदंते स्वकक्षायां पुनर्वसु-
स्तिष्ठति अथ पुष्यध्रुवः कर्कटे षोडशभागात्मकात् कर्कटकालांशघ्नात् त्रिंशता लब्धान् पुष्यध्रुवका-
लांशान् विषुवत्कक्षायां कर्कटादितः प्रसार्य तदंतादुत्तरतः स्वकांसंख्यांगुलानि प्रसार्य तदंते स्वकक्षा-
यां पुष्यस्तिष्ठति अथाश्लेषाध्रुवः कर्कटे एकोनविंशतिभागाः ते कर्कटकालांशेगुणिताः त्रिंशता भा-
ज्याः लब्धमश्लेषाध्रुवकालांशाः तान् कर्कटादितो विषुवत्कक्षायां प्रसार्य तदंतादुत्तरतः स्वकांसंख्यांगु-
लानि प्रसार्य तदंते स्वकक्षायामश्लेषा तिष्ठति अथ मघाध्रुवः सिंहे नवभागाः सिंहकालांशेगुणनीयाः
त्रिंशता भाज्या लब्धं मघाध्रुवकालांशान् सिंहादितो विषुवत्कक्षायां प्रसार्य तदंतादुत्तरतः स्वकांसंख्यां-

गुलानि प्रसार्य तदंते स्वकक्षायां मघा तिष्ठति अथ सिंहे पूर्वाफाल्गुनी तत्र तु विंशति भागास्ते सिंहकालां
शे गुणनीयाः त्रिंशता भाज्या लब्धं पूर्वाफाल्गुनी ध्रुवकालांशास्तान् सिंहादितो विषुवत्कक्षायां प्रसार्य तदं
तादुत्तरतः स्वकीयांगुलानि ध्रुवकालांशान् प्रसार्य तदंते स्वकक्षायां पूर्वाफाल्गुनी ध्रुवः कन्यायां पंचभा
१५६ गाः कन्याकालांशे गुणनीयास्त्रिंशता भाज्या लब्धमुत्तराफाल्गुनी कालांशा भवंति तान् कन्यादितो विषुव
त: त्कक्षायां प्रसार्य तदंतादुत्तरतः स्वकीयांगुलानि प्रसार्य तदंते स्वकक्षायां [illegible] कालांशे गुणनीयास्त्रिं
156 शता भाज्या लब्धं हस्तस्तिष्ठति अथ चित्राध्रुवः कन्यांते तिष्ठति तं कन्यादितो विषुवत्कक्षायां प्रसार्य क
न्याप्रमाणे कालांशांतरस्यादृक्षिणतः स्वकीयांगुलानि प्रसारयेत् तदंते स्वकक्षायां चित्रा तिष्ठति
अथ तुलायां स्वाति ध्रुवभागा एकोनविंशतिः तुलाकालांशे गुणनीयाः त्रिंशता भाज्या लब्धं स्वातिध्रु
वकालांशास्तांस्तुलादितो विषुवत्कक्षायां प्रसार्य तदंतादुत्तरतः स्वकीयांगुलानि प्रसार्य तदंते स्व
कक्षायां स्वातिस्तिष्ठति अथ वृश्चिकेति विशाखाध्रुवस्त्रयोभागाः ते वृश्चिककालांशे गुणनीयाः त्रिं
शता भाज्या लब्धं विशाखाध्रुवकालांशास्तान् वृश्चिकादितो विषुवत्कक्षायां प्रसार्य तदंतादृक्षिणतः
स्वकीयांगुलानि प्रसार्य तदंते स्वकक्षायां विशाखा तिष्ठति अथ वृश्चिके अनुराधाध्रुव त्रयोदश
भागास्तान् वृश्चिककालांशे गुणनीयास्त्रिंशता [illegible] विभज्य लब्धमनुराधाध्रुवकालांशास्तान् वृश्चिकादि
तो विषुवत्कक्षायां प्रसार्य तदंतादृक्षिणतः स्वकीयांगुलानि प्रसार्य तदंते स्वकक्षायां अनुराधाति १५६
ष्ठति अथ वृश्चिके ज्येष्ठाध्रुव एकोनविंशतिभागास्ते वृश्चिककालांशे गुणनीयास्त्रिंशता भाज्या लब्धं
ज्येष्ठाध्रुवकालांशाः स्युः तान् वृश्चिकादितो विषुवत्कक्षायां प्रसार्य तदंतादृक्षिणतः स्वकीयांगुलानि प्र

सार्य तदंते स्वकक्षायां ज्येष्ठा तिष्ठति अथ धनुषि मूलध्रुव एकभागं ताः स धनुकालांशे गुणनीया स्त्रिं
शताभाज्यो लब्धं मूलांशास्थान धनुरादितो विषुवत्कक्षायां प्रसार्य तदंते ताद्दक्षिणे ततः स्वकीयं स्वांगु
लानि प्रसार्य तदंते स्वकक्षायां मूलो तिष्ठति अथ धनुषि पूर्वाषाढाध्रुवश्चतुर्दश भागास्ते धनुःकालां
शे गुणनीयाः त्रिंशताभाज्याः लब्धं पूर्वाषाढाध्रुवकालांशास्थानं धनुरादितो विषुवत्कक्षायां
प्रसार्य तदंते ताद्दक्षिणे ततः स्वकीयं स्वांगुलानि प्रसार्य तदंते स्वकक्षायां पूर्वाषाढा तिष्ठति अथ धनु
षः उत्तराषाढाध्रुवो विंशति भागास्ते धनुःकालांशे गुणनीयास्त्रिंशताभाज्या लब्धं पूर्वाषाढाध्रुव
कालांशस्थान धनुरादितो विषुवत्कक्षायां प्रसार्य तदंते ताद्दक्षिणे ततः स्वकीयं स्वांगुलानि प्रसार्य त
दंते स्वकक्षायां पूर्वाषाढा तिष्ठति अथ धनुषि उत्तराषाढाध्रुवो विंशति भागास्ते धनुःकालांशे गु
णनीयास्त्रिंशताभाज्या लब्धमुत्तराषाढाध्रुवकालांशास्थान धनुरादितो विषुवत्कक्षायां प्रसार्य त
दंताद्दक्षिणे ततः स्वकीयं स्वांगुलानि प्रसार्य तदंते स्वकक्षायां उत्तराषाढा तिष्ठति अथ धनुष्यभि
जित ध्रुवः षड्विंशति भागास्ते धनुःकालांशे गुणनीयास्त्रिंशताभाज्या लब्धमभिजितध्रुवकालां
शास्थान धनुरादितो विषुवत्कक्षायां प्रसार्य तदंते तादुत्तरे ततः स्वकीयं स्वांगुलानि प्रसार्य तदंते स्वकक्षा
यामभिजित्तिष्ठति अथ श्रवणकालांशा भवंति ता मकरादितो विषुवत्कक्षायां प्रसार्य मकरे धनि
ष्ठाध्रुवो विंशति भागाः ते मकरकालांशे गुणनीयाः त्रिंशताभाज्या लब्धं धनिष्ठाध्रुवकालांशास्थान
मकरादितो विषुवत्कक्षायां प्रसार्य तदुत्तरे ततः स्वकीयं स्वांगुलानि प्रसार्य तदंते धनिष्ठा तिष्ठति अ
थ कुंभे शततारा ध्रुवो विंशति भागास्ते कुंभकालांशे गुणनीयास्त्रिंशताभाज्या लब्धं शतभिष

कलांशाः तान् कुंभादितो विषुवत्कक्षायां प्रसार्य तदंताद्दक्षिणतः स्वकक्षांतं प्रांशगुलानि प्रसार्य तदंते स्व
कक्षायां शतभिषक् तिष्ठति अथ पूर्वभाद्रपदाध्रुवः कुंभे षड्विंशति भागाः ते कुंभकालांशैर्गुणनीयाः
त्रिंशता भाज्याः लब्धं पूर्वभाद्रपदाध्रुवकालांशा भवंति तान् कुंभादितो विषुवत्कक्षायां प्रसार्य तदंता
१५७ दुत्तरतः स्वकक्षांतं प्रांशगुलानि प्रसार्य तदंते स्वकक्षायां पूर्वभाद्रपदा तिष्ठति अथोत्तराभाद्रपदा ध्रुवो
मीने सप्त भागास्ते मीनकालांशैर्गुणनीयाः त्रिंशता भाज्या लब्धमुत्तराभाद्रपदाकालांशास्तान् मीना
१५७ दितो विषुवत्कक्षायां प्रसार्य तदंतादुत्तरतः स्वकक्षांतं प्रांशगुलानि प्रसार्य तदंते कक्षायामुत्तरभाद्रपदा
नक्षत्रं तिष्ठति अथ रेवती ध्रुवो मीने एकोनत्रिंशद्भागाः ये चाप्येते त्रिंशता च मीनकालांशैर्गुणनीयाः
त्रिंशता भाज्याः लब्धं रेवतीकालांशा भवंति तान् मीनादितो विषुवत्कक्षायां प्रसार्य तदंताद्दक्षि
णतः स्वकक्षांतं प्रांशगुलानि प्रसार्य तदंते स्वकक्षायां रेवतीनक्षत्रं तिष्ठति एतन्नक्षत्राणां दक्षिणो
त्तरचलनमयनांशवशाद्भवंति यथा रेवतीनक्षत्रं तिष्ठति एतन्नक्षत्राणामुत्तरचलनमयनां
शानक्षत्रा[illegible]णां स्पष्टकांत्या उत्तरचलनं असकृद्भागस्थानां नक्षत्राणां स्पष्टकांतिवशाद्दक्षि
णगमनं अयनांशाभावे दक्षिणोत्तरचलनं नास्ति किंतु तदा अश्विनीध्रुवकालांशांगुलानि र
वौ नीतानि मेषविषुवत्कक्षायां दुत्तरतो ध्रुवभागे स्वकक्षांतं प्रांशगुलानि त्रयोदश पंचदश पलानि प्र १५७
सार्य तदंते स्वकक्षायामश्विनीनक्षत्रं तिष्ठति एवं भरण्यादीनां [illegible] स्वस्वकक्षायां स्वस्वकांति
वशात् स्थितिर्ज्ञातव्या अथ सप्तर्षीणां स्वकक्षायां प्राक्चलनं स्वल्पमस्ति न दक्षिणोत्तरचल

नेष्ट्रा कृच्चलनमपि विषुवत्कक्षायां पंचदशभिर्विंशैरंगुलद्वयमंगुलद्वयं भवति तस्मात्सप्तविंश
तिविंशैर्भागैर्लक्षितैर्भवति अथागस्त्यध्रुवो मिथुनांते नियतस्तस्माद्विषुवत्कक्षायां मिथुनांत
स्थानाद्दक्षिणतः स्वकीं संख्यांगुलानि प्रसार्य तद्देते स्वकक्षायामगस्त्यस्तिष्ठति लुब्धकस्यापि
मिथुने विंशतिर्भागा ध्रुवो मिथुनकालांशैर्गुणनीयास्त्रिंशताभाज्या लब्धं लुब्धकध्रुवकालो
ऽशास्तान् मिथुनेदेत्वाद्दत्ता विषुवत्कक्षायां लुब्धकस्तिष्ठति ॥ ॥अयनाख्यनंचे
वकक्षात्तिर्यग्[illegible]गपथापरं ॥ क्रांतिसंज्ञा तया सूर्यः सदा पर्येति भासयन् ॥२७॥ ॥विषुवत्
स्थानात्त्रिभेंतरे यदुत्तरतो दक्षिणतोयत्स्थानं तद्द्वितीयायनस्थानं तत्स्थानाद्यथा सूर्यस्यगम
नं तथा क्रांतिकक्षा तिर्यक्कल्प्या सैव क्रांतिकक्षा सूर्यमार्गः स्यात् तेनैव मार्गेण लोकान्प्रकाशय
न् सदा सूर्यो भ्रमति एतदुक्तं भवति एवं स्वस्तिकाद्दशमित्रिभेंतरे विषुवद्वृत्ताद्भागचतुर्विंशत्या
उत्तरतो यथा भवति एवं ततः त्रिभेंतरे विषुवद्वृत्ताद्भागचतुर्विंशत्या दक्षिणतश्च तथा भवति त
था पूर्वापरविषुवत्स्थानयोः संलग्नमाधारकक्षायद्वृत्तं निबध्यते तत्क्रांतिवृत्तं तद्गुणपूर्वकं तत्कर्त
व्यं उक्तं च शिरोमणौ क्रांतिपाताद्भबद्धेंतरे नाडिकावृत्तलग्नं विदध्याद्द्वितीयं पाततः प्राक्त्रिभेलि
प्तभागैस्तदग्रदक्षिणे तेष्वभागे विभागे परे स्यादिति तत्र विषुवद्वृत्तक्रांतिवृत्तांतरे दैनं क्रांतितुल्यंत
रेनवतिकला भवंति तावन्ति तावत्स्वरूपानि तानि पलकैर्घटिकाभिरंकानि क्रांतिकलाभिः स्वक
लासंपात एव सदेति ॥ ॥चंद्राद्याश्च स्वकैः पातैरपमंडलमाश्रितैः ॥ ततोपकृष्य दृश्यं

वे विक्षेपांतेष्व ऽपक्रमात् ॥ २२ ॥ ॥ चंद्राद्या ग्रहपातैः यद्रूपमंडलमाश्रितैः स्वस्वपातैरूपकक्ष्यंते त
तोऽपमंडलाद्विक्षेपांतेषु दृश्यंते एतदुक्तं भवति मंदस्फुटो ग्रहो यदा पाततुल्यो भवति तदा स्वकीयक्रांति
कक्षायां भ्रमति यदा मंदस्फुटो ग्रहः पातान्न्यूनोऽधिको भवति तदा स्वपातापकक्षः स्वक्रांतिकक्षाविक्षे
२५८ पवशादुत्तरतो दक्षिणतश्च विक्षेपांते भ्रमति स्वपातग्रहा अपि क्रांतिकक्षातो विक्षेपवशादुत्तरतो द
क्षिणतश्च विक्षेपांते भ्रमति स्वपातग्रहा अपि क्रांतिकक्षामेवाश्रित्य तदा तिष्ठंति विषुववृत्तक्रांति
वृत्तयोस्तिर्यग्गतरं क्रांतिः क्रांतिवृत्तमंडलवृत्तयोरंतरं शरः विषुववृत्तयोरंतरं स्पष्टाक्रांतिः ॥
॥ ॥ उदये क्षितिजे लग्नमस्तंगच्छति तद्वशात् ॥ लंकोदयैर्यथासिद्धं खमध्योपरि मध्य
गं ॥ २३ ॥ ॥ उदयं गच्छन्नर्कः क्षितिजे यदुदयलग्नं भवति यदस्तं गच्छन् सषड्भो रविरस्तकालिकः
स्वकीयास्तकालिके लग्नं भवति स्वकीयोदयास्तलग्नयोरंतकाले घटिकादिकं स्वदिनमानं भव
ति स्वाहनाईघटिकादिः लंकोदयैः स्वकवल्लाद्यैर्लग्नं साध्यमुभयक्षितिजयोर्मध्ये खमध्यलग्नं भ
वति तन्मध्यलग्नार्कांतराल घटिकादिनार्द्धं भवति अत्र त्रिप्रश्नवासना मध्यक्षितिजयोर्मध्येप
ज्यासाधनादि धीयते त्रैयाचरदलज्यातु विषुवत्क्षितिजांतरं ॥ २४ ॥ स्वदेशमध्यस्वक्षितिजयोर्मध्ये
अंतरं तद्धृद्रूपैर्याज्याभवति सैवांतेऽप्युच्यते तद्धनुर्लिप्ताः कालकला भवंति ययोर्मध्ये कालभागा भव. २५८
ति तद्धत्तरगोलके स्वक्षितिजाद्धो विषुववृत्त संपातस्थलात् ऊर्ध्वं खंडऽशीत्याधिकशतादधिका भवं
ति उन्मंडलात्क्षितिजस्याधोगतत्वात् दक्षिणगोलेऽर्के स्वक्षितिजादधो विषुववृत्तसंपातस्थलाद
धः खंडऽशीत्यधिकशतादल्पा भवंति क्षितिजादुन्मंडलस्याधोगतत्वात् विषुवद्दिनदैर्घ्ये देशांतरे

शीत्यधिकप्रातमेव स्वदेशक्षितिजाहोरात्रवृत्तसंपातस्थानयोर्यदंतरं साचरदलज्या भवति धनुरस्य
नं घटिका उत्तरगोले पंचदशघटिकायुता सदि लग्नगोले रहिता दिनार्द्धं स्यात् अथाग्राग्रयोर्बद्धं सूत्र
मुदयास्तसूत्रं एवमहोरात्रवृत्तोन्मंडलसंपातयोर्बद्धं सूत्रमहोरात्रव्याससूत्रं अनयोः सूत्रयोरंत
रं क्षितिज्या अथाहोरात्रवृत्तस्य याम्योत्तरोन्मंडलसंपातयोर्बद्धं यत्तन्मितं व्यासार्द्धसूत्रं पूर्वोक्तव्या
स्यसूत्रस्यास्य च यत्र संपातस्तस्मादुपरितनखंडं दिनज्या अथ सममंडलाहोरात्रवृत्तसंपातात्क्षि
तिजवृत्तसंपातमध्यभागज्या क्षितिजेग्रा भवति एकं चास्मिन्हंता त्रिशिरोमतौ स्याजे घुरात्रे सममं
डलमध्यस्थाग्रजीवाग्निका भवति पूर्वपरराशयोः सा ॥ अग्राग्रयोः प्रगुणमत्र निबद्धसूत्रं यत्त
द्वदंति गणका उदयास्तसूत्रमिति अथोदयवासना विषुवदहोरात्रवृत्तानि लंकायां सममपश्चि
मगानि राशिवलये तु मकरादौ परमक्रांत्या विषुवन्मंडलाद्दक्षिणतः मिथुनादावुत्तरतो लग्नं अ
तस्तत्तिरश्चीनं अत्रापि मेषः स्वक्रांत्या महत्या रश्मनी उदेति अतोऽल्पकालोदयः अथ मकराद
यो याम्यनतास्ते याम्याग्रत्वप्राग् अतिनता उत्तिष्ठंति स्वदेशेनोऽल्पकालोदयाः यत्तु मिथुनादयः स्व
स्वक्रांत्या सौम्यनताः ते याम्याग्रत्वप्राग् ऋजुत्वं गताः उत्तिष्ठंति अतश्चिरकालोदयाः लंकादेशा
योरंतरं तरे स्वचरखंडमेव भवति यतस्तत्क्षितिजयोरंतरालेंतरं अथ चरखंडैरूनाधिकलंका
लग्नमलो परियथाप्रतीयते उदयवासना त्रिप्रश्नाध्याये व्याख्यातेव उदयास्तत्क्षितिजयोरंतराले
रंतरं उदयास्ते गृहलग्नत्रिप्रश्नादिकमपि दि[illegible] वासनाः पूर्वमेवोक्ताः ततस्तत आहस्पनाभोलोपरि

विचार्याः॥ ॥कृत्वोपरि स्वयं स्थानं मध्ये क्षितिजमंडलं॥ वस्त्रच्छन्नं वहिश्चादितो का
लोकेन वेष्टितं॥५७॥ ॥स्वदेशो मंडलं यद्वोपरि भवति जमंडलं च यथा मध्ये भवति तथा गोलं
तिर्यक् स्थापयेत् स्वदेशो मंडलं क्षितिजयोः साधनप्रकारश्च पूर्वमेवास्माभिरुक्तः इत्थं भगोल
१५९ रचनां कृत्वा गुप्तभुविप्रदेशे हिमभिकं गृहं कारयेत् तत्र गर्भगृहे चाधः स्थितगृहे छायापि विवु
वेष्टितायां गुलाई तुल्यः कार्यः उपरितनगृहे तन्मध्ये छिद्रोपरि तन्मध्ये रचितगोलगृहाभ्यंतरेप्र
१५९ वेश्यार्थं यथा दृश्यं भवति तथा स्वदेशक्षितिजकक्षांगुलाद्दक्षिणभागे मेरुदंडाग्रमसुरभाग
स्थितदक्षिणध्रुवाश्रितं स्वदेशलंबांशांगुलातुल्याद्दक्षिणक्षितिजादधो न्यसेत् ततः स्वदेशखम
ध्यं कृत्वा तत्तुल्योन्नत स्वध्रुवोपरि यथा दृश्यते तथा मेरुदंडोत्तराग्रं स्थापयेत् इत्थं भचक्रसंस्था
प्यतद्भगोलभ्रमणमात्रसुस्थिरं कृत्वा तदुपरि नतगृहस्योपरितनप्रदेशं च जलेपादिना सम्यगाच्छा
दसमी कुर्यात् तत्स्थापितहिमभिकरगृहस्य समां जाद्दीर्घवेलुभिः सारदारुभिर्नीतुच्छायं गृहं
कारयित्वा तत्स्वं गृहं वस्त्रैराच्छन्नं कार्यं। तदेव ब्रह्मांडमिति कल्पनीयं तद्यंत्रो रात्रिके लोकाय
देन कथ्यते॥ ॥अथ तच्छायवयोगेन कालभ्रमणसाधनं॥ गुलावीजसमाकृष्य गोलयं
त्रं प्रसाधयेत्॥५८॥ ॥इत्थं भगोलरचनां कृत्वा भगोलरचनाविशेषानि पुरातनो कृत्वास्तेभ्यः
ज्ञात्वा ज्ञातयंत्रो लोककलानुरूपभ्रमणार्थं वीजं प्रयत्नेन पुरातनैर्निरूपितं तदत्रापि यज्ञदिशाजैरचितं १५९
पारसलांवुरसनालीसादिना तद्वीजसम्यक्साध्य रचितयंत्रेषु यथा [illegible] तास्मिन्न वीजसम्यक्
प्रयुक्तैरचितयंत्रे कालानुरूपेण स्वयमेव भ्रमति तत्साधितवीजं [illegible] मिश्रं सिद्धं साधितं

अथ तच्छ्रवणादेव नोच्यते ततो मेषादिषड्विषुवत्कच्छायया उत्तरतः तुलादिषड्के विषुवत्कच्छायया दक्षिण
तः स्वकार्ते क्रान्तिकच्छायाभ्युदयकाले रविबिम्बं प्रतिदिनं स्थापयेत् प्रतिदिनं स्वर्योदयो यस्मै तदुक्तं स्वके
लशंकुं स्थमाकृष्य पुनर्विषुवच्छायां सवेष्टालांगुजलसंस्थं जलपूरितायं परकुलग्रोस्थापये
त् तद्विलकलशमध्ये छिद्रकेन द्रव्ये रिति वहन्तं तालकषं भ्रगोलं नाडीवृत्तं प्रतिदिनं भ्रमति रविर
भ्युदयकाले भचक्रस्य उदयक्षितिजे दृश्यते विषुवच्छायामेवास्ति समये प्रसक्तिक्षितिजे ऽ
लमयं तत्र तद्दिनप्रमाणघटिकारात्रिप्रमाणघटिकाश्च तत्कर्काद्युदितजलतुल्या भवन्ति इत्थं
विषुवत्कच्छायामेव क्रान्तिकच्छायया पार्श्वस्थितविक्षेपकच्छायाभिः दिनस्वकीयाक्रान्त्या ग्रहो भु
क्तकालांशांतस्थानादुत्तरदक्षिणे वा रजतमयं चेद्दक्षिणे वा रजतमयं स्वविक्षेपांते स्थापयेत् ग्रहरद्ध
येवं द्वाविंशं भुक्तकालांशानुसारेण किंचिन्न्यूनाधिकांगुलत्रये स्वराशौ प्राकृप्रसार्य स्थापयेत् ए
वं भौमादीनामपि बिंबानि स्वेष्टदिने इष्टराशौ क्रान्तिकच्छायया ततः पार्श्वे स्वविक्षेपांते स्वकीयस्व
यवलानि स्थापयेत् मन्तिमुक्ताप्रवालतुल्यानि उदयक्षितिजे प्रतिदिनं स्वकीयकालभुक्तितुल्यं
प्राक्चलनं कृत्वा स्थापयेत् अन्येषामपि स्व्यादीनां वा स्वाकारवर्णतुल्यानि स्वकक्षासु स्व
स्थानेषु स्थिरं स्थाप्यानि इति गृहनक्षत्रसहितं रचितं भपंजरं रचितं प्रतिदिनं भ्रमयेत् भचक्रस्यापि
साधः स्थितं गृहं मन्यपुरुषं न प्रवेशयेत् आचार्यः स्वयमेव वच्छिष्यस्तत्र दृष्टो वा प्रविशेत् ॥ ॥
॥ ॥गोप्यमेतत्प्रकाश्यं लोके सर्वगम्यं भवेदिह ॥ तस्मान्गुरुपदेशेन रचयेत्कालमुत्तमं ॥

॥८॥ युगे युगे समुच्छिन्ना रचिता येन विवस्वतः ॥ प्रसादात् केवलं सच्चिद्रूपः प्रादुर्भवति कालतः ॥ ९ ॥ श्री
॥ ॥ स्वकार्यमेतत्सयत्नं इदानीं यंत्राध्यायो व्याख्यायते ॥ ॥ कालं संसाधुना
१६० र्यपि तथा यंत्राणि साधयेत् ॥ एकाकी योजयेद् बीजं यंत्रे विस्मयकारकं ॥ १९ ॥ शंकुयष्टिधनु
श्चक्रैः छायायंत्रैरनेकधा ॥ गुरूपदेशाद्विज्ञेयं कालज्ञानमतंद्रितैः ॥ २० ॥ ॥ सूर्योदयात् प्रार
160 भ्य दिवि विमले रवौ दिनस्य गतमम्य[illegible]कालसाधनार्थं छायायंत्राणि शंकुयष्टिधनुश्चक्रा
दीनि ज्ञातव्यानि तान्यपि वयं कथकप्रकारैर्गोलप्रकारस्तु आगमणबीजवशात्त्वकैरेव
ज्ञायते सिद्धान्तो वा यंत्रा सिद्धिपर्यंतं हि मां बीजं वा रचितसयंत्रैः एक एव कुर्यात् कालानुरूपम
सिद्ध यंत्रे प्रदर्शयेत् ॥ ॥ तोययंत्रैः कपालाद्यैर्मयूरनरवानरैः ॥ ससूत्ररेणु
गर्भैश्च सम्यक्कालं प्रसाधयेत् ॥ २१ ॥ पारदारांबुसूत्राणि शुल्वतैलजलानि च ॥ बीजानि
पांशवस्तेषु प्रयोगास्तेऽतिदुर्लभाः ॥ २२ ॥ ॥ कपालयंत्रं घटिका तद्धस्ति स्वयमेव हि तथान्यत् क
पालमयूरशंकुवानरप्रभृतिभिरष्टादशविधैर्जलयंत्रैः ससूत्रेण सह वेणुशलाका यथायोगं पगर्भे येषां तैर्यं
त्रैः कालं सम्यक् साधयेत् पारदप्रभृतिपांशुश्चैवेषां बीजानि वारवादियोगादेव यंत्रेषु तेषां बीजानां प्रयो
गाः स्वतो ज्ञातुमशक्याः केवलं गुरूपदेशगम्यत्वात् यंत्रद्वयं सर्वगम्यत्वाद् यंत्रद्वयं सर्वगम्यमाह ॥ ॥ १६०
॥ ॥ ताम्रपात्रमधःछिद्रं न्यस्तं कुंडे मलांभसि ॥ षष्टिर्मज्जत्यहोरात्रे स्फुटं यंत्रं कपालकं ॥
॥ २३ ॥ दशपलनिर्मितं वृत्तपात्रं चतुर्थांशयुक्तं वर्णनिर्मितशलाकया बांगुलदीर्घया सुवृत्तया अधः
[illegible] ॥ यंत्रांतराणामुपदेशः

छिद्रं कल्पयेत् एतत्कपालयंत्रं घटिकेत्युच्यते तद्यंत्रं निर्मलजलपूर्णे कुंडे ऽहोरात्रं षष्टिवारं मज्जति
उक्तं च वृत्तं ताम्रमयं पात्रं कारयेद्दशभिः पलैः। षडंगुल[illegible]दि तदधो विस्तारे द्वादशांगुलं। तस्याधः
कारये। तच्छिद्रं कर्षैस्त्रिषडंगुलैर्नतं। इत्येतत् घटिकासंज्ञं पलषष्ट्या तु पूरणं। स्वच्छवाप्यदहोरात्रे षष्ट्याभ
सि निमज्जनैः ताम्रपात्रमधः छिद्रमेवं तु यंत्रं कपालकं। तलेऽंगुलविस्तारः पद्दत्तो ह्यादशोर्ध्वतः इति
॥अथ नरयंत्रं॥ ॥नरयंत्रं तथा साधु तथा च विमले रवौ॥ छायासंसाधनैः प्रोक्तैः काल
साधनमुत्तमं॥ यंत्रैरेवादशविधैः सम्यक्कालं प्रसाधयेत्॥ २५॥ ॥दिवा रवौ विमले मेघावरण
रहिते नरयंत्रं प्राकः शोभनः स्वच्छः तत्र शंकुस्त्रिविधः एको मूलाग्रतुल्यपरिधिर्द्वादशांगुलो छाया
द्वांगुलविस्तारः अपरो द्वांगुलविपुलो द्वादशांगुलः सूच्यग्रभागोपरि तयोस्तिर्यकास्य तत्पृविरह
यवृत्तः तत्सुषिरयोस्तिर्यक् शलाका द्व्याग्रलंबितस्सूची नरशंकुः द्वादशांगुलः स्थूलसममूलाग्र
तुल्यपरिधिकल्पित द्वादशांगुलः सर्वत्रैव व्यवहारे योग्यपरः तृतीयो बद्धेः सूक्ष्मसंगामुख
कात्रिज्यांगुल ५७॥ ५८ तुल्यदीर्घः स्यात् तदनु त्रिज्यांगुलकल्पित वृत्तस्य ३६० वेष्टी त्य
धिकपरतांकांकितमर्धवृत्तं सा ज्या सर्पारं ज्ञातव्यं त्वकें त्रिज्यांशांगुलवृत्तं परिधौ भगणांशांकि
तविभुवत्स्यानयोः छिद्रं युक्तं स्यात् छत्रयंत्रमपि चक्रवादेव कृत्वा मध्ये दंडयुक्तं स्यात् तद्दंडं त्रि
ज्यांगुलप्रमाणं स्याच्च एतैश्छायायंत्रैः गुरूपदेशादेव कालो ज्ञातव्यः कालज्ञानप्रकारस्त्वग्रे यंभ
द्यघटी प्रथममेकं स्तंभमंततः सुषिरं सुवृत्तं दीर्घमंततः छिद्रं जलपूर्णं कृत्वा घटिकामात्रे विस्ता
रे वजलं स्त्रावयेत् यावत्यो घटिका भवंति तावतीभिः स्तंभप्रमाणांगुलैर्भागमाहृत्य लब्धांगु

लेरेक घटिकास्तंभोच्छ्राये ज्ञातव्या एवं षष्टिघटिका कल्पितोच्छ्रायं स्तंभं स्थापयेत् तदुपरि मयूरं वानरं
वा स्वरूपाकारं स्थाप्य अन्यत्कर्म पत्र्यादिवा स्वरूपं यंत्रं वेणुशलाकादिभिः कारयित्वा ततः शुषिरं स्तंभे
स्थापयेत् तस्य कुक्षौ तिर्यक्शलाकां स्थापयेत् स्थापशलाका यावद्वेधविता नाविधितं सूत्राग्रे पात्रं
१६१ जलपूर्णमलाबुवद्धाग्रे छिद्राद्धः स्तंभजले निक्षिपेत् तदधः शुषिरे जलं मोचयेत् कुक्षिस्था
161 पितशलाकाग्रे बहिर्नाडीज्ञानाय परं सूत्रं लंबयेत् एकवेधनेनैका घटिका ज्ञातव्या अथवा स्त
भं विना नर एव केवलो यंत्रत्वेन वेणुशलाकादिभिः कल्पनीयः तस्य गदगलात्तरलशुषिरमुद
रमध्यं घटिकास्तंभवत्कल्पनीयं तस्य जलहरितस्य छिद्रमध्य सुखरे तिर्यक्शलाकां कलरं
घयोः संस्थाप्य तेहस्ति सूत्राबुवद्धागलागलादधः स्थले न्यसेत् अधो मोचयेत् घस्तले
सूत्रमछिद्रे तत्कालके बहिरपरं सूत्रं बध्नीयात् नाडीज्ञानाय एतच्च तथा प्रच्छन्नं कर्तव्यं यथा स्तं
भमात्रं नरमात्रं वा दृश्यते ॥ ॥ग्रहनक्षत्रचरितं ज्ञात्वा गोलं च तत्त्वतः ॥ ग्रहलोकान
वाप्नोति पर्यायेण तमवान्नरः ॥२६॥ ॥स्पष्टार्थः॥ इति श्रीज्योतिर्विद्वदत्तात्मज भूधर
विरचिते सूर्यसिद्धांतविवरणे गोलयंत्राध्यायस्त्रयोदशः ॥१३॥ ॥अथ मानाध्यायो व्याख्या
यते ॥ ॥ब्राह्मं दैवं तथा पित्र्यं प्राजापत्यं गुरोस्तथा ॥ सौरं च सावनं चांद्रमार्क्षं मानानि वै न
व ॥१॥ स्पष्टार्थः ॥ ॥अथ व्यवहारोपयोगिमानकथनं ॥ ॥चतुर्भिर्व्यवहारोत्र सौर १६२
चांद्रार्क्षसावनैः ॥ बार्हस्पत्येन षष्ट्यब्दं ज्ञेयं नान्यैस्तु नित्यशः ॥२॥ सौरेण द्युनिशोर्मानं षडशीति
मुखानि च ॥ अयनं विषुवं चैव संक्रांतेः पुण्यकालता ॥३॥ ॥सौरेण मानेन न दिनप्रमाणारः

च तत्र मेषादिषट्केऽर्केऽर्कभोगेन दिनमधिकं रात्रिरल्पा तुलादिषट्के दिनमल्पं रात्रिरधिका षडशी
तिमुखानि दिनानि चत्वारिंशो दिंशो सौरमानेन ज्ञेयानि तान्यत्रैक[illegible] ते तथा सौरमानेनैवोक्त
रायनं दक्षिणायनं च मेषादिराशीनामयनान्यपि षडशीतीनामविषुवत्कालेत्यं सूर्य
कां तव [illegible] ज्ञातव्यं ॥ ॥ भचक्रे परिवर्तेन भानां देवसुरद्विषां ॥ अहोरात्रं कृतादी
नांस्य [illegible] यथोदिता ॥ ४ ॥ ॥ अर्कस्य मेषादिषट्के भ्रमणं देवानां दिनं असुराणां
रात्रिः तुलादिषट्केऽर्कभ्रमणं देवानां रात्रिरसुराणां दिनं इत्येकस्य मेषादिद्वादशराशिभ्रम
णं देवानामसुराणामहोरात्रप्रमाणमिति ज्ञेयं तथा कृतत्रेताद्वापरकलियुगानां पूर्वोक्त
प्रथमाध्यायोक्तं प्रथमाध्यायोक्तं प्रमाणं सूर्यमानेन ज्ञातव्यं तत्र सप्तदशसहस्राणि । लक्षाणि अष्टाविंशति ८
१७२८००० सूर्यवर्षाणि कृतयुगप्रमाणं द्वादशलक्षाणि षण्णवतिसहस्राणि १२९६०००
सूर्यवर्षाणि त्रेताप्रमाणं अष्टौ लक्षाश्चतुःषष्टिसहस्राणि ८६४००० सू
र्यवर्षाणि द्वापरप्रमाणं लक्षचतुष्टयं द्वात्रिंशत्सहस्राणि ४३२ सूर्यवर्षाणि कलि
युगप्रमाणं ॥ ॥ तुलादिषडशीत्यास्यं षडशीतिमुखं दिनं ॥ तच्चतुष्टयमेवं स्याद् द्विःस्वभा
वेषु राशिषु ॥ ५ ॥ षड्विंशे धनुषो भागे द्वाविंशेऽनिमिषस्य च ॥ मिथुनाष्टादशे भागे कन्यायाश्च चतुर्दशे ॥ ६ ॥
ततश्शेषाणि कन्याया यान्यहानि तु षोडश । क्रतुभिस्तानि तुल्यानि पितृणां दत्तमक्षयं ॥ ७ ॥ ॥ क्र
तुभिस्तानि नःसूर्यदिवसाः तस्मात्तुलराशेरर्कविंशदिनानि वृश्चिकस्य त्रिंशद्दिनानि धनुषः षड्वि

शांतिरर्कांशाः इत्यर्कक्रांतषडशीतिभागांते धनुषि षड्विंशे प्रथमं षडशीतिमुखं दिनं धनुषि भाग
चतुष्टयं मकरे त्रिंशत् कुंभे त्रिंशत् मीने द्वाविंशतिरित्यर्कक्रांते द्वितीयषडशीतिभागांते मीने द्वावि
शांशे द्वितीयषडशीतिमुखं दिनं तन्मीनशेषभागाष्टकं मेषे त्रिंशत् वृषे त्रिंशत् मिथुने द्वादश भागा इ
१६२ त्यर्कक्रांते तृतीयषडशीतिभागांते मिथुने द्वादशांशे तृतीयं षडशीतिमुखं दिनं मिथुने शेषभागा अष्टा
162 दश कर्कटे त्रिंशत् सिंहे त्रिंशत् कन्यायां चतुर्दश इत्यर्कक्रांते चतुर्थषडशीतिभागांते चतुर्थं षडशी
तिमुखं दिनं भवति इति धनुर्मीनमिथुनकन्याराशिषु द्विःस्वभावेषु षडशीतिमुखं दिनं चतुष्टयं सौ
रमानेन ज्ञेयं कन्याराशिषु शेषाः सूर्याक्रांताः षोडश भागाः सौरदिनानि तेषु पितृणामाहारादि कर्म
ते चेत्तदा पितृणां मनुष्याणां तृप्तिः आकल्पं प्रतिदिनं यत्तत्तुल्यं फलं स्यात् ॥ ॥भचक्र
नाभौ विषुवद्द्वितयं समसूत्रगं ॥ अयनाद्वितयं चैव चतस्रः प्रथितास्तु ताः ॥८॥ तदंतरेषु संक्रांतिद्वि
तयं द्वितयं पुनः ॥ नैरंतर्यात्तु संक्रांतेर्ज्ञेयं विष्णुपदीद्वयं ॥९॥ भानोर्मकरसंक्रांतेः षण्मासा उत्तराय
णं ॥ कर्क्यादेस्तु तथैव स्यात् षण्मासा दक्षिणायनं ॥१०॥ द्विराशिनाथा ऋतवस्ततोऽपि शिशिरादयः ॥मे
षादयो द्वादशैते मासास्तैरेव वत्सरः ॥११॥ अर्कमानकलाः षष्ट्या गुणिता भुक्तिभाजिताः ॥ तदर्द्धनाड्यः
संक्रांतेरर्वाक् पुण्यं तथा परे ॥१२॥ ॥भचक्रनाभि भचक्रस्य तुण्डिकेत्युच्यते तत्सान्द्रातद्वैपरयोः १६२
समसूत्रस्थं मेषायनं तुलायनं च भचक्रस्य तुण्डिकेत्युच्यते तत्सान्द्रातद्वीपरयोः समसूत्रस्थं मकरकर्का
यनं च एतदयनचतुष्टयं चतुर्दिक्षु स्थितं स्यात् भचक्रस्य धारा परिधिरित्युच्यते तस्मादेतच्चतुष्टयं चतु

ष्टयं चतुर्दिक्षु च चतस्रो भचक्रे परिधयः स्युः इति मेषतुलकर्कटधनुराशिचतुष्टयं चरराशिसंज्ञं चतुर्दि
क्षु सूर्यभ्रमणम् यदास्यात् तं पूर्वैः स्वभावराशिचतुष्टयमुक्तं तस्माद् द्विःस्वभावराशिः धनुश्चरराशिर्मे
षः तद्वयोरन्तरं वृषराशिः स्थिरसंज्ञको विष्णुपदमुच्यते तथा मिथुनकर्कटयोरन्तरं स्थिरराशिः सिंहः
सोपि विष्णुपदं इति द्वौ विष्णुपदद्वयं तथा कन्यातुलयोरन्तरं वृश्चिकः स्थिरराशिः धनुर्मकरयोरन्त
रं कुम्भः स्थिरराशिः एतदस्तु राशौ विष्णुपदद्वयं इति चत्वारः स्थिरराशयः सूर्यक्रान्ता विष्णुपदाः स्युः
तथा भानोः क्रान्तशरणयो मकरसंक्रान्तितो मकरकुम्भमीनमेषवृषमिथुनाः षट् उत्तरायणसंज्ञकाः स्युः
तत्र मकरकुम्भौ शिशिरसंज्ञौ ऋतुः मीनमेषौ वसन्तर्तुः वृषमिथुनौ ग्रीष्मर्तुः तथा कर्कक्रान्ते कर्कटसिं
हकन्यातुलावृश्चिकधनूराशिषट्कं दक्षिणायनसंज्ञं तत्र कर्कटसिंहौ वर्षर्तुः कन्यातुलसंज्ञकौ श
रदृतुः वृश्चिकधनुःसंज्ञकौ हेमन्तुः स्यात् एते पुण्यकर्क्रान्तकालसूक्ष्मो दुर्लभः तथापि स्नानदानादि
षु पुण्यकालादि प्रतिपादनार्थं सूर्यबिम्बकलाः षष्टिगुणिताः स्फुटभुक्तिभक्ता लब्धं घटिकाद्यं एत
त्किञ्चिन्न्यूनाधिकाः स्युः तत्काले भुक्तिवशात् तद्वत् षोडश घटिकाः संक्रान्तिकालात् प्राक् स्नानदाना
दिकर्मसु पुण्यफलदाः परतोपि स्यात् षोडश घटिका संक्रान्तेः पुण्यकालः स्यात् अत्रापि धर्मशास्त्रो
क्तः कालविशेषोपि संक्रान्तिषु तज्ज्ञैर्विज्ञेयः तत्रादौ प्रथमतः संक्रान्तिसूक्ष्मकालः कथ्यते सुस्थे नरे सु
खासीने यावत्स्पन्दति लोचनं । तस्य त्रिंशत्तमो भागस्तत्परः परिकीर्तितः । तत्परस्य शतभागस्त्रुटिरिति
धीयते त्रुटेः सहस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमी द्रवीभवति तत्काले त्रैलोक्यं सचराचरं । ब्रह्मापि तन्न

जानाति किं पुनः प्राकृतो जनः। तथा सति संक्रांतौ स्नानदानादिकमित्यादि कुर्यात् अथ वक्ष्ये षोडश नाड्यः पु
नाड्यः पश्चाच्च षोडश। पुण्यकालोऽर्कसंक्रांतेः स्नानदानजपादिषु इति सर्वसंक्रांति साधारण धर्मः विशे
१६२ षः पुनरुच्यते मध्ये विषुवति दानं विष्णुपदे दक्षिणायने चादौ षडशीतिमुखे तीते तथोदगयने विभु
रि फलं इति रविमानं ॥ ॥अर्काद्विनिःसृतः प्राचीं यद्यात्यहरहः शशी ॥ तच्चांद्रमानमंशैस्तु
163 ज्ञेया द्वादशभिस्तिथिः ॥२३॥ तिथिः करणमुद्वाहः क्षौरं सर्वास्तिथौ क्रियाः। व्रतोपवासयात्राणां क्रिया
चांद्रेण गृह्यते ॥२४॥ त्रिंशता तिथिभिर्मासश्चांद्रो मासः पित्र्यमहः स्मृतं ॥ निशा च मासपक्षांते तयोर्मध्ये
विभागतः ॥२५॥ ॥अर्काद्विनिःसृतश्चंद्रः प्राङ्मुखः सन् शुक्लपक्षांतं याति पुनर्व्यपक्षप्राप्तः प्राङ्मुखः
सन् भगणं संपूर्य अमावास्यांतेऽर्कं प्रविशति तस्माद्दिने न चंद्रार्कौ स्फुटौ कृत्वाऽर्कोनचंद्रात् दृष्टी कृता
द्वादशांशभुक्ता प्रतिपदादिगता तिथयो भवंति तस्मात् यदर्केंदुभागो द्वादशभिर्वा ताः तिथिः स्यात् इति मर्कें
दु भगणार्धांते पौर्णमासी संपूर्णस्यात् भगणांतेऽमावास्या स्यात् इत्थं चैत्रशुक्ल प्रतिपदादितिथयश्चै
त्रमासः तथा वैशाखादयो मासा ज्ञेयाः प्रतिपदादि चांद्रतिथ्यर्धं करणं स्यात् तत्र शुक्लप्रतिपदादि ता
यार्धमारभ्य ववादिकं चरास्त्रं शकुन्यादि स्थिरास्त्रं च तिथ्यर्धमानेन भवति तत्र विहिततिथिषु वि
वाहादिकार्यं पौर्णमास्यामावास्यापर्वक्रिया गोत्रवे तत्तत्सर्वं चांद्रमानेनैव स्यात् तत्र यदर्केंदुराशिषट्कां १६२
ते पौर्णमासी तदपि तत्समध्यरात्रिः अमावास्यांते मध्याह्ने हे ... सूर्योदयः स्यात् इति
चांद्रमानं निरूपितं भचक्रभ्रमणं नित्यं नाक्षत्रं दिनमुच्यते भचक्रस्यादिरश्विनी नेत्रं तत्तत्प्रदेशा
॥ ॥ ॥ ॥

नियतमत्र चक्रस्थं तं स्वस्वदेशोदयात् पुनर्भचक्रस्याश्विनीनक्षत्रोदये नक्षत्रं दिनं इति नाक्षत्रं मानं ॥ ॥
॥ ॥ नक्षत्रनाम्ना मासास्तु ज्ञेयाः पर्वान्तयोगतः ॥ २४ ॥ कार्तिकादिषु संयोगे कृत्तिकादि द्व
यंं३ यं द्वयं ॥ अन्त्योपान्त्यौ पञ्चमश्च त्रिभिर्मासस्त्रैस्मृतं ॥ २५ ॥ वैशाखादिषु कृष्णेषु योगः पञ्चदशी तिथौ ॥
कार्तिकादीनि वर्षाणि गुरोरस्तोदयात्तथा ॥ २६ ॥ ॥ मासारम्भकनक्षत्रं मारभ्यापि भनक्षत्रभो
गपर्यन्तं नाक्षत्रो मासः तदारम्भकनक्षत्राणि च कृत्तिका रोहिणी च चन्द्रयोगेन कार्तिको मासः मृ
गशिर आर्द्रा च मार्गशीर्षो मासः पुनर्वसुपुष्यश्च पौषो मासः अश्लेषामघा च माघो मासः पूर्वा
फाल्गुनी उत्तराफाल्गुनी हस्तश्च फाल्गुनो मासः चित्रा स्वातिश्च चैत्रो मासः विशाखानुराधा
च वैशाखो मासः ज्येष्ठामूलश्च ज्येष्ठो मासः पूर्वाषाढोत्तराषाढो मासः श्रावणधनिष्ठा
च श्रावणो मासः शतभिषक् पूर्वाभाद्रपदोत्तराभाद्रपदो मासः रेवती अश्विनी भरणी चाश्वयुजो मा
सः एतेषु कार्तिकादिवर्षाणां गुरोर्नक्षत्रयोगो विज्ञेयः तत्कथमित्युक्ते कदा कार्तिकवर्षे वैशा
खमासि सूर्यः प्रायेण [redacted] कृत्तिकानक्षत्रस्थो भवति तदैव गुरुः कृत्तिकानक्षत्रे रोहिण्यां नक्ष
त्रस्थो वा वैशाखमासि पौर्णमास्यामुदेति अथवास्तं गच्छति तदा गुरोः कार्तिकवर्षसप्रवेशः स्यात्
वैशाखान्ते ज्येष्ठादौ यदा मृगशीर्षनक्षत्रे स्थितः सूर्यः तदा मृगशिरसि आर्द्रायां वा स्थितः उदेति अ
त्तं२ स्तं वा गच्छति तदा मार्गशिरशीर्षवर्षं प्रायेण आषाढे सूर्यः पुनर्वसौ तिष्ठति तदा गुरुः पुनर्वसौ पु

पुष्ये वा स्थित उदेति अस्तं वा गच्छति तदा पौषं वर्षं अश्लेषा नक्षत्रे आषाढं ते श्रावणे वा रविस्तिष्ठ
ति गुरुः रवि तत्रैव अश्लेषा मघा नक्षत्रे स्थित उदेत्यस्तं वा गच्छति तदा माघं वर्षं भाद्रपदे उत्तराफा
१६४ ल्गुनी नक्षत्रेषु यदा रविः गुरुः पि पूर्वोत्तरफाल्गुन्यां हस्ते वोदेति अस्तं [illegible] स्वात्यां स्थितः वा उदे
त्यस्तं वा याति तदा चैत्रं वर्षं यदा कार्त्तिके विशाखा नक्षत्रेऽर्कस्तत्र विशाखायामनुराधायां वा गु
164 रुरुदेत्यस्तमेति वा तदा ज्येष्ठं वर्षं यदा पौषे मासि पूर्वाषाढेऽर्कः तत्र पूर्वाषाढोत्तराषाढे वा गुरुः
स्थित उदेत्यस्तमेति वा तदाषाढं वर्षं माघे यदा श्रवणे धनिष्ठायां वा गुरुरुदेत्यस्तमेति वा तदा श्रा
वणं वर्षं यदा फाल्गुने मासे शतभिषक् नक्षत्रेऽर्कस्तत्र शतभिषजि पूर्वभाद्रपदोत्तराभाद्रपदा
यां वा गुरुः स्थित उदेत्यस्तं वा याति तदा भाद्रपदं वर्षं ॥ ॥ उदयादुदयं भानोः सा
वनं तत्प्रकीर्त्तितं ॥ सावनेन स्मरेत्तानि यज्ञकालविधिस्तु तैः ॥ ७ ॥ सूतकादि परिच्छेदो दिनमासाब्द
पास्तथा ॥ मध्यमग्रहभुक्तिश्च सावनेनैव गृह्यते ॥ ८ ॥ सुरासुराणामन्योन्यमहोरात्रं विपर्यया
त ॥ यत्प्रोक्तं तद्भवेद्दिव्यं भानोर्भगणपूरणात् ॥ ९ ॥ मन्वन्तरव्यवस्था च प्राजापत्यमुदाहृतं ॥ न तत्र १६४
द्युनिशोर्भेदो ब्राह्मः कल्पः प्रकीर्त्यते ॥ १० ॥ एतत्ते सर्वमाख्यातं रहस्यं परमाद्भुतं ॥ ब्राह्ममेतत्परं स्थानं
सर्वपापप्रणाशनं ॥ ११ ॥ दिव्यं चक्षुर्ग्रहर्क्षाणां दर्शनं ज्ञानमुत्तमं ॥ विज्ञायार्कादिलोकेषु स्थानं प्राप्त

१६८

त्रिशाश्वतं ॥२२॥ इत्युक्त्वा मय मामंत्र्य सम्यक् कृते नाभिराजितः ॥ दिव्यमाकाशमाचाकिरिः प्राविशत्स्वं
१६५ समंडलं ॥२३॥ मयोथ लब्धा तत्तानं दिव्यं साक्षाद्विवस्वतः ॥ कृतकृत्यमात्मानं मेने निर्धूतक
ल्मषं ॥२४॥ ज्ञात्वा तमृषयश्चार्थ सूर्यलब्धवरं मयं ॥ परिवव्रुरुपेत्याथो ज्ञानं पप्रछुरादरात
॥२५॥ स तेभ्यः प्रददौ प्रीतो ग्रहाणां चरितं महत ॥ अत्यद्भुततमं लोके रहस्यं ब्रह्मसम्मितं ॥२६॥
165 ॥ ॥ एषां व्याख्या सुगमा ॥ इति श्रीज्योतिर्विद्वद्दत्तात्मज भूधर विरचिते सूर्यसिद्धां
तविवरणे मानाध्यायश्चतुर्दशः ॥ समाप्तेयं टीका ॥ ॥ संवत १८८० पौषमासे कृष्णप
क्षे शुभतिथौ गतोत्र चतुर्थ्यां शुक्रवारे लिखितेयं सूर्यसिद्धांतटीका सोहहरत्नाख्यभार्यं चंदगो
जेरलासु नामनगरवासिना पद्मालयाख्यनगरे शुभं लेखकपाठकानां भूयात श्रीरस्तु ॥
॥ संवत्स्वकवस्वेके [redacted] लसुतेन स्वयुतार्थं सभाचंद्रेण लेखिता ॥ १६५
मासे पौषे मलिम्लुचे ॥ ॥ सूर्यसिद्धांतटीकेयं ज्ञात्वा गोजेरशर्मणा ॥ ९ ॥ पुण्यमस्तु
गतेपाख्यचतुर्थ्यां वै ॥
पक्षे कृष्णे भृगोर्दिने ॥ १ ॥

सूर्यसिद्धान्तः गूढार्थप्रकाशाख्यटीकासहितः
८५८

१६५

नं० ८६६४ - प

सूर्यसिद्धान्तः विवरण सहितः (ज्योतिषम्)

पत्राणि १६५ (सम्पूर्णम्)

कर्त्ता भूधरः संवत् १८..

टीका सूर्यसिद्धान्तादी मधरी